

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Disertační práce

2021

Jakub Onder

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Konstrukce intencionality a identity delikventů

Jakub Onder

Katedra psychologie PedF UK

Školitel: doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Studijní program: psychologie, obor pedagogická
psychologie

2021

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Konstrukce identity a intencionality delikventů vypracoval pod vedením školitelky samostatně za využití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

28. 7. 2021

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí práce, doc. PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D., za laskavé a zároveň důsledné vedení, neustálou inspiraci, trpělivost a cenné rady. Dále bych chtěl poděkovat PhDr. Jiřímu Michalci, Ph.D., za odborné konzultace práce v oblasti psychoanalýzy. Moc také děkuji Mgr. Lence Antolové, MPA, za její velkorysost, laskavost a pochopení. A hlavně bych chtěl poděkovat svojí úžasné ženě Nikole, za její neskonalou podporu, bez které bych tuto práci nenapsal.

.....

Název:

Konstrukce identity a intencionality delikventů

Autor:

Mgr. Jakub Onder

Katedra:

Katedra psychologie PedF UK

Školitel:

doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Abstrakt:

Delikvence představuje společensky velmi závažné téma. Navzdory tomu, antisociálním jedincům v psychologii není z hlediska výzkumu věnováno tolik pozornosti, kolik je třeba. K poznání příčin delikvence a navržení pedagogických a psychologických opatření k prevenci jejího rozvoje, je zapotřebí prozkoumat detailně způsob, jakým se delikventi dívají na okolní svět, i na sebe samotné. Ve své práci prezentuji kvalitativní výzkum delikventní identity a intencionality, který je založen na analýze rozhovorů s pěti uvězněnými osobami, recidivisty, ve věku 27-38 let, a dále na rozboru jejich protokolů Tematického apercepčního testu (TAT). K analýze TAT je použit psychoanalytický přístup dle manuálu, přeloženého do češtiny v r. 2019. Výsledkem výzkumu je popis zjištěné identity, intencionality i tzv. teorie retribuce. Výsledkem práce je také popis jejich osobnostní struktury a dynamiky z psychoanalytického hlediska.

Klíčová slova:

delikvence, identita, mentalizace, hraniční organizace osobnosti

Title:

Identity and intentionality construction by delinquents

Author:

Mgr. Jakub Onder

Department:

Department of psychology, PedF UK

Supervisor:

doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Abstract:

Delinquency represents a social issue of considerable importance. However, not as much attention is paid to antisocial individuals in psychology in relation to research as needed. In order to discern the causes of delinquency and to propose pedagogic and psychologic prevention actions, it is necessary to examine in detail the way delinquents see the world around them and themselves. In my work, I present qualitative research in the identity and intentionality of delinquents which is based on the analysis of the interviews with five incarcerated persons, recidivists, at the age of 25 – 35, and also on the study of their Thematic Apperception Test (TAT) performances. For the analysis of TAT, I used a psychoanalytical approach in accordance with the manual which was translated into Czech in 2019. The result of the research is a description of found identity, intentionality, and also the so-called theory of retribution. Another result is the description of the structure and dynamics of their personality from psychoanalytic point of view.

Keywords:

Delinquency, identity, mentalization, borderline personality organization

Obsah

1	ÚVOD	9
2	TEORETICKÁ ČÁST	14
2.1	DEFINICE POJMU DELIKVENCE	14
2.1.1	INTENCIONALITA DELIKVENTŮ	16
2.1.2	IDENTITA DELIKVENTŮ	18
2.2	TEORIE DELIKVENCE	20
2.2.1	CHICAGSKÁ ŠKOLA KRIMINOLOGIE A NAVAZUJÍCÍ TEORIE ZLOČINU	21
2.2.2	KRIMINOLOGIE DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ - PŘÍKLON K JEDINCI	30
2.2.3	PARADIGMA VÝVOJOVÉ KRIMINOLOGIE	38
2.2.4	TEORIE ŽIVOTNÍHO POSTUPOVÁNÍ	43
2.2.5	TEORIE PSYCHOPATICKÝCH RYSŮ	49
2.2.6	KRITICKÉ TEORIE	57
2.2.7	PSYCHOANALYTICKÉ TEORIE	62
2.3	TEMATICKÝ APERCEPČNÍ TEST	74
2.4	VÝZKUMNÝ PROBLÉM	78
3	EMPIRICKÁ ČÁST	83
3.1	CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	83
3.2	VÝZKUMNÝ SOUBOR	85
3.3	METODY SBĚRU DAT	86
3.4	METODY ANALÝZY DAT	88
3.4.1	METODA ANALÝZY ROZHOVORŮ	88
3.4.2	METODY ANALÝZY TAT	91
3.5	VÝSLEDKY JEDNOTLIVÝCH ANALÝZY	95
3.5.1	RESPONDENT Č. 1	96
3.5.2	RESPONDENT Č. 2	101
3.5.3	RESPONDENT Č. 3	105
3.5.4	RESPONDENT Č. 4	109
3.5.5	RESPONDENT Č. 5	114
3.6	SOUHRNNÁ ANALÝZA VŠECH ROZHOVORŮ	118
3.7	SOUHRNNÁ ANALÝZA VŠECH PROTOKOLŮ TAT	123
3.8	SOUHRNNÁ INTERPRETACE	129
3.9	DISKUSE	134
3.9.1	PROPOJENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU S DOSAVADNÍM VĚDECKÝM POZNÁNÍM	135
3.9.2	VYUŽITÍ ZÍSKANÝCH POZNATKŮ V PREVENTIVNĚ-LÉČEBNÉ A PEDAGOGICKÉ PRAXI	139

3.9.3	PODNĚTY PRO DALŠÍ VÝZKUM.....	145
3.9.4	SLABINY PRÁCE	146
4	ZÁVĚR	147
5	SEZNAM LITERATURY	150

1 ÚVOD

Mezi existenciální témata lidské existence, jako je např. svoboda, smrt nebo láska, nepochybně patří i otázka zla. Lidé se odnepaměti snaží zjistit, jaké jsou příčiny zla. Jsou zlí lidé opravdu „zlí“? Nebo jsou jen zmatení či nemocní? Tuto otázku řešil už svatý Augustin, který zastával názor, že zlo je nepřítomností dobra. Stejný problém řešila psychiatrie konce 19. století. Vedly se debaty, jestli je „morální šílenství“ nemocí, nebo aktem svobodné vůle s vědomím všech důsledků – což souviselo s otázkou trestní zodpovědnosti. Otázky po původu zla, ať už filozofické nebo vědecké, nás zkrátka a dobře doprovázejí již od počátku věků. A teorie zločinu v této tradici pokračují i na poli přírodních i sociálních věd.

V roce 2012 jsem dokončil diplomovou práci, která si kladla za cíl zmapovat způsob, jakým mladiství delikventi interpretují okolní realitu – svět kolem nich, trestné činy i sami sebe. Chtěl jsem prozkoumat psychologický terén, ze kterého delikventní chování vychází a odpovědět tak na otázku příčiny delikvence. Na základě analýzy čtyř rozhovorů se čtyřmi chlapci ve věku 16-17 let s delikventní minulostí z diagnostického ústavu jsem sestavil tzv. teorii egocentrismu.

Egocentrismus v tomto pojetí znamenal způsob přemýšlení, kdy jedinec posuzuje okolní jevy především z hlediska vlastního prospěchu. Jeho myšlení i prožívání dominuje tendence vyhýbat se problémům a vyhledávat uspokojení. Pro egocentrismus je typické posuzování věcí v okolním světě pouze z této pozice. Vnímání světa se tím pádem rozpadá na „dobré“ věci a ty „špatné“. Takové černobílé posuzování vede nutně k chybám v úsudku a k omezeným možnostem reagování, což ústí v problémy s adaptací. S tím také souvisí „fatalistické vnímání světa“, kdy jedinec není schopen objektivně posuzovat kauzalitu, protože ji vnímá pouze prizmatem svých potřeb – a tím pádem přisuzuje okolním dějům převážně náhodnou, osudově zabarvenou hodnotu. Život delikventa se „děje“, místo aby byl aktivně utvářen samotným delikventem.

Výzkum ale dle mého názoru neodhalil vnitřní síly, které jedince k delikvenci vedou. Skutečná dynamika jejich vnitřního světa – jako např. obavy a přání – zůstala zahalena tajemstvím. Nebyly mi známy ani jejich životní zkušenosti, díky kterým se tento "světonázor" utvořil a udržoval. Ptal jsem sám sebe, zda šlo pouze o "světonázor", či snad i o nějakou formu kognitivního omezení ve vnímání sebe a okolního světa. Co když je pohled delikventů na realitu deformován kognitivním omezením nějakého zvláštního druhu? V neposlední řadě jsem

netušil, jestli si mladiství delikventi přenesou tento model i do dospělosti a zda e na jeho základě (a dosud neznámých, vnitřních sil) budou i nadále dopouštět trestné činnosti.

Dalším aspektem, který jsem chtěl doplnit a který podle mého názoru hraje důležitou roli v delikvenci, je identita. Zajímalo mě, jak si jedinci trestnou činnost vysvětlují, aby si zachovali pozitivní obraz sebe sama. Nevěděl jsem, jestli jejich identita s trestnou činností nějak přímo či nepřímo souvisí. Chtěl jsem také zjistit, jestli s přechodem do dospělosti jejich identita nezmění svůj základ a zda tím pádem neovlivní i další případnou trestnou činnost.

Tyto otázky mě vedly k realizaci dalšího výzkumu, tentokrát dospělých delikventů-recidivistů. Na základě takového výzkumu bych snad dokázal všechny tyto otázky zodpovědět. K pokračování mě také motivovalo studium hlavních teorií delikvence cca od počátku 20. století až po současnost. Utvrdil jsem se v názoru, že kromě korelace různých osobnostních rysů, případně jejich souvislost s určitým typem prostředí, nebyly psychologické příčiny delikvence dosud objasněny. Potřeboval jsem však proniknout více do hloubky, abych výše avizovanou vnitřní dynamiku delikventů prozkoumal co možná nejpřesněji.

Za tímto účelem se mi jevilo jako vhodné využít při výzkumu psychoanalytickou perspektivu. Vzhledem k výzkumnému cíli se mi její hluboká teoretická základna různých forem psychopatologie, stejně jako metodika detailního zkoumání psychických procesů, zdála jako nejužitečnější. Dalším důvodem využití psychoanalýzy v mém výzkumu byla již předchozí aplikace psychoanalytických výzkumů, v rámci diplomové práce. Teorii egocentrismu jsem již částečně interpretoval v souladu s psychoanalýzou, jmenovitě s teoriemi objektivních vztahů. Např. egocentrické štěpení jevů očima delikventa na "dobré" a "špatné" – vzhledem k vlastním potřebám – jsem přirovnával k mechanismu štěpení u M. Kleinové. Tuto aplikaci jsem provedl až v závěrečné diskusi práce, čímž jsem možnost propojení teorie egocentrismu a psychoanalytické perspektivy pouze naznačil. Viděl jsem zde příležitost výzkum rozšířit a poznatky lépe propojit.

V rámci udržení "hloubkového přístupu" ke zkoumání delikvence jsem se rozhodl použít Tematický apercipční test (TAT), neboť jeho apercipční a projektivní charakter má potenciál proniknout do nejhlubších složek osobnosti. Zjistil jsem, že v r. 2019 byl do češtiny přeložen a vydán Manuál TAT – psychoanalytický přístup, který vycházel z tzv. Pařížské školy. Ačkoli jsem se s tímto způsobem výkladu seznámil teprve nedávno, viděl jsem zde příležitost naplnit svůj výzkumný cíl a dále uplatnit v ČR relativně novou metodu. V manuálu jsem se rovněž dočetl, že dle autorek nebyla delikvence tímto způsobem dosud spolehlivě zkoumána.

Manuál jsem si opatřil a snažil se s ním co nejdětailněji seznámit. Bohužel jsem k poměrně složitému systému skórování přistoupil jako naprostý samouk. Uniklo mi, že mezitím již údajně proběhl první kurz v této metodě analýzy TAT, kterého jsem se býval mohl zúčastnit. Proto jsem se během výzkumu spojil s lektorem kurzu, PhDr. Jiřím Michalcem, Ph.D., který zároveň působil jako odborný konzultant při překladu tohoto manuálu do češtiny. Společně s ním jsem provedl částečnou korekci některých analýz protokolů TAT a především jsme zkonzultovali výzkumné závěry.

Abych mohl propojit konstrukci významů delikventů s diagnostickým aspektem výzkumu, potřeboval jsem ještě další skupinu dat. K tomu se mi jevilo nejvhodnější užití rozhovorů, díky kterým jsem mohl získat jedinečný náhled sebe, okolního světa i trestné činnosti přímo očima delikventů. Zároveň se mi tak otevřela možnost data vzájemně propojovat, čímž by vznikl hlubší vhled do problematiky.

Ve svém výzkumu jsem si položil následující výzkumné otázky:

- Jaké jsou příčiny delikventního chování?
- Jaká je identita delikventů?
- Jaký pohled na delikventy přináší psychoanalytický výklad Tematického apercpečního testu (TAT)?
- Jaký pohled na delikventy přináší analýza volných rozhovorů o trestné činnosti?
- Mají oba soubory dat a jejich rozbor vzájemně se doplňující prohlubující charakter? Pokud ano, co se díky jejich kombinaci můžeme o delikventech dozvědět?

S cílem získat data s pomocí rozhovorů a administrace Tematického apercpečního testu jsem se zkontaktoval s pracovníky Věznice Horní Slavkov. Zde mi bylo umožněno pracovat s vězni z oddělení léčby závislostí, kteří podstupovali terapeutický program a kteří dobrovolně souhlasili s realizací výzkumu. Celkem jsem provedl 5 rozhovorů a administroval 5 protokolů TAT těm stejným respondentům. Dále jsem data pro účely práce anonymizoval a analyzoval jak rozhovory, tak protokoly TAT zvlášť – aniž bych věděl, který protokol či rozhovor k sobě patří. Chtěl jsem tak zaručit maximální možnou otevřenost vůči datům, bez zkreslení a ovlivnění.

Při následném propojení protokolů a rozhovorů se ukázalo, že obě skupiny dat mají k sobě vzájemně vysokou vysvětlující hodnotu. Výsledkem výzkumu bylo zodpovězení výzkumných otázek a formulace některých nových postulátů, např. tzv. teorie retribuice. Naznačil jsem také možnosti práce s delikventy, v pedagogickém i psychologickém smyslu slova, které vycházejí z výsledků výzkumu.

Na tomto místě bych chtěl představit strukturu této práce. Po úvodu následuje teoretická část, kterou začínám ujasněním pojmů "intencionalita" a "identita" a jejich terminologické užívání v dalším textu. Následuje přehled teorií delikvence zhruba od počátku 20. století až do cca první dekády tohoto století. Takto široký záběr byl mým výslovným cílem, a to hned z několika důvodů. Za prvé, chtěl jsem představit různé možnosti výkladu delikvence čtenáři a vytvořit jakýsi základ pro integraci nových poznatků v oblasti delikvence. Za druhé, chtěl jsem výsledky zkoumání, které jsem v době sepisování teoretické části ještě neměl k dispozici, vztáhnout k relevantním teoriím delikvence a hledat případnou shodu. Dopředu jsem ale nemohl určit, které teorie v tomto smyslu budou pro můj výzkum relevantní, a které nikoli.

Předposlední kapitola teoretické části je zaměřená na představení Tematického apercepčního testu – zejména výhod jeho užití v praxi, jeho dnešní podobě a historii jeho používání i teoretických přístupů k jeho interpretaci. Ke konci kapitoly seznámím čtenáře s psychoanalytickým přístupem k jeho rozboru. Doporučuji seznámit se s touto kapitolou i z důvodu pochopení psychoanalytické terminologie (jako např. hraniční organizace osobnosti, depresivní úzkost, aj.), která bude dále v analýzách TAT a v prezentaci jeho výstupů používána.

Na konci teoretické části připojuji kapitolu "výzkumný problém", kde ve větší šíři vysvětluji mezery v současném společenskovědním zkoumání v oblasti delikvence a také svoje důvody k výběru konkrétního výzkumného designu.

V empirické části představím nejprve výzkumné cíle a otázky. Dále se budu věnovat vzorku respondentů a metodologii sběru dat. V kapitole o metodách analýzy se budu, kromě popisu podmínek a techniky rozhovorů, věnovat znovu TAT. Na tomto místě co možná nejpodrobněji, byť v rámci rozsahu svojí práce, představím psychoanalytický způsob skórování a interpretace, včetně skórovací tabulky.

Dále v empirické části pokračuji prezentací výsledků analýz jak rozhovorů, tak i protokolů TAT u jednotlivých respondentů. U každého respondenta připojuji i integraci analýz obou skupin dat – jinými slovy, zde se čtenář dozví jedinečnou interpretaci vnitřního světa každého jedince díky skloubení obou metod, rozhovoru i TAT. Z důvodu přílišného rozsahu jsem si dovilil samotné analýzy rozhovorů na kategorie a skórování protokolů TAT umístit do příloh práce. Pokud čtenář projeví zájem o postup mých analýz, určitě tento materiál doporučuji k prostudování. Jde zde totiž i zdůvodnění jednotlivých jevů, identifikovaných v rozhovorech a jde zde podrobně popsána analýza a skórování protokolů TAT, včetně mých klinických úvah a dílčích interpretací.

Po prezentaci analýz po jednotlivých respondentech přistupuji k souhrnné interpretaci všech rozhovorů a následně k souhrnné interpretaci všech analýz TAT. V každé z těchto kapitol demonstruji nalezené vzorce, které prostupují napříč daty a jsou tedy společné pro každého respondenta, resp. alespoň pro většinu z nich, v případě konkrétních jevů. Dávám zde také k dispozici tabulky, u kterého respondenta se daný jev projevil a u kterého nikoli.

Následuje souhrnná, celková interpretace všech dat dohromady. Zde integruji společnou analýzu rozhovorů a společnou analýzu všech TAT. Ptám se, co obě skupiny dat o delikventech jako celku vypovídají nového. V další části této kapitoly zodpovídám všechny výzkumné otázky.

Po této kapitole následuje diskuse, která je rozdělená na tři části. V první z nich se věnuji komparaci výsledků výzkumu s odbornou literaturou. V části č. 2 ukazuji možnosti dalšího, navazujícího zkoumání. A konečně v poslední, třetí části diskuse se věnuji rozboru slabých míst celého výzkumu.

Celou práci zakončuji závěrem, kde stručně seznamuji čtenáře s výsledky zkoumání a hodnotím celou práci. Následuje seznam použité literatury dle citačních norem Americké psychologické asociace.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 DEFINICE POJMU DELIKVENCE

Pojem delikvence se zaváděl do odborné veřejnosti ve společenských vědách postupně. Jde o relativně nový pojem. V České republice na počátku 20. století používali známí čeští pedagogové, jako například A. Zikmund, označení „mravní ohrožení“, které značilo mládež ze sociálně vyloučených lokalit a celkově nestabilního prostředí (Zikmund, 1930). Závažnější formou pak byla mládež „mravně vybočená“ nebo „mravně vadná“, což už svědčilo o nějaké míře opakujících se antisociálních aktivit (Koudelková, 1995). Podle A. Zikmunda se taková mládež dala již těžko napravit.

Delikvence, podle O. Matouška, značí poruchy chování antisociálního druhu, v obecném slova smyslu. Jde většinou o páchaní přečinů, z nichž by mnohé dospělém věku splňovaly kritéria trestného činu. (Matoušek & Kroftová 2003). Podle A. Koudelkové (1995) byl pojem delikvence původně právnickým termínem, který se dostával do učebnic psychopatologie a postupně vytlačil vágně definovaný pojem „poruchy chování“. Pojmem prý rozumíme antisociální chování, které může, nebo nemusí, být spojeno s právními důsledky, přičemž delikvencí se zpravidla rozumí mírnější porušení obecných sociálních norem, zejména dětmi nebo dospívajícími – zatímco kriminalita značí již vážné přestupky a trestné činy, zpravidla u dospělých osob (Koudelková, 1995).

Jelikož delikvence spadá pod chování, její zkoumání se odehrává na poli mnoha vědeckých oborů. Mezi nimi je to především sociologie a kriminologie (většina teorií delikvence vychází z těchto vědeckých disciplín). Studium delikvence ale spadá také do etopedie, forenzní psychologie, forenzní psychiatrie a také postpenitenciární psychologie, která se zabývá začleněním uvězněných jedinců zpět do společnosti (Polišenská, 2019).

Delikvence bývá různě rozdělována. Např. v roce 1947 rozdělili výzkumníci R. L. Jenkins a S. Glickmanová chovance výchovného ústavu, na základě studia anamnézy a následného uplatnění faktorové analýzy, do tří skupin: 1) socializovaný, 2) citově narušený, 3) nesocializovaný agresivní. Zatímco jedinci socializovaní byli k delikvenci jaksi „vyučeni“ svým prostředím či vrstevnickými, antisociálními vzory, poslední skupina reagovala agresí na jakoukoli frustraci – podle dnešních kritérií by tito delikventi splňovali kritéria psychopatických

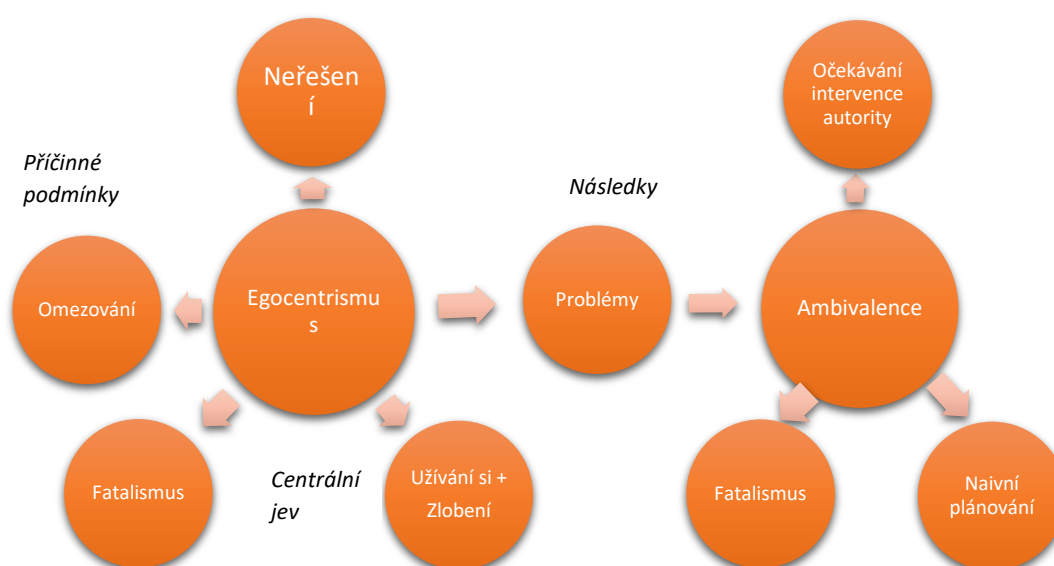
rysů a spadali by, podle dělení A. Zikmunda, pod skupinu mládeže „mravně vadné“. Skupina „citově narušených“ delikventů, společně s těmi „socializovanými“ by pak patřila spíše pod mládež „mravně ohroženou“ (Koudelková, 1995). Další rozdělování delikvence je potom otázkou konkrétních teorií zločinu, o kterých budu hovořit později, v teoretické části.

Delikvence bývá obecně chápána jako rebelie vůči hodnotám dané kultury, přičemž je jasné, že s ohledem na danou kulturu se bude toto pojetí lišit. Jako příklad lze uvést Donalda Blacka (1983), který píše o povoleném antisociálním jednání, tzv. sebepomoci. Sebepomoc je typická pro společnosti, kde role státu nehraje v rámci sociální kontroly tak zásadní roli. V takových komunitách je protiprávní jednání často formou vlastní sociální kontroly – obvykle je reakcí na jiný, v rámci kultury odsuzovaný akt, který je potřeba potrestat. Příkladem může být např. bití manželky v některých zemích Jižní Ameriky na venkově za to, že se baví s jinými muži, krevní msta na Balkáně, vendeta na Sicílii, nebo skupinová znásilnění ženy jako trest za nevěru v Indii a Pákistánu. V těchto ohledech by se o kriminalitu či delikvenci, z pohledu aktérů a jejich kultury, zcela jistě nejednalo. Jiný názor ovšem může zastávat státní aparát, pokud se k takové kauze dopátrá. Podle D. Blacka zapomínáme na to, že většina protiprávních aktů z hlediska zákona je vlastně formou sebepomoci v moderním světě – ve většině případů se např. agresor a oběť znají a jen málo který trestný čin je spáchán proti zcela neznámé osobě (Black, 1983). Nabízí se tak i otázka, zda potřeba patologizace delikvence ve všech jejích formách nevychází ze strachu či potřeb společnosti, potažmo z jakési profesní pýchy psychologů a sociologů, kteří delikvenci vnímají jako slabost vůči disciplíně, která je vysoce ceněnou hodnotou v jejich akademickém světě. (Matza, 1961)

Na tomto místě je potřeba vysvětlit, jak budu s výše uvedenými pojmy pracovat v dalším textu. I když je můj výzkum zaměřen na dospělé vězně-recidivisty, hodlám se i nadále držet pojmu delikvence, a to z několika důvodů. Za prvé, chtěl bych udržet kontinuitu výzkumu se svou diplomovou prací, kde jsem se zabýval 16 a 17letými delikventy. Za druhé, pojem delikvence, jak uvedla A. Koudelková, je pojmem obecnějším, zahrnujícím i antisociální chování, které nutně nenaplnuje skutkovou podstatu trestných činů. Teorie delikvence, o kterých budu psát ve své teoretické části, mnohdy sledují vývoj antisociálních rysů již od raného věku, kdy e může např. projevovat kousáním či škrábáním v předškolním věku a lhaním či útěky z domova ve věku školním. Pojem „delikvence“ mi umožňuje mluvit o těchto vývojových trendech obecně, bez nutnosti definovat každou kategorii zvlášť. V práci ovšem budu používat i pojem „kriminalita“ a to v právnickém slova smyslu a u dospělé populace, jak je i obecně chápán.

2.1.1 INTENCIONALITA DELIKVENTŮ

Intencionalitou rozumíme záměrnost v lidském jednání. Tento pojem je předmětem řady teorií záměrnosti, zejména ve filozofii. Mým cílem zde však není uchopit pojem z takto široké perspektivy. Používám ho ve své práci ze dvou důvodů: 1) opět dodržuji kontinuitu s výzkumem v rámci diplomové práce, kde jsem v rámci „teorie egocentrismu“ sestavoval intencionální model delikvence. V tomto modelu záměrnosti jsem chtěl specifikovat pohled delikventů na okolní svět a ukázat, proč jednají tak, jak jednají. Kategorie, identifikované v rozhovorech s delikventy, byly seřazeny do paradigmatického modelu dle zakotvené teorie. Níže předkládám výsledné schéma tzv. intencionálního profilu:

Jako hlavní intencionální činitel jsem označil centrální jev, tzv. egocentrismus. Jde o pohled na svět pouze optikou svých potřeb. Egocentrismus je dle všeho reakcí na „omezování“, a to obvykle ze strany autorit, učitelů či rodičů. Delikvent chce cítit volnost a svobodu a demonstruje svůj „egocentrismus“ prostřednictvím strategie jednání – užívání si a „zlobení“. Tyto pojmy byly použity jako autentická slova samotných respondentů z výzkumu. Jde z toho vidět, že delikvenci nevnímají jako závažný protispolečenský akt, nýbrž jako relativně neškodnou, radostnou činnost, kterou obvykle provádějí děti dospělým.

Důsledkem jejich překračování norem, jsou „problémy“, a to s reprezentanty společenského systému. Kromě učitelů a rodičů se sem již přidává i policie a soudy. S tím souvisí další centrální jev, kterým je „ambivalence“. Není náhodou, že ambivalence je v pozici centrálního jevu, protože je to vlastně „přestrojený egocentrismus“ – ambivalentně delikvent vnímá lidi, kteří mu v osvobození od „problémů“ pomáhají, nebo nikoli. Podle toho jsou buď zlí, nebo dobří. Opět jde tedy o utilitární se vztahování k okolnímu světu.

Fatalismus představuje způsob interpretace kauzality. Delikventi události ve svém životě interpretují v rámci nahodilosti a smůly, která nevyhnutelně – fatalisticky – ovlivňuje jejich život. Porti fatalismu jsou bezmocí a také je fatalismus zbavuje odpovědnosti za jejich činy. Fatalismus vyjadřuje celkově nedostatek pocitu autorství a kontroly ve vlastním životě. V teorii egocentrismu jsem logickou úvahou provázal oba jevy, fatalismus a egocentrismus – pokud jedinec vnímá svět pouze optikou vlastních potřeb, unikají mu souvislosti v něm samotném i v ostatních lidech. Díky těmto chybám v úsudku se mu následně chování druhých i své vlastní jeví jako nahodilé a nelogické. Proto v životě postrádá pocit kontroly a souslednosti jevů.

Zajímavá je také kategorie „očekávání intervence autority“, která z výzkumu vyplynula. Ukázalo se, že delikventi často očekávají, ne-li přímo touží, aby někdo z autorit na jejich přečiny reagoval. V diagnostickém ústavu, kde výzkum probíhal, často schvalovali svoji detenci a hodnotili to jako pozitivum – jako by je to učilo, že všechno v životě má svoje následky, že pravidla a hranice skutečně existují. Psychoanalytická interpretace by zde mohla znít, že uvěznění vnímali jako zdroj zájmu a pozornosti, nebo naopak úlevu od nevědomých pocitů viny.

Bohužel zde nemám prostor dostatečně vysvětlovat všechny detaily a implikace teorie egocentrismu. Šlo mi pouze o stručné seznámení a zdůvodnění kontinuity některých pojmů, jako je např. intencionalita delikventů, ve svém výzkumu.

2.1.2 IDENTITA DELIKVENTŮ

Na rozdíl od pojmu intencionalita se pojem „identita“ v mém předchozím výzkumu nevyskytoval. Jde o jedno z významných rozšíření zkoumané problematiky. Proto jsem se rozhodl tento pojem v zájmu práce definovat.

Identita je psychologický pojem, který přesahuje rámec obecné psychologie. V různých kontextech je využíván také ve vývojové psychologii, psychologii osobnosti a sociální psychologii. Narazíme na něj i v jiných společenských vědách, zejména v sociologii, etnologii a kulturní antropologii. Patří také mezi pojmy, které postupně přecházejí z odborné terminologie do běžného jazyka. V tomto ohledu následně ztrácí svůj zřetelný, vymezený význam na úkor intuitivního, povšechného chápání. Definici pojmu navíc komplikuje jeho blízkost s dalšími psychologickými termíny, rovněž hojně užívanými – např. „self“, „osobnost“, „ego“, „Já (*Me*)“, aj.

Vignoles a kol. (2011, in Schwartz, et al., 2011) nabízejí obecnou definici identity, jako různou odpověď na prostou otázku „kdo jsi?“ Podle druhu odpovědi můžeme i rozlišovat jednotlivé typy identity. Může jít např. o sebe-definici skrze sociální roli (kolega, student, matka, aj.), pohlaví, etnickou příslušnost, náboženské vyznání, národnost nebo profesní zaměření. Autoři připomínají, že k identitě patří i tzv. identita materiální – např. vlastnictví domu, určité značky auta, motocyklu nebo různých oděvů. Svoje já tedy můžeme definovat skrze širokou škálu rolí, perspektiv, referenčních skupin a věcí, ke kterým máme citový vztah. Nakonečný (1998) překládá identitu jako „totožnost“, sestávající ze dvou složek: 1) vědomí kontinuity já v čase a 2) centrum autentického jednání, vystupující v sebereflexi (viz např. věta „jak jsem to mohl udělat?“).

Klasikem v oblasti výzkumu identity byl Erik Erikson, známý i pro teorii epigenetického vývoje. Stejně jako mnozí další autoři umisťuje stěžejní období pro vývoj identity do pozdní adolescence a mladé dospělosti. Hovoří zde o vývoji tzv. ego-identity. Erickson obecně rozlišoval ego-identitnu a jáskou identitu („self-identity“): první znamená vnitřní konzistenci, druhá sebepercepci. Podle Nakonečného (1998) je však ve skutečnosti

sebepercepce přítomna v obou druzích identity. Erikson (in Schwartz, et al., 2011) chápal ego-identitu jako pomyslný vstup do dospělosti. Identita zde znamenala shrnutí dosavadního vývoje (převážně významných identifikací s druhými) do centrálního příběhu / definice o sobě samém. Tento příběh vysvětluje, kdo jsem, odkud pocházím a kam směřuji. Vytvoření identity je kreativním, autorským procesem, kdy jedinec implicitně vybírá a organizuje zkušenosti ze svého dosavadního života, některé zapudí a jiné vyzdvihne, aby vtiskl svému životu nové porozumění. Tato nově se tvořící struktura vzniká na základě fakt z autobiografické paměti. I když mají fakta reálný základ, obvykle bývají i různě misinterpretována, aby tvořila koherentní a významově nosný celek. Díky tomuto životnímu příběhu pociťuje jedinec následně v životě význam. Pozdní adolescence je navíc obdobím, kdy sociální okolí vytváří na jedince určitý tlak, aby se nějakým kulturně očekávatelným způsobem definoval a identitu vytvářel. Jedině takový jedinec je pak svou společností široce přijímán. Vývoj ego-identity v tomto období rovněž úzce souvisí s profesním vývojem, ale také s osobní „ideologií“, zahrnující převládající životní perspektivu a světonázor. (Erikson, 1969, in Schwartz, et al., 2011)

Erikson zdůrazňuje, že ego-identita znamená vytvoření pocitu kontinuity, koherence a jednoty v životě jedince. Spojuje různá životní období v jednom, smysluplném příběhu. Bez tohoto pocitu „přetrvání self v čase“, bychom nebyli schopni účelně jednat s ohledem na delší časový horizont. Podle Chandlera (in Schwartz, et al., 2011) bychom neviděli v životních rozhodnutích přesahující význam se zúročením v budoucnosti. Nemohli bychom přejímat dlouhodobé závazky a odpovědnost, nebyli bychom např. schopni vytvářet a dodržovat sliby. Všechna tato rozhodnutí předpokládají oporu v nadčasových principech, které jsou v identitě zahrnuty.

Erikson dále mluvil o vývoji ega, v adolescenci se musí zvládnout přechod z dětské pozice „toho, kdo dostává“ k dospělému pólu „toho, kdo dává“. Upevňuje se tu identita a tím i síla ega (jak vůči vnitřnímu světu, tzn. směrem ke schopnosti oddálit vnitřní impuls, tak k vnějšímu světu, tj. k sociálnímu přizpůsobení se společnosti). Zformování identity jako výstup z adolescence znamená vytvoření struktury (identity), která v sobě zahrnuje všechny významné identifikace z minulosti a také je úspěšně alteruje za účelem vytvoření unikátního celku z nich všech. To vše úzce souvisí s profesním vývojem, ale také s osobní „ideologií“, zahrnující převládající životní perspektivu a světonázor. Ovšem aby identita mohla být zformována, musí předtím proběhnout fáze explorace a hledání, kdy dotyční zkoušejí různé role, aby si nakonec vybrali, čím chtějí být. „Konfuze identity“ potom znamená selhání v tomto vývojovém úkolu.

A jak se Eriksonova teorie identity vztahuje k delikvenci? Ačkoli Erikson o takovém vztahu přímo nemluví, konfuze identity podle něj může souviset s různými stavy duševní nepohody, duševních poruch, nebo sociální deviace. Připomeňme si, že podle jeho teorie identita souvisí se schopností dodržovat závazky a dodržet slib. Obecně zakládá schopnost rozvrhovat svůj život ve větším časovém horizontu, což se zodpovědností a závazky souvisí. Oproti tomu, delikventi jsou často vnímáni jako jedinci, kteří mají problém jak se zodpovědností a závazky, tak s plánováním budoucnosti. Obecně žijí spíše „ted' a tady“ (viz např. Zimbardo, 2004).

Další perspektivou, kterou se můžeme na identitu delikventů podívat, je skupina teorií etiketizace, čili nálepkování. Podle některých autorů již bylo několikrát a dostatečně prokázáno, že etiketizace jedince jako „delikventa“ jednoznačně vytváří jeho vlastní delikventní sebeobraz a činí z něj herce, který pilně hraje připsanou roli. Dále také upevňuje jeho vnímání jako delikventa v očích ostatních. (Hepburn, 1977) Výzkumy dále naznačují, že takto označení jedinci sami sebe více definují skrze delikvenci, o druhých přemýšlejí v podobných kategoriích a intencích a dále že nálepka „delikvent“ značně snižuje jejich „self-esteem“. Objevují se také studie, podle kterých setkání se mladistvých s policií a soudy posiluje tendenci k delikvenci. V souvislosti s tím se objevuje pojem „pokažená identita“. Ve shodě s teorií nálepkování je pro takto označeného jedince těžší vrátit se k identitě, kterou měl předtím. Za první, sám sebe nyní vnímá jako delikventa, může prožívat stud a pocity viny. Za druhé, reakce jeho blízkého okolí na veřejnou negativní nálepku mu mohou znesnadnit vrátit se do původního sociálního prostředí. Namísto toho musí čelit buďto izolaci, nebo se zařadit do skupiny nové – často jedinců se stejným označením, čímž vzniká subkultura. (Hepburn, 1977)

Identitou bychom se mohli z teoretického hlediska zabývat mnohem déle, což by však přesahovalo rámec této práce. Z výše uvedeného je zřejmé, jak může identita s delikvencí souviset a že je třeba tuto souvislost blíže prozkoumat. Ve svém výzkumu chci mimo jiné porovnat oba zdroje dat, rozhovory i Tematický apercepční test, neboť se domnívám, že z každé metody lze vytěžit unikátní informace, které dohromady utvoří přesnější náhled na identitu delikventů.

2.2 TEORIE DELIKVENCE

V následujícím oddílu teoretické části se chci podrobně věnovat historii výzkumu delikvence od začátku 20. století až po současnost. Záměrně přeskakují silně historizující a

většinou vyvrácené přístupy jako např. Lombrossovu teorii rozeného zločince, nebo darwinistické teorie degenerace zločinců. Jsem přesvědčen, že o těchto teoriích toho již bylo mnoho napsáno a že jejich závěry s mým výzkumem nijak nesouvisí. Stejně tak se nebudu obecně zabývat biologickými teoriemi zločinu. Podle mě mohou vysvětlit řadu osobnostních rysů, jako je např. impulzivitu nebo agresivitu, ale není je možné nijak více využít pro vysvětlení výsledků tohoto kvalitativního výzkumu. Přesto se k některým krátce vyjádřím, např. při představování teorie vývojové taxonomie Terrie Moffitt.

Mým cílem je stručně a zároveň srozumitelně představit nejvlivnější teorie delikvence, které byly sestaveny. Řadu z nich budu v diskusi využívat k propojení s výzkumnými poznatky. Většina následujících teorií byla prostudována ještě před začátkem samotného výzkumu, aniž bych věděl, které teorie budou pro konfrontaci s výzkumnými poznatky relevantní. Z tohoto důvodu je následující část práce tolik objemná.

2.2.1 CHICAGSKÁ ŠKOLA KRIMINOLOGIE A NAVAZUJÍCÍ TEORIE ZLOČINU

Chicagská škola kriminologie má kořeny v Chicagu na přelomu 19. a 20. století, kdy se město potýkalo se závažnými sociálními problémy, subkulturou chudoby a gangy mladistvých. Tato škola a navazující teorie se tedy logicky zaměřovaly na vztah chudoby, kultury, etnicity, skupinových vlivů a zločinnosti. Proto mezi “pohrobky” chicagské školy můžeme řadit teorie anomie, sociální dezorganizace, ale i kulturní transmise. Částečně sem lze zařadit i teorie sociálního učení, které z některých klasiků Chicagské školy vycházejí a přidávají prvky behaviorismu.

Teorie sociální dezorganizace

Jak už to bývá, za zrodem prvních, skutečně vědeckých teorií zločinu stála výrazná lidská potřeba, vyvěrající z jedinečné historické situace. Ta nastala koncem 19. století v americkém Chicagu, kde právě vrcholila urbanizace spojená s průmyslem. Na přelomu obou staletí bylo ve městě dokonce 70% obyvatel, kteří se narodili v cizině a dalších 20% těch, kteří byli rodilými Američany pouze v první generaci. Město rostlo velmi rychle a obyvatelé nových čtvrtí, soustředěných převážně okolo průmyslových zón, se často vůbec neznali, ba dokonce neměli ani společný jazyk. Spoustu z nich mluvilo rodným jazykem a neovládalo angličtinu. Městu v té době chyběly podpůrné programy, preventivní programy, sociální pracovníci a dokonce i policie. Úměrně s těmito procesy se začaly objevovat dětské gangy, které měly na svědomí stále početnější a závažnější kriminalitu. Proto vedení města tehdy pověřilo oddělení

sociologie na Chicagské univerzitě výzkumem rostoucí kriminality, s cílem vynalézt vhodný systém podpůrných a preventivních opatření. Tím se vlastně zrodila známá Chicagská škola kriminologie.

Chicagskou školu proslavila především dvojice badatelů, Clifford Shaw a Henry McKay. Tito výzkumníci navázali na některé předchozí badatele, kteří zkoumali město jako živoucí organismus, a jimž se souhrnně říkalo “ekologické teorie” (Tibbetts, & Hemmens, 2010). Podle nich lze nově osídlené čtvrti - především cizinci, kteří se sem stěhují za prací - charakterizovat vymizením přirozené, tzv. Informální sociální kontroly. Takovou sociální kontrolu přirozeně vykonává rodina a její prodloužení, sousedské a komunitní vztahy. Starousedlíci mají tradičně vytvořený vztah k místu, kde žijí. Když se sem ale začnou stěhovat různí cizinci, kteří se sami cítí vykořenění a k novému místu nemají vztah, začnou se starousedlíci stěhovat jinam, pokud jim to ekonomická situace dovolí, nebo naopak zůstávají na místě, ale v rostoucím napětí a strachu. Noví obyvatelé totiž nedbají jejich potřeb, neumí a možná ani nechtějí se s nimi dorozumět a nízká ekonomická situace brání tomu, aby se o lokalitu dobře starali. Sousedské vazby jsou narušené a celková informální sociální kontrola klesá. V tomto vakuu vzniká prostor pro alternativní sociální systémy, které přebírají funkci sociální kontroly. Příležitosti se většinou chopí mladiství z řad přistěhovalců, kteří mohou působit na ještě mladší obyvatele jako vzor a koncentrují kolem sebe skupinu, ze které se následně stává gang.

Zajímavé je, že páchání deliktů a vytváření gangů v zónách s imigrací se týkalo evidentně všech etnických skupin. Tímto poznatkem se McKay a Shaw vymezili proti sociálnímu darwinismu, který tíhnul k vyzdvihování některých etnik či dokonce ras nad jiné.

Výzkumníci McKay a Shaw začali mluvit o teorii sociální dezorganizace. Podle nich se prvotní dezorganizace sousedských vazeb dále násobí a nabírá na síle. Strach obyvatel o majetek a zdraví vede k izolačním tendencím, což vede k dalšímu rozpadu sousedských vazeb a vzniká tak jakýsi bludný kruh (Čírtková, 2004). V konečném důsledku se vlastně nikdo “nestará o nikoho”, což opět uvolňuje ruku kriminálním elementům v těchto oblastech.

McKay a Shaw na výzkumech v průběhu třicátých let 20. století následně opakovaně prokázali platnost svojí teorie. Zjistili např., že na takto definované městské části připadá většina veškeré kriminality ve městě a co víc, zjistili, že podobně to funguje všude na světě - zdaleka ne jen v Chicagu a zdaleka ne jen v Americe. Jejich badatelská činnost vedla k zavedení řady preventivních a sociálních programů, které v různě modifikované podobě přetrvávají až

do současnosti (Tibbetts, & Hemmens, 2010). Některé moderní výzkumy potvrzují stále platnost jejich závěrů, objevuje se ale i kritika této teorie. Říká se, že teorie sociální dezorganizace vysvětluje pouze důvod vzniku kriminality v některých zónách. Neumí ale jaksi sestoupit na mikro-úroveň a vysvětlit, proč se převážná část dětí z těchto čtvrtí ke gangům nepřidá. Stejně tak nevysvětluje, proč se kriminality dopouští děti ze čtvrtí stabilních a ekonomicky prosperujících. (Tamtéž, 2010)

Teorie tlaku

Pro pochopení Chicagské školy a všech dalších kriminologických teorií, které na ní navázaly, musíme pochopit podmínky jejich vzniku. Tristní sociální situace v celé Americe - navíc umocněná ekonomickou krizí v roce 1929 - postavila politiky a následně i vědce před nelehkou otázkou, a sice, jak řešit negativní sociální jevy spojené s chudobou. Všechny tyto teoretické přístupy dávají de facto za pravdu E. Durkheimovy a jeho konceptu anomie, který dále rozpracovávají a modifikují. Jen pro připomenutí, E. Durkheim charakterizoval anomii jako stav, kdy jsou společenské cíle prakticky nedosažitelné běžně dostupnými prostředky, což umocňuje frustraci napříč společností. (Čírtková, 2004). Sám Durkheim spojoval anomii s modernizací a průmyslovou revolucí, což přesně odpovídalo Chicagu na přelomu 19. a 20. století.

V roce 1938 publikuje Robert King Merton, profesor z Kolumbijské univerzity, svůj známý článek "Sociální struktura a anomie". Meritem jeho nové teorie anomie je myšlenka, že společnost deklaruje ideál a cíl, ale ne vždy poskytne i příležitosti a možnosti pro jejich dosažení. Jako příklad uvádí tzv. americký sen, spočívající v ideji možnosti postupu na sociálním žebříčku směrem vzhůru v případě, že člověk tvrdě a chytře pracuje (Thio, 1975). Americký sen je jedním ze základních kamenů americké identity a jeho realizace je významnou složkou identity většiny Američanů. Podle Mertona delikvence vzniká v momentě neúspěchu jednotlivce v tomto úsilí. Delikvence je sama o sobě vlastně způsobem, jak deklarovaného cíle - v tomto případě bohatství či sociální prestiže - dosáhnout, ale nikoli společensky uznávanou cestou. Jedinec odhodí kulturní návody k dosažení cíle z prostého důvodu: nefungují, nebo jsou až příliš obtížné.

Je potřeba si uvědomit, že se jedná o sociologickou teorii, která popisuje interakce a děje ve společenském celku. Příklon kriminologických teorií na mikro-úroveň se objevuje až kolem 50. let dvacátého století. Avšak na úrovni jednotlivce, na poli psychologie, nelze nezmínit paralelu s proslulým hlubinným psychologem, A. Adlerem, který mluví o usilování o

nadřazenosti a pocitu sounáležitosti. Pokud je u jedince ohrožena možnost usilovat o nadřazenost, obvykle odloží pocit sounáležitosti, který ho brzdí, a vydá se cestou tzv. „soukromé logiky“, často s užitím antisociálních prostředků. (Adler, 1999)

Mertonova teorie “sociální struktury a anomie” byla dlouhou dobu považována za dominantní sociologickou teorii sociálně deviantního chování (Cohen, 1965). Nevysvětlovala tedy jen delikvenci, ale i jiné společensky nežádoucí jevy. Mertonovy myšlenky postupně pronikaly do další sociologických teorií, které se souhrnně nazývají „teoriemi tlaku“ (*strain theories*). V tomto tlaku se ocitá každý, kdo prožívá nesoulad mezi cíli a prostředky. Sociální deviace je potom pokus umenšit tuto tenzi a znovu vytvořit ekvilibrium mezi prostředky a cíli (Cohen, 1965). Albert K. Cohen přisuzuje vznik gangů mladistvých rozdílu mezi kulturně deklarovaným cílem dosažení bohatství na jedné straně a vysokou mírou chudoby ve sociálně vyloučených lokalitách na straně druhé (Aseltine et al., 2000).

Další známý autor, Robert Agnew, aplikoval Mertonovu teorii na individuální úroveň jednotlivce. Zaměřuje se právě na avizovaný tlak a konkretizuje ho jako pocity strachu a hněvu. Tyto “anomické pocity” mohou následně vést k různým formám sociální deviace - od delikvence až po abúzus drog a alkoholu. Dotyčný jedinec může také cítit pocit křivdy vůči společnosti. Zločin se pak stává jakýmsi nástrojem odplaty a zadostiučinění. (Čírtková, 2004)

Agnew však nejen že přemýšlí, na rozdíl od svých předchůdců, na tzv. mikro-úrovni. Zahrnuje do konce do své teorie i vývojový aspekt. Svým zaměřením se tak blíží spíše psychologickým teoriím delikvence. Velmi zajímavá je např. jeho analýza anomickým pocitů u adolescentů.

Agnew ve svém článku z r. 1985 shrnuje, že dosavadní teorie tlaku považovaly za hlavní příčinu sociální deviace blokaci chování zaměřeného na cíl. Pokud jedinec nemůže z důvodu objektivních překážek na straně společnosti dosáhnout toho, po čem touží, tenze se stupňuje. Existují ale i situace, kdy se člověk nesnaží dosáhnout kýženého cíle, ale naopak uniknout ze situace, která mu způsobuje bolest nebo nepřízeň. Podle autora se adolescenti velmi často nacházejí v situacích - zejména ve škole a v rodině - kdy prakticky neexistuje možnost “legálního” úniku z takto nepříjemných situací. Proto se může uchýlit pouze k sociální deviaci, např. k útěkům z domova nebo k záškoláctví. Nebo naopak obrátit přímou agresi proti těm, kteří ho nepříjemným situacím vystavují. (Agnew, 1985) Sociální okolí následně buďto podporuje delikventní chování, nebo mu naopak brání. Záleží, zda má jedinec k dispozici podpůrnou sociální síť, nebo má naopak v okolí delikventní vzory, od kterých může přejmout

antisociální strategie strategie. (Aseltine et al., 2000) R. Agnew ve svých statích přímo hovoří o stresu a copingových strategiích a posouvá celou diskuzi do oblasti posuzování mentálního zdraví (Agnew, 1985).

Domnívám se, že R. Agnew přispěl k funkčnímu vybočení zkoumání zločinu mimo omezený rámec sociologie. Přispěl k přestupu výzkumu zločinnosti na mikro-úroveň a k propojení s psychologickými teoriemi delikvence. Ačkoli rámec sociologie překračuje inspirativním způsobem, stále nepředpokládá, že by překážku na straně jednotlivce mohla tvořit samotná jeho povaha, ať už v kognitivním, nebo osobnostním slova smyslu. Tuto pomyslnou štafetu přebírají až psychologové, zkoumající delikvenci na přelomu dvacátého a dvacátého prvního století, jako např. T. Moffitt.

Teorie tlaku upozorňují na kulturní a sociální pozadí delikvence. Jejich autoři připomínají, že máme jakožto společnost zodpovědnost za deklarování a propagování cílů a ideálů, a stejně tak za distribuci možností jejich dosahování. Můžeme se dnes např. zamýšlet nad společenskými důsledky konzumní kultury a její propagace napříč médii. Na druhé straně, můžeme si také položit otázku, která doba poskytovala lidem dostatek možností a prostředků k dosahování cílů. Byla vůbec někdy? Tyto úvahy spadají spíše do oblasti historie a filozofie. Ze strany kriminologie a psychologie ale můžeme vznést praktičtější dotaz: vysvětlují teorie tlaku dostatečně právě delikvenci? Proč někdo vyvažuje vakuum mezi cíli a prostředky např. kriminalitou a nikoli třeba závislostí?

Teorie tlaku tedy jen stěží vysvětlují delikvenci jako takovou. Společně s jinými teoretickými proudy, následujícími tradice Chicagské školy, však upozorňují na důležité společenské aspekty kriminality, společně s dalšími variantami společensky nežádoucího chování. Teorie tlaku dominovaly výzkumu sociální deviace a kriminality především v sedmdesátých letech 20. století a následně docházelo k jejich propojování s tzv. teoriemi kontroly, o nichž bude řeč později (Aseltine et al., 2000).

Teorie diferencovaného sdružování

Ve třicátých letech 20. století tedy kriminologii dominovaly teoretické proudy vycházející víceméně z Chicagské školy. Studie z té doby se většinou zaměřovaly převážně na souvislosti chudoby a kriminality. V době prohibice se ovšem stále více projevoval vliv organizovaného zločinu, který prorůstal i do vyšších pater společnosti. Prvním, kdo upozorňoval na nutnost zkoumání zločinu v širším měřítku, byl Edwin Sutherland.

V roce 1940 uveřejnil E. Sutherland svůj známý spis "Kriminalita bílých límečků", kde se mimo jiné vymezil proti kriminologickým teoriím, které chybně připisují kriminalitu pouze subkultuře chudoby, aniž by se zaměřily i na zločiny páchané vyšší společenskou vrstvou (Sutherland, 1940) Sutherland souhlasil s teorií kulturní transmise - tedy že zločin je předáván v rámci sociálních skupin a systémů mezi delikventy. Teorie sociálního předávání kriminálního "know how" a iniciace nových adeptů staršími delikventy nebylo pro tehdejší kriminologii nic zásadně nového, výzkum gangů mladistvých ve vyloučených sociálních lokalitách byl koneckonců evergreen předchozích čtyřiceti let. Nový byl hlavně odklon od spojování kriminality pouze se subkulturou chudoby. A tím pádem bylo nutné i nově definovat samotný zločin.

Zločinci z vyšších pater společnosti jsou podle Sutherlanda častěji souzeni před civilním, nikoli trestním soudem. Je to dané mimo jiné tím, že poškození se více zajímají o finanční narovnání, než o udělení spravedlivého trestu. Řada společensky významných osobností, kteří se dopouštěli nebo dopouštějí kriminálního jednání, tak nebyla nikdy odsouzena. A studie kriminality pracují převážně s odsouzenými. Tyto a mnohé jiné podobné kauzy byly řešeny pouze na obchodně-politické nebo ryze civilní úrovni, ačkoli podle Sutherlanda jasně naplňují kritéria zločinu a poroto by měly být předmětem kriminologie. Pokud kriminologové tyto jedince do svých teorií nezahrnou, pracují nutně se zkreslenými vzorky a docházejí tak k mylně zobecňujícím závěrům. Podle autora tak časem vzniknul chybný dojem, že zločin je přímo důsledkem chudoby.

Tento opomíjený druh zločinu podle Sutherlanda často odehrává mezi byznysmeny, kteří jsou "velcí a silní" - ve smyslu ekonomického, mocenského a společenského postavení - a poškozenými, kteří jsou neúměrně slabí a neorganizovaní a kteří mají omezenější možnosti manipulovat se systémem. Jako příklad uvádí tunelování fondů a poškozování věřitelů, konzumentů, investorů, pojistníků, zaměstnanců, aj. Poškodit někoho, kdo je na stejné úrovni a dovede se bránit, bývá těmito kriminálníky považováno za strategickou chybu.

Před zákonem mají obvykle lepší postavení, než jejich oběti nebo jiní, drobní zločinci. Důvodů je více. Jedním z hlavních je samotná třída, do které patří. Soudci, státní zástupci, advokáti a kriminalisté obvykle patří do stejné vrstvy obyvatelstva. Dalším důvodem je tlak, který dokážou na systém vyvinout - ať už přes svoje lobby, advokáty, nakloněné politiky nebo uplacené soudce. Často se jedná i o nátlak na svědky nebo přímo poškozené. Podvodník Daniel Drew údajně jednou přirovnal zákon k pavučině: „Do sítě se chytí malé mouchy,

neschopné utéct. Ale velké včely se bez problémů vytrhnou. Když se mi do cesty někdy postavili dělníci práva, bez problémů jsem je odsunul stranou.“

Ve spise *Kriminalita bílých límečků* autor nejprve předkládá překvapivá data, která dokazují rozšířenost delikventního „přilepšování“ mezi vyššími vrstvami společenského žebříčku. Údajně až dvě třetiny lékařů v New Yorku posílalo pacienty na výkony k chirurgům, kteří byli nejdražší, aby se pak vzájemně rozdělili o zisk. V létě roku 1934 zase testovala Divize pro veřejné zdraví v Indianě v USA náhodně odebrané vzorky zmrzliny. Zjistilo se, že 40% z odebraných vzorků nesplňovalo zákonné standardy a normy nezávadnosti. V Chicagu v některých bankách proběhlo testování na detektoru lži všech zaměstnanců. Ukázalo se, že 20% pracovníků s největší pravděpodobností jednou nebo vícekrát zcizilo majetek banky. Autor dále pokračuje ve výčtu dalších výzkumů v různých oblastech společenského života, poskytující alarmující čísla o rozšíření různých forem kriminálního počínání a nekalých praktik. Škoda páchaná těmito kriminálníky je podle E. Sutherlanda několikanásobně vyšší oproti škodě, kterou způsobují takřikajíc tradiční zločiny. Jeden z vrcholových manažerů známého prodejního řetězce například zpronevěřil zhruba 600 000 dolarů, což přesahovalo součet škody napáchané pěti sty loupežemi v témže obchodním řetězci. (Sutherland, 1940)

Taková zjištění logicky vedou k otázce, na kolik je vědomé porušování zákona za účelem osobního obohacení (řečeno s delikventy, „přilepšení“) něčím výjimečným a ojedinělým a nakolik se jedná o jakousi zatajovanou kulturní normu. Vždyť i u nás se léta říkávalo „kdo nekrade, okrádá rodinu“. Sutherland v textu klade podobné otázky a zajímavě tak navazuje na předcházející teorie tlaku a anomie. Sám používá pojem „dezorganizace“, ale používá ho v jiném smyslu, než autoři Shaw a McKay. Už se nejedná o dezorganizaci v chudých čtvrtích Chicaga. Jde o rozklad společenských morálních hodnot, ke kterému vědomě či nevědomě přispívá každý z nás, který byť jen v malém podvádí, krade, nebo se třeba jen dívá jiným směrem. Spis *Kriminalita bílých límečků* má v závěru silné morální vyznění a apel na každého čtenáře. Dle Sutherlanda tato kriminalita napříč společnostmi inspiruje pouze další a další kriminální chování a rozklad institucí, které by měly zločinu bránit, namísto toho, aby se na něm samy podílely.

V stejném duchu vyznívá i Sutherlandův spis *Profesionální zloděj*. Autor zde popisuje praktiky nejrůznějšího spektra zlodějů a podvodníků, tentokrát napříč všemi společenskými vrstvami. Co mají podle něj společného? Umí najít tzv. slabý článek v systému, který využijí. Jako příklad dává korupci policistů, ostrahu supermarketů, nebo soudců. Samotný systém se

podle něj podílí na zločinu a stává se tak součástí “predátorské kontroly” (cit.), která je vlastně nejsilnějším zdrojem sociální dezorganizace. (Sutherland, 1937).

Zvlášť ohledně kriminality “bílých límečků” autor varuje před pouhým přepočítáváním škody na peníze. Mnohem horší je podle něj obecný dopad na důvěru a atmosféru v celé společnosti. Tyto zločiny především šíří nedůvěru, která snižuje celkovou společenskou morálku a působí jako faktor celkové sociální dezorganizace. Běžná, „drobná“ kriminalita oproti tomu dopad na sociální instituce a celkové fungování nemá - podle Sutherlanda - prakticky žádný.

V tomto bodě si dovoluji s autorem do určité míry nesouhlasit. Pokud pomineme peněžní škody kriminality bílých límečků - a sám autor nás od přepočítávání na peníze odrazuje - která z forem kriminality je pro běžnou veřejnost více viditelná a hmatatelná? Bojíme se víc podvodníků s kufříkem, nebo zbraně namířené do obličeje? A co nám způsobí větší bolest a újmu na zdraví a pocitu bezpečí? Možná se sám autor dopouští chyby, před kterou varuje - a přepočítává škodu na finanční prostředky. Možná veřejnosti křivdí. Třeba se společnost nehoní převážně za “chudými” zločinci jen proto, že jsou součástí neprivilegované vrstvy, oproti majoritní populaci. Třeba více pronásledujeme tento typ zločinců, protože se jimi cítíme více ohroženi. Možná je kriminalita bílých límečků více akceptovaná, protože nepoškozuje přímo. Nejde o životy lidí, jejich zdraví či důstojnost - a pokud ano, tak nikoli bezprostředně. Škody jsou možná vyšší, ale ocitají se na úrovni, kterou běžně člověk nepozoruje a není zvyklý o ní uvažovat.

Sutherland nicméně zdůrazňuje, že je nutné, aby se kriminální aktivity “bílých límečků” opět více dostaly pod hledáček kriminologie, neboť tam také patří a mají se tak nazývat. Rozdíly mezi kriminalitou vyšších vrstev a nižších jsou podle něj odlišné pouze povrchně, nikoli v esenci. Sutherland nastoluje pro kriminologii velmi podnětnou otázku: co je tedy jádrem kriminálního chování, když to není chudoba a její důsledky? Co je to zločin a jaké jsou jeho pravé kořeny?

Sutherland je dále autorem známé kriminologické teorie diferencovaného sdružování. Co to přesně znamená? Zjednodušeně řečeno, člověk je takový, jako lidé, se kterými se převážně stýká. Kriminální myšlení, hodnoty a strategie se předávají v rámci specifických sociálních systémů, a to napříč společenskými vrstvami. Delikventní hodnoty a techniky může člověk pochytit jak v gangu mladistvých, tak mezi bohatými byznysmeny, kteří se neštítí ničeho.

Sutherland tedy v obou výše zmiňovaných spisech, které jsou v kriminologii tradiční literaturou, nastoluje otázku, co je pravou příčinou delikvence. Odmítá, že by šlo o psychopatii a sociopatii, neboť tyto konstrukty podle něj nevysvětlují kriminalitu v nižších stejně jako ve vyšších vrstvách. To, co podle něj však vysvětluje kriminalitu napříč vrstvami, je četnost kontaktů s jinými, zkušenějšími pachateli. Tento faktor tedy Sutherland určil jako jádro svojí teorie a podle něj ji i nazval.

Teorie diferencovaného sdružování se však řadí nejen pod tzv. teorie kulturního přenosu, čili transmise. Leckteří autoři ji také řadí mezi teorie racionální volby. (Cullen & Wilcox, 2010). Je tomu tak proto, že podle Sutherlanda je jedinec ochotný přejímat delikventní postoje a normy pouze tehdy, pokud mu z toho - v sociálním prostředí, kde se nejvíce nachází - plynou nějaké výhody. Tento předpoklad, který do kriminologie přinesl právě Sutherland, se následně objevuje v mnoha dalších teoriích, zejména v teoriích sociálního učení, o kterých ještě bude řeč později.

Domnívám se, že autorova kritika přílišného změření na subkulturu chudoby v otázkách kriminality je zcela na místě. Stejně tak z ní logicky vyvstává otázka, co je tedy pravou podstatou kriminálního chování. Potíž spatřuji v identifikovaném klíčovém faktoru. Chtěl snad autor říct, že neexistují delikventi, kteří začali sami od sebe, bez iniciace někým zkušenějším? A naopak, každý, kdo se setkává s pachateli trestných činů, se musí stát delikventem? Apropo, pokud vidím výhody delikvence, nevyhnutelně tuto cestu následuji?

Nakonec je tedy těžké rozhodnout, zda jde vlastně o racionální volbu, nebo jakýsi sociální determinismus, kdy se člověk stává pomyslnou figurkou na šachovnici vnějších vlivů, v tomto případě sociálního rázu. Pokud je člověk takto determinován sociálním okolím, a pokud se rozhoduje čistě prospěchářsky, původní morální apel Sutherlandových spisů vyznívá do ztracena a zanechává po sobě rozčarování a skepsi.

Rovněž se může objevit pochybnost, jestli sociální faktor kriminality není spíše pouze katalyzátorem nebo spolupůsobícím činitelem delikvence, namísto samotného jádra jevu. Sutherlandův důraz na transmissi zločinu nicméně nelze odmítnout, neboť je mnohými dalšími výzkumy i kriminologickými teoriemi, o kterých bude dále řeč, opakovaně potvrzován. Řada dalších autorů z něj vychází, nebo se k jeho teorii vyjadřuje. Mnohými autory je označován jako hlavní persona kriminologie 20. století (Cullen & Wilcox, 2010).

Teorie sociálního učení

Na teorii Edwina Sutherlanda v šedesátých letech 20. století navázala dvojice výzkumníků, Ronald Akers a Robert Burgess. Snažili se do teorie diferenciálního sdružování zavést prvky z behaviorismu, především operantní podmiňování. V první fázi studovali socializaci člověka v obecné rovině. Určitému chování se podle nich lidé učí ve svém sociálním prostředí, a to posilováním žádoucích projevů prostřednictvím odměňování. V tomto procesu prý sehrávají důležitou roli významní druzí, kteří jsou pozorováni a imitováni. Prototyp svojí teorie nazvali *differential-association-reinforcement theory*.

V dalších letech se R. Akers snaží aplikovat tuto teorii na sociálně deviantní chování, a to v širokém spektru - od lhaní přes delikvenci až např. po sexuální delikty. V roce 1973 napsal R. Akers již sám svojí známou knihu "Deviantní chování - přístup sociálního učení" (*Deviant Behavior - a social Learning approach*). Zde poprvé pojmenovává svojí teorii jako "teorii sociálního učení". (Krohn, 1999) Tento název důsledně dodržuje až do dnešních dnů. Během svojí kariéry provedl řadu studií, které podle něj prokazují vysokou empirickou hodnotu jeho teorie.

Akers chápe svojí teorii jako užitečnou syntézu myšlenek E. Sutherlanda o vlivu sociálního přenosu deviantního chování, a empiricky nosných závěrů neo-behaviorismu - zejména se odvolává na učení Alberta Bandury, který přišel s konceptem observačního učení, tedy učení nápodobou. Podle Bandury může být chování naučené pozorováním někoho jiného, jehož chování vede k viditelné odměně. Jedinec při imitaci dotyčného očekává, že rovněž dosáhne stejné odměny. (Bandura, 2006)

Podle R. Akerse je sociálně deviantní chování často přenášeno právě observací v sociálně patologických skupinách, kde si jedinec nachází vzory k identifikaci. Autor celkově konstatuje 5 jádrových faktorů svojí teorie, které podle něj vysvětlují delikventní chování: 1) diferencované sdružování (ve shodě s E. Sutherlandem), 2) definice zločinu (tím se myslí delikventní postoje, hodnoty a strategie), 3) diferencované posilování (delikventní chování je ve skupině odměněno a opakovaně posilováno), 3) imitace. (Akers, 1979)

Ačkoli autor sám i po letech hodnotí svojí teorii jako platnou a několikrát potvrzenou, a navrhuje ji k aplikacím na stále nové oblasti společenskovedního zkoumání (Akers 2016), existují opačné názory, které jeho teorii kritizují. Např. Karl-Dieter Opp, emeritní profesor na

německé Univerzitě Leipzig, uveřejnil v roce 2020 v časopise Analytická kriminologie článek, který kriticky prověřil celou teorii sociálního učení.

Za prvé, K. Opp analyzuje původní texty Akerse a na základě nejasných vyjádření samotného autora pokládá otázku, zda musí být přítomno všech 5 jádrových faktorů, aby došlo k delikvenci, nebo stačí pouze některé z nich. S tím souvisí další kritika. Podle K. Oppa mnohé výzkumy, o které se Akers opírá, potvrdili vždy jen určitou část jeho teorie, jmenovitě některý z uvedených faktorů - nikoli všechny faktory najednou. A jelikož jsou tyto faktory de facto sesbírány z jiných teorií, K. Opp se ptá, proč tedy vlastně potřebujeme právě teorii sociálního učení. (Opp, 2020)

Teorie sociálního učení dle mého názoru přináší hlavně potvrzení důležitosti sociálních skupin, ve kterých se často delikvence předává. Zdůrazňuje důležitost vzorů, kterými se delikventní novici inspirují. Tento předpoklad se objevil v mnoha dalších, následujících teoriích zločinu a byl mnohokrát výzkumně potvrzen (viz dále). Těžko ale můžeme tuto teorii považovat za dostatečně vysvětlující pro vysvětlení komplexity delikvence. Myslím si, že teorie neproniká do dostatečné hloubky a nepřináší do kriminologie nic zásadně nového a originálního, an rozdíl od některých pozdějších teorií delikvence, o kterých bude řeč.

Teorie kontroly

V roce 1969 publikoval americký sociolog, Travis Hirschi, svojí práci nazvanou Příčiny delikvence. Zde různými způsoby argumentuje, že vazba k majoritní společnosti působí jako velmi účinná prevence před zločinem. A naopak, oslabení této vazby značně zvyšuje riziko delikvence. Svojí novou teorii nazval “teorie sociální kontroly”.

Hirschi se domnívá, že sklon k delikvenci není něco deviantního, ale naopak všem lidem přirozeného. Namísto otázky, proč někteří lidé sklouznou na „šikmou plochu,“ by se Hirschi mohl ptát: jak to, že se někteří lidé delikvenci vyvarují? Odpovědí pro něj je právě zmíněné pouto ke společnosti. Pokud je tato vazba narušena nebo oslabena, jedinec má volnost k delikvenci. Hirschiho teorie v tomto smyslu obsahuje velkou dávku pesimismu o lidské povaze. (Laub, & Sampson, 1991). Hirschi se v této práci proslavil výrokem “všichni bychom byli delikventi, kdybychom se jen odvážili”. (Thornberry, 1987)

Hirschi dále analyzuje toto ochranné “sociální pouto” ve všech jeho aspektech. Podle něj se pravděpodobnost delikvence snižuje, jsou-li přítomny následující faktory: 1) propojení

s významnými druhými – většinou učiteli nebo rodiči – skrze respekt a city; 2) závazek ke konvenčním aktivitám (jako např. získat vzdělání, vybudovat firmu, apod.); 3) míra čau, kdy se jedinec angažuje v konvenčních aktivitách (domácí úkoly, četba knihy, aj.); 4) víra jedince v centrální systém hodnot dané společností. (Agnew, 1989)

Svémi názory T. Hirschi mimo jiné reagoval právě na teorii sociálního učení R. Akerse. Zatímco Akers tvrdí, že i delikventní chování musí být naučeno a stanovuje podmínky a způsoby tohoto učení, Hirschi chápe zločinnost jako něco snadného a bližšího přirozenosti, kde učení není potřeba.

Teorie sociální kontroly byla nicméně dále propracována v roce 1990, kdy T. Hirschi společně s Michaelem T. Gottfredsonem, přeformulovali její název na “teorii sebekontroly”. Nový název odrážel klíčový faktor, který oba autoři objevili u delikventů. Jde o nedostatek sebekontroly (*self-control*). Podle autorů je sebe-kontrola stabilní povahový rys, který se zakládá již v raném dětství. Míra sebekontroly souvisí s kvalitou rodičovské výchovy, péče a citové vazby a souvisí mimo jiné s identifikací s rodičem (Gottfredson, 2005). Nízká sebekontrola je charakteristická impulzivitou, vyhledáváním vzrušení a chladnými bez-emočními rysy.

Autoři zajímavě vysvětlují tradiční poznatky o souvislosti chudoby s delikvencí. Delikvent podle nich porušuje zákon, protože se nedokáže dostatečně ovládat. Stejně tak člověk s nízkou sebekontrolou - ať už delikvent, nebo ne - častěji selhává na trhu práce a proto nedosahuje vysokých příjmů. Chudoba a kriminalita tedy nejsou kauzálně propojené - chudoba v očích autorů není příčinou delikvence. Ale oboje vychází ze stejného kauzálního faktoru, a tím je nízká sebekontrola.

Gottfredson a Hirschi svojí teorii nenazývají pouze teorií sebekontroly, často užívaným názvem, který přejala i odborná veřejnost, je také “obecná teorie zločinu”. I tímto označením chtěli dát autoři jasně najevo, že faktor sebekontroly považují za dostatečný a vše vysvětlující jako příčinu kriminality obecně. (Savolainen et al., 2015)

Teorie sebekontroly je velmi slavnou a vlivnou teorií. Znovu otevírá téma souvislosti chudoby a delikvence a vysvětluje ji novým, logickým způsobem. Jde o klasickou kriminologickou teorii druhé poloviny 20. století, která takřkajíc snáší sociologii na úroveň jednotlivce a přináší nové, psychologické aspekty. Problém může spočívat v její ambici vysvětlit veškerou zločinnost, bez ohledu na jedinečnost různých deliktů a hlavně jednotlivých delikventů. Za připomenutí stojí varování E. Sutherlanda - že psychopatie či sociopatie, resp.

soubor vlastností, které popsali Hirschi a Gottfredson (jako např. impulzivita a emoční chlad) souvisí se zločinci vycházejícími z ekonomicky slabých vrstev společnosti. Ale kriminálníci z vyšších vrstev mohou vykazovat jiný profil osobnostních vlastností. A přesto jsou to zločinci, dokonce společensky závažnějšího charakteru. Nebo by snad Hirschi a Gottfredson tvrdili, že nízká sebekontrola je typická i pro ně?

Tento soubor otázek by bylo vhodné směřovat na autory, kteří se zabývají konstruktem psychopatie. Jmenovitě se jedná zejm. o Roberta Hare, o kterém ještě bude řeč. Ačkoli je R. Hare autorem populární knihy *Hadi v oblecích*, kde se pokouší identifikovat psychopaty ve vyšších patrech společenského žebříčku, nedaří se mu - kromě konstatování některých společných rysů (např. narcismu) spolehlivě doložit, že kriminálníci z bohatší vrstvy naplňují také kritéria psychopatie (Hare & Babiak, 2006). Argument E. Sutherland tak přetrvává až do dnešní doby a stále nenachází spolehlivou odpověď - co je vlastně podstatou kriminality napříč společenskými vrstvami.

Gottfredsonova a Hirschiho teorie sebekontroly má především přesah do dalších kriminologických teorií, obzvlášť těch, kteří se zabývají tzv. tvrdým jádrem delikvence. Jde o jedince s psychopatickými rysy, o chronické pachatele. O těchto teoriích bude řeč později.

Teorie situační akce

Teorie kontroly ovlivnily mnohé badatele. Patří mezi ně i sociolog švédského původu, Per-Olof H. Wikström. Tento autor provedl v Británii rozsáhlou longitudinální studii, jejíž výsledky publikoval ve své knize *Porušování pravidel (Breaking rules)*. Souhlasí s Hirschiho konceptem sebe-kontroly a s jeho implikací pro páchaní zločinů. Oproti předchozím autorům ale klade důraz na situační aspekt. Podle Wikströma se teorie příliš zaměřovaly na vývojové a kauzální faktory, nejčastěji z dětství. Wikström se domnívá, že zločin je především funkcí konkrétní situace (Opp, 2020). Pokud se sejde jedinec s nízkou sebekontrolou a vhodné situační podmínky, zločin se stává pravděpodobným. Autor ale přidává další, důležitou dimenzi. Jde o osobní morální jedince. (Bruinsma, 2015)

Svou teorii zločinu nazývá Wikström "teorií situační akce". Každý jedinec je podle něj vybaven určitou morálitou, což je vlastně systém morálních přesvědčení a hodnot, který slouží jako jakýsi filtr. Skrze tento filtr prý každý vnímá svoje okolí a podle toho také vidí, nebo naopak nevidí různé možnosti jednání. Pokud má někdo tzv. vysokou úroveň morality, zločin zkrátka a jednoduše nevidí jako možnost. A to ani v situacích, které k tomu svádí - Wikström hovoří o "kriminogenních podmínkách". (Wikström, 2014)

Wikström v tomto ohledu hovoří o tzv. principu “morální korespondence”. Pokud se například násilí nachází v jakémisi morálně povoleném seznamu člověka a tento se dostane do konfliktu s jiným, motivace se spojí s morálními brýlemi a jedinec spatří možnost použít hrubou sílu. Morální filtry tedy ukazují (nebo zakrývají) různé možnosti jednání.

Opačná situace nastává, pokud je moralita jedince nízká. Ale ani v tom případě není jisté, že se zločin odehraje. Důležitou roli sehrává potom právě sebe-kontrola. Pokud je sebekontrola vysoká, jedinec může přese všechno odolat pokušení a zachovat se v souladu s pravidly. Pokud je však nízká, zločin je velmi pravděpodobný.

Wikström tedy přináší zajímavý podnět k zamyšlení. Kromě jedinců s nízkou moralitou a sebekontrolou, kteří nejčastěji páchají zločiny, jsou tu ještě další pozoruhodní jedinci. Někteří z nich pocházejí z podobných kriminogenních podmínek, jako delikventi, ale pro vysokou úroveň morality, nebo naopak vysokou úroveň sebekontroly, zločiny nepáchají. Je důležité zmínit, že Wikström se hlásí k tradici teorií kulturní a sociální transmise - jedinec je podle něj do značné míry ovlivněn sociálním prostředím, kde se vyvíjí (Bruinsma, 2015). Jeho teorie tedy nabízí určité vysvětlení, proč takové prostředí nepůsobí na každého jedince stejně a nevede ke stejným životním výsledkům.

P. H. Wikström v současné době působí jako profesor kriminologie na Univerzitě v Cambridge. Jeho význam pro kriminologii je všeobecně uznáván, dokonce byl v roce 2016 oceněn Stockholmskou cenou v kriminologii za svůj přínos vědě. Přese všechny úspěchy si jeho teorie vysloužila i velmi vydatnou kritiku.

Německý kriminolog Karl-Dieter Opp, který napsal rovněž pozoruhodnou kritiku teorie sociálního učení R. Akersse, si tentokrát vzal na mušku právě i teorii P. H. Wikströma. Podle něj je v této teorii kladen příliš velký důraz na morální normy a standardy, které jsou jakýmsi axiomem teorie - důvod tohoto určení však není nijak zvlášť opodstatněn. Wikström deklaruje normativní výrok, že lidé jsou “esenciálně řízeni pravidly”, přičemž opomíná důležitost celkové motivace a význam jiných motivů, jako je např. materiální prospěch. (Opp, 2020) Wikström se značně vymezuje proti teoriím racionální volby, podle Oppa se od nich ale odlišuje velice málo, třeba pouhým vyčleněním morálky z celkového shluku motivů, o kterém autoři teorií racionální volby hovoří. Proč vlastně moralitu z tohoto “balíku” vydělovat a přiřazovat jí nové, zvláštní místo? V modelu Wikströma navíc morální filtr následuje až po motivaci, která přichází první. K. Opp zpochybňuje i tuto posloupnost. Konstatuje také, že tato chronologie motivů nemá podporu v žádném empirickém výzkumu.

Na základě prostudování textu Wikströma (2014) se v tomto směru přikláním na stranu K. Oppa. Svůj článek Wikström začíná zdánlivě samozřejmými výroky, jako např. “kriminalita je morální akt,” nebo “situace je to, co dělá kriminalitu.” Některé výroky, které souvisí se základem teorie, budí dojem spíše filozofických a názorových proklamací, než vědeckých poznatků.

Opp dále upozorňuje, že většina prvků teorie situační akce již byla konstatována v kriminologii dříve. Např. proces výběrového vnímání byl prý popsán již samotným Edwinem Sutherlandem. Podle K. Oppa jde opět jen o další teorii, která uchopuje předchozí poznatky, mixuje je v nové kombinaci a jinak je nazývá. Chápe ji tedy jako integrační teorii, navíc s ne příliš empiricky podloženými a vnitřně logickými závěry. (Opp, 2020).

Při studiu textu autora mě napadala otázka, jak je vlastně vysoká a nízká moralita definována. Tato “vysoká moralita” se snad podle autora vztahuje k subjektivní životní filozofii a identitě každého jedince? Pokud ano, lze předpokládat, že lidé moralitu svých vlastních hodnotových systémů mohou nadceňovat. Nebo snad autor počítá s nějakou objektivně danou stupnicí morality, která je všem lidem apriorní, jako např. Kantův morální imperativ?

Delikventi jsou relativně známí svými bohatými racionalizacemi, přičemž považují svoje jednání za morální a čestné (viz např. Onder, 2012). Jaká je tedy jejich moralita? Proč se autor takto známé kriminologické teorie, který z morality činí axiom svojí nové teorie, k tomuto známému fenoménu nijak nevyjadřuje?

V autorově práci je dle mého názoru cítit i jistý determinismus. Ten byl vytýkán mnoha teoriím, zde se poprvé pojí s konceptem morality. Autor např. tvrdí “dejte tyto lidi k těmto situacím a bude kriminalita”. Ke konci textu rovněž konstatuje spokojenost s vlastní teorií a údajně nevidí důvod, “proč by teorie situační akce nemohla být aplikována na lidské chování obecně, ne jen na zločin.” (Wikström, 2014) Je otázkou, zda tato integrativní teorie, založená na normativních výrociích, může takovou ambici skutečně naplnit.

Teorie interakce

Sociolog Terrance Thornberry v r. 1987 publikoval v americkém časopise Kriminologie článek, ve kterém představuje svojí novou teorii příčin delikvence, nazvanou “teorie interakce”. Reaguje na předcházející teorie zločinu, hlavně na teorii sociálního učení a teorii kontroly. Mnohé z těchto teorií přejímá, ale staví poznatky do nového kontextu.

Předchozí teorie kriminality kritizuje jako tzv. "statické teorie zločinu". Má tím na mysli, že jsou lineárně kauzální. V takových teoriích je vždy identifikován jeden nebo více klíčových faktorů, které následně u vybraných jedinců způsobí delikvenci. Podle Thornberryho je zde ale opomíjen cirkulární vztah mezi různými faktory, i mezi jedincem a prostředím. Pokud dítě např. začne vykazovat poruchy chování, působí tak na své vychovatele a ti zase, zpětnou vazbou, nějak působí na něj. Lineárně-kauzální modely uvažování jsou podle autora nedostatečné a zastaralé. (Thornberry 1987)

"Statické" teorie dále podle autora nedostatečně respektují psychosociální vývoj. Thornberry pokládá významné, dosud nepoložené otázky: proč vůbec někteří jedinci s delikvencí začínají? Jaké faktory je na této dráze udrží v průběhu dalších let? A proč někteří následně tuto životní trajektorii opouštějí?

Ve své teorii interakce se Thornberry se hlásí k Durkheimovské intelektuální tradici - tvrdí, že zločin je možný až tehdy, kdy je oslabena vazba na společnost. Na rozdíl od teorie sociální kontroly T. Hirschiho si Thornberry nemyslí, že oslabení vazby na společnost je pro vznik delikvence dostačující. Vzniká pouze jakási svoboda, která může vyústit v širokou paletu chování. Jedním z nich je právě chování antisociální, které však musí být - stejně, jako každé jiné - naučené dalším tréninkem. V tomto aspektu se shoduje s teorií sociálního učení R. Akerse. Akers však, na rozdíl od Thornberryho, vysvětluje prakticky veškeré sociálně deviantní chování stejně. Thornberry tedy, ve srovnání s těmito teoriemi, nehledá žádný "magický klíč" k vyřešení otázky kauzality delikvence. Namísto toho se ptá, kde v sociálním vakuu bez dostatečné opory - a jak přesně - vzniká delikvence.

Podle Thornberryho vzniká veškeré sociálně naučené chování v interakci. Interakce se během vývoje stupňují a multiplikuji, čímž vznikají tzv. reciproční modely. Jde vlastně o systémy zpětných vazeb, díky kterým se některé chování může upevňovat, a jiné oslabovat.

Autor uvádí následující příklad: silná vazba s rodiči vede k lepším výsledkům ve škole - což zpětně opět posiluje vazbu s rodiči. Naopak oslabená vazba mezi rodiči a dítětem může vést k selhávání ve škole. Toto selhání však opět oslabuje již tak chatrnou vazbu s rodiči, protože rodiče se tradičně zajímají o prospěch svých dětí. A co víc, selhání ve škole vede k setkávání s dalšími, selhávajícími vrstevníky. Jejich sdružování vede k utužování koalice proti rodičům, i proti škole. Oslabená vazba s rodiči tedy koresponduje se vznikem delikvence, ale zprostředkovaně, přes selhání ve škole, ovlivňuje delikvenci daleko víc. Jde o jakýsi pákový efekt.

Další zajímavý příklad recipročního modelu uvádí Thornberry u jedné studie, která zjistila významnou souvislost mezi kouřením marihuany a náboženským přesvědčením mladistvých. Otázka zněla, jak spolu obě proměnné souvisí. Podle Thornberryho se vysvětlení tohoto vztahu vyjevilo následovně: někteří mladiství, kteří pocházeli z nábožensky založených rodin, se dostali k THC. Při kouření marihuany se setkali s delikventními vrstevníky, kteří s nimi debatovali o jejich konvenčních, mimo jiné i náboženských postojích. Čím častější byla asociace s delikventní skupinou, tím slabší byli následně i náboženské postoje. Marihuana tedy nepůsobila na názory přímo, ale zprostředkovaně, přes vrstevnickou skupinu. (Thornberry, 1987)

Thornberry ve své interakční teorii dále uvádí 6 základních proměnných, které v průběhu psychosociálního vývoje mezi sebou intenzivně interagují a souvisí se vznikem, nebo naopak útlumem delikventního chování: 1) vazba k rodičům, 2) závazek ke škole, 3) víra v konvenční společenské hodnoty, 4) blízkost k delikventním vrstevníkům, 5) delikventní hodnoty, 6) delikventní chování.

Těchto 6 faktorů může mít v každém věkovém období různou sílu. Např. vliv rodičovské vazby věkem slábne, naopak posiluje asociace s vrstevnickým kolektivem. Ačkoli však síla rodičovského působení zeslábla, zprostředkovaně nadále působí skrze víru v konvenční hodnoty. Důležitý je zejména Thornberryho důraz na delikventní chování, které není pouze výsledkem celého vývojového procesu, ale samo o sobě je aktivní složkou, která zpětně interaguje s ostatními faktory. Zajímavé je ale např. Thornberryho výzkumné zjištění, že víra v konvenční hodnoty sice tlumí příklon k delikvenci, ale pouze slabě. Autor si to vysvětluje tím, že většina společnosti sdílí většinu konvenčních hodnot, ačkoli se může lišit v prostředích jejich realizace.

Thornberry také upozorňuje na kumulativní vliv negativních faktorů. Pokud je vazba jedince ke společnosti oslabena - nejprve v rodině a postupně i ve škole - dotyčný si nerozvíjí dovednosti potřebné k úspěchu v konvenční společnosti. Pokud tyto reciproční smyčky, které mají tendenci extrapolovat problém, přetrvávají počas celého vývoje až k dospělosti, je náhle jedinec ponechán v dospělém světě takřka bez zdrojů opory. Takový jedinec nemá moc na vybranou a nezbyvá mu, než v delikvenci pokračovat. Má-li se z bludného kruhu dostat, bude potřebovat o to větší míru podpory.

Teorie T. Thornberryho v sobě zahrnuje takřka vše užitečné z předchozích teorií. Nově přináší vývojový a interakční aspekt a předznamenává tak další bod obratu v kriminologii - rozvoj tzv. vývojové kriminologie.

2.2.3 PARADIGMA VÝVOJOVÉ KRIMINOLOGIE

Teorie duální vývojové taxonomie

Hlavní postavou kriminologie a forenzní psychologie se v devadesátých letech nepochybně stává Terrie Moffitt, americká klinická psychologka, která se proslavila zejména teorií duální vývojové taxonomie. Tato teorie, ačkoli sklidila i spoustu kritiky a prošla částečně revizí, stále zůstává v mnoha směrech dominantní teorií v kriminologii a inspiruje další výzkumy delikvence.

T. Moffitt v roce 1993 publikovala svojí práci, kde empiricky doložila zajímavé zjištění. Věkové období, ve kterém se poprvé projeví poruchy v chování, hraje důležitou roli z hlediska typologie delikventů a jejich prognózy. Podle anamnézy lze delikventy rozdělit do dvou skupin: 1) delikventi se začátkem v dětství, 2) delikventi se začátkem v adolescenci.

Podle T. Moffitt u obou skupin delikvence začíná v jiném období, protože ji zapříčiňují odlišné kauzální procesy. Autorka tak na kriminologickou scénu přivádí úplně nové příčinné faktory, což představuje revoluční zjištění a vzbuzuje nové otázky. Obzvláště poté, co kriminologové po několik dekád v podstatě recyklovali staré poznatky do nových teorií.

Perzistentní delikventi

Skupina s raným začátkem představuje již výše zmíněné “tvrdé jádro delikvence”. Autorka tuto skupinu nazývá “perzistentními pachatelí” (*persistent life-course delinquents*). Většina z nich již od narození vykazuje různé neuropsychické odchylky ve srovnání s vrstevníky. Jedná se nejčastěji o snížené verbální IQ, deficit v exekutivních funkcích, problémy s pozorností a hyperaktivitou a impulzivita. Otázka zní, jak se z nich postupně stanou delikventi.

Podle T. Moffitt se tito jedinci, de facto již od narození, setkávají s větší mírou odmítání, než jejich vrstevníci. Namísto odměňování za jejich úsilí přichází kritika, která vede k demotivaci. Antisociální chování je mnohem jednodušší, než prosociální chování, které vyžaduje potřebné sociální dovednosti a schopnosti, které tito jedinci přirozeně postrádají (např. schopnost odložit okamžité uspokojení). Pokud je prosociální chování tak těžké a za úsilí nepřichází odměna, proč se o to vůbec snažit? Tento demotivující efekt, který postupně stále více nabírá na síle, nazývá T. Moffitt “efektem sněhové koule”.

Důležité je, k čemu tento efekt vede. Dítě si během vývoje neosvojí potřebné sociální dovednosti, díky kterým by se mohlo ve společnosti etablovat. V delikvenci se oproti tomu stává postupně skutečným expertem. Ani v dospělosti však nemůže delikventní dráhu opustit - nebo jen s dávkou značného úsilí a podpory zvenčí. Omezujícím faktorem je právě deficit v sociálních dovednostech, který během vývoje petrifikuje, a který je příčinou opakovaných selhání ve všech oblastech společenského života.

Delikventi se začátkem v adolescenci

T. Moffitt ve své práci z r. 1993 dokumentuje časnější nástup puberty a sekundárních pohlavních znaků ve druhé polovině 20. století, než tomu bylo dříve. Období sociální dospělosti však bylo naopak odloženo. Právě tuto “spáru” mezi biologickou a sociální vyzrálostí nazývá autorka “mezera v dospívání”. Adolescenti potřebují dospělé výsady a pocit nezávislosti, ale tyto jsou jim ještě společností více oddáleny. Touha po dospělém pocitu nezávislosti je potom vede k experimentování s delikvencí. Proto podle T. Moffitt ve 20. století významně přibýlo deliktů, typických pro mladistvé pachatele - jako je např. drobná majetková trestná činnost, krádeže a vandalismus.

Teorii mezery v dospívání např. dokládají i výzkumy mezi děvčaty. Zjistilo se, že dívky, které ještě s dosažením 15ti let stále nemenstruovaly, vykazují extrémně nízké hodnoty chování, které by kolidovalo se společenskými normami.

V předindustriální době byly děti více zapojeny do pracovního života dospělých. V době průmyslu a urbanizace se ale děti na práci dospělých nepodílejí. Podle výzkumů, předložených T. Moffitt, vlastně i dnes převažuje drobná, “adolescentní” delikvence ve městech oproti venkovu, kde jsou lidé více součástí vzájemně provázané a semknuté komunity. Moderním a zvláště městským dětem tedy chybí dospělé vzory a jakási iniciace do světa dospělých. Časnější biologická zralost ale paradoxně děti nutí do experimentování s dospělostí, a také k hledání vzorů, které chybí.

A zde přichází na řadu teorie sociálního napodobování, přejatá T. Moffitt z evoluční biologie. Aby adolescenti mohli experimentovat s delikventním chováním, potřebují k tomu ve svém okolí vzor. A právě takový vzor poskytují výše zmiňovaní perzistentní delikventi. Tito jedinci s delikvencí koketují již od raného dětství a v době puberty v ní již dosáhli určité úrovně. Pro ostatní mladistvé jsou zajímavý svojí relativní nezávislostí - neposlouchají autority, kouří, mají dřívější intimní zkušenosti s opačným pohlavím, apod. Pro mladistvé je - ve shodě s teorií mezery v dospívání - pocit nezávislosti v tomto období nedostatkové zboží. A perzistentní delikventi tímto zdrojem disponují.

Je-li tedy adolescentní delikvence de facto normálním jevem, mohli bychom se ptát, jak je možné, že s dosažením dospělosti obvykle vymizí, kdežto u persistentních delikventů zůstává i nadále? Odpověď autorky je následující: v dospělosti přestává působit frustrující "mezera v dospívání". Odměny dospělého světa jsou již dostupné - např. sňatek, mzdové ohodnocení, postup společenským žebříčkem, možnost vlastnit a řídit automobil, užívat legálně alkohol, aj. - to vše ale za předpokladu přítomnosti sociálních dovedností. Protisociální chování je naopak penalizováno. Persistentním delikventům bohužel chybí potřebné sociální dovednosti a kompetence, proto jsou jim výhody dospělého života přirozenou cestou nedostupné. Adolescentní delikventi naopak vyrůstali většinou v relativně příznivých podmínkách a proto nabyli potřebných sociálních dovedností ještě před pubertou. V dospělosti se tak mohou k těmto dovednostem a kompetencím vrátit a opustit tak antisociální životní dráhu.

Ohlasy teorie vývojové taxonomie

Rozdíl mezi oběma skupinami v kauzálních procesech - kritika

Existuje množství výzkumů, které platnost vývojové taxonomie T. Moffitt podporují. Lacourse a kolektiv (2003) zkoumal vzorek 400 mužů z chudých čtvrtí Londýna, kteří se dostali před soud za páchaní deliktů. Data měl k dispozici od věku 10-32 let. Po podrobné analýze identifikoval 3 skupiny delikventů. Ve shodě s T. Moffitt určil perzistentní delikventy se začátkem v dětství a stejně tak delikventy se začátkem v adolescenci. Jeho výzkum však přináší několik zajímavých zjištění, které jsou s teorií i v určitém rozporu.

Násilnosti, kterých se obě skupiny v adolescenci dopouštěly, překvapivě dosahovaly prakticky stejné intenzity. Podle vývojové taxonomie T. Moffitt bychom spíše očekávali nižší intenzitu u delikventů s pozdějším začátkem. Jiné zajímavé zjištění spočívalo v potvrzení tzv. facilitačního efektu - vlivu delikventní skupiny na jedince. Tento jev se dá dobře očekávat v adolescenci a T. Moffitt o něm taktéž hovoří. Nečekala ale vliv tohoto faktoru již před pubertou.

Dle teorie vývojové taxonomie mají juvenilní delikventi nejrůznější neuropsychické odchylky a jsou natolik impulzivní, že odolávají socializaci obecně, i té, která vychází z vrstevnických skupin. Tento výzkum ale ukazuje opačným směrem a dává tak za pravdu interakcionistickým teoriím. (Lacourse, 2003)

Z pozdějších výzkumů dále obecně vyplývá existence i jiných delikventních skupin, než dvou výše zmíněných, o kterých píše T. Moffitt. Piquero (2008) ve své souhrnné analýze dosavadních výzkumů píše, že její teorie byla dostatečně prokázána, ale objevují se i další delikventní skupiny, které v teorii zahrnuté nejsou. Jde např. o pachatele se začátkem v dospělosti. Existují také pachatelé, kteří vykazují rysy perzistentních delikventů se začátkem v dětství, ale jejich trestná činnost dosahuje velmi nízké intenzity i frekvence.

Moffitt (1993) se výzkumem skupiny delikventů se začátkem v dospělosti zabývala v r. 2016. Podrobnou analýzou zjistila, že tito pachatelé vykazovali určité poruchy v chování již v dětském věku a že v podstatě splňují znaky skupiny perzistentních pachatelů, byť v nižší míře a intenzitě. Oproti persistentním delikventům páchají tito méně závažné zločiny - často se jedná např. o řízení pod vlivem alkoholu, podvody a majetkovou trestnou činnost. Trestná činnost je obecně méně násilná a nesouvisí tolik s abúzem drog. Pachatelé se začátkem v dospělosti mají rovněž ve srovnání s majoritní populací celkově nižší IQ, ale mají ho větší, než persistentní delikventi. Moffitt nakonec vyslovuje názor, že se jedná o jakousi "lehčí verzi" skupiny persistentních delikventů, kterou prý koneckonců již četné výzkumy předtím prokázaly. (Bleckley, 2016)

Autorka nadále pokračuje ve zkoumání implikací svojí teorie. Tak např. v r. 2018 byla součástí výzkumného týmu, který zkoumal ekonomické aspekty delikvence. Výzkumná otázka zněla, zda perzistentní delikventi se začátkem v dětství představují ve srovnání se zbytkem populace větší ekonomickou zátěž a pokud ano, jak velkou. Výzkum byl aplikován na tzv. Dunadinské kohortě z Nového Zélandu, čítající 1037 jedinců, jejichž data jsou archivována od 3 let až do 38 let. Výsledky zkoumání byly alarmující. Děti s poruchami chování a s typickými znaky skupiny perzistentních delikventů jako dospělí využívali signifikantně více podpůrných služeb, než zbytek zkoumané populace. Ve vzorku jich bylo pouze 9 %, ale spadalo na ně až 53,3% všech odsouzení, 15,7% návštěv pohotovostí, 20,5% vydaných předpisů na léky, 24,7% měsíců pobírání dávek v nezaměstnanosti. Polovina ze skupiny persistentních delikventů (50,0%) rovněž vykazovala masivní využívání služeb všech tří domén - justice, zdravotnictví i sociálního zabezpečení oproti 11,3% těch, kteří v dětství vykazovali jen mírné poruchy chování. Autoři v závěru studie zdůrazňují, že bychom se na poruchy chování v dětství - a především

na ty, které přetrvávají - měli dívat právě i optikou vysoké ceny, kterou jako společnost zaplatíme v budoucnu na všech úrovních. (Rivenbark et al., 2018)

Jeden z posledních výzkumů, kterého se Moffitt zúčastnila v roce 2020, měl za cíl porovnat morfologické parametry CNS delikventní a nedelikventní populace. Výzkum byl proveden na vzorku 1000 respondentů, kterým bylo ve věku 43 let provedeno morfologické měření mozku, a kteří byli sledováni již od svých 3 let. Podle výsledků mají persistentní delikventi ve srovnání s nekriminální populací, ale i s delikventy se začátkem v adolescenci, v průměru nižší celkový povrch mozku a také signifikantně tenčí kortex. (Carlisi, 2020) Tento výzkum nejen že potvrzuje teorie vývojové taxonomie T. Moffitt tím, že dokazuje jasný rozdíl mezi oběma delikventními skupinami, ale rovněž podporuje hypotézu o neuropsychologických deficitech u persistentních delikventů.

Terrie Moffitt v současné době působí jako profesorka psychologie na Univerzitě Severní Karolíny a na několika dalších univerzitách. Za své přínosy vědě v oblasti poruch chování a delikvence byla vyznamenána několika cenami, mimo jiné Společností dětské a adolescentní klinické psychologie a dále Stockholmskou cenou v kriminologii. Její teorie tvoří zásadní milník v kriminologii a forenzní psychologii a do značné míry určuje jejich další vývoj, až do dnešních dnů.

T. Moffitt nebyla jediná, kdo měl koncem 20. století tendenci uvést delikvenci do kontextu s vývojem. Mezi další autory, které řadíme k tzv. vývojovému paradigmatu v kriminologii, patří Gerald Patterson se svojí teorií donucování.

Teorie donucování

G. Patterson svoji teorii formuloval v roce 1982. Vychází z tzv. recipročního determinismu - jedinec utváří svoje prostředí, které zase zpětně utváří jeho samého. jeho teorii lze tedy řadit i k teoriím interakce, podobně jako teorii T. Thornberryho.

Podle Pattersona zvýšené užívání represivních výchovných prostředků vede u dětí k nechtěnému posilování jejich poruchového chování. Nucení vyvolává protitlak. Patterson do své teorie aplikuje prvky neo-behaviorismu, podobně jako před ním R. Akers. Dítě se v takových rodinách údajně naučí, že nátlakové chování je běžně užívaným prostředkem, který vede k cíli. A začne jej aplikovat ve stále větší míře.

Autor následně zavádí terapeutická doporučení, zejm. ve formě krátkých terapeutických intervencí s rodiči, zahrnujícími domácí návštěvy, jejichž cílem je bludný kruh donucování

rozpustit. V r. 2014 dále provedl studii, kde se podle něj prokázala platnost jeho teorie. Studie odhalila jistou statisticky významnou souvislost mezi zvýšeným používáním donucování na straně rodičů u batolat a následným rozvojem poruchového chování dětí ve školním věku, včetně iniciace šikany. (Smith et al., 2014)

Pattersonova teorie se zdá být logická a těžko jí lze upřít jistou vysvětlující hodnotu. Opět je ale těžké uvěřit, že by vysvětlovala veškerou delikvenci. Autor si ovšem takové ambice neklade, alespoň ne explicitně. Jeho teorie se nicméně i tak stala terčem rozličné kritiky. Některé studie např. zpochybňují, že by se v rodinách s problematickými dětmi užívalo donucování ve vyšší než obvyklé míře statisticky častěji. Studie z r. 1985 (Robinson) Sice zvýšení těchto praktik potvrdila, ovšem ve velmi malém, prakticky nevýznamném měřítku. Autoři také zjistili, že rodiny obracející se o pomoc k pomáhajícím profesím, obecně mírně nadužívají donucovací výchovné praktiky. Přitom se nemusí jednat o příčinu problémů, ale o bezradnou reakci na ně. Lze ovšem namítnout, že se tak opět rozehrává bludný kruh donucování, přičemž je jedno, jestli bylo dřív “vejce, nebo slepice”. (Robinson, 1985)

2.2.4 TEORIE ŽIVOTNÍHO POSTUPOVÁNÍ

Ačkoli Terrie Moffitt značně pozměnila kriminologii konce 20. století, objevily se názory, že paradoxně postupuje ve stejných šlépějích. Podle kritických hlasů se pouze utvrdilo všeobecné přesvědčení, že delikventy lze rozdělit do skupin a typologií, v rámci kterých se tito jedinci nemění a lze bezpečně předvídat další vývoj. Je tomu ale skutečně tak? Lze k delikvenci přistupovat takto schematicky, téměř černobíle?

Skupina teorií životního postupování (*life-course theories*) vzniká jako reakce na vývojové paradigma v kriminologii. Na první pohled se mohou tyto teorie překrývat - oba proudy kladou důraz na interakci jedince s prostředím a kriminalitu vysvětlují optikou vývojové psychologie. Ve skutečnosti se však odlišují.

Zatímco vývojové paradigma v kriminologii stále chápe kriminalitu jako relativně konstantní, neměnnou veličinu v životě člověka, teorie životního postupování nikoli. Stoupenci tohoto proudu nevěří v neměnnost kauzálních procesů. Podle nich se různé kauzální procesy, stojící za delikvencí, proměňují v průběhu života, v jednotlivých vývojových stádiích. Kromě toho, teorie životního postupování také akcentují aktivitu a svobodnou vůli samotného jedince. Distančují se od veškerého determinismu, který je v různých podobách typický pro kriminologii dvacátého století.

Teorie antisociálního potenciálu

V r. 1995 přišel David P. Farrington se svojí novou teorií delikvence, kterou nazval “teorie antisociálního potenciálu.” Ve svém textu doznává, že mu zpočátku nešlo o sestavení vlastní teorie, ale spíše o integraci všech předchozích poznatků. Domníval se, že každá dosavadní teorie řešila zločin pouze z určitého aspektu, nikoli komplexně. Zdůrazňoval také důležitost vývojového pohledu, stejně jako T. Moffitt a někteří další autoři. Individuum se podle něj během života vyvíjí a aktivně interaguje se svým prostředím. Všechny tyto faktory musí být vztahy v potaz, pokud máme porozumět tomu, proč se jedinec po dráze zločinu vydává. A především, všechny teorie zločinu by podle D. Farringtona měly být otevřené vůči novým poznatkům a tím pádem i dalšímu vědeckému vývoji. Svojí teorií chtěl jít v tomto směru sám příkladem (Farrington, 2020)

Podle Farringtona jsou delikvencí ohroženi jedinci, kterým se v životě kumulují rizikové faktory. Tyto faktory - povětšinou převzaté z předchozích kriminologických teorií - jsou funkcemi jak osobnosti jedince, tak i jeho okolí. Farrington se v tomto smyslu zdaleka neomezuje na několik proměnných. Hovoří o vlivu rodiny, ekonomického postavení, etnicity a kultury, studijní a pracovní kariéry, impulzivity, a mnohých dalších faktorech, které mohou zvyšovat riziko delikvence. Autor přitom zdůrazňuje, že jedinec si aktivně vybírá, zda je pro něj subjektivně výhodnější dodržovat společenské normy, nebo jít proti nim.

V tomto smyslu hovoří o tzv. antisociálním potenciálu, což je jakási pravděpodobnost založená na mnoha faktorech, že se z jedince stane delikvent. Tento antisociální potenciál autor rozděluje na krátkodobý a dlouhodobý. Krátkodobý antisociální potenciál tvoří hlavně faktory situační. Dlouhodobý potenciál je podle názoru autora významnější a tvoří ho faktory, které mají velkou váhu při krystalizaci osobnosti jedince a v jeho vývoji se nacházejí blíže k začátku života. Tradičně sem patří například citová vazba k rodičům a úroveň socializace, ale třeba i IQ, impulzivita nebo (ne)schopnost operovat s abstraktními pojmy. Do dlouhodobého potenciálu dále patří i mnohé faktory sociální, např. Počet dětí v rodině, nebo její socio-ekonomický status (Farrington, 2020).

D. Farrington ve své stati kritizuje typologii T. Moffitt, kterou vnímá jako příliš deterministickou. Dokládá také některé studie, které rozdílnost obou skupin delikventů - se začátkem v adolescenci a se začátkem v dětství - rozporují. Farrington vnímá delikvenci spíše jako kontinuum, nikoli jako binární typologii s jasnou dělicí čarou. Závěry T. Moffitt inkorporuje do své teorie tak, že perzistentní pachatelé se začátkem v dětství by mohli být

jedinci se silnými dlouhodobým antisociálním potenciálem, kdežto ti se začátkem v adolescenci jsou ovlivněni potenciálem krátkodobým. Farrington také souhlasí s jejím efektem “sněhové koule”, kdy se kumulace rizikových faktorů v životě jedince projeví v jeho inklinaci k delikvenci.

V roce 2004 autor přepracoval svojí teorii na poslední verzi, známou jako integrovanou teorii kognitivně asociálního potenciálu (ICAP). Zahrnul sem některé nové poznatky od jiných autorů, mimo jiné např. Teorii kognitivního rozhodování. Ve svém nejnovějším článku z r. 2019 zase tvrdí, že by stálo za to revidovat jeho ICAP teorii, neboť výzkumy přinesly opět nové proměnné, které silně korelují s celkovým antisociálním potenciálem a které do své teorie dosud nezahrnul. Jedná se např. o nízkou empatii, nízkou popularitu v kolektivu, nebo např. o nízký srdeční tep, kde se rovněž ukázala silná korelace s delikvencí. Navrhuje také vyvinout odlišné modely antisociálního potenciálu pro různá věková období: 10 let, 11-20, 21-30, 40 + apod (Farrington, 2020).

Máme-li teorii ICAP zhodnotit jejími vlastními měřítky, zdá se, že Farrington bezesbytku naplnil kritérium, které sám sobě stanovil - a sice, že by teorie zločinu měla být integrací všech ostatních teorií a měla by být otevřená novým poznatkům. Zahrnutí tak závratného množství faktorů, počtem dětí v rodině počínaje a nízkým srdečním tepem konče, však působí trochu redundantně. Kritiku Karla Opppa, adresovanou teorii sociálního učení, bychom mohli aplikovat i zde. Není ICAP natolik obecná a vše zahrnující, že ztrácí svůj význam? V čem spočívá její přínos? A co přináší nového? Je to opravdu teorie, nebo pouze inventář?

David Farrington nicméně podněcuje rozšíření vývojových teorií svými otázkami, proč se někteří delikventi od zločinu později odklání. Zájem o období dospělosti, kdy se velká část pachatelů zdržuje další trestné činnosti, obecně přitahuje zájem výzkumníků, radících se pod paradigma teorií životního postupování. Faktory, které vstupují do hry v dospělosti a mají na delikvenci tlumící charakter, nejvíce prozkoumala dvojice badatelů, Robert J. Sampson a John H. Laub, o kterých bude dále řeč.

Teorie informální sociální kontroly

Představení významné teorie od R. Sampsona a J. Lauba uchopíme nyní poněkud zeširoka. Abychom podali pokud možno přesný popis, je nejprve zapotřebí představit rozsáhlou longitudinální studii manželů Glueckových z padesátých let 20. století. Sampson a Laub, stejně

jako celá řada dalších výzkumníků, vycházela z této studie a využívala bohatý repertoár dat, který do té doby nebyl v takové míře sesbírán.

Manželé Sheldon a Eleanor Glueckovi se delikvencí zabývali již zhruba od třicátých let. Oba působili na Harvardově Univerzitě v oddělení pro právní vědy. Mimo jiné se zabývali např. výskytem psychopatie mezi dětskými delikventy. V roce 1940 započali svojí slavnou longitudinální studii 1000 mužů, kde 500 z nich se dopustilo jednoho nebo více deliktů a druhá polovina vzorku nikoli. Všichni probandi pocházeli z chudých částí Bostonu. Sledování byli v životě celkem třikrát, ve věku 14, 25 a 32 let. Sledování jedinci podstupovali podrobné interview, stejně jako komplexní psychologické vyšetření - administrován byl třeba inteligenční test Wechlser-Bellevue, nebo Rorschachův test. (Laub, 2001).

Výsledky svojí studie manželé Glueckovi publikovali o deset let později, v roce 1950. Jejich kniha nesla název Rozuzlení juvenilní delikvence (*Unraveling juvenile delinquency*). Manželé Glueckovi sestavili skórovací nástroj nazvaný "tabulka sociální predikce" (*social prediction table*), jehož cílem bylo u dítěte školního věku - na základě znalosti jeho rodinných poměrů - odhadnout pravděpodobnost hrozícího delikventního vývoje do budoucna. (Weis, 1975) Podle Glueckových lze v ideálním případě odhadnout takový vývoj již u šestiletého dítěte.

Výzkumné závěry vyvolaly masu reakcí, z různých stran vědeckého spektra. Kritika a ohlasy této studie nejsou pro další rozvoj kriminologie paradoxně tolik důležité, jako spíše objemná a podrobná data, které manželé Glueckovi sesbírali a která byla mnohokrát použita dalšími výzkumníky. A mezi ně patří právě i Robert J. Sampson a John H. Laub.

Tito autoři systematicky analyzovali data Glueckových, přičemž potvrzovali mnohé z teorie kontroly T. Hirschiho a M. Gottfredsona. Zdálo se, že delikventi vycházeli z opravdu dysfunkčních rodin, kde se nenaučili dostatečně ovládat svoje vnitřní pochody a chování, což vedlo k selhávání v sociálně žádoucím chování a dosahování životních cílů. Stejně tak potvrzovali teorii sociálního učení R. Akersse. Bohužel, ani jedna z těchto teorií podle nich nevysvětlovala setrvávání nebo naopak opouštění delikventní dráhy v dospělosti. (Gottfredson, 2005)

Podle Sampsona a Lauba v dospělosti již neexistuje systém přímé sociální kontroly, jako je tomu v dětství a adolescenci. Zatímco v dětství tuto kontrolu vykonávají rodiče a později škola, v dospělosti existuje tzv. informální sociální kontrola. Tímto pojmem autoři rozumí především svět zaměstnání a intimních vztahů, resp. manželství a nově utvořenou rodinu. Dle

jejich analýzy se ukázalo, že tyto faktory mají zásadní vliv na další prognózu delikvence v období dospělosti. Další z těchto vlivů připisují armádě, do které někteří z respondentů vstoupili a rovněž to zásadně ovlivnilo jejich předchozí delikventní vývoj. Ve své knize z roku 1993 svoje poznatky z analýzy výše zmíněných dat shrnují a avizují, že je potřeba předchozí teorie zločinu rozšířit právě o vývojové období dospělosti a vysvětlit vliv této informální sociální kontroly.

Oba autoři dále navazují článkem z r. 2001, kde více rozpracovávají údajný vliv sociálních vazeb na další vývoj zločinnosti (Sampson & Laub, 2001). Na základě nejrůznějších výzkumů, které zde citují, předkládají přesvědčivé argumenty o tom, že největší vliv na inhibici delikvence mají dlouhodobé sociální vazby. Podle nich je efekt sociálních vazeb kumulativní v čase. Faktorem, který přitom zločince nejčastěji vede zpět ke konvenčnímu životu, je dle různých studií údajně manželství. Záleží přitom i na kvalitě a době trvání manželského vztahu. Tento vztah platí ale i obráceně - pokud se manželství nebo rodina rozpadne, afinita k delikvenci se opět zvyšuje. Stejně tak to platí o přátelství s prosociálními jedinci, kteří se zločinu nedopouštějí - zde ale není efekt tak výrazný, jako u manželství. Autoři se v tomto textu přiklání k některým premisám teorie diferenciativního sdružování Edwina Sutherlanda, který rovněž připisoval naprosto určující vliv lidem, kterými se jedinec obklopuje.

Oba autoři dále v roce 2001 publikovali další známou knihu, nazvanou "Chlapci v nesnázích". V tomto díle publikují výsledky svého zajímavého výzkumu. Podařilo se jim dohledat a přimět ke spolupráci 52 mužů kolem věku 70ti let, kteří se kdysi účastnili výzkumu manželů Glueckových ve čtyřicátých letech. Autoři zkoumali další životní dráhu každého z respondentů, aby se dozvěděli, jaké další faktory sehráli roli v souvislosti s delikvencí.

Výzkum potvrzoval jejich předchozí premisy: skoncování s kriminálním životem souviselo s racionální volbou každého jedince, která měla co činit se subjektivně důležitou sociální institucí - zaměstnáním, rodinou, manželstvím, či službou v armádě. Tato změna v životním stylu souvisela především se změnou identity. Dosavadní delikvent se najednou cítil spíše jako "živitel rodiny," nebo "rodinný typ." Respondenti, kteří se zločinem skoncovali, také nyní cítili mnohem smysluplnější vyplnění času.

V roce 2005 napsali autoři další text nazvaný Vývoj zločinu pohledem životního postupování (*Life-course View on Development of crime*). V této eseji se dopodrobna vyjadřují k vývojové kriminologii předchozích let, přirozeně pak nejvíce an adresu vývojové taxonomie

Terrie Moffitt. Na základě různých argumentů a citovaných studií se snaží zpochybnit axiomy její teorie (Sampson & Laub, 2005).

Jeden z jejich argumentů stojí obzvlášť za povšimnutí. Podle autorů Moffitt nijak nezjišťovala, zda tzv. perzistentní delikventi opravdu pokračují v dráze zločinu i během dospělosti. Přitom to ale automaticky předpokládala. Sampson a Laub poukazují na to, že podle Moffitt by k tomu mělo docházet. Tvrdila přece, že kauzální procesy, stojícími za perzistentní delikvencí, představují deficit v sociálních dovednostech - kumulovaný efektem “sněhové koule” - a jedince z běžného života prakticky vylučují.

Sampson a Laub následně dokládají řadu výzkumů, ve kterých se ukazuje pravý opak - drtivá většina pachatelů, ať už se začátkem v adolescenci, nebo v dětství, úderem dospělosti rapidně snižuje míru páchané trestné činnosti, přičemž úměrně stárnutí dráhu zločiny opouští. Klíčová otázka zní, proč k tomu dochází i u skupiny tzv. perzistentních pachatelů, kde by se to podle Moffitt dít nemělo. Jak je možné, že i toto “tvrdé jádro” přizpůsobuje svůj život v dospělosti společenským normám?

Zde autoři pokračují ve své rétorice. Podle nich se působení kauzálních procesů - ať už jsou jakékoli - v průběhu života mění. Jedinci nejsou “uzamčeni v nějaké přihrádce konkrétní typologie”, bez možnosti dostat se ven a projít změnou. Autoři důrazně varují před jakousi “reifikací skupin” v kriminologii, která může vést k deterministickému a scestnému myšlení. Tento determinismus vývojové kriminologie Sampson a Laub kritizují nejvíce. Znovu se podle nich ukazuje, že člověk je svobodně jednajícím, aktivním bytostí, která s ohledem na měnící se životní podmínky prochází různými změnami.

Významné sociální instituce nepochybně plní funkci informální sociální kontroly v dospělosti a vytvářejí vnější i vnitřní motivaci k životu, který se slučuje s konformními hodnotami. Tuto pointu nemůžeme autorům upřít. Je ale otázkou, zda pro určitou skupinu delikventů platí argument Sampsona a Lauba o “kumulativním efektu” v prosociálních vztazích. Který z chronických delikventů má dlouhodobý, stabilní vztah? Promiskuita a vztahová nestálost je atribut často spojovaný s delikvencí. A nejinak je tomu i v otázce zaměstnání. Pokud vztahová nestálost a chronická nezodpovědnost některých delikventů souvisí s nějakým deficitem ve schopnostech, je logické, že si delikvent těžko vybuduje vztahy nebo kariéru i s tímto deficitem.

Sampson a Laub nicméně relativně úspěšně zpochybnili prediktivní sílu vývojové taxonomie T. Moffitt. Přesto existují novější studie, kteří naopak existenci perzistentních

pachatelů napříč celým životním spektrem potvrzují (Carlisi, 2020). Sampson a Laub nicméně, stejně jako před nimi Ferrington, upozornili na riziko typologií a limitace statických, lineárně kauzálních modelů delikvence. Delikvenci zasadili do kontextu celého lidského vývoje a potvrdili multifaktoriální povahu kriminality. Jejich teorie také připomíná nutnost chápat delikvenci v sociálním kontextu.

Přes všechny argumenty autorů nelze teorii T. Moffitt upřít vysokou vysvětlující hodnotu. Kromě potvrzujících studií je tu ještě nevyhnutelná logika v její teorii, kterou sdílí více významných autorů. Sám Thornberry popisoval skupinu jedinců, kteří ve svém vývoji příliš brzy uvízli v nebezpečných, recipročních smyčkách faktorů vedoucích k delikvenci a odvádějících je od tréninku dovedností, díky kterým by v dospělosti mohli později uspět.

Názory T. Moffitt rovněž potvrzují autoři, zabývající se konstruktem psychopatie. Podle těchto badatelů se psychopatické rysy objevují ve vývoji velmi brzy a korespondují s brzkým nástupem poruch chování. Tyto rysy se projevují v životě velmi stabilně a jsou prostředím jen velmi málo, pokud vůbec ovlivnitelné. Charakteristika takové skupiny se v mnohém shoduje s perzistentními pachateli, jak je popsala T. Moffitt.

2.2.5 TEORIE PSYCHOPATICKÝCH RYSŮ

Definice pojmu psychopat

Pojem psychopat existuje v odborném světě již od konce 19. století. Původně označoval člověka duševně nemocného, avšak nikoli v oblasti zdravého rozumu, Nemoc se týkala morální stránky člověka. Pojem byl “oprášen” a přepracován v první polovině 20. století v americké psychiatrii a v tomto smyslu je používán dodnes. Psychopati byli popsáni jako jedinci, kteří nemají výčitky svědomí, jsou egocentričtí a neempatičtí. Emoce prožívají jen mělce, což jim umožňuje vidět ostatní jen jako objekty pro vlastní manipulace.

Psychopatickými rysy se dále rozumí mj. manipulativní tendence, sklony k podvodnému jednání, povrchní šarm, narcisismus a grandiozitu, mělkou emotivitu a nepřítomnost svědomí, výčitek, viny a lítosti. (Skeem et al., 2011). V literatuře se také setkáme s tzv. triadickým modelem psychopatie, který ji definuje prostřednictvím tří klíčových faktorů: 1) nedostatek strachu a zábran, 2) dominance, 3) nízká reaktivita na stres. (Piquero, 2008)

Psychopatie obecně tedy znamená typický profil osobnostních rysů, které jsou většinou odborné veřejnosti chápány jako vrozené, trvalé a obtížně změnitelné léčbou (Blair, 2004).

Historie výzkumu psychopatie

Na počátku 19. století se v psychiatrii začal rozšiřovat a měnit význam mentálních poruch. Nově už nezasahovaly pouze oblast přičetnosti a zdravého rozumu, ale např. i oblast morálních hodnot. Tam, kde byl dříve hřích, mohla být nyní psychická choroba. Tak například slavný psychiatr své doby, James C. Pritchard, hovořil o “morálním šílenství”. Měl tím na mysli mentální poruchu, napadající především oblast morálních hodnot. (Schirmann, 2013) Pokud ale člověk nebyl šílený v jiných oblastech, byl odtud jen velmi malý krok k otázce trestní odpovědnosti. Psychiatrie našla novou oblast působnosti a psychiatři mohli nově svědčit u soudů jako experti. Tím se zrodila soudní psychiatrie a o něco později i forenzní psychologie.

Německý psychiatr Julius Koch v r. 1891 přišel s pojmem “psychopatická inferiorita”, kterým označoval široké spektrum chronického antisociálního chování. Koch byl hluboce věřící křesťan a také filozof, zabýval se mimo jiné i tématem viny a odpovědnosti. Zastával názor, že lidé “psychopaticky inferiorní” nejsou za své jednání plně zodpovědní a měli by pro ně být zřízená sanatoria (věda ve 20. století došla evidentně nakonec k opačnému závěru). Psychiatři, kteří po J. Kochovi tento koncept dále propracovávali, používali nejprve slova „inferiorní“ nebo „degenerativní“ - v čemž lze spatřovat otisk tehdy vlivného darwinismu. Vědecká veřejnost se nakonec terminologicky přiklonila k druhému klíčovému slovu a zavedla pojem „psychopatie“. (Hare, 1999)

Zájem o tento pojem znovu projevil průkopník v oblasti výzkumu psychopatie, americký psychiatr Harvey Cleckley. Coby mladý lékař pracoval v psychiatrické nemocnici a během svojí praxe si povšiml jedinců, kteří sice působili velmi přičetně, ale zároveň byli schopni naprosto amorálních činů. Cleckley byl fascinován jejich schopností oklamat svoje okolí a vytvářet dojem dobře přizpůsobených jedinců. V r. 1941 napsal svojí slavnou knihu Maska přičetnosti (*The Mask of Sanity*), kterou pojmenoval právě podle výše zmíněné schopnosti vytvářet dojem normality a duševního zdraví.

H. Cleckley následně přepracoval pojem z konce 19. století a dodal mu nový, komplexní význam. Psychopaté podle něj nereagují na běžné emoce tak, jako ostatní lidé - ale dovedou je šikovně předstírat. K lidem se chovají čistě instrumentálně a nakládají s nimi ku svému prospěchu. Jsou také povrchní a impulzivní. Kromě toho mají o sobě přemrštěné mínění, jsou grandiózní a narcističtí (Cleckley, 1964). Cleckley ve své knize uvádí spoustu zajímavých

příběhů z klinické praxe i běžného života, které tuto povahu psychopatů ilustrují. Jeho kniha rychle získala obrovskou popularitu, a to jak ve vědecké, tak i laické veřejnosti.

Navzdory popularitě - nebo možná právě kvůli ní - změnila v roce 1951 Americká Psychiatrická asociace pojem „psychopatická osobnost“ na „sociopatická osobnost“ (Cleckley, 1964). Cílem byla určitá destigmatizace pojmu psychopat, který se rychle ujal. Pojem „sociopat“ se začal preferovat také proto, že na rozdíl od pojmu psychopat (psýché = mysl, pathos = choroba) je hůře zaměnitelný s pojmy jako psychóza nebo šílenství (Hare, 1999).

Jelikož řadu psychopatických rysů, o kterých mluvil H. Cleckley, nebylo možné vědecky měřit, objevila se potřeba vytvořit významově odpovídající, avšak měřitelný koncept. V roce 1968 se pojem sociopatie transformoval na antisociální poruchu osobnosti a jako takový zakotvil v americké statistické klasifikaci nemocí DSM (Cleckley, 1964). Podle některých autorů však tato nová, operacionalizovaná kategorie, nevystihuje podstatu původního pojmu, je příliš obecná a celkově málo diferencuje (Wall, 2015). Další revize klasifikace, DSM III, vyšla v platnost v roce 1980. Zde byl oproti předchozím verzím údajně kladen ještě větší důraz na shodu mezi posuzovateli, čímž se podle některých vědců původní význam ještě více rozmělnil (Mayes & Horwitz, 2005).

Cleckleyho práce velmi ovlivnila kanadského psychologa, Roberta Hare a inspirovala ho k vytvoření diagnostického nástroje ke zjišťování psychopatie. Hare v roce 1970 sestavil tzv. inventář psychopatie (*Psychopathy checklist*), který byl určen převážně pro potřeby justice k odhalování vážných psychopatů. Vyšel přitom z 16ti bodové škály, kterou zavedl již H. Cleckley. Hare postupně nástroj zdokonaloval a později vydal revidovanou verzi, která zahrnovala 20 položek. Jde o známý nástroj PCL-R (*Psychopathy checklist revised*), který je k diagnostice psychopatů používán dodnes.

PCL-R je standardizovaný semi-strukturovaný rozhovor s respondentem společně s podrobným rozbohem tzn. objektivních dat, která mohou být získána různými způsoby. PCL-R (Hare, 1999) Měří osobnostní rysy a charakteristické vzorce chování pro psychopatické jedince. Každý položka je hodnocena na třibodové škále a vše je pak započítáno do celkového skóre v maximální hodnotě 40 bodů. Položky sytí celkově dva faktory: 1) interpersonální a afektivní styl chladného a sobeckého využívání druhých, bez pocitů viny nebo lítosti, 2) chronicky nestabilní a anti-sociální životní styl. Skóre 40 a více bodů znamená podle R. Hare takřka „učebnicový případ psychopatie“. Skóre nad 30 bodů tvoří pomyslnou hranici mezi psychopaty a širší normou.

PCL-R zjišťuje mnoho různých rysů, spojovaných s psychopatií. Jde i o méně známé komponenty, např. o vysokou promiskuitu ve vztazích, parazitární životní styl, tendence k prožívání nudy, povrchní šarm nebo obecnou nezodpovědnost. Běžný člověk by se podle autora měl standardně blížit skóru 5 bodů. Nástroj je tedy poměrně přísný a i malé zvýšení může znamenat přítomnost některých psychopatických rysů. Je důležité si uvědomit, že samotný autor ve své původní práci - slavné knize *Bez svědomí* - operuje s konstruktem psychopatie jako s určitou škálou. U jednotlivých případů mluví vždy o vysokém skóre v PCL-R, případně o psychopatických rysech. Nedá se tedy říct, že by šlo o kategorii binárního charakteru, takzvaně "buď, anebo". (Hare, 1999)

Kromě PCL-R existuje také Levensonova škála psychopatie (Jakobowitz & Egan, 2006) Tato sebeposuzovací škála rovněž vychází z dvoufaktorového modelu Roberta Hare. Krátce po svém vydání však byla vydatně kritizována pro svou údajně omezenou schopnost postihnout osobnostní a afektivní komponenty psychopatie (Brinkley et al, 2001, in Warren & Clarbour, 2009). Sebeposuzovací metody obecně byly postupem času výzkumně zpochybněny jako účinný nástroj ve screeningu psychopatie (Stevens et al., 2012). Jejich malá validita pravděpodobně souvisí s tendencí klamat, stavět sebe sama do lepšího světla a také zřejmě s nedostatkem introspekce. PCL-R tedy i nadále zůstává nejznámějším a nejužívanějším nástrojem v této oblasti. Sám Harvey Cleckley v roce 1977 jmenovitě ocenil Hareho přínos vědě o psychopatech ve svém dopise a zaslal mu pátou revizi svojí knihy *Maska přičetnosti*.

Hare a Neumann (2008) nakonec formulovali nejnovější, tzv. čtyř-faktorový model psychopatie, který sestává z životního stylu, dále z afektivní, interpersonální a antisociální komponenty. Životní styl je charakterizován chronickou nestálostí a nezodpovědností. Afektivita psychopatů je podle autorů typická nízkou mírou empatie, pocitů lítosti a případně alexithymií. Interpersonální oblast je typická sklon k podvádění, manipulaci, ale i vysílání tzv. povrchního šarmu. A konečně antisociální komponenta představuje angažování jedinců v násilných nebo ilegálních aktivitách (Stevens et al., 2012). Studie následně prokázaly vyšší prediktivní validitu čtyřstupňového modelu oproti dvou-faktorovému.

Psychopatie a delikvence

Skuteční psychopaté celkově představují obecně malou část populace delikventů. Zatímco asi 80% uvězněných osob splňuje kritéria antisociální poruchy osobnosti (dle americké klasifikace DSM IV), pouze 15-20% uvězněných osob a 1% lidí v běžné populaci splňuje kritéria psychopatie (Wall, 2015). Ačkoli tedy psychopati nestojí za každým deliktem a tvoří jen

určité procento v populaci delikventů, páchají většinou nejvážnější trestnou činností s násilnými vzorci chování a také vykazují – v porovnání s jinými pachateli – nejvíce deficitů v kognitivní a emoční oblasti (Frick, 2009).

Samotný Harvey Cleckley ve své knize *Maska přičetnosti*, vysvětluje rozdíl mezi pravým psychopatem a „běžným kriminálním“. Stručně řečeno, delikvent obecně vesměs sdílí potřeby běžné populace a jeho motivace je majoritou pochopitelná (např. dosáhnout bohatství). Rozdíl je ovšem v prostředích, které k dosažení tohoto cíle zvolí a se kterými společnost nesouhlasí. Projevuje také soustavné, konzistentní snažení k dosažení svých cílů a v tomto ohledu je vlastně trpělivý a dovede odkládat jiné, bezprostřední impulzy, které by mu v dosažení cílů bránily.

Psychopat je oproti tomu charakterizován malou schopností svoje impulzy kontrolovat a odkládat naplňování potřeb. Rozhoduje se pro běžného smrtelníka více nahodile a nečitelně. Jeho pravé důvody jsou méně pochopitelné, ačkoli se to může snažit zakrývat a maskovat jako něco jasného a normálního. Jeho cíle jsou mnohdy z majoritního pohledu naprosto malicherné. Pro relativně malé zisky je ochoten podstoupit až iracionálně vysoké riziko. Taková směna by každému „normálnímu“ člověku přišla nevýhodná.

Podle Cleckleyho existuje takových rozdílů víc. Zatímco běžný kriminálník i při ubližování druhým chrání svoje já – např. se vyhýbá studu, zavržení, odsouzení, apod., psychopat se při antisociálních činech sám často ocitá v pozici, kterou by běžný člověk - nebo i běžný delikvent - nebyl s to snášet. Pokud je psychopat např. přistižen při bezostyšné lži, vůbec mu to nevadí. Autor uvádí zajímavý příklad z praxe: adolescent, který údajně dosahoval vysokého skóre psychopatie v Cleckleyho škále, bezostyšně lhal všem ve svém okolí, že četl všechny knihy od Dickense. Jeho chvástání trvalo do doby, než narazil na skutečného znalce Dickensových knih. Ten trhliny v jeho smyšlených tvrzeních lehce odhalil. Ačkoli bylo potom i všem okolo jasné, že si mladík vymýšlel, choval se dál, jakoby se nic nestalo a jednoduše změnil téma rozhovoru (Cleckley, 1964). Podle R. Hare (1999) je tato nestydatost při přistižení pro psychopaty typická.

Stejnou lhostejnost psychopati údajně projevují i vůči hrozícím trestům, které na ně zdaleka nemají odstrašující vliv. Běžný delikvent naopak projevuje vyšší míru strachu z přistižení a potrestání a váhu trestu bere více v potaz. (Cleckley, 1964) Tento předpoklad podporují četné výzkumy, které dokládají, že psychopaté obecně vykazují nižší míru úzkosti,

produkují méně kortizolu a vykazují značnou odolnost vůči trestům (viz např. O'Leary et al., 2010).

Máme-li shrnout názory obou velikánů ve výzkumu psychopatie, zdá se, že ne-psychopatický delikvent je okolím více ovlivnitelný. Má strach z potrestání, dokáže cítit stud a zábrany a riskuje jen do určité míry. Dokáže také brát ohledy na členy svojí referenční skupiny a svoje blízké. U psychopatů tomu tak není.

Pokud jsou psychopatičtí pachatelé tolik odlišní od jiných delikventů, je tento rozdíl patrný už v jejich vývoji? Mají snad obě skupiny odlišné vývojové trajektorie? Tyto otázky nás vrací zpět, k předchozím teoriím delikvence.

Konstrukt psychopatie je obvykle spojován spíše s dospělou populací a jeho užívání v souvislosti s dětmi může vzbuzovat rozpaky. Psycholog Rolf Loeber nicméně předkládá sérii výzkumů, které přítomnost těchto rysů prokazují dokonce už i u 3letých dětí a také potvrzují relativní stabilitu těchto rysů od raného dětství až po adolescenci (Loeber, 2009). Shodně s T. Moffitt výzkumně dokládá, že častější výskyt poruch chování v anamnéze zhoršuje prognózu do budoucna. Děti s psychopatickými rysy obecně vykazují nižší úroveň strachu z potrestání a proto jsou odolnější vůči socializaci. Právě tato odolnost vůči výchově možná souvisí s rozvojem dalšího antisociálního chování a je další vysvětlující alternativou k „efektu sněhové koule,“ o kterém hovoří T. Moffitt. Snížená socializace může následně vést k chybějícím sociálním dovednostem a upevňovat budoucí dráhu zločinu, ze které prakticky není návratu zpět.

Dalším autorem, který se věnuje psychopatickým rysům v dětství, je americký psycholog Paul Joseph Frick. Jeho závěry také korespondují se zjištěními T. Moffitt, stejně jako ona z hlediska recidivy i závažnosti delikvence rozlišuje adolescentní pachatele a persistentní delikventy, se začátkem v dětství. Více se ale zaměřuje na skupinu delikventů se začátkem v dětství, přičemž emu podařilo rozlišit dvě další pod-skupiny.

Hlavním rozlišujícím kritériem je podle všeho přítomnost nebo absence tzv. chladných bez-emočních rysů (*callous unemotional traits* – CU). Jedná se o interpersonální styl charakteristický nepřítomností pocitů viny, nedostatkem empatie a chladnokrevným využíváním druhých osob (Frick, Viding, 2009). Tento faktor je citován v mnoha dalších studiích jako jeden z nejvýznamnějších rysů osobnosti, korespondujících s četností a závažností delikvence (Loeber, 2009). CU také silně koreluje s agresivním chováním, reaktivního i proaktivního typu.

J. P. Frick tedy určil dvě skupiny perzistentních delikventů se začátkem v raném dětství. Obě skupiny by se daly zařadit do tzv. Perzistentních delikventů, o kterých píše T. Moffitt. Ale jen jedna z těchto skupin vykazuje známky psychopatie. Pojdme se nejprve zaměřit na skupinu první, ne-psychopatickou.

Podle Fricka tato skupina nevykazuje vyšší míru CU oproti běžné populaci. Pochází ale z dysfunkčního sociálního prostředí. Dysfunkční prostředí je tvořeno mnoha rizikovými faktory, které s delikvencí přímo souvisí a které byly v mnoha studiích popsány. Patří sem zejména nízký socioekonomický statut rodiny, konflikty mezi rodiči, nadměrné užívání trestů ve výchově, nedostatek zájmu a dohledu rodičů nad svými dětmi, neúplná rodina, antisociální chování samotných rodičů, abúzus návykových látek u rodičů a nedostatek vřelých emočních vazeb v rodině. (Frick & Viding, 2009) Delikty páchané těmito jedinci obvykle souvisí se špatnou regulací afektů. V dysfunkčním rodinném prostředí se takové dítě nenaučí potřebným dovednostem a v další socializaci častěji selhává. Souvislost špatného rodinného prostředí a chybějících kompetencí, vedoucích k antisociálnímu chování, byla již mnohokrát výzkumně potvrzena i v jiných výzkumech. (Rimkus, 2009)

Tato první skupina delikventů je podle J. P. Fricka z hlediska prognózy nadějnější a lze uplatnit nejrůznější formy prevence nebo nápravných programů, zaměřených buďto přímo na děti, nebo na jejich rodiče. Příčina jejich selhávání obvykle tkví ve špatné regulaci afektů a tomu často odpovídá i povaha jejich trestných činů. Ty jsou většinou páchany v silném afektu a postrádají plán. Agresivita má obvykle spíše reaktivní charakter. Často jde o nepřiměřenou reakci na provokující podnět.

Druhá skupina persistentních delikventů se začátkem v dětství se dá považovat za tu prognosticky a terapeuticky nejobtížnější. Jsou to děti, které oproti předchozí skupině vykazují soubor velmi rizikových rysů – zejména CU. Dále sem patří impulzivita, nízká schopnost empatie (především s negativními emocemi u druhých lidí) a odolnost vůči trestu se současným silným zaměřením na odměnu. Jejich chování - na rozdíl od jiných dětí - celkově není zdaleka tolik inhibováno strachem a úzkostí (pro srovnání, předchozí skupina delikventů je naopak charakterizována vyšší mírou úzkosti). Jejich agrese bývá, oproti první skupině, často nevyprovokovaná. Nejedná se o reakci, naopak je často pro-aktivní. Agrese také bývá promyšlená a zaměřená na nějaký cíl nebo dosažení odměny.

Zdá se tedy, že psychopatie jakožto soubor vrozených a relativně stálých osobnostních rysů, je přítomná už od dětství a ovlivňuje další vývoj. Tyto děti projevují problémy s

přízpusobením již od počátku. Stejně se ale může jevit jiná skupina dětí, které psychopatické rysy nemají, ale pocházejí ze silně dysfunkčního prostředí. Dle typologie T. Moffitt mohou mít zřejmě obě skupiny velmi podobný osud - minimálně do rané dospělosti, kdy začíná působit vliv tzv. institucí in-formální sociální kontroly (viz výše, Sampson & Laub). Zde bychom potom mohli očekávat, že se skupina perzistentních, ale nikoli psychopatických jedinců dokáže - v případě pozitivních faktorů v anamnéze - odklonit od dráhy zločinu. U psychopatických delikventů pak můžeme očekávat pokračování a recidivismus. Nutno dodat, že jde zatím pouze o dedukce, které by bylo zapotřebí výzkumně prověřit.

Rozdíl mezi psychopatií a antisociální poruchou osobnosti

Po operacionalizaci nosologické jednotky antisociální porucha osobnosti (dále jen ASPD) v DSM došlo k určité redukci na pozorovatelné, výzkumně uchopitelné rysy, které mají vysokou reliabilitu. Tím se však odvrátila pozornost od vnitřní struktury osobnosti psychopatů tak, jak ji popsal Harvey Ckleckley. Tento posun vedl podle mnohých autorů k snížení validity, zejména rozlišovací validity, diagnózy ASPD. (Lykken, 1995, in Wall, 2015) další revize DSM přinesly důraz an některá vnitřní kritéria (např. impulzivitu nebo nedostatek pocitů lítosti), přesto i v poslední, páté revizi, převažuje hlavně vnější, behaviorální pohled. Zploštění pojmu psychopatie do kategorie ASPD také podle některých autorů vedlo k určité stagnaci výzkumů na téma ASPD, snad právě kvůli nižší validitě tohoto konstruktů. (Wall, 2015)

Většina významných autorů, v čele s Robertem Hare (Horley, 2014) se shoduje, že je třeba rozlišovat mezi ASPD (v evropské klasifikaci MKN-10 jde o "disociální poruchu osobnosti") a psychopatií. Psychopaté údajně tvoří jen malou část této množiny. Jde o jakési jakési „tvrdé jádro“ mezi lidmi s ASPD a často se od nich liší i etiologií, neurobiologií a stabilitou některých specifických rysů. (Wall, 2015)

ASPD má údajně méně specifické příčiny, ve srovnání s psychopatií. Obvykle souvisí s antisociálními rodiči, se slabým nebo špatným vztahem s rodiči, antisociálními kamarády, nízkým socioekonomickým statutem, mužským pohlavím, nízkou inteligencí, nízkým dosaženým stupněm vzdělání. (Farrington, 2006), dále často s nespécifickými potížemi v exekutivních funkcích a emoční oblasti. (Marsh & Blair, 2008).

Charakteristika těchto rizikových faktorů, jako by prakticky přesně vystihovala definici tzv. Perzistentních delikventů, o kterých ve své vývojové taxonomii hovoří T. Moffitt. Stejně tak J. P. Frick rozděluje delikventy se začátkem v dětství do dvou skupin, z nichž jedna se více blíží konceptu psychopatie, zatímco druhá splňuje spíše obecnější kritéria budoucí ASPD. Obě

skupiny přitom zřejmě v dospělosti aspirují na diagnózu ASPD. Nemělo by se tedy ale zapomínat na to, že určitá podmnožina s psychopatickými rysy může být nebezpečnější, mít horší prognózu a mnohem hůře reagovat na léčbu (Hare, 1999).

2.2.6 KRITICKÉ TEORIE

Počátky kritických teorií, které později ovlivnily sociální vědy až do dnešních dnů, můžeme datovat ke konci 2. světové války, kdy se intelektuálové z frankfurtské školy přesunuli do USA. Slavný Theodor Adorno zde započal svůj výzkum autoritářské osobnosti, čímž podnítil přerod některých filozofických premis do světa empirické vědy. (Agger, 1991)

Kritické teorie obecně sdílejí kritický postoj k vědeckému pozitivismu - zejména k jeho ambici prohlašovat některé předpoklady za objektivní pravdu. Ačkoli se dnes obecně od objektivismu ustupuje (alespoň navenek), spousta vědců možná nevědomky vychází z inherentního pozitivistického předpokladu, že k objektu zkoumání se dá přistupovat nezaujatě, bez předchozích předpojatostí. Kritické teorie naopak vyzývají k důsledné reflexi vlastních předpokladů a varují před zneužitím moci, i v oblasti vědění. (Agger, 1991)

V druhé polovině 20. století se objevují další kritické proudy v Evropě, kterým se říká postrukturalismus a postmodernismus. Ačkoli oba směry mají mnohdy různé definice a někdy bývají dokonce slučovány dohromady, podle některých autorů mezi nimi rozdíl existuje. Doménou postrukturalismu je spíše myšlení a jazyk, kdežto postmodernismus více zkoumá historii, politiku a sociální vědy. Tento postmoderní proud sdílí s frankfurtskou školou mnohé předpoklady a dochází k jejich vzájemnému inspirování a propojování. Postmodernismus je obecně filozofií pluralismu a anti-redukcionismu. Neuznává perspektivu "velkých příběhů", kterými jsou vysvětlovány důležité sociální fenomény (včetně delikvence) i historická období. Upozorňuje, že veškeré teorie v sociálních vědách vychází z nějakého kontextu, kterým jsou vždy silně ovlivněny. (Agger, 1991)

Kriminologie je oborem, který se velmi rychle dostal do hledáčku kritických teorií. Vysvětlení je prosté: kritické teorie zajímá dynamika zotročování-osvobozování a vystihuje je nedůvěra k dosavadním, pozitivistickým teoriím. Delikvent se v jejich pojetí stává menšinou, která je objektem výkonu moci. Z tohoto důvodu existuje velké množství příspěvků na toto téma, vycházející z kritické perspektivy. Většina je, dle mého názoru, spíše kritikou existujících kriminologických teorií. Nejedná se tedy o teorie delikvence v pravém slova smyslu, neboť poznatky spíše dekonstruují, než konstruují.

Teorie delikvence Michela Foucaulta

Asi nejvlivnějším myslitelem, který bývá mezi poststrukturalisty zařazován, je francouzský psycholog a sociolog Michel Foucault. Tento autor se věnoval mnoha různým oblastem zkoumání, pro účel naší práce je však nejvíce důležitá jeho známá kniha *Dohlížet a trestat*, kde se především vyjadřuje ke kultuře trestání a přístupu společnosti k delikventům. V tomto díle autor nahlíží psychiatricko-psychologický konstrukt osobnosti nikoli jako ontologicky platnou jednotku, nýbrž jako jakýsi nástroj, který se společnosti a jejím elitám hodí k ovládnutí lidí. Psychologie, stejně jako ostatní vědy - např. medicína - jsou jeho optikou vlastně způsoby, jakým ovládat druhé. Moc údajně konstruuje (a určuje) vědění, které se často tváří jako pouhá nauka o lidském těle. Skutečnost je ale jiná. V první řadě se prý jedná o snahu tělo ovládat a – slovy Foucaulta – kolonizovat. (Foucault, 2000)

Kolonizace těla mocí se děje hlavně tím, že z něj učiníme předmět vědění. V tomto kontextu je prý potřeba chápat zařazení „duše“ nebo „osobnosti“ do justice a penologie. Tyto hypotetické psychologické konstrukce jsou do té doby nevídaným prostorem, ve kterém se může ve větší míře realizovat moc (a vědění, které se s mocí rozvíjí paralelně a provázaně), politická technologie těla a dohled. Dnešní konstrukty jako osobnost, vědomí, inteligence, atd. nejsou podle Foucaulta vědeckým pojetím člověka, nýbrž jsou „účinkem a nástrojem politické anatomie, duše je vězením těla.“ (Foucault, 2000)

Foucault věřil, že vězeňský a justiční systém trestá nadměrně drobné pachatele, kteří obvykle pocházejí ze společensky nepriviligovaných vrstev, inkorporuje je do svého trestního systému a přetváří je v chronické recidivisty. Delikvenci (stejně jako diagnózu) chápe jako souhrn označování uvalených na odsouzeného, ospravedlňující systém k jeho kontrole, sledování a omezování, tedy k výkonu moci nad jedincem. Delikvence je tedy podle Foucaulta důsledkem trestního systému. (Tiethof, 2016)

Jak konkrétně tedy systém delikventy „vyrábí“? Propuštění vězni nesou závažné společenské stigma, které je doprovází kamkoli jdou. Jsou navíc stále kontrolováni. Systém se všemožně stará, aby zůstali v „podřízené vrstvě“, např. mohou vykonávat jen málo kvalifikované práce - pokud práci vůbec seženou kvůli záznamu v trestním rejstříku. M. Tiethof, který ve svém článku z roku 2016 Foucaultovu teorii delikvence dále propracovává. Ve svém textu připomíná, že zaměstnání je přitom středobodem života majoritní společnosti v

západní civilizaci. Pokud je tato cesta ztížena či přímo odepřena, jedinci nezbyvá mnoho možností, než se vrátit k zločinu.

Foucault systém vězeňské kontroly se všemi jejími přímými i nepřímými složkami souhrnně nazývá “souostroví vězeňství” (*carceral archipelago*). Inspiroval se ruským spisovatelem Alexandrem Solženicynem, držitelem Nobelovy ceny za literaturu, který popsal svoji zkušenost s uvězněním v SSSR v knize *Souostroví Gulag* (Tiethof, 2016) Foucault poprvé použil této metafory v roce 1975 ve své knize *Dohlížet a trestat*.

Přirovnáním ke gulagům nebyl Foucault zdaleka posledním. Mezinárodně uznávaný kriminolog Nils Christie varoval už v roce 1993 před alarmujícím růstem počtu uvězněných osob a zejména růstu institucí, které s tím souvisí. Rozsahem a širokým záběrem pak tyto instituce nazýval „gulagy západního typu.“ (Snare & Christie, 1972). V devadesátých letech 20. století se v USA začal dokonce používat pojem “vězeňsko-průmyslový komplex” (*prison-industrial complex*), který vznikl v USA. Začali jej hojně používat nejrůznější kritici justice, kterým vadilo především zneužívání vězňů jako levné pracovní síly pro soukromé firmy, s kterými věznice spolupracují.

Tito kritici, jako např. J. Browne, vidí v tomto zneužívání kontinuitu s otrokářstvím, které bylo sice v roce 1865 zrušeno, ale jeho pozůstatky, které byly skrytě implementované v zákonech a nadále aplikované - obzvlášť proti Afroameričanům, přetrvávaly v americké justici až do r. 1950. J. Brown kritizuje například zavádění novodobých zákonů, údajně chránících před vznikem gangů mladistvých, které ve skutečnosti slouží jako záminka k sledování mladých mužů ze sociálně vyloučených lokalit a jejich přípravu pro pozdější kriminalizaci, uvěznění a upotřebení jako pracovní síly ve vězeňsko-průmyslovém komplexu (Browne, 2007).

Moderní následovníci Foucaultovo teorie argumentují, že vězni, kteří obvykle pocházejí z nejnižších pater společnosti, neovládají prostředky sdělování a osvěty (Tiethof, 2016). Nikdo tedy jejich tristní situaci nezná. Systém je také tímto způsobem depolitizuje. Jejich marginalizace probíhá dále, bez kritiky veřejného diskurzu. Jediné, co by mohlo do budoucna pomoci, je poskytnutí příležitostí k vzdělání. Jedině vzdělání, propuštění vězni se mohou veřejné debaty kvalifikovaně zúčastnit a podat o tomto ostudném, bludném kruhu objektivní výpověď.

Na adresu těchto teorií můžeme namítnout, že nejsme v USA. Máme jiné zákony a vězni u nás nejsou využíváni jako levná pracovní síla v soukromém sektoru. Podle foucaultovské tradice je ale více způsobů, jak může společnost z “prizonizace” vytěžit. Za prvé, masa může

být lépe ovládána prostřednictvím strachu z kriminálních. Ti jsou údajně médii a vládou systematicky “démonizováni”. Za druhé, systém a jeho elity dolují uznání společnosti za to, že kriminální živly drží takřkajíc “pod zámekem” - za což si přirozeně účtují značnou sumu z peněz daňových poplatníků. (Tiethof, 2016)

Domnívám se, že teorie M. Foucaulta přináší v lecčems oprávněnou kritiku toho, jak se jako společnost k delikventům stavíme. Už markýz Caesar Beccaria, italský filozof a ekonom, v polovině 17. století varoval před zbytečně tvrdými postihy, které - namísto toho, aby delikventy do společnosti vracely - posílají je na její okraj, čímž si zadělávají na stále větší problémy (Maestro, 1973). Beccaria tvrdil, že je potřeba trestat odpovídajícím způsobem, pokud možno bez přidaného násilí nebo touhy po odplatě. Zločinec je v jeho očích ztracená ovce, kterou potřebujeme zařadit zpátky do stáda. Předznamenal tak snahu o resocializaci a jeho právní názory jsou dodnes součástí penologie (Maestro, 1973).

Vidíme tedy, že některé aspekty Foucaultovy teorie nejsou nic nového. Nová je jeho zdrcující kritika společnosti, vykonávající sobecky svoji moc a také převrácení kauzality - a sice, že “delikvent není příčinou uvěznění, ale uvěznění je příčinou delikventa.” Myslím si, že tento názor může vysvětlovat přerod některých prvopachatelů v recidivisty, ale nevysvětluje delikvenci jako takovou. I prvopachatel má k takovému chování nějaké důvody, a ty je potřeba v rámci psychologie a kriminologie zkoumat.

Teorie nálepkování

Podle A. Giddense nejde o jednu teorii, spíše o perspektivu, kterou sdílí více autorů na jednu, přičemž ji každý rozpracovává po své ose (Urban, 2008). Důvod této divergence byl nesnadný zrod teorie nálepkování od samého počátku. Předtím, než se tento přístup proslavil a ujal v 60 a 70 letech, byl vydatně kritizován z mnoha stran. Tak např. kvůli svému výzkumnému opodstatnění, předmětu zkoumání, metodologii prokazování i údajnému ideologickému základu (Barmaki, 2019). Přesto panovala shoda na základním principu, a sice že sociální reakce na zločin významným způsobem ovlivňuje opakování a intenzifikaci kriminálního a delikventního jednání. Teorie nálepkování našly v druhé polovině 20. století uoplatnění také v psychiatrii (Link, 1989).

Mezi významné autory vycházející z této perspektivy, bývá řazen Edwin Lemert. V roce 1951 napsal knihu Sociální patologie: systematické přístupy k výzkumu sociopatického jednání. Představil zde svojí známou “teorii sociální reakce,” kde se k delikvenci vyjadřuje

následovně: samotný kriminální čin, stojící na počátku delikventní kariéry, byl nazýván primární deviací. Tato deviace vede k získání nálepky od veřejnosti. Další pokračování v delikvenci je již nálepkou ovlivněno a nazývá se sekundární deviací. Nálepka zločince vede u označeného ke zformování deviantní identity, která ústí v opakování delikvence. Dalším mechanismem je sociální exkluze a logická izolace označených do kriminálních subkultur, které vedou k vzájemnému utužování v další recidivě. (Stebbins & Robert, 2015).

Teorie „dramatizace zla“ od Franka Tannenbuama byla prvním přístupem, který vešel v šedesátých letech ve známost jako teorie nálepkování. (Barmaki, 2019) Tuto teorii autor poprvé představil v knize Zločin a komunita, která vyšla v r. 1938. Podle něj se profesionální zločinci rodí z mladistvých, kteří kvůli nevyhovujícím životním podmínkám hledají realizaci svých základních psychologických potřeb v delikventních partách. Odmítající reakce okolí nebo přímo setkání s policií či soudem jsou pro ně „dramatizací zla“ – jejich skutky, které sami nepovažují za výrazně zlé, jsou jako zlé označeny a odsouzeny.

Tito jedinci potom cítí křivdu od celé společnosti. Svou „zlou“ nálepku dále používají jako racionalizaci dalších, vážnějších přečinů. V této souvislosti se Tannenbaum odvolává na sociologa Williama Thomase, který formuloval tzv. Thomasův teorém – pokud jedinec definuje nějaké situace jako reálné, jsou reálné ve svých důsledcích.“ V našem kontextu je tento jev znám jako tzv. sebenaplnující se proroctví.

Dalším známým autorem je Howard Becker, který vydal knihu Outsideri, v roce 1963. Píše zde, že společnost přiřazuje “nálepky” těm, kteří se nechovají v souladu se zavedenými normami chování. Nálepky produkují stigma, se kterým se postupně identifikuje i samotná jedinec a postupně začne vykazovat problematické chování, které je od něj očekáváno. Stigma představuje velký problém, protože se stává součástí self-konceptu dotyčného jedince. Snižuje jeho sebehodnocení a negativně ovlivňuje motivaci. Jedinec se identifikuje jako ten, co postrádá důležité a kulturou oceňované hodnoty. (Rosenfield, 1977).

Závěrem je potřeba zmínit přínos, který teorie nálepkování představují pro kriminologii a sociální nauky vůbec. Např. efekt utužování delikventního životního stylu v rámci kriminální subkultury byl mnohokrát výzkumně prokázán a i dnes slouží jako jeden z hlavních argumentů ke kritice věznění delikventů a zavedení tzv. alternativních trestů (Matoušek & Kroftová 2003). Nálepky jsou také evidentně “dsitribuovány” ve společnosti nerovnoměrně. Pachatelé z vyšších společenských vrstev mohou odsouzení a tím pádem i nálepce snadněji uniknout. (Hepburn, 1977) Např. výše zmíněný H. Becker zdůrazňuje, že nálepku obvykle udělují mocnější těm,

kteří se nemohou bránit buďto vůbec, nebo jen velmi omezenými prostředky. (Rosenfield, 1997) Tento postulat nachází oporu již ve známém spise “Kriminalita bílých límečků” od E. Sutherlanda (1940).

Osobně se domnívám, že přes všechny výše zmíněný přínos mohou tyto teorie, resp. způsob přemýšlení, který nastolují, představovat pro moderní vědu určitou past. Pokud se chceme být schopni dobrat vědeckých faktů, nemůžeme přestat uvažovat v kategoriích. Nahlízet na nálepky, např. jako diagnózy ve zdravotnictví, pouze z hlediska moci, je podle mého názoru redukcionismus. Postmoderní přístup přitom varuje před redukcemi a před “velkými příběhy”. Osobně vnímám teorie nálepkování a postmodernismus obecně jako také takový “velký příběh”, který sehrál důležitou historickou úlohu tím, že nás upozornil na některá rizika, která jsme si do té doby neuvědomovali, nebo jsme je bagatelizovali. Pokud už o těchto rizicích víme, ztrácí radikální vyhraněnost postmoderního typu svůj účel a může být spíše na škodu.

2.2.7 PSYCHOANALYTICKÉ TEORIE

Projednávat široce psychoanalýzu by dalece přesahovalo možnosti této práce, i její tematické vymezení. Proto bych se chtěl zaměřit na stručné představení základních konceptů psychoanalýzy, které hrají důležitou úlohu pro můj výzkum. Výzkumný problém a důvod, proč jsem se rozhodl použít právě psychoanalytické prostředky k jeho řešení, jsem blíže popsal v kapitole výzkumný problém. Stručně řečeno, k pochopení, zda delikvence vychází z nějaké konkrétní osobnostní, nebo kognitivní struktury, se dobře hodí právě dynamická psychoanalytická diagnostika. Tradiční diagnostika, vycházející např. z evropské statistické klasifikace nemocí MKN nebo z americké DSM, je založená na detekci určitých rysů. Tím pádem se ale omezuje na povrchní, viditelný a snadno změřitelný svět. Koncepce rysů je dále statická a neměnná. Oproti tomu, psychoanalytická diagnostika se zaměřuje na témata a vzorce, které nejsou v čase stabilní. Proto se také nazývá diagnostikou “dynamickou (McWilliams, 2015). Spíše než diagnózu postihuje způsob a styl, jakým jedinec přemýšlí. A proto se více hodí nejen k mým výzkumným otázkám, ale i k druhu analyzovaného materiálu, který je narativní povahy (tematický apercipční test - TAT)

Analytické teorie, které jsou důležité i pro porozumění psychoanalytického přístupu k tematickému apercipčnímu testu (TAT), nelze stručně vyložit bez určitého historického exkurzu. V následujícím textu se pokusím dějinný kontext těchto teorií stručně vyložit, a to pouze v míře nezbytně nutné, s ohledem na potřeby této práce.

Vznik psychoanalýzy se datuje k roku 1900, kdy Sigmund Freud poprvé publikoval svoji knihu Význam snů. Následující období Freudovy práce se nazývá obdobím “pudové teorie.” (McWilliams, 2015) Freud a jeho následovníci se zaměřili především na dynamiku pudů a obranných mechanismů, které je modulují. Častým tématem jak diagnostiky, tak terapie, bylo odhalování vnitřních konfliktů mezi těmito silami a jejich vynášení do vědomí, kde se s nimi dalo pracovat. Pudová teorie byla do určité míry reakcí na převažující styl výchovy ze začátku 20. století, která zahrnovala přehnaný moralismus. Typický pacient té doby potom často přicházel do terapie s nadměrnými pocity viny za svá přirozená pudová přání. Převažující pohled na člověka jako soubor pudů a obran byl tedy logickou reakcí na tehdejší “poptávku”.

V roce 1923 vydal Freud knihu Já a ono, kde představil svůj strukturální model psychiky. Svět psychoanalýzy přenesl pozornost z obsahů nevědomí na procesy, kterými se tyto obsahy v nevědomí udržují - a sice na obranné mechanismy. Zrodila se nová psychoanalytická etapa, která se nazývá “egopsychologie”. Centrálním předmětem zkoumání byla úzkost ve svých různých podobách a plejáda různých obranných mechanismů, které tuto úzkost modifikují. A jelikož obranné mechanismy jsou používány instancí psychického života, která se nazývá “ego”, nese tato etapa název “egopsychologie” (McWilliams, 2015).

Ego je v psychoanalýze instancí, která operuje rovněž z větší části v nevědomí. Vyvíjí se údajně celý život, ale nejrychlejší vývoj zaznamenává v dětství. Funguje na základě tzv. Principu reality a proto souvisí s logickým a na realitu zaměřeným poznáváním - tzv. sekundárním procesem. Oproti tomu primární proces pramení čistě z nevědomí a není principem reality modifikován. Pojmy primární a sekundární proces jsou pro tento výzkum důležité, neboť hrají důležitou roli v psychoanalytickém výkladu TAT.

Teorie objektivních vztahů

Zhruba od čtyřicátých let 20. století datujeme vznik dalšího hnutí v rámci psychoanalýzy, které se zrodilo v Evropě a zejména v Anglii. Psychoanalytici, jako je Melanie Klein, Fairbairn nebo Donald Winnicott, pracovali často s pacienty, které by dříve Sigmund Freud zřejmě označil jako natolik narušené, že je nelze analyzovat. Pro tyto pacienty nebylo příliš užitečné používat klasický strukturální model id, ego, superego. Namísto jasně zformovaných psychických struktur u nich převažovaly měnící se “stavy já”, spojené s různou škálou pocitů. Kernberg později nazval tyto pacienty “stabilně nestabilní” (McWilliams, 2015). Stoupenci rodící se tzv. britské školy si všimli, že tito lidé byli silně ovlivněni negativními

zkušenostmi, převážně z rodiny. Tím se zrodilo nové období v psychoanalýze, tzv. teorie objektních vztahů.

Objektem se rozumí zvnitřněný obraz a zkušenost s pečující osobou z dětství. Objekty mohou být dobré, ale i špatné. V kojeneckém věku člověk potřebuje, řečeno s Winnicottem, absolutní pozornost mateřského objektu ke svým potřebám (Winnicott mluvil o tzv. “primárním mateřském zaujetí”, viz např. McWilliams, 2015). Jedinec zde čerpá jistotu, že existuje, že jsou jeho pocity a potřeby reálné a že život ve světě “má smysl”. Vztahy s objekty z tohoto období jsou převážně symbiotické - dítě ještě nerozlišuje mezi sebou a objektem. Schopnost diferencovat mezi sebou a objektem souvisí s dalším zráním - které je ale závislé na kvalitě vztahu mezi sebou a rodičem. Zvnitřněné objekty později v životě slouží jako jakési modely pro interakce s druhými lidmi. Ale nejen s nimi. Člověk v souladu s ranou zkušeností zachází i sám se sebou. Může být např. k sobě příliš kritický, pokud má zvnitřněný “špatný objekt”. Takovým objektům se rovněž začalo říkat “introjekty”.

Teorie mentalizace

Autoři Fonagy a Targetová přišli s teorií tzv. mentalizace. Mentalizace je schopnost diferencovat různé pocity v sobě samotném a také schopnost umožňující pochopit interpersonální chování z hlediska duševních stavů. Podle autorů je klíčovou determinantou sebeorganizace a regulace afektů a jedinec ji získává v kontextu raných vztahů přimknutí. Mentalizace je z hlediska výzkumu operacionalizována jako tzv. reflektivní funkce (Fonagy a Target, 2005).

Teorie mentalizace, ačkoli jde o záležitost devadesátých let 20. století, je řazena pod teorie objektních vztahů. Autoři chtěli svými výzkumy navázat na tradici výzkumu citové vazby, jmenovitě potvrdit závěry známého psychiatra Bowlbyho, který se citovou vazbou zabýval z evolučního hlediska. Fonagy a Targetová jej doplňují, že evoluční funkcí raných objektních vztahů je vybavit dítě prostředím., v němž se může bezpečně rozvinout mentalizace díky pochopení duševních stavů sebe a ostatních (Fonagy & Target, 2005). Toto se dítě učí zejména tzv. zrcadlením, kdy rodiče empaticky zrcadlí svoje vlastní afektivní stavy dítěti, ovšem s „příznakem“, kdy dávají dítěti neverbálně najevo – např. intonací hlasu či mimikou – že svojí emoci ovládají a že se jí dítě nemusí cítit zahlceno (Vavrda, 2005).

Mentalizace obecně souvisí se schopností sebereflexe v pozdějším věku, ale i s přesností empatie a odhadu duševních stavů druhých lidí. Vše přitom záleží právě na kvalitě citové vazby z raného dětství. Jeden z výzkumů zjistil, že ve výzkumném vzorku dětí, kteří měli ve 12 měsících života jistou citovou vazbu, dokázalo následně 82% z nich ve svých 5ti letech úspěšně zvládnout tzv. úlohu odůvodnění přesvědčení a přání. V této úloze má dítě vyvodit pocity postavy, o které dostane k dispozici nějaké informace, např. o jejích názorech. Stejnou úlohu přitom nezvládlo 46% dětí, kteří měli nejistou citovou vazbu. Výkon dítěte předpovídalo také přimknutí otce, které se měřilo ve věku 18ti měsíců (Fonagy, 1997, in Fonagy & Target, 2005).

Schopnost mentalizace podle všeho ovlivňuje rozvoj i dalších kognitivních funkcí a strategií, např. Moss, Parent a Gosselin (1995, in Fonagy & Target, 2005) uvedli, že jistota přimknutí k matce predikuje metakognitivní schopnosti dítěte v oblasti paměti, chápání a komunikace. Mentalizace také zásadně souvisí se schopností regulace afektů. Schopnost ovládat emoce se podle Fonagyho a Targetové rozvíjí před samotným dokončením vývoje mentalizace, ale s dosažením mentalizace se tato schopnost sebeovládání posouvá na vyšší úroveň. Autoři hovoří o tzv. „mentalizované afektivitě“, což je schopnost hledat ve vlastních pocitech různé významy. Tato schopnost je velmi důležitá pro adaptaci jedince a mimo jiné je podle autorů jádrem psychoanalytické léčby. (Fonagy & Target, 2005). Dítě se také učí svoje nezvladatelné afekty regulovat skrze matku, která je dokáže zrcadlit a jít příkladem, že tyto afekty jsou zvládnutelné. Toto „přejmutí afektů“ matkou s následným zvládnutím se nazývá „kontejnování“ a mimo jiné je užíváno i jako terapeutická technika u dospělých s deficitní schopností mentalizace. (Fonagy & Target, 2005).

Mentalizace se v dětství vyvíjí postupně. První je tzv. modus psychické ekvivalence, kdy dítě předpokládá, že jeho vnitřní stav a vnitřní stav vnějších lidí se plně shoduje s realitou. Vývojově pak následuje „modus předstírání“, kdy si dítě díky hře uvědomí, že vnitřní svět nemusí realitě odpovídat – stále pro něj však vnitřní svět fantazie nemá pro reálný svět důsledky a oba zůstávají odděleny. Kolem věku 4 let dítě pak oba mody propojí do nového, tzv., reflektivního modu, v němž lze duševní stavy prožívat jako reprezentace. Reflektivní modus znamená dosažení schopnosti mentalizace. Dítě v reflektivním modu chápe, že se vnitřní a vnější svět propojují, ale v důležitých ohledech jsou o oddělené. Už je nemusí zaměňovat nebo odlučovat (Fonagy & Target, 2005).

Jedinec, který dokáže mentalizovat, má dobré předpoklady k udržení dobré úrovně duševního zdraví. Obvykle má zvnitřněné „dobré objekty“ - tedy vnitřní modely rodičů, kteří

se k němu chovali empaticky. Tuto zkušenost přenáší i do dalších sociálních vztahů, takže je schopen důvěry a umí cítit naději. Dokáže také přemýšlet o důvodech, proč druzí lidé jednají tak, jak jednají. Pokud ho např. někdo poškodí, dovede přemýšlet o jeho motivech. Může např. dojít k závěru, že nešlo o úmysl, nýbrž jen o nechtěnou chybu. Proto umí i lépe odpouštět (Vavrda, 2005).

Lidé z předchozích mentálních úrovní naopak vykládají chování druhých téměř vždy jako záměrné. Jako příklad lze uvést dítě, které omylem rozbije oblíbený hrneček své matky. Matka, která nemá dobrou schopnost mentalizace, osočí dítě, že jí to udělalo „schválně“, aby jí uiblížilo. Výsledek akce, rovná se záměr. Tomuto způsobu uvažování se v psychoanalýze říká „teleologický modus“ (Vavrda, 2005). Proto jsou lidé s deficitní mentalizací také více podezřívaví. V tom se odráží i jejich převážně negativní zkušenosti s méně empatickými rodiči, odrážející se v horších, zvnitřněných objektech.

Toto podezřívavé, neuvědomělé mentální nastavení podrobněji popsala již skoro o 50 let dříve psychoanalytička Melanie Kleinová, jejíž jméno je silně spjato se vznikem teorií objektních vztahů. Jde o Melanii Kleinovou.

Teorie Melanie Kleinové

Mezi teorie objektních vztahů se řadí také Melanie Kleinová. V roce 1946 zavedla do psychoanalýzy nové pojmy, které se rychle ujaly a používají se dodneška. Dítě se podle ní nejprve nachází v tzv. paranoidně-schizoidní pozici. Zde ještě nerozlišuje mezi druhou osobou, a sebou. Jelikož ještě není ustanovena tzv. objektní stálost, svět dítěte v tomto období je rozštěpen mezi „dobré části“ a „zlé části“ - a to jak pochody ve vlastním já, tak u druhých lidí. Primitivní obranný mechanismus štěpení (*splitting*) je v této vývojové fázi dominantní obranou. Štěpením objektů vznikají tzv. „parciální objekty“, a štěpením vznikajícího Já (sefl) vzniká tzv. „fragmentární self“ (McWilliams, 2015).

Dítě se snaží vyhýbat špatným objektům a hledá ty dobré – ačkoli jde o jeden a ten samý objekt, což si dítě zatím neuvědomuje. Jelikož není ustavena hranice mezi Já a druhými lidmi, afekt a objekt splývají v jedno. Špatné části jsou projikovány „ven“ – vyvrženy, dobré části jsou „spolknuty“, tj. introjikovány. Vzniká tak buďto mocný, zlý objekt, který způsobuje masivní perzekuční úzkost, nebo naopak idealizovaný, benevolentní objekt, který splývá s Já (Kernberg, 2004).

V tomto smyslu je projekce a introjekce spojená, jde vlastně o dvě stránky jedné mince. Aby mohla projekce i introjekce fungovat, musí existovat problém s hranicemi mezi objektem a subjektem. Tato skutečnost má přesah i do dospělé psychopatologie (McWilliams, 2015).

Jedinec, který v paranoidně-schizoidní pozici přemýšlí v dospělosti, může mít tendenci jednat podobně. Může např. vidět chování druhých silně podbarvené svými vlastními afekty, zvláště hostilními, aniž by si to uvědomoval. Jeho vlastní projikované afekty k němu přicházejí jakoby zvnějšku, formou reakcí druhých lidí, do kterých jsou projikovány. Jedinec může mít pocit, že druzí ho nenávidí a útočí na něj. A na druhou stranu mohou být (paradoxně ti stejní lidé!) idealizováni a adorováni. Zvláště, pokud plní momentálně důležitou potřebu. Přechod mezi zavržením a idealizací přitom může být velmi rychlý – a to jak k druhým, tak i ve vztahu k vlastní osobě (Sayersová, 1999). Objektní stálost totiž neexistuje, nebo je slabá. Krátce shrnuto, paranoidně-schizoidní pozice je typická obrannými mechanismy štěpení a projektivní identifikace. V dospělosti mentální fungování převážně v této pozici naplňuje kritéria hraniční organizace osobnosti (viz teorie O. Kernberga).

Melanie Kleinová považuje za důležité, aby se dítě v rámci psychického vývoje posunulo do pokročilejší, tzv. depresivní pozice. V této pozici je již dosaženo stálosti objektu – dítě si uvědomuje, že matka není rozštěpena na dvě osoby, matku „skvělou“ a „matku zlou“, nýbrž že se jedná o tutéž osobu, které v sobě inkorporuje obě kvality (Sayersová, 1999). Zkrátka dobře, objekt je jen jeden a má dobré i špatné stránky současně. To také znamená, že se dítě nemusí „zlých“ stránek matky tolik obávat, protože existují i ty „dobré“. Najednou je strach a agrese zvládnutelný pocit. V paranoidně-schizoidní pozici tomu bylo jinak – strach i agrese mají ničivou sílu a subjekt není s to tyto pocity zvládnout. Souvislost síly a zvládnutelnosti afektů s objektní stálostí blíže specifikoval O. Kernberg (2004). Objektní stálost navíc neznamená pouze přijetí faktu, že druzí – např. matka – mají dobré i špatné stránky zároveň. Dítě se s matkou identifikuje a tím pádem si analogicky uvědomuje, že i ono samotné nemá jen špatné či dobré stránky (Brelet-Foulard & Chabert, 2019).

Každopádně, v této fázi si dítě také začíná uvědomovat, že objekt existuje nezávisle na něm. S tím se ale pojí obava z jeho ztráty. Dítě už navíc s objektem nesplývá, tudíž ho nemůže „omnipotentně ovládat“. Pokud se dítě něčím proviní, může se obávat, že tak ztratí lásku objektu. Objevují se první pocity viny a strach ze ztráty lásky se nazývá „depresivní úzkost“. (Sayersová, 1999).

Problém hraniční organizace osobnosti

V roce 1968 R. Grinker s kolektivem spoluautorů provedl studii, kde poprvé představili tzv. hraniční syndrom (Grinker et al., 1968, in McWilliams, 2015). Jde o uspořádání osobnosti, které se nachází někde na pomezí neurózy a psychózy. Tento pojem postupně získával další empirické potvrzení a také objasnění z řad mnoha významných analytiků té doby, jako např. Kernberg, Stone nebo Masterson (McWilliams, 2015).

V roce 1980 byl tento syndrom zahrnut do americké klasifikace nemocí DSM III, jako porucha osobnosti, což však vzbudilo mnoho kontroverzí v odborné veřejnosti. V psychoanalytickém pojetí šlo totiž o „úroveň fungování“, nikoli o diagnostickou jednotku. Kromě toho, DSM III stavělo na pracích autorů Gundersona a Singerové z roku 1975, kteří hraniční syndrom empiricky prověřovali a kteří – dle O. Kernberga – pracovali převážně s pacienty, kteří by v psychoanalýze byli spíše označeni histrionské osobnosti s hraniční úrovní organizace osobnosti (McWilliams, 2015). I proto je diagnostická jednotka hraniční porucha osobnosti bližší sebedramatizující, histrionské podobě uspořádání osobnosti na hraniční úrovni, než obecněji definovanému „hraničnímu syndromu osobnosti.“ Podle Kernberga ztrácíme možnost hovořit např. o obsedantních nebo schizoidních jedincích, fungujících v pásmu hraniční úrovně, což je velká škoda (tamtéž, 2015).

I proto dnes psychoanalýza ve své diagnostice pečlivě rozlišuje pojmy „hraniční organizace osobnosti“ či „hraniční úroveň fungování“ před úzkým označením hraniční porucha osobnosti v DSM a MKN. Např. Nancy McWilliams (2015), podobně jako řada dalších psychoanalytiků, uvažuje v osách neurotické, hraniční či psychotické uspořádání osobnosti, do kterého teprve dosazuje konkrétní strukturální diagnostické prvky, např. obsedantní či hysterickou strukturu.

Způsob chápání hraničního uspořádání osobnosti je pro mou další práci stěžejní, neboť z něj vycházejí i autorky psychoanalytického manuálu TAT (podrobněji viz kapitola o TAT).

Zde bych rád ve stručnosti představil základní charakteristiku hraniční organizace osobnosti, jak je pojmána ve světě psychoanalýzy. Fungování na hranici modu psychické ekvivalence a “pretend modu” se pojí s hraniční organizací osobnosti (Brelet-Foulard & Chabert, 2019). Takový člověk má stále problém s reflexí svého vnitřního světa a občas ho mísí s realitou. Proto mají tito lidé tendenci dovolávat se důkazů, že jejich interpretace světa je správná a objektivní. Po druhých chtějí potvrzení jejich vidění světa, potřebují vlastně tím pádem jejich péči a blízkost, na druhou stranu mají potřebu prosazovat svojí vůli a dávat najevo

svoji samostatnost - mají strach ze “zaplavení druhým”. Toto přepínání mezi potřebou blízkosti a oddálením je pro hraniční organizaci osobnosti něco velmi typického (McWilliams, 2015). Je důležité si uvědomit, že hraničně strukturovaný jedinec si oddělení sebe a objektu uvědomuje jen z části. Proto stále očekává magické plnění vlastních potřeb a zároveň hájí svojí vlastní svébytnou existenci.

Hraničně organizovaní jedinci mají podle Kernberga (2004) také difuzní identitu a převahu primitivních obranných mechanismů, jako psychoticky strukturovaní lidé, ale liší se v jednom podstatném ohledu. Mají relativně dobré testování reality, a to díky určité schopnosti rozlišovat sebe a objekt, nicméně na bázi idealizace a devalvace s pomocí obranného mechanismu štěpení. Toto černobílé vidění objektů je podobné přístupu dítěte k ostatním v batolecí fázi separace-individuace, dle teorie M. Mahlerové (Kernberg, 2004).

Teorie sebetrestání

Freud již v roce 1915 popsal případ zločince, kde jeho antisociální chování zapříčiňoval intenzivní, nevědomý pocit provinění (Gault, 1951). O nemorálním chování, které má za účel přilákat rodičovskou postavu a vymoci si trest, píše Freud také ve svém spise Ekonomický problém masochismu. M. Kučera, autor knihy Pud u Freuda, v této souvislosti popisuje romány Dostojevského, kterého jsou líčením těchto „masochistických“ charakterů typické (Kučera, 2017).

Podle F. Alexandra se to týká daleko větší skupiny delikventů, než bychom bez této znalosti očekávali. Hluboko zakořeněný pocit viny plyne údajně z psychosexuálních konfliktů, např. z oidipské nenávisti vůči otci jakožto sexuálnímu rivalovi dítěte ve vztahu k matce. Chlapec, který tuto nenávist k otci cítí, pociťuje zároveň vinu za takový impuls. Pokud se dopustí určitého prohřešku a otec ho za to potrestá, tato vina dojde dočasné úlevy.

Alexandr zastává názor, že takto masivní vina, plynoucí z psychosexuálních konfliktů, vyplývá z neuspokojivé rodinné situace mnohých delikventů. Pokud dochází k rozpadu manželství, rodinným hádkám a dalším jiným nepřístojnostem, dítě má málo pocitu bezpečí a podporu k sublimaci a zpracování těchto intenzivních pocitů např. formou hry a fantazie. K tomu, aby se stali delikventy, je podle F. Alexandra ještě zapotřebí, aby inklinovali k obrannému mechanismu agování (“acting out”), tj. vybití emočního náboje okamžitou formou v rovině chování. (Gault, 1951)

Jakkoli se nám teorie F. Alexandra může zdát bizarní a zpátečnická – hlavně ve smyslu viny ze sexuálních přání - jádrová úvaha zní poměrně logicky, pokud ji převedeme do současného jazyka: delikvent si připadá „špatný a hříšný“ a také bez zájmu významných druhých, a proto páchá trestnou činnost. Tím jednak získává pozornost a zájem autorit a jednak dostává trest, který mu umožňuje alespoň na chvíli odčinit svůj pocit inherentní viny. Resp. vlastní „špatnosti“. V tomto smyslu by se delikvence dala také chápat jako určitá forma sebepoškozování. To by mohlo být motivováno např. následujícími schémata: „jsem hříšný, tak bych měl být trestán.“ „Jsem špatný, takže je jedno, co semnou bude.“ Tento pohled je ale mou vlastní interpretací výše uvedených názorů F. Alexandra.

Lakunární superego

S delikvencí se v psychoanalytickém prostředí pojí také obranný mechanismus „acting out“, který bývá do češtiny překládán jako „agování“. V původním smyslu slova šlo o vyjádření intrapsychického konfliktu bezprostředně formou chování, bez reprezentace v myšlení. Postupně se však tento pojem začal směřovat s jakýkoli impulsivním, antisociálním chováním. Někteří autoři proto tomu začali říkat *acting up*, aby oba jevy rozlišili (Aldrich, 1987).

Právě výše zmíněný Franz Alexandr dal do souvislosti agování s neurotickým charakterem, kde nevědomé přání bylo zatíženo vinou, načež se subjekt uchýlil k zástupnému antisociálnímu chování, aby si vysloužil přišel trest a této viny se zbavil. Protože ale trest nepřišel za přání, ale za chování, úleva byla jen dočasná a chování bylo třeba opakovat.

Z teorie F. Alexandra ale nebylo zcela jasné, proč v jednom případě dochází k antisociálnímu chování, kdežto jinde je vnitřní konflikt vyjádřen např. fobií nebo depresí. Určité vysvětlení poskytla analytička A. M. Johnsová, která z F. Alexandra vycházela a která formulovala koncept tzv. lakunárního superega.

Johnsová vytvořila tento koncept na základě případu, ke kterému byla jako analytička přizvána. Šlo o chlapce, který stále utíkal z domova a rodiče si s ním nevěděli rady. Analýza však posléze odhalila kořeny tohoto chování. Ukázalo se, že otcův chlapec dříve pracoval jako řidič z povolání. Zaměstnání ho bavilo, protože rád cestoval do zahraničí. Aby ale mohl trávit více času s rodinou, musel svojí profesi pověsit na hřebík. Od té doby se začaly odehrávat útky jeho syna. Johnsová zjistila, že otec svého synka nevědomky oceňuje za jeho vyprávění o dobrodružstvích, která při útěku zažil a nepřímo ho tak oceňoval, ačkoli ho za to paradoxně i

trestal. Svým ambivalentním chováním chlapci vlastně vytvořil jakousi mezeru („lakunu“) v jeho superegu, díky které se takové nezodpovědné chování mohlo manifestovat. Johnsova zároveň odhalila, že otec si své potlačené přání realizuje skrze syna, přičemž se za něj zároveň i trestá - a to tím, že trestá syna jako obětního beránka.

Tento aspekt následně Johnsova objevila i v řadě dalších případů antisociálního chování (vandalismus, agresivní chování, krádeže, aj.), které studovala u dětí ze středních a vyšších socioekonomických vrstev společnosti. Spoustu případů podle ní spojovalo právě ambivalentní postoje rodičů k jejich aktivitám, trestání a využívání dětí jako obětního beránka. (Aldrich, 1987)

Delikvence jako známka naděje

Dalším, kdo se zabýval antisociálním jednáním u dětí a mladistvých, byl britský psychoanalytik Donald Winnicott. Ve své známé přednášce nazvané Delikvence jako známka naděje (*Delinquency as a sign of hope*, Winnicott, 2016) hovoří o tom, že za většinou delikvence stojí nějaká raná deprivace. Za normálních okolností se batole chová spontánně, což zahrnuje braní věcí dospělým (krádeže) i vyjadřování agresivních impulzů různými způsoby. „Krádeže“ ovšem nejsou vedeny úmyslem se obohatit, jsou spíše výrazem bezelstné zvědavosti. Sebrané předměty obvykle dítěti nejsou nijak k užitku. Co se týče agresivních impulzů, dítě cítí bezpečný rámec rodiny, přijetí svými rodiči a proto si dovolí s těmito impulsy experimentovat. Důležité je, aby rodiče zachovali klid a bezpečí, i pokud se např. zamaže oblečení, pohovka, nebo rozbije hrneček. Dítě se postupně naučí, jak před svojí agresí chránit svoje milované i sebe samotné.

Pokud ale např. dojde k rozpadu rodiny a bezpečný rámec je ohrožen, dítě v této deprivaci ztrácí svojí spontaneitu a identifikuje se s bezpečným rámcem - musí převzít určitou odpovědnost a stát se předčasně součástí světa dospělých. To vede ke konstrukci navenek přizpůsobivého chování, které může být dospělými dokonce obdivováno. Pod povrchem ale zůstává pozastaven emoční vývoj, který se může později projevit - obzvláště, pokud se dítě ocitne v přijímajícím a bezpečném prostředí - staronovou spontaneitou, zahrnující krádeže i agresivní chování.

A právě proto D. Winnicott nazývá svou přednášku „Delikvence, jako známka naděje“. Návrat k realizaci antisociálních impulzů může znamenat, že se dítě cítí v bezpečí a může se vrátit do stavu, který byl deprivací přerušeno. V ideálním případě může obnovit svůj emocionální rozvoj. Bohužel, společnost na takové dítě (nebo mladistvého) často reaguje represivně a

moralisticky. Přitom by, podle Winnicotta, stačilo poskytnout dítěti bezpečný rámec a “vydržet to s ním.” (Winnicott, 2016)

Kernbergova teorie maligního narcismu a antisociální poruchy osobnosti

Známý psychoanalytik, Otto Kernberg, je často citován, zejména v souvislosti se svojí teorií narcismu. Kernberg přikládá citové vazbě k rodičům a raným zkušenostem z dětství zásadní význam a odvozuje od ní různé formy psychické organizace a případně psychopatologie. Proto jeho přístup bývá také řazen mezi teorie objektivních vztahů (McWilliams, 2015).

Autor rozlišuje různé důvody k antisociálnímu chování. Věřící i v delikvenci neurotického původu, stejně jako S. Freud. Dalšími variantami podle něj jsou antisociální sklony u jiných poruch osobnosti, především u narcistické a paranoidní osobnosti, dále maligní narcismus a nakonec antisociální porucha osobnosti, která podle něj představuje nejzávažnější diagnózu (Kernberg, 2004).

Autor nahlíží narcistickou poruchu jako součást širšího, hraničního uspořádání osobnosti. Tzv. grandiózní, tedy velikášské self, které často zakrývá právě nedostatek zvnitřněných dobrých objektů, v dobře vedené psychoterapii údajně často ustupuje a odhaluje typickou hraniční difuzi identity (Kernberg, 2004). Narcismus je v podstatě jednou ze strategií, jakou se jedinec brání před mohutnými, zničujícími afekty, které jsou pro hraniční organizaci typické. Narcistní strategie tkví v předstírané demonstraci vlastní nezávislosti na objektech, čímž se jedinec těmito dramatickým afektům snaží vyhnout (Brelet-Foulard & Chabert, 2019). Podle Kernberga se tato obrana nejčastěji rozvíjí u dětí, které měly netečné, chladné matky (Kernberg, 2004).

Grandiózní self podle autora inkorporuje různé prvky psychického života, které by měly zůstat oddělené. Konzumuje např. i vyšší funkce superega, zanechávající v něm pouze tzv. primitivní prekurzory superega, které mají hlavně trestající, perzekuční charakter. Tyto „nepřátelské zbytky“ Nadjá jsou obratem projikovány ven, na druhé lidi – jako obrana před masivním pocitem viny. Proto má každý narcismus podle Kernberga silnou paranoidní složku a také určitou míru antisociality, neboť superego je tímto způsobem rozebráno a jeho funkčnost snížena (Kernberg, 2004).

Pokud agresivita v osobnostní struktuře hraje významnější roli (důvodů může být více) a je vnímána jedincem jako ego-syntonní, může zvýraznit paranoidní a antisociální tendence.

Potom se jedná podle Kernberga o tzv. syndrom maligního narcismu. Maligní narcismus stojí někde na pomezí mezi narcistickou poruchou osobnosti a antisociální poruchou osobnosti, kde funkce superega - a tedy i schopnost cítit vinu, zcela vymizely. (Kernberg, 2004)

Podle Kernberga je také u maligního narcismu často přítomná, ať už vědomě, či nevědomě, primitivní závist. Narcistické osoby měly často rodiče, který se dokázal jako rodič chovat v dobrém smyslu, ale zároveň byl i zdrojem stresu či traumatu. Tato ambivalence je podle Kernberga esencí závisti - nenáviděn je objekt, který je zároveň potřebný k přežití. Narcistická osobnost nenávidí svojí závislost na druhých.

Je potřeba si uvědomit, že Kernberg vnímá antisociální poruchu jako vážnější narušení, než maligní narcismus. Hranice mezi maligním narcismem a antisociální osobností je zároveň hranicí, kde ještě existuje naděje na léčbu a kde už nikoli. Podle něj je u narcismu přítomná víra v dobré objekty alespoň v elementární míře, samozřejmě ve formě štěpení na idealizované a zatracené objekty, nebo jejich části. U antisociální poruchy osobnosti proti tomu idealizovaný objekt, nebo jeho část, vůbec neexistuje. Antisociální člověk žije v tak perzekučním světě, že jediná možnost, jak v něm přežít, je být perzekutor druhých (Kernberg, 2004).

Absence dobrých objektů a těžký deficit v superegu u antisociálních jedinců se projevuje v mnoha oblastech života. Tak například nejsou schopni hlubší investice do vztahu, proto mají vztahy přechodné a nestálé. Nedokážou ve vztahu udržet rovnováhu mezi tím, co dávají a tím, co berou. Jejich vztahy jsou z podstaty vykořisťující. Nedokážou prokazovat druhé bytosti něhu, nebo se zamilovat. Neumí také tolerovat jakýkoli nárůst úzkosti, aniž by okamžitě reagovali nějakým chováním nebo symptomem. A stejně tak nedokážou prožívat depresi s reflektovaným prožitkem smutku.

Kernberg ve své knize vcelku podrobně vysvětluje, k jakým různým potížím v adaptaci takové narušení superega vede. Antisociální osobnost například nedovede tvořit plány do delší budoucnosti. Takové plány totiž musí směřovat k nějakému ideálu. Antisociál dokáže plánovat jen bezprostřední akci k uspokojení aktuální potřeby nebo snížení aktuální tenze. Dokonce i jejich známá neschopnost poučit se ze zkušenosti pramení z toho, že žijí pouze v přítomném momentu. Nevytvářejí si žádnou trvalejší představu nebo koncepci sebe sama a tím pádem ani nemají zkušenost k čemu přiřadit. Kernberg pro ně začal metaforicky používat pojem "holografický člověk" - je to někdo, jehož nynější já nemá žádný vztah k minulosti ani k budoucnosti. Odtud podle Kernberga pramení i jejich neustálé lhaní, vylouvání a

racionalizace - jejich životní příběh a způsob podání se zkrátka a dobře mění podle současné situace (Kernberg, 2004).

2.3 TEMATICKÝ APERCEPČNÍ TEST

Tematický apercepční test, zkráceně často též “TAT”, je psychodiagnostická metoda, kterou řadíme mezi tzv. projektivní testy. Tato skupina metod využívá mechanismu tzv. projekce. Projekci definoval Sigmund Freud, zakladatel psychoanalýzy, jako obranný mechanismus proti úzkosti, který se projevuje tím, že jedinec subjektivně nepřijatelné pohnutky či obsahy, nejčastěji sexuální nebo agresivní, přisuzuje někomu jinému (Plháková, 2004). Podle M. Svobody při projekci jedinec promítá obsahy svých duševních procesů mimo sebe a připisuje je jiným lidem (předmětům, dějům, výtvorům, aj.). Princip projekce podle něj předpokládá externalizaci intrapsychických obsahů do vnějších podnětů (Svoboda, 2013).

Projektivní testy, včetně TAT, obvykle sestávají z administrace podnětového materiálu zkoumanému jedinci, který je následně vyzván k poskytnutí vlastních odpovědí. Interpretace odpovědí vychází z předpokladu, že do nich daný jedinec promítl své relativně stabilní osobnostní rysy, citové stavy a motivy (Plháková, 2004). Autor Tematického apercepčního testu, Henry Murray, ještě rozlišoval mezi projekcí a apercepčí. Zatímco apercepce je přisuzování významu k vnímanému objektu, projekce je podle něj proces, pomocí něhož jsou psychické elementy - potřeby, emoce, představy a též kontexty představ aktivované těmito afektivními stavy - spojeny se zkušeností jedince s vnějším světem bez dostatečné objektivní evidence. Podle autora TAT zachycuje oba procesy. (Čermák a kol., 2012).

Tematický apercepční test zaujímá mezi projektivními či apercepčními technikami přední místo. Svým významem i charakterem bývá často přirovnáván ke známému Rorschachově testu. Rorschachův test (ROR) je oproti TAT považován za test “strukturální”, nikoli “figurální” (Brelet-Foulard & Chabert, 2019). Jeho interpretace je méně obsahová, než TAT, a spíše prověřuje formální, percepčně-kognitivní kritéria. Předností ROR je tím pádem především diagnostika poruch myšlení, kdežto TAT lépe odhaduje úroveň sociálního přizpůsobení (Svoboda, 2013).

Fakt, že je TAT testem figurálním, je v některých ohledech nespornou výhodou. Podle Brelet-Foulardové a Chabertové (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) se proto více hodí pro

apercepci, obsahovou a tematickou analýzu, jak to původně zamýšlel i autor testu, H. Murray. Přesto je zároveň i nestrukturovaný a tím pádem ho řadíme i k projektivním technikám.

Tematický apercepční test sestává z 31 tabulí, kde jsou (kromě tabule č. 16, která je prázdná) vykresleny různé scény s lidskými postavami, nebo i scénérie bez lidí. Tabule jsou rozděleny do čtyř sekcí, podle skupiny, kterým má být test administrován. Jsou zde tabule určené pro muže, pro ženy, ale i pro chlapce a dívky. Na zadní straně tabulí jsou pořadová čísla a kód skupiny pro administraci (Brelet-Foulard & Chabert, 2019).

Historie přístupů a používání Tematického apercepčního testu

Tematický apercepční test hned od počátků budil intenzivní zájem odborné veřejnosti a inspiroval řadu studií i dalších teorií. V možnostech této práce není podat tak široký výčet přístupů, ani to není jejím účelem. V následující kapitole se zaměříme na historii této metody s ohledem na zaměření této práce, tj. na vývoj směrem k psychoanalytickému způsobu užití TAT.

První publikace o TAT od Christiany Morganové a Henryho Murraye se objevila v roce 1935 (Tomkins, 1947). Oba autoři vycházejí z již dříve známého faktu, že lidé při interpretaci ambivalentně vyhlížejících sociálních situací více zapojují svoje vlastní zkušenosti a představy, pramenící z jejich individuálního vnitřního světa. Pokud je subjekt vyzván, aby interpretoval nějakou situaci – nikoli mluvil o své vlastní osobě – použití obranných mechanismů se umenšuje a je ochoten poodhalit mnohem více ze svého vnitřního života (Tomkins, 1947). Murray a Morganová původně vyzývali respondenty, aby zkoušeli uhádnout, co se na tabulích odehrává. Až postupem času a s narůstajícími zkušenostmi přeformulovali zadání na to vytvořit co nejdramatičtější příběh. Zjistilo se, že tak se z vnitřního světa respondentů vytěží mnohem více informací. (Tomkins, 1947)

Henry Murray působil jako psycholog na Harvardské univerzitě a mimo jiné se zabýval vytvářením vlastní teorie osobnosti, kterou nazval „personologie“. V roce 1938 H. Murray zahrnul prakticky hotový Tematický apercepční test a jeho užití do své personologie a interpretoval jeho výstupy s pomocí svých pojmů. Vznikl poměrně složitý interpretační systém, zahrnující 20 potřeb, vnitřní faktory (psychické instance jako např. „Jáský ideál“, „konfliktní Nadjá“, aj.) a seznam obecných rysů (vnitřní stavy a emoce). (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) Ačkoli se dnes jeho výkladový systém již téměř nepoužívá, většina přístupů se explicitně či implicitně k jeho systému vztahuje, nebo z něj přímo vychází (Čermák a kol., 2012).

Od této chvíle značně vzrůstalo výzkumné využití TAT, mj. např. při výzkumu úzkostných poruch, hysterie, depresí či schizofrenie (Tomkins, 1947). Mnohé pozdější studie prokázaly užitečnost TAT v praxi, např. v oblasti personalistiky, zkoumání úrovně dětského vývoje, výzkumu sociálních postojů a osobnosti obecně. (Tomkins, 1947) V roce 1943 Murray dokončil definitivní verzi testu se sadou 31 tabulí tak, jak ji známe dnes. Publikoval i manuál s návodem na jejich použití. (Svoboda, 2013)

Interpretační systém H. Murraye předpokládal, že příběhy jsou v podstatě reálnou zprávou o tom, jak se subjekt ve svém skutečném životě s “potřebami” (*needs*) a “překážkami” (*press*) vyrovnává. Tato výkladová teorie následně vyvolala vlnu kritiky dalších autorů které souhrnně řadíme pod tzv. americkou školu TAT. Jádrem kritiky byla provokativní otázka, jestli můžeme příběhový děj považovat za popis reálného dění, či zda se spíše nejedná o popis vnitřních pochodů, pro které platí jiná výkladová pravidla. Např. Z. Piotrowski navrhnul interpretovat TAT stejně jako záznamy snů. Podle něj všechny postavy zastupují subjekt, resp. různé jeho části - přání, obavy, identifikace, aj. Piotrowski také navrhnul pravidla, podle kterých by se měly příběhy, ve shodě s těmito předpoklady, interpretovat. (Brelet-Foulard & Chabert, 2019)

Nejvýznamnějším autorem americké školy pro pozdější rozvoj metody v psychoanalytických kruzích, byl zřejmě L. Bellak. Tento navrhl interpretační metodu s ohledem na Freudův strukturální model. Jeho přístup byl značně inspirován tehdejší psychoanalytickým hnutím ego-psychologie.

Na Bellakův systém navazuje studiem TAT francouzská psycholožka a psychoanalytička, Vica Shentoubová. Do svého vznikajícího systému zahrnula inspiraci ego-psychologií, ale ponechala zde předpoklad sexuálního, resp. pudového základu veškerého duševního dění, které ego-psychologie v odklonu od Freudova učení opustila.

V roce 1982 Shentoubová publikuje článek, kde závěry americké školy TAT kritizuje a píše: “jedni i druzí se zjevně utkávají s absencí jednotné teorie, způsobilé vysvětlit, co u subjektu nastává, když ho požádáme, aby na základě obrázku vymyslel příběh.” (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) V té době již pracovala na sestavení pozdější skórovací tabulky a seznamu tzv. banálních, tj. statisticky nejčastějších odpovědí u jednotlivých tabulí testu. Postupem času přejmenovává “banální odpovědi” na fantasmata, což jsou vlastně okruhy asociací a základní invarianty psychického života, vycházející z univerzální dětské sexuality, strukturované oidipnými vztahy. Při testování TAT, podle Shentoubové, je úkolem respondenta smysluplně

se vyrovnat s vybuzenými fantasmaty a udržet si “funkční odstup.” Ideální způsob konstrukce odpovědi se nachází někde v této rovnováze. Způsob, jakým se jedinec s fantasmatem vyrovnává a jak se tento způsob odráží v jazyce, je pečlivě zkoumán a zaznamenáván v tzv. skórovací tabulce.

Úkol respondenta z hlediska psychoanalytického přístupu, je tento: “úkolem respondenta je tedy poskytnout socializované sdělitelné odpovědi, nesoucí pudový náboj, procházející oidipskou cestou a otevřeně sdílené.” Ideální způsob konstrukce příběhů v TAT Shentoubová popisuje následovně: “TAT se dotýká právě mechanismu sublimace, tedy tvorby. Tento mechanismus se může rozvinout pouze u jedinců vybavených určitým typem duševního fungování, jež se vyznačuje zejména propustností systémů psychického aparátu (vědomí, předvědomí, nevědomí) a jejich vzájemnou komunikací a schopností regrese i za cenu dezorganizace a nutnosti opětovné organizace pomocí upřednostňovaných mechanismů.” Sublimace je vyšší obranný mechanismus, ke kterému je zapotřebí zvládnutí oidipského konfliktu a zřeknutí se objektu.” (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) Takový výkon by příslušel tedy tzv. neurotické struktuře osobnosti, a nalezneme ji buďto u neurotiků, nebo zdravých osobností bez klinických problémů.

Další dvě pásma - ve shodě s typickou psychoanalytickou diagnostikou úrovně organizace osobnosti (viz Nancy McWilliams, 2015, teoretická část) - jsou pásmo hraniční a pásmo psychotické, které svědčí o nejkřehčí formě psychické organizace. Jedinci nacházející se v těchto pásmech nemohou zvládnout oidipská fantasmata, která tabule evokují, a to z toho důvodu, že nejsou schopni unést ztrátu objektu (tzv. depresivní úzkost). Připomeňme, že úlohou oidipského období je zřeknutí se incestního přání, resp. Unést určitou bezprostřední ztrátu objektu. Tento výkon zakládá schopnost vyrovnat se s depresivními pocity bez závažného poškození psychického zdraví. Zvládnutí oidipského konfliktu je přitom podmínkou k vývoji osobnosti směrem k neurotické struktuře. Je také podmínkou k úspěšnému zvládnutí TAT, resp. k vypořádání se s oidipskými fantasmaty, které dle teorie Shentoubové, tabule v TAT evokují.

Pro pre-oidipální organizace osobnosti toto zřeknutí se pudů a objektu nelze unést. Podle autorek poslední verze manuálu, Brelet-Foulardové a Chabertové, reagují hraniční osobnosti na úzkost ze ztráty objektu stažením se a “zatměním psychické scény”. (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) To se může projevit např. selháním v konstrukci příběhů a zapojení fantazie, ale i v distorzi percepčního charakteru. Nejslabší, psychotické pásmo, je pak charakterizováno nejen strachem ze ztráty objektu (depresivní úzkost), ale dokonce strachem z totálního zničení kontinuity “já” i objektu.

Administrace, způsob skórování, skórovací tabulka, způsob jejího využití a interpretace v souladu s manuálem podrobněji rozvedu v metodologické části práce.

2.4 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

V psychiatrii se delikventní chování obvykle pojí s disociální (či antisociální dle americké DSM V) poruchou osobnosti. Tito jedinci představují problém nejen pro sebe, ale především pro ostatní. Kromě působení bolesti, újmy a utrpení druhým, představují svým protispolečenským, chronicky nezodpovědným jednáním a parazitárním životním stylem i značnou ekonomickou zátěž pro celou společnost (Hare, 1999). Další problémy přináší např. značná komorbidita s jinými poruchami osobnosti, s nadužíváním návykových látek (Compton, 2005). Mezi jinými je zde alarmující i zvýšená úmrtnost – obzvláště v mladém věku, především kvůli svému neuváženému jednání (Black et al., 1996). Málokterá otázka z psychiatrie a forenzních věd pak společnost natolik děsí i fascinuje zároveň, jako psychopatie.

Přesto je těmto jedincům z odborného hlediska věnováno poměrně málo pozornosti. Zdá se, že ve srovnání s jinými poruchami nebyly možnosti léčby disociálních jedinců zkoumány ve srovnatelné míře. Tato tradice se zřejmě táhne už od začátku dvacátého století, kdy vrcholili vážné vědecké debaty, zda “morální šílenství” bez šílenství rozumu je vlastně nemoc, nebo trestně-právní kategorie. Jinými slovy, mohou tito jedinci plně odpovídat za své protiprávní jednání? A pokud ano, nejsou-li tedy pacienti, máme se jimi vůbec vědecky zabývat?

Závěr této debaty je vlastně dvojitý. Ano, uznáváme antisociální jedince plně zodpovědné za zločiny, kterých se dopouští. Ale zároveň je vedeme v statistických klasifikacích nemocí. Pokud vlastně jsou a také nejsou pacienti, jak to v současnosti vypadá s jejich léčbou?

C. Duggan ve své metaanalýze studií na toto téma dochází k závěru, že žádný doporučený postup doposud nebyl zpracován. Autor pouze konstatuje všeobecně skeptický postoj k jejich léčbě a relativní bezúspěšnost farmakologické či behaviorální terapie. Četné výzkumy prokázaly, že jedinci s touto diagnózou bývají ve službách a pomáhajících profesích převážně odmítáni. Na rozdíl od pacientů s hraniční poruchou osobnosti jsou chápáni jako „léčbu odmítající“, nikoli jako „léčbu hledající“ (Duggan, 2009). Zdá se, že ani zdravotníci antisociální jedince nepovažují za pacienti, nebo pouze částečně.

Problém přitom není tak marginální, jak se může na první pohled zdát. Výskyt disociální poruchy v populaci je přibližně stejný, jako u obsedantně kompulzivní poruchy, ADHD nebo

panické úzkostné poruchy (Tartakovsky, 2013). Výskyt poruchy může být dokonce častější, protože jedinci s disociální poruchou osobnosti mívají sklon své symptomy různě bagatelizovat, zakrývat či maskovat.

Přes viditelnou neochotu zdravotnictví se problémem zabývat, ožehavost tématu nás nutí k zamyšlení, jak delikvenci řešit. Přitom je potřeba mít na vědomí, že delikvence a disociální porucha osobnosti se sice překrývají a úzce spolu souvisí, ale nejedná se o stejné jevy (Martens, 2000). Asi jen polovina mužských vězňů údajně splňují kritéria disociální poruchy osobnosti, zatímco jen polovina mužů s touto diagnózou má v anamnéze záznam o trestné činnosti (Duggan, 2009). Stejně tak páchaní právních deliktů v adolescenci ještě nutně nemusí znamenat disociální vývoj do budoucna, ale může být pouze přechodným, de facto vývojovým projevem. (Moffitt, 1993)

Z výše uvedeného vyvstává otázka, zda je fenomén antisociálních jedinců mimo oblast zdravotnictví, řekněme např. v sociologii nebo kriminologii, lépe vědecky prozkoumán.

Teorii zločinu v těchto oborech existuje velké množství. Většina z nich však přistupuje k delikvenci ze zúženého pohledu, často jednodimenzionálně. Jako příklad nám poslouží Hirschiho teorie kontroly (Chriss, 2007). Podle autora stojí za delikvencí jeden jediný faktor - nízká sebekontrola. Autor zároveň podává velmi logické, a výzkumně i dobře doložené vysvětlení, proč právě tento faktor stojí za delikvencí. Dokonce svou teorii často nazývá "obecnou teorií zločinu," protože se domnívá, že tak může vysvětlit veškerou trestnou činnost, ve všech známých formách.

Podobných příkladů najdeme velké množství. Ať už je do popředí stavěn problém chudoby, stýkání se s nevhodnými vzory, společenská anomie, nebo cokoli dalšího, dosavadní kriminologické teorie řeší vždy jen určitou třídu delikvence. A často pouze v jediném věkovém období.

Tento určitý redukcionismus překonává vývojové paradigma v kriminologii koncem 20. století. T. Moffitt (1993) rozděluje delikventy do dvou skupin a sleduje jejich vývoj od dětství až po dospělost. V odlišném vývoji ukazuje různé kauzální mechanismy. Její teorie byla mnohokrát empiricky potvrzena v praxi. Co je tedy těmito kauzálními procesy, které autorka objevila?

Jde především o soubor rysů a jejich interakci s rodinným prostředím. Ačkoli jsme se tak více přiblížili příčinám delikvence, stále nevíme, co se v delikventech skutečně odehrává. Jaké jsou psychologické, “vnitřní” příčiny?

Poslední paradigma v kriminologii, teorie životního postupu, se zaměřuje oproti dětství a adolescenci na období dospělosti. Např. Sampson a Laub kritizují deterministické pojetí delikventních typů. Teorii Moffitt vyčítají, že nebere ohled na dospělost, kdy velká část delikventů trestnou činnost opouští. Podle autorů za to může např. zaměstnání, manželství a závazky k rodině. Tato skupina teorií ovšem nedokáže vysvětlit, proč u delikvence někteří jedinci zůstávají. Jak je možné, že se z nich stávají recidivisté?

Jsem přesvědčený, že odpověď najdeme v jejich vnitřních pohnutkách. A nemyslím tím pouhou korelaci některých rysů osobnosti. Je zapotřebí zkoumat jejich pohled na svět, motivaci, obavy a přání - a psychologický terén, ze kterého všechny tyto síly vychází. Otázka zní, jaký přístup nám takový vhled může poskytnout.

V rámci diplomové práce jsem uskutečnil kvalitativní výzkum, spočívající v analýze čtyř autobiografických rozhovorů s mladistvými delikventy. Výsledkem analýzy bylo sestavení tzv. teorie egocentrismu. Šlo o zevrubný popis způsobu, jakým tito delikventi interpretují svůj život a okolní svět. Zdá se, že nedokážou realitu vnímat nezávisle na vlastních potřebách, přičemž jsou velmi pasivní a postrádají pocit jakéhosi autorství svého života. Toto nastavení evidentně souviselo s problémy, které se v jejich životě odehrávaly. Cítili se bezmocně přitahováni drogami a delikventní subkulturou a cítili slabost v rozhodování.

Výzkum tedy odhalil, jakým způsobem nahlíží svůj život a svojí roli v něm. Neodhalil ale vnitřní síly, které je k delikvenci vedou. Neukázal jejich emoce, pudy, přání a obavy. Nebylo možné zjistit skutečnou dynamiku jejich vnitřního života. Dále mi nebylo jasné, zda se jedná o jejich pouhý postoj k životu, nebo se zde odehrává něco důležitějšího. Nejde i o nějakou formu kognitivního omezení ve vnímání sebe a okolního světa? Co když je pohled delikventů na realitu deformován kognitivním omezením nějakého zvláštního druhu? A pokud ano, jak to jde dohromady s vnitřní dynamikou, o které jsem hovořil?

Zkrátka dobře, prozatímni výsledky z mého pohledu stále neobjasňovaly příčinu delikvence a hlavně příčinu opakování trestné činnosti. Stále jsem cítil potřebu doplnit sociologické a kriminologické teorie delikvence, které problém uchopovaly zvenku formou statistických výzkumů, touto “vnitřní komponentou”.

V kriminologii jsme se po sto dvaceti letech výzkumu dostali pouze ke konstatování “startovní sady rysů” na počátku života, které patrně, postupem vývoje, uzamykají jedince v pasti delikvence. Mezi ně jistojistě patří např. nízké verbální IQ, narušené exekutivní funkce, dále negativní rodičovské praktiky a slabé sociokulturní zázemí. Pouhá korelace těchto rysů se zločinem ale nestačí. Nevysvětluje, proč se někteří jedinci se stejným “počátečním vybavením” delikvence vyvaruje. Znamý americký psychoanalytik, Franz Alexandr, podobným způsobem kritizoval rozsáhlou, longitudinální studii manželů Glueckových, kteří se na vzorku 1000 respondentů v padesátých letech minulého století snažili aplikovat metody psychologického výzkumu, aby do nitra delikventů pronikli v patřičné hloubce. Dle F. Alexandra se to nepodařilo a došlo opět pouze ke konstatování korelací, bez vysvětlení hlubších spojitostí. Alexandr připomíná, že každá nauka, s ohledem na předmět svého zkoumání, by se měla držet i svojí metodologie. Proto podle něj kvantitativní přístup manželů Glueckových nemohl skutečně popsat jemné nuance psychického fungování zkoumaných jedinců. (Gault, 1951)

Výzkumnou mezeru v tomto smyslu tedy spatřuji v podrobném zmapování vnitřního světa delikventů, tj. 1) struktury jejich osobnosti a 2) dynamiky osobnosti. Kromě toho mě zajímá z toho odvozený způsob konstrukce jejich reality - tak, jak ji vidí oni samotní. Jde tedy o kombinaci přístupu podezření (diagnostický aspekt) a přístupu důvěry (konstruktivistický aspekt). Kombinace obou skupin poznatků nám může pomoci zodpovědět širší otázku - proč a jak konstruují svůj svět? Tento předmět zkoumání jsem pracovníčně nazval intencionalitou a identitou delikventů.

K prozkoumání delikventních konstrukcí a interpretací sebe a okolního světa jsem se rozhodl použít rozhovor. Oproti jiným metodám, rozhovor dokáže zachytit jedinečnost jejich vlastního, autentického pohledu. K proniknutí do struktury a dynamiky vnitřního života delikventů jsem váhal v použití nejrůznějších metod. Napadlo mě použít apercepční a projektivní techniky, v touze obejít obranné mechanismy a dostat se pod povrch přirozenou, nenucenou cestou. Pokud je subjekt vyzván, aby interpretoval nějakou situaci – nikoli mluvil o své vlastní osobě – použití obranných mechanismů se umenšuje a je ochoten poodhalit mnohem více ze svého vnitřního života (Tomkins, 1947). Prvním nápadem bylo využít známého Rorschachova testu. Pokud jsem ale chtěl tímto projektivním testem doplnit data získaná z analýzy rozhovoru, přišlo mi nakonec lepší použít Tematický apercepční test (TAT). Oproti Rorschachově metodě, TAT je testem figurálním, nikoli pouze strukturálním (Brelet-Foulard & Chabert, 2019). Obsahuje tedy explicitní témata, pocházející pravděpodobně ze skutečného života zkoumaných jedinců, která se dle mého názoru mohou propojovat s tématy z rozhovorů.

Dá se z něj explicitně usuzovat např. Na rané zkušenosti z dětství s jednotlivými rodinnými příslušníky, což u Rorschachova testu nelze. Také jsem se domníval, že konkrétnější podnětový materiál bude pro delikventní jedince lépe uchopitelný, než málo strukturované Rorschachovy tabule.

Zbývala otázka, jaký přístup k interpretaci takto sebraného materiálu zvolit. Měl jsem přitom na mysli svůj hlavní cíl: dostat se co možná nejvíc do hloubky. Proto jsem nakonec zvolil psychoanalytický způsob výkladu. Psychoanalýza je konec konců výchozí naukou paradigmatu hlubinné psychologie a tím pádem je i v rámci těchto přístupů její tradice nejstarší a nejobjemnější. Obzvláště pak novodobější směry, zejména teorie objektních vztahů, nabízí výjimečný vhled do struktury a dynamiky osobnosti, i s ohledem na vliv raných, formujících zkušeností.

Přesto, ani samotná psychoanalýza dosud spolehlivě neobjasnila avizovaný výzkumný problém - a sice hlubinné aspekty osobnosti delikventních jedinců. Např. Nancy McWilliams píše, že výzkumy nejsou v mnoha otázkách psychopatické struktury osobnosti jednotné. Typický spor mezi vědci panuje např. v otázce, zda takto strukturovaní jedinci pociťují úzkost, nebo nikoli. Stejně tak není jasné, co se skrývá za typickými výmluvami delikventů. Jsou to pouhé racionalizace, nebo obranný mechanismus disociace? (McWilliams, 2015) Vědci také nejsou zajedno, jestli jsou delikventi většinou neurotičtí (Aldrich, 1987), nebo hraničně a narcistně strukturovaní (Kernberg, 2004). Nejasnosti ohledně této cílové skupiny se týkají dokonce i samotných autorek psychoanalytického manuálu k TAT, který jsem se rozhodl k analýze ve své práci využít. Francoise Brelet-Foulard a Catherine Chabert, píší: “Řada psychopatologických jevů, například psychopatie či delikvence, ještě vyžaduje mnoho výzkumné práce, která by přinesla vedle výsledků současných výzkumů bulimie, obezity, anorexie, závislostí propracovaný popis těchto komplexních klinických diagnóz.” (Brelet-Foulard & Chabert, 2019).

Svůj výzkum pokládám za snahu učinit v této doposud “slepé uličce” výzkumu delikvence první krok. Předpokládám, že zevrubný popis identity a intencionality delikventů může podnítit další, spíše ověřovací výzkum a také poskytnout alespoň orientační vodítka pro prevenci, podporu a terapii delikventů-recidivistů, které se nám zatím zoufale nedaří zařadit zpátky do společnosti.

3 EMPIRICKÁ ČÁST

3.1 CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

V této části práce chci navázat na vymezení výzkumného problému v teoretické části, a to formulací z něj vycházejících výzkumných otázek a cílů.

Jak jsem se již zmínil, můj výzkum v rámci diplomové práce přinesl otázku, jestli si nějaká část delikventů (jaká, to by byla otázka pro kvantitativní výzkum) nenese do života jakési kognitivní omezení, díky kterému jsou náchylnější ke zločinu, než jiní lidé. Z diplomové práce vyplynula určitá omezenost ve vnímání sebe, druhých lidí a světa okolo nich. Připomínám, že tento vzorec nazírání jsem nazval „teorií egocentrismu“. Egocentrický pohled na svět se mimo jiné vyznačoval potížemi v abstraktním myšlení a porozumění vlastním, vnitřním stavům. Okolní svět a druzí lidé byli nahlíženi optikou vlastního prospěchu, jakého hédonismu.

V disertačním projektu jsem se chtěl pokusit o hlubší pohled do nitra této zvláštní skupiny. Stála za tím otázka, zda je egocentrismus – jak jsem ho popsal v diplomové práci – jen pouhá sobeckost, emocionální komponenta, nebo kognitivní doména?

Abych získal hlubší vhled, rozhodl jsem se použít apercipční test. Dá se předpokládat, že test odhalí vnitřní komponenty, které klasický rozhovor a jeho analýza není s to odhalit. Ať už díky apercipci, projekci, nebo přímo diagnostické rozvaze o struktuře osobnosti. K tomu jsem potřeboval výkladový rámec, ze kterého bych v těchto úvahách mohl vycházet. Nabízelo se několik perspektiv, které jsem však postupně zamítnul. Důvodů bylo více – např. chybějící literární zdroje, chybějící odborní konzultanti nebo systém, který podle mého názoru nešel dostatečně „do hloubky“.

U psychoanalytického způsobu výkladu TAT jsem žádnou z těchto překážek neobjevil. Naopak. Psychodynamický rámec dovoľoval dostat se v analýze dál, než jiné perspektivy – obzvlášť kvůli ambici dotknout se nevědomého materiálu. A dále díky propracovanému systému diagnosticky, a to zdaleka ne jen ve smyslu symptomaticko-syndromologickém nebo nosologickém (jako např. v MKN 10 či DSM IV), ale ve smyslu vystihnutí různých kvalit a

procesů myšlení a asociační aktivity. Dospěl jsem k názoru, že tímto způsobem mohu porozumět delikventnímu pohledu na sebe a na svět mnohem podrobnějším a novým způsobem.

Můj zájem o tuto perspektivu vycházel také z vědomí, že manuál k psychoanalytickému výkladu byl publikován v češtině teprve v roce 2019. Pokud je mi známo, proběhl v r. 2021 pouze první běh kurzu, kde je tato metoda analýzy TAT vyučována. Kurzu jsem se bohužel z časových důvodů nemohl zúčastnit. Manuál jsem si nastudoval jako samouk a následně pak vypracoval analýzu protokolů samostatně. Výsledky jsem nicméně zkontroloval s lektorem kurzu, psychoanalytikem a klinickým psychologem, PhDr. Jiřím Michalcem, Ph.D., který byl tak ochotný, že se mnou ve svém volném čase prošel několik analýz a stejně tak diagnostické závěry u dvou respondentů. Za příležitost konzultovat svoje závěry s Dr. Michalcem jsem velmi vděčný, neboť se kromě jiného podílel i na překladu psychoanalytického manuálu do češtiny a na jeho odborné korektuře. Doufám, že díky konzultacím s ním jsem neaplikoval metodu skórování dle manuálu, nebo psychoanalytický výkladový rámec, špatným způsobem. Věřím, že to přispělo k vyšší validitě výzkumných závěrů.

Výzkumný cíl v obecné rovině tedy spočíval v hlubším porozumění vnitřnímu světu delikventů. Díky tomu jsem chtěl lépe porozumět i příčinám delikvence. Přesněji řečeno, nestačilo mi pochopit důvod prvopachatele, ale zajímaly mě i důvody, proč někteří jedinci trestnou činnost opakují. Proto jsem se v disertačním projektu zaměřil na recidivisty.

V neposlední řadě jsem chtěl zjistit, zda psychoanalytický výklad TAT může pomoci porozumět delikventům a zda může nějakým vhodným způsobem doplnit závěry z rozhovorů, event. tyto závěry validizovat. Doufal jsem ve vzájemnou komplementaritu dat a vnitřní konzistenci závěrů z nich vyvozených. A stejně tak jsem chtěl závěry z analýz TAT do jisté míry validizovat a vysvětlit zjištěním z analýzy rozhovorů. Doufal jsem, že obě skupiny poznatků budou, díky vzájemnému propojení, lépe pochopitelné a umožní nám právě onen slibovaný, hlubší vhled.

Výše avizované cíle, přeformulované do otázek, znějí tedy následovně:

- **Jaké jsou příčiny delikventního chování?**
- **Jaká je jejich identita?**

- **Jaký pohled na delikventy přináší psychoanalytický výklad Tematického apercepčního testu (TAT)?**
- **Jaký pohled na delikventy přináší analýza volných rozhovorů o trestné činnosti?**
- **Mají oba soubory dat a jejich rozbor vzájemně se doplňující prohlubující charakter? Pokud ano, co se díky jejich kombinace můžeme o delikventech dozvědět?**

V závěrečné, souhrnné interpretaci na všechny otázky poskytnu odpověď, vycházející z analýzy dat. V diskusi následně takto získané poznatky propojím s teoriemi, které jsem představil v teoretické části.

3.2 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Výzkumný vzorek tvořilo celkem 5 odsouzených, vykonávajících trest ve Věznici Horní Slavkov. Šlo o muže ve věkovém rozpětí 27 - 38 let. Každý z respondentů byl nepodmíněně ve výkonu trestu minimálně dvakrát a každý byl vícekrát odsouzen za trestný čin. Výzkum proběhl na oddělení C, které se specializuje na skupinově terapeutický program, jehož hlavním cílem je dosažení drogové abstinence. Každý z respondentů tedy měl v minulosti problém s užíváním návykových látek - všichni měli dlouholetou zkušenost s pervitinem a někteří i s jinými drogami, včetně heroinu.

Oddělení C platí mezi jinými v této věznici za oddíl s mírnějším dohledem, avšak s poměrně intenzivním terapeutickým a vzdělávacím programem. Vězni se na toto oddělení nemohou dostat bezprostředně po nástupu k výkonu trestu. Napřed musí o zařazení na oddělení C podat žádost, načež proběhne sezení s komisí, která posoudí jejich motivaci, dosavadní chování ve věznici a způsobilost ke skupinové terapii. Následně jejich nástup na oddělení buďto schválí, nebo zamítne. Dá se tedy říct, že vzorek respondentů byl charakteristický vyšší motivací. Dle mínění personálu věznice však nebyla motivace k terapii vždy upřímná, často šlo pouze o způsob úniku z oddělení s vyšší mírou dohledu a s menšími výhodami. Někteří z vězňů prý také “utíkali” na oddělení C před svými nepřáteli mezi spoluvězni z jiných, přísnějších oddělení.

Respondenty jsem si nemohl vybírat sám, výběr za mě provedl etoped oddělení C. Dle jeho tvrzení vybíral respondenty s různou skladbou trestné činnosti a prý také s různou mírou ochoty ke spolupráci, což z mého pohledu v rozhovorech ani v TAT nebylo znát, jelikož všichni respondenti ochotně spolupracovali. Personál oddělení respondentům také slíbil zvýšení týdenního bodového ohodnocení za spolupráci při výzkumu. Respondentům bylo ještě před samotným rozhovorem a administrací TAT řečeno personálem, že se výzkum týká trestné činnosti.

3.3 METODY SBĚRU DAT

Ke sběru dat jsem se rozhodl použít volného, nestrukturovaného rozhovoru, s prvky rozhovoru zaměřeného na problém (Hendl, 2008). Jelikož jsem k analýze využíval tzv. Zakotvenou teorii, která se řadí k výzkumu s emergencí (viz níže), chtěl jsem princip emergence, tj. “spontánního vynořování” využít na maximum. Byl jsem také inspirován psychoanalytickým myšlením, které nejvíce zkoumá spontánní psychické procesy. K rozhovoru jsem se snažil přistoupit podobně jako k projektivnímu testu - věděl jsem, že etoped instruoval respondenty, že jde o výzkum zabývající se trestnou činností. Chtěl jsem zjistit, co se v respondentech odehraje v reakci na takovou instrukci, pokud do toho bude, alespoň zpočátku, co nejméně zasahovat. Kategorie “nemluvení o trestných činech”, která se objevila u většiny z nich, byla podle mě identifikována právě díky tomuto přístupu. Je zajímavé, že ačkoli respondenti věděli zaměření výzkumu, o jeho předmětu spontánně vůbec nemluvili. Jako by se to snažili zatajit nebo obejít, případně bagatelizovat (viz analýzy rozhovorů).

Rozhovor zaměřený na problém sestává z otázek, týkajících se zkoumaného, ústředního jevu. Odpovědi respondentů jsou postupně vytěžovány a doplňující otázky zkoumají všechny možné souvislosti, dokud není znalost jevu dostatečná (Hendl, 2008). Podobně jsem se snažil rozhovor směřovat k delikvenci a především ke zkoumání všech jejích souvislostí. K tomuto přístupu jsem se však uchýlil až po vyčerpání spontánního vynášení informací samotným respondentem.

K podmínkám rozhovoru: rozhovor s každým respondentem proběhl v pracovně psychologa, bez přítomnosti dalších osob, v dopoledních hodinách. Před začátkem samotné konzultace jsem se respondentů zeptal, co jim bylo řečeno, abych si ověřil jejich předporozumění situaci. Vždy jsem se dozvěděl, že byli stejně informováni etopedem oddělení. Rozhovory obvykle trvaly cca 30-60 minut, jejich záznam byl nahráván a audiozáznamy

následně přepisovány do PC. Každý respondent s pořízením nahrávky souhlasil a byl obeznámen s anonymizací dat - a to nejen jmen a jiných osobních a citlivých údajů, ale např. i měst, z kterých pocházeli a dalších podobných informací, podle kterých by mohli být po zveřejnění práce teoreticky identifikováni. Rozhovory jsem zakončoval při oboustranné shodě na tom, že témata k rozhovoru byla vyčerpána. Vždy jsem ještě ke konci poskytnul respondentovi prostor, aby mohl dodat ve, co podle něj nezaznělo. Rozhovory probíhaly první, následovala administrace TAT.

Výběr tabulí, které jsem respondentům předkládal, korespondoval s tzv. “bohnickou sadou” - jde o určité tabule, poskládané za sebou v konkrétním pořadí tak, jak je používá dvojice klinických psychologů, PhDr. P. Goldmann a PhDr. T. Soukupová, Ph.D., kteří lektorovali kurz Tematický apercipční test, jehož jsem se před lety zúčastnil. Cílem stanovení tohoto pořadí, řečeno s lektory, bylo zahrnout rozličné vyzývavé charakteristiky, a dále přiměřeně dávkovat úzkost, kterou každá tabule v odlišné míře vyvolává. Nicméně i tuto sadu jsem mírně pozměnil, a to nikoli záměrně - spíše jsem tomu nevěnoval dostatečnou pozornost a přípravu. Také jsem si v datech tabule pojmenoval po svém, pro větší srozumitelnost. Zadávané tabule tedy byly tyto: 1 (housle), 2 (pole), 5 (kontrola), 18BM (kabát), 6GF (fajfka), 4 (hádka), 18GF (zábradlí), 13MF (vražda), 3BM (zhroucení), 8BM (pitva) a 6BM (smutná zpráva).

Po sběru dat a provedení většiny analýz jsem zkontaktoval jako odborného konzultanta PhDr. Jiřího Michalce, Ph.D., spoluautora české verze psychoanalytického manuálu TAT, abych s ním probral některé svoje závěry. Od něj jsem se posléze dozvěděl, že pořadí předkládaných tabulí TAT v rámci psychoanalytického přístupu tzv. Pařížské školy je pevně dané a má svoje opodstatnění. Tabule a jejich dané pořadí je následující: 1, 2, 3BM, 4, 5 - tyto tabule se předkládají chlapcům a dívkám, mužm a ženám, 6BM, 7BM, 8BM se předkládají mužům a chlapcům, , 6GF, 7GF, 9GF zase ženám a dívkám, 10, 11, 12BG, 13B, 19 a 16 všem subjektům a konečně tabule 13MF se předkládá pouze dospělým. Pořadí je nezbytné zachovat (Brelet-Foulard & Chabert, 2019).

Mnou administrovaná verze tedy nečiní rozdíl mezi oběma pohlavími a neoslovuje všechna relevantní fantasmata (viz kapitola o TAT v teoretické části práce). Neznamená to, že předložené tabule nelze ve shodě s vybraným přístupem skórovat a interpretovat, ale výzkum mohl v tomto ohledu proběhnout lépe.

Bohužel to nebylo jediné provinění proti tomuto přístupu. Od konzultanta jsem se také dozvěděl, že v rámci psychoanalýzy se v průběhu asociační fáze není dovoleno respondenta

doptávat. Odpovědi, které vzniknou v reakci na doptávání, již nejsou spontánním výtvozem asociační aktivity dotyčného jedince. Psychoanalytický přístup přitom počítá právě se spontánní asociační aktivitou, převedenou do jazyka (sekundární proces), který je následně podroben skórování. Opět, neznamená to, že sebraná data nejsou validní a skórovatelná, ale skórování a psychoanalytický výklad konců příběhů, které respondenti zkonstruovali dodatečně na mojí žádost, validita a význam skórování klesá.

K podmínkám administrace: všichni respondenti obdrželi stejnou instrukci: “pokuste se vymyslet příběh, který odpovídá obrázku na tabuli. Příběh by měl popisovat, co se na obrázku odehrává a co se bude dít dál. Dobré je také říct, co si postavy myslí a co cítí.” Instrukce vycházela z učiva certifikovaného kurzu TAT pod vedením Dr. Goldmanna a Dr. Soukupové, kterého jsem se účastnil.

Instrukce bohužel opět neodpovídá té, kterou doporučuje psychoanalytický manuál. Zde zní správná instrukce následovně: “představte si příběh na základě tabule.” Instrukce nemá být počas testu znovu opakována. Z tohoto pravidla ovšem existuje i výjimka, a to u vysoce inhibovaných subjektů (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) - což v případě mých respondentů rozhodně platilo.

Zadávání TAT následovalo po rozhovorech a odehrávalo se za stejných podmínek (viz výše). Administraci TAT jsem záměrně zařadil až po rozhovorech, a to kvůli předpokladu větší uvolněnosti a spontaneity respondentů po tom, co se semnou více seznámí. Podobně je doporučováno zařazení ROR po výkonových testech a po rozhovoru (viz např. Lečbých, 2016).

3.4 METODY ANALÝZY DAT

3.4.1 METODA ANALÝZY ROZHOVORŮ

Při analýze rozhovorů jsem se v disertaci rozhodl navázat na svojí praxi z diplomové práce a uchýlil jsem se opět k metodě zakotvené teorie, kterou popsali autoři Strauss a Corbinová (1999). Tento způsob práce se mi již osvědčil a také jsem v něm získal určitou zkušenost, proto nebyl důvod ji znovu nepoužít.

Jde o systematický způsob kvalitativního výzkumu, který se skládá z několika fází a vrcholí sestavením tzv. paradigmatického modelu, jehož výsledkem je formulace vlastní hypotézy. Nejsilnější stránkou tohoto postupu je několikanásobné jištění, že vzniklá teorie bude

tzv. „zakotvená v datech“, tj. že bude data významně sycena a doložena. Odtud i plyne název „metoda zakotvené teorie.“

Použití Zakotvené teorie platí za osvědčený a transparentní způsob analýzy výzkumného materiálu. Osvědčilo se nejen při analýze dat z terénu, ale dokonce i při komparaci odborné literatury (Hendl, 2008). Podle autorů populární učebnice *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, jde o metodu induktivní (Švaříček & Šedřová, 2014). To znamená, že od pozorovaných jednotlivostí v datech postupně dochází k zobecnitelným formulacím a závěrům. Řadí se také pod tzv. výzkum s emergencí (Straus & Corbin, 1999). Ve výzkumu s emergencí - jak název napovídá - jde o spontánní vynořování jevů, které jsou následně zachycovány a spojovány do souvislostí. Toto induktivní zachycování tvoří právě první fázi v zakotvení teorii a nazývá se “otevřené kódování”. Probíhá v podstatě už v prvním čtení, kdy si badatel všimá všech zvláštností, které by mohly být nositeli významu. Tyto se pak snaží pojmenovat tak, aby název co nejvíce vystihoval podstatu daného jevu. V této první fázi zatím nejde o konečné pojmenování kategorie, to je až záležitostí fází pozdějších. Zatím se jedná pouze o “pracovní název”. Švaříček s Šedřovou (2014) dobře popsali podstatu tohoto otevřeného kódování, které shledávám pro čtenáře, který zakotvenou teorii nezná, velmi výstižným:

“Tyto nové jednotky mohou být slova, věty či odstavce – většinou jde o významové, nikoli formálně rozdělené jednotky, proto se mohou i různě překrývat. Význam těmto jednotkám přiřkládá sám badatel, který o nich přemýšlí a snaží se pochopit jev, který se za nimi skrývá. Při tomto postupu si výzkumník klade otázky, na které se snaží před pojmenováním jednotky odpovědět. Nejčastější a nejužitečnější otázka zní, o čem daná sekvence vlastně vypovídá.”

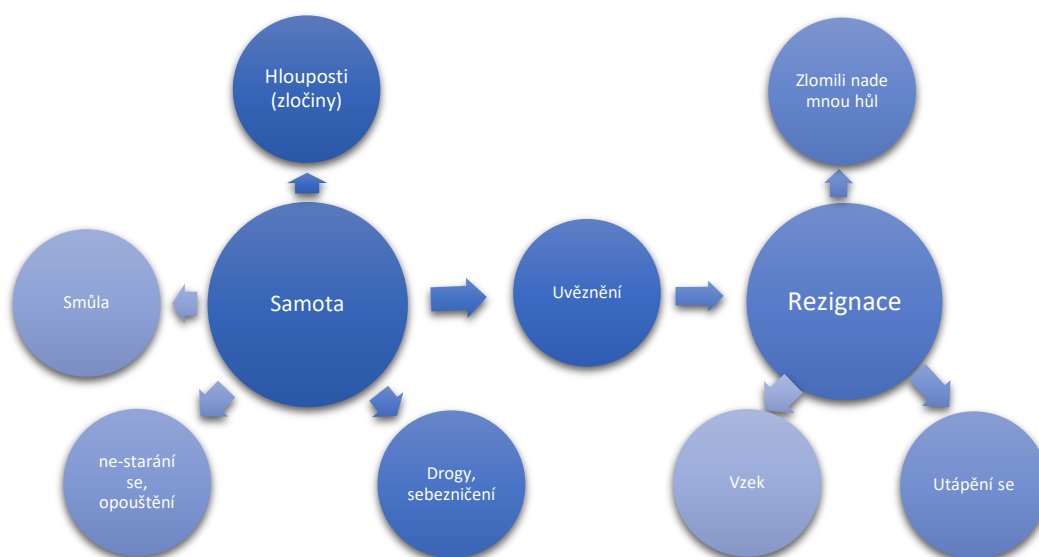
Po otevřeném kódování následuje fáze číslo dvě, tzv. Axiální kódování. Podstata tohoto procesu se dá opět odvodit z jeho názvu - jde o spojování kategorií dohromady, resp. Hledání jejich vztahů a souvislostí. Jádrem axiálního kódování je tzv. Kategorizace. “...seskupujeme jevy pod kategorie podle nějaké vnitřní souvislosti. Tento systém se sice ještě často změní, ale tvoří důležitý zárodek budoucí, vznikající teorie.” (Švaříček & Šedřová, 2014).

Následující, třetí fázi, je tzv. selektivní kódování. Zde je důležité střídání předchozí indukce s dedukcí, tj. aplikací poznatků (kategorií a jejich vztahů) zpět na data, aby se ověřila jejich platnost. Jde vlastně o jakousi “zpětnou vazbu”, kdy se od rodících se poznatků vracíme zpět k souboru dat, abychom pojistili “zakotvenost” naší vznikající teorie.

Typické je střídání induktivního a deduktivního myšlení (na počátku stojí samozřejmě indukce). Tento postup „vracení se k datům“, jehož účelem je ověřování vznikající hypotézy, je vlastně jádrem třetího, tzv. selektivního kódování.

Jak jsem již uvedl, výsledkem je sestavení paradigmatického modelu. V rámci tohoto modelu je identifikována jedna z kategorií jako “ústřední jev”. Kolem tohoto jevu jsou potom uspořádány další relevantní kategorie, a to podle svého vztahu k tomuto centrálnímu jevu (Straus & Corbin, 1999). Uspořádání kategorií má svá pravidla, respektující lingvistické a kauzální zákonitosti. Patří sem především příčiny, podmínky vzniku, kontext, strategie realizace a důsledek. Jevy, které jsou uspořádány do paradigmatického modelu, lze současně vyslovit jako větu, která je zároveň vzniklou hypotézou.

Jako příklad uvádím výsledek analýzy rozhovoru s jedním z respondentů, kterého jsem pro jeho pervazivní pocit osamění nazval pracovně “opuštěncem”:

Hypotéza, založená na paradigmatickém modelu, by v tomto případě mohla znít zhruba takto: “Hluboký pocit osamění, pramenící z neustálé životní smůly, kdy se o respondenta neměl kdo starat a všichni ho opouštěli, vedl k užíváním drog a delikvenci jakožto k formě sebezničení. Následovala celková životní rezignace, protože nad respondentem všichni významní druzí zlomili hůl. Respondent v důsledku toho cítí vztek a utápí se v rezignaci.”

Nyní, když jsem objasnil postup analýzy rozhovorů, je potřeba objasnit udělování přezdívek respondentům, které se může jevit poněkud kontroverzní. Příčina však byla praktická. Jelikož jsem rozhovory a protokoly TAT analyzoval odděleně - chtěl jsem předejít vzájemnému zkreslení a zachovat otevřenou mysl k emergenci nových jevů - musel jsem data sám před sebou anonymizovat. Proto jsem všechna data opatřil přezdívkami, které dle mého názoru vystihovali podstatu hlavních kategorií a hlavního sdělení. Při následném přiřazení rozhovorů a TAT k sobě bylo pro mě zajímavé konfrontovat spolu i přezdívky. Čtenář si může sám ověřit, že jsou mnohdy významově velice podobné, což mimo jiné také potvrzuje vysokou vypovídající hodnotu analýz obou skupin dat.

3.4.2 METODY ANALÝZY TAT

Nyní bych rád ve stručnosti představil způsob analýzy TAT. Než přikročím k objasnění skórování a vyhodnocování dle psychoanalytického manuálu, uvedu vlastní způsob analýzy, který jsem rovněž uplatňoval, a to předtím, než jsem data oskóroval v souladu s manuálem.

Skórování předcházelo tzv. první čtení, které neslo prvky otevřeného kódování, inspirovaného zakotvenou teorií (viz výše). Zde jsem si všiml zvláštností, slangových výrazů, diskurzivních i narativních prostředků, aniž bych je zatím jakkoli interpretoval. Všímání si těchto nuancí se později vyplatilo i během samotného skórování, které jsem tak mohl s touto kvalitativní analýzou provázat.

Příkladem budiž protokol respondenta s přezdívkou “projektor”. Na tabuli, evokující chirurgickou operaci, respondent poskytl určitý příběh, který měl otevřený konec. Povzbudil jsem respondenta k pokračování, což odmítnul s následujícím odůvodněním: “To nevím, záleží, jaký je to doktor. Může to skončit i u soudu, že jo.”

Toto vyjádření mi přišlo nanejvýše zajímavé, i když jsem ještě netušil, jak ho interpretovat. Z pohledu skórování si tato odpověď zasloužila dle mého úsudku skór “CI-1, sklon k odmítání”. Zároveň ale, z kvalitativního hlediska, vyjadřovala delegování odpovědnosti za pokračování příběhu na vymyšlenou postavu. Autor nejen že “oživil výtvar vlastní myslí”, ale dokonce vyjádřil pochybnost o jeho schopnostech a postavil jej před soud. Toto přisouzení reálné existence svojí projekci s následnou devalvací jsem následně přirovnal k obranému mechanismu projektivní identifikace.

Nyní už tedy k systému skórování. Skórovací tabulka zahrnuje tzv. diskurzivní prostředky. Tyto diskurzivní, tj. dle pravidel jazyka uspořádané prostředky (Brelet-Foulard &

Chabert, 2019) poukazují na to, jakým způsobem ego s pudovým materiálem, jež tabule evokují, pracuje. Velká část těchto jazykových prostředků přímo odkazuje ke konkrétnímu obrannému mechanismu - např. “A3-2 odčiňování”, nebo “A3-3 reaktivní formace.” Diskurzivní prostředky odrážejí různorodé intrapsychické pochody, podílející se na tvorbě příběhu.

Autorky manuálu přistupují, v intencích Freudova topografického modelu (vědomí, předvědomí a nevědomí) k příběhu jako ke snu. Manifestní sen také skrývá latentní význam – podobně manifestní vědomá fantazie příběhu odkazuje k nevědomé, latentní fantazii evokovaného fantasmatu. Na této hranici překladu probíhá cenzura, manifestní obsah je pro vědomí subjektu přijatelnější (Brelet-Foulard & Chabert, 2019). Vychází se z předpokladu, že fantasmata - latentní obsahy tabulí, jsou dané a jejich znalost představuje objektivizující kritérium pro analýzu protokolu.

Autorky manuálu seskupili ve skórovací tabulce diskurzivní prostředky do čtyř rejstříků, které odpovídají určité struktuře osobnosti.

Řada “A” se souhrnně nazývá “Rigidita”. Zahrnuje v sobě prostředky, které odpovídají obsedantnímu osobnostnímu založení. Prostředky jsou zde zároveň rozříděny do tří úrovní. První a druhá úroveň svědčí o výrazových prostředích, které běžně užívají i nekliničtí, zdraví jedinci, s příslušnou osobnostní strukturou. Třetí řada, zahrnující např. odčiňování, ruminace či reaktivní formaci, potom odpovídá neurotickému fungování v rámci tohoto rejstříku.

Řada “B” nese název “Labilita” a odpovídá hysterické struktuře osobnosti. Opět platí stejné rozdělení prostředků do tří úrovní, kdy dvě první úrovně nejsou nutně typické pro hysterickou neurózu. Poslední, třetí úroveň v rámci tohoto rejstříku, je však pro skutečnou hysterii průkazná a nese i název “prostředky hysterického typu.”

Autorky manuálu uvádějí, že diagnostickou hypotézu obsedantního nebo hysterického neurotického fungování můžeme předložit jedině na základě spojení všech tří kategorií v rámci prostředků řad A nebo B v jediném protokolu, především na základě společné přítomnosti prostředků A2 nebo B2 i A3 nebo B3, které se vyskytují společně s prostředky A1 nebo B1, ale také s jakýmkoli jinými prostředky (Brelet-Foulard & Chabert, 2019).

Řada “C” se nazývá “Vyhýbání se konfliktu.” Tímto konfliktem se myslí intrapsychický konflikt, který obvykle neurotická struktura jedince dokáže unést a nějakým způsobem řešit či alespoň reprezentovat. Hraniční a narcistní osobnosti, které jsou preoidipálně strukturované, si

s intrapsychickými konflikty naopak nevedí rady. Z důvodů vážnosti těchto prostředků zde řazení do tří úrovní dle závažnosti nebylo možné - tyto prostředky jsou si v závažnosti rovnocenné. Jednotlivé skupiny prostředků jsou tedy spíše typické pro různé styly psychického fungování. Patří sem např. manio-depresivní prostředky, narcistní prostředky a typicky hraniční prostředky.

Řada "E" potom reprezentuje vynořování primárních procesů, které je typické pro psychoticky organizované jedince. Občasné použití těchto prostředků však nutně neznamená psychózu. Primární procesy mohou být jen přechodným zdrojem asociací, nikoli vynořováním zaplavujících asociací, které by již k psychóze poukazovaly. Autorky manuálu (Brelet-Foulard & Chabert, 2019) v tomto ohledu sdělují následující:

"Chvilková přítomnost primárního procesu je dokladem existence dobré propustnosti mezi psychickými instancemi nebo jinými slovy pružného fungování předvědomí (jak je tomu u neurotických protokolů s výraznými prostředky řady E). Naproti tomu, čím jsou vynořování primárního procesu kvantitativně významnější, tím křehčí se ukazuje být Já subjektu."

Níže přikládám k ukázce celou skórovací tabulku, kam se použité prostředky zaznamenávají:

Řada A Rigidita	Řada B Labilita	Řada C Vyhýbání se konfliktu	Řada E Vynořování se primárních procesů
<p>A1: Odkaz na vnější realitu A1-1: Popis se lpěním na detailech s odůvodněním interpretace nebo bez něj A1-2: Upřesňování časové, prostorové, číselné A1-3: Odkazování na společenské, mravní hodnoty, zdravý selský rozum A1-4: Literární a kulturní reference</p> <p>A2: Obsazení vnitřní reality A2-1: Používání fikce nebo snu A2-2: Intelektualizace A2-3: Negace A2-4: Důraz na intrapsychické konflikty – fluktuace mezi projevem pudů a obran</p> <p>A3: Prostředky obsedantního typu A3-1: Projevy pochybnosti: slovní opatrnosti, váhání a rozpaky mezi různými interpretacemi, rumínace A2-2: Odčičňování A3-3: Reaktivní formace A3-4: Izolace mezi představami nebo mezi představou a afektem, minimalizovaný afekt</p>	<p>B1: Obsazení vztahů B1-1: Důraz na interpersonální vztahy, užití dialogu B1-2: Zavedení postav, které nejsou na obrázku přítomny B1-3: Projev afektů</p> <p>B2: Dramatizace B2-1: Přímý vstup do projevu; zvolání; osobní komentáře; dramatizování vyprávění; příběhy s četnými zvraty B2-2: Silné nebo přemrštěné afekty B2-3: Protikladné představy nebo afekty; fluktuace mezi protichůdnými přáními B2-4: Reprezentace činností spojené či nikoli s emočními stavy strachu, katastrofy, závratí</p> <p>B3: Prostředky hysterického typu B3-1: Zdůraznění afektů na podporu vytěsnění představ B3-3: Erotizace vztahů, transcendentní symbolika, narcistické detaily se svůdným významem B3-3: Labilita Identifikací</p>	<p>CF: Nadměrné obsazení vnější reality CF-1: Důraz na každodennost, faktické a praktické jednání – Odkazy lpící na vnější realitě CF-2: Situační afekty – Odkaz na vnější normu</p> <p>CI: Inhibice CI-1: Obecná tendence k restrikci (dlouhá doba latence nebo významné odmlky v rámci vyprávění, potřeby klást otázky – doptávat se, sklon k odmítání, odmítání CI-2: Neupřesněné konfliktní motivy, banalizace, anonymita postav CI-3: Znamky úzkosti objevující se před pauzou ve vyprávění nebo po ní</p> <p>CN: Narcistické obsazení CN-1: Důraz na subjektivní prožitek – Osobní odkazy CN-2: Narcistické detaily- Idealizace sebezpetence nebo reprezentace objektu (s valencí + nebo-) CN-3: Zamrznutí do obrazu- Afekt jako nadpis – Postoj jako znak afektu CN-4: Trvání na hranicích a okrajích a na smyslových kvalitách CN-5: Zrcadlící vztahy</p> <p>CL: Nestabilita hranic CL-1: Prostupnost hranic (mezi vypravěčem/postavou, mezi vnitřkem/vnějškem...) CL-2: Opora ve vjemu nebo smyslové oblasti CL-3: Různorodost způsobů fungování (vnitřní/vnější, percepční/symbolické, konkrétní/abstraktní...) CL-4: Štěpení</p> <p>CM: Antidepresivní prostředky CM-1: Důraz na analytickou (podpůrnou) funkci objektu (s valencí + nebo-) - obracení se k psychologovi CM-2: Nadměrná nestabilita identifikací CM-3: Vytáčky, obraty, pomrkávání, ironie, humor</p>	<p>E1: Percepční distorze E1-1: Skotomizace manifestního objektu E1-2: Vnímání neobvyklých nebo zvláštních detailů se svévolně zvoleným vysvětlením nebo bez něj E1-3 Smyslové vjemy – chybné vjemy E1-4: Vnímání poškozených předmětů nebo nemocných, zdeformovaných postav</p> <p>E2: Masivní projekce E2-1: Neadekvátnost tématu vůči stimulu, perseverace, fabulace mimo obraz, hermetická symbolika E2-2: Zmiňování špatného objektu, perzekuční témata, svévolné hledání skrytého smyslu obrazu a vzhledu nebo postoje postav. Idealizace velikášského typu E2-3: Projevy mohutných afektů nebo představ+ syrové projevy spjaté se sexuální nebo agresivní tematikou</p> <p>E3: Dezorganizace identitních struktur E3-1: záměna identit; překrývání rolí E3-2: Nestabilita objektů E3-3: Dezorganizace času, prostoru nebo logické kauzality</p> <p>E4: Narušení slovního projevu E4-1: Poruch syntaxe, slovní „praskliny“ E4-2: Neurčitost nejasnost slovního projevu E4-3: Rozvolněné asociace E4-4: Asociace na základě významové a zvukové blízkosti „páté přes deváté“</p>

Na závěr této kapitoly ještě třeba uvést, jak se s tabulkou pracuje a jak se následně kompletuje souhrnná interpretace a diagnostická úvaha. Bohužel, z prostorových důvodů nemohu tento poměrně složitý proces popsat do detailů, pokusím se tedy o stručný a snad i srozumitelný souhrn.

Po oskórování příslušných diskurzivních prostředků následuje jejich kategorizace, tj. 1) posouzení četnosti jejich výskytu v protokolu, 2) posouzení významu jejich úlohy v asociačním procesu respondenta. Tyto faktory spolu však nesouvisí nutně. Některý obranný mechanismus se může vyskytovat spíše zřídka, avšak může značit nějaký závažný deficit v psychické organizaci, vedoucí k úvaze o psychopatologii.

Z hlediska kvantitativního se v tabulce občasný výskyt značí symbolem „+“ u daného prostředku v příslušném rejstříku. Častý výskyt je značen „++“ a masivní výskyt pak „+++“. Z hlediska kvalitativního je třeba provést úvahu, jaký typ obranného mechanismu nebo psychické operace se za použitím daného prostředku skrývá. K jaké psychické operaci tento prostředek slouží? K takové úvaze je již potřeba hlubší znalost této problematiky.

Výsledkem je tabulka s různým rozmístěním symbolů „+“ v každém rejstříku. Mohou se objevit nejrůznější konfigurace, např. převaha prostředků řady „B – Labilita“ a „E-Vynořování primárních procesů“, přičemž převaha a významnost prostředků panuje zejména v oblasti „B3-prostředky hysterického typu.“ V tomto případě by klinická úvaha směřovala hysterické neuróze, kdy v momentě obzvlášť silných afektů dochází k dočasnému selhání cenzury a integrace psychických procesů. Autorky manuálu uvádějí, že „všechny konfigurace jsou možné a svědčí o bohatství a psychické komplexnosti každého jedince.“ (Brelet-Foulard & Chabert, 2019)

3.5 VÝSLEDKY JEDNOTLIVÝCH ANALÝZ

Při prvotní analýze jsem se u všech respondentů snažil zaujmout empatický, spíše důvěřivý přístup. Cílem bylo získat porozumění jejich osobnímu, subjektivnímu náhledu na svůj život a na trestnou činnost. Vzniklé kategorie, získané otevřeným a axiálním kódováním, tak vyjadřují jakousi kondenzaci celého životního příběhu respondenta. Důležité kategorie jsou zvýrazněny velkými písmeny.

Analýza rozhovoru – „Opuštěnec“

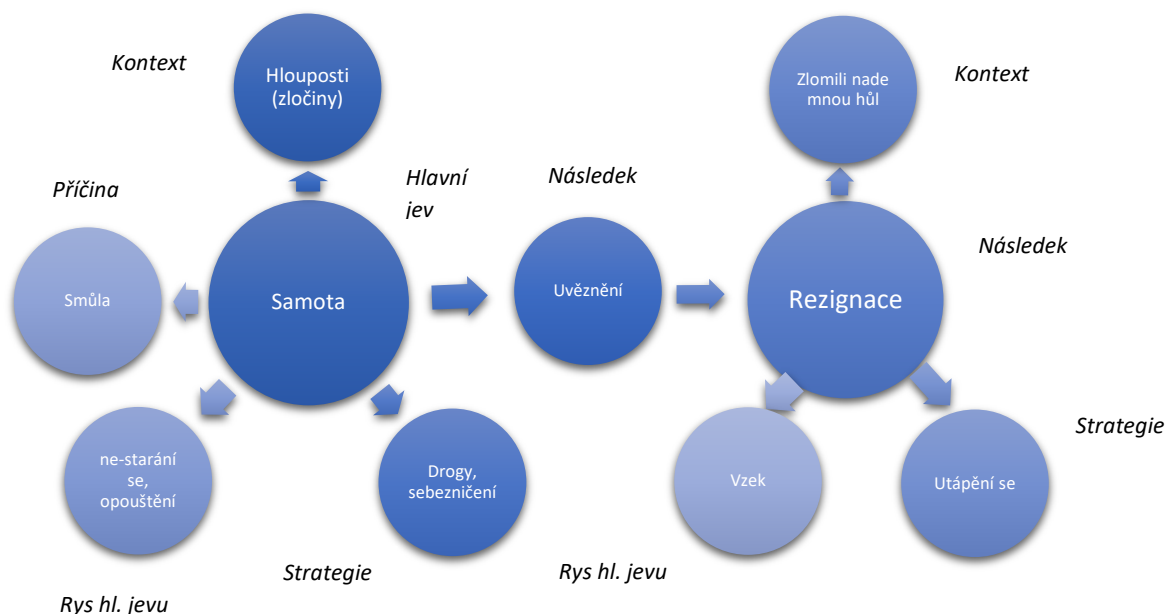
Motto: Jediný, co jsem kdy chtěl, byla rodina a nikdy to nevyšlo.

Perex ad absurdum

Vyrostl jsem ve šťastné, úplné rodině, ale matka zemřela, otec byl kamioňák a nemohl se starat, tak mě zavřeli do past'áku, samozřejmě jsem utíkal, potkal mě pervitin, uvěznili mě, venku jsem si našel přítelkyni, táta mi odpustil, měl jsem rodinu, ale s přítelkyní to nevyšlo, znovu přišel pervitin, dělal jsem hlouposti, zavřeli mě, to se opakovalo a dneska jsem bez rodiny, ženský pryč, děti pryč, nikdo mi neodepisuje, nevidím východisko.

Analýza rozhovoru

Následující obrázek představuje hlavní kategorie, uvedené do vzájemných vztahů s pomocí tzv. paradigmatického modelu, vypůjčeného ze zakotvené teorie. Kategorie jsou seřazeny tak, jak je při líčení životního příběhu podává samotný respondent:

Respondent v rozhovoru nahlíží sebe samotného jako oběť životní smůly. Podle něj se o něj nikdo v životě dostatečně nestaral a nestará, přitom by toto starání a podporu očekával. Druhé lidi příliš nevnímá jinak, než optikou svého prospěchu a svých potřeb. Sám se vnímá

jako bezmocný vyřešit svoje problémy. Svoji životní smůlu řeší utápěním se v závislosti, která má částečně uvědomované rysy sebepoškození a sebeničení. V rozhovoru lze také vidět náznaky pocitu křivdy a hněvu na svoje blízké i na společnost, kterou viní za svou současnou situaci. O svých zločinech spontánně nehovoří, musí být k tomu vyzýván. Dále se necítí téměř za nic zodpovědný, pro své činy uvádí řadu různých odůvodnění, hraničících s výmluvami. Necítí se také jako špatný člověk, myslí si, že je citlivý.

Celková interpretace TAT

Narativní prostředky a styl vyprávění

Respondent, kterého jsem pracovně nazval “banalizátor,” začíná často svoji naraci jakýmsi “znehyněním scény”. Buďto se odkazuje na kulturní díla, umísťuje příběh do nějakého časového či historického období, obrací se na examinátora, nebo obecně projevuje neochotu s narací započít.

Obvykle následuje suchý, strohý popis reálií tabule s obtížemi dodat vnímanému smysl (apercepce). Respondent se za každou cenu důsledně drží bezprostředně vnímaného, jako by se bál - nebo nebyl schopen - použít vlastní fantazii. Percepční realita má naprostou, determinující přednost před realitou vnitřní, myšlenkovou a fantazijní.

S tím souvisí následující potíž vytvořit klasickou příběhovou strukturu - vnést problém, vytvořit zápletku a nakonec dojít k rozuzlení. Většinou musí být examinátorem povzbuzován až nucen. Když se mu podaří dojít k apercepci - dodání významu, např. rolí postavám, buďto nezmíní žádný problém, který by vytvořil zápletku, nebo naopak naznačí problém - většinou podle výrazů tváří postav na obrázku. Problém je však zadušen v zárodku, a to různými způsoby. Nejčastějším z nich je zplošťování a banalizace významu. Jinou možností je naznačit možný konflikt, ale nijak ho nespecifikovat a přeskočit rovnou ke konci příběhu. Dále se také objevuje naprosté popření negativních charakteristik tabule.

Zde se také objevuje potíž vybrat si vhodnou interpretaci. Percepční realita tabule nabízí více možných významů a respondent se necítí dostatečně kompetentní jednu verzi vybrat a držet se jí. Může jít rovněž o strach z pokračování, z evokovaných problémů a témat. Proto to vnímám jako jednu z možností “zadušení problému.”

S tím se pojí následující obtíž, resp. nemožnost tvorby rozuzlení. Problém totiž není narativně zkonstruován, pouze naznačen - např. stylem “něco se děje moc špatně”. Proto ho ani není možné vyřešit. Obvyklý konec je tedy doznání naděje, že vše se nějak magicky, samo od

sebe, "urovná". Neobjevují se zde žádné copingové strategie řešení problémů, kterými by postavy disponovaly, ani konkretizace rozuzlení vnější silou. Respondent zkrátka konstatuje, že příběh "snad dopadne dobře" - čímž opět prokazuje strach z problémů, které předtím ani nenechal vzniknout. Někdy také sahá na závěr k frázím a naprostým klišé, čímž naivitu konců ještě zvýrazňuje.

Jde tedy těžké celkově rozhodnout, zda se vůbec jedná o příběhy. Většinou jde spíše o scény. Tyto scény neobsahují problém a proto jsou nudné a prázdné. Konce bývají nejbanálnější, nebo úplně otevřené. Respondent demonstruje výrazný deficit ve schopnosti příběhy tvořit a řešit v nich nastolené problémy.

Rekapitulace typických narativních prostředků:

- Na začátku narace projevuje úzkost nebo neochotu, a to různou formou (scéna, hodnocení obrazu, otázka na examinátora, projevy nejistoty, aj.).
- Drží se percepční reality tabule, nedokáže vnést fantazii, produkuje jen popis. Percepční realita má přednost před pojmovou, vnitřní realitou. Má potíže s vnášením významu (apercepcí). Dodaný význam bývá banální.
- Vykazuje potíž s vnášením problému, který by vytvořil zápletku příběhu. Chybí průběh příběhu, nebo je velmi chudý.
- Často se objevuje váhání mezi interpretacemi a různými verzemi příběhů.
- Konce příběhů bývají otevřené, nebo jsou předkládány formou ustálených klišé.
- Respondent doufá v dobrý konec, čímž dává najevo, že se necítí kompetentní o konci příběhu rozhodnout, nebo ho vytvořit.

Psychoanalytická interpretace

Pudy a afekty nejsou v příbězích prakticky vůbec zmíněny. Fantasmata, která je vyvolávají, jsou upozaděna. Pokud se pudový impuls projeví, obvykle vyvolá silnou nejistotu a je potlačen. Pudová aktivita je tedy velmi výrazná a je spojena s masivní úzkostí. Zejména se jedná o agresivitu, která vyvolává obrovský strach ze ztráty objektu. Dalším výrazným vnitřním pochodem, který je velmi výrazně potlačován nebo projikován, je pocit bezmoci. Agrese bezmocného subjektu proti objektu nemůže být vyjádřena a strach vyvolává potřebu ochrany a opory. Ta je často vyjádřeno zoufalým očekáváním záchrany zvenčí, místo spoléhání na vlastní

síly. Z potřeb vyplývá najevo zejména potřeba ochrany a bezpečí. Sofistikovanější psychologické potřeby nejsou přítomné, stejně jako touha po dospělé intimitě.

Důležité je, že veškeré tyto vnitřní pohnutky nejsou uvědomované. Nezáskají věcnou představu, ta je naopak vytěsněna, afekty jsou tzv. dequalifikovány. Přitom se nejedná o hysterický modus fungování, neboť afekty nejsou vůbec reprezentovány. Pudy a afekty nemohou být tedy symbolizovány nebo sublimovány, jako je to typické pro neurotickou úroveň fungování. Nejsou klasicky zpracovány tzv. sekundárním procesem v předvědomí.

Objekty obecně jsou slabě diferencovány. Často se zdají být přechodné nebo vzájemně zaměnitelné, nesou málo unikátních identifikačních znaků a jejich vnitřní pohnutky nejsou vůbec předmětem myšlení. Zřetelný je deficit v metalizaci, tj. přemýšlet o jejich vnitřním světem. Mateřský objekt bývá spíše idealizován, z otcovského objektu jde zase obrovský strach. Nejedná se přitom o kastrální úzkost – jakožto o obavu ze selhání. V případě mateřského objektu jde nejspíš o strach z opuštění, u otcovského jde o strach z vyjádření agrese a následného zničení otcovským objektem. Nejedná se o úzkost z neurotického rejstříku, ale spíše o úzkost hraniční organizace, nebo dokonce o úzkost psychotickou.

A jak se respondent s touto úzkostí vypořádává? Z použitých prostředků převládá jednoznačně inhibiční a narcistický rejstřík. Subjekt se převážně zaměřuje na percepční realitu, od které se ze strachu odmítá jakkoli odchytil. Narcisticky se zaměřuje na detaily, tělesnou obálku nebo vlastní smysly. Masivně používá obranný mechanismus popření i přímo v preferované percepční realitě. Používá ale i zralejší vytěsnění. Objevuje se také odčinění nechtěných impulsů a vytváření reaktivní formace. Primární proces drží maximálně pod kontrolou, což svědčí o malé propustnosti mezi vědomím a nevědomím.

Diagnostická úvaha

Respondent je zmítán silnými pudovými a afektivními silami, zejm. agresí. Objevuje se také strach agresi projevit, protože by to mohlo vést k opuštění nebo přímo ke zničení mocným objektem. Agresi, stejně jako pocit bezmoci, vytěsňuje. Vykazuje značný deficit ve schopnosti mentalizace, proto nemá k těmto vnitřním pochodům přístup a nedokáže je regulovat. Kompenzačně se drží percepční reality, proto se cítí bezmocný jak proti vnitřnímu, tak vnějšímu světu - ani s jedním totiž nedokáže nic udělat. Vykazuje tragický nedostatek copingových strategií, volí úniková a vyhybavá řešení. Díky této mentalizační neschopnosti se cítí často jako oběť a vyžaduje ochranu. Může hledat silnějšího druhého, který by měl jeho problémy vyřešit.

Paradoxně tím ale vzbuzuje pocity bezmoci, což opět reaktivuje agresi, která musí být potlačena. Touha po závislosti a vztek za tuto závislost vytvářejí bludný, uzavřený kruh.

Strach ze ztráty objektu, společně s neschopností diferencovat jemnější, zralejší pocity, jasně spadá do hraniční úrovně organizace osobnosti. V rámci hraničního spektra lze pozorovat paranoidní rysy – přisuzování moci vnějším objektům, hledání ochrany, strach. Zároveň se objevuje narcistické téma popírání vlastní závislosti a bezmoci a reaktivní agrese, tzv. primitivní závist (závislost na objektu a vztek na něj současně). Jde o splnění kritérií syndromu maligního narcismu.

Propojení interpretace rozhovoru a TAT

Jak v rozhovoru, tak v protokolu TAT, se nadměrně často objevuje pocit **bezmoci**. Ten není ani v jednom z médií explicitně formulován, spíše odhalen v implikacích, při analýze. S bezmocí souvisí i zbavování se odpovědnosti, které rovněž můžeme nalézt v TAT i v protokolu.

Paralelně k bezmoci se v obou souborech dat objevuje i **přisuzování moci vnějším silám**, které respondenta ovlivňují. Respondent touží po **ochraně jiným mocným objektem**, zároveň vykazuje **nepřiznanou agresi k těmto objektům**, tzv. primitivní závist.

V rozhovoru často zaznívá strach z opuštění, v TAT se zase objevuje **strach z opuštění** rodičovskou, nejčastěji mateřskou osobou. V rozhovoru se respondent často vrací k úmrtí matky a absenci otce. Data tedy opět hovoří „stejným jazykem“.

Protokol TAT tedy v tomto případě validizuje závěry z rozhovoru. Ukazuje také jejich psychologické pozadí – hraniční úroveň organizace osobnosti, depresivní strach ze ztráty objektu. Potvrzuje hypotézu nepřiznané agrese a popírání bezmoci. Protokol také ukazuje výrazný deficit v mentalizaci, který se projevuje např. interpretační nejistotou, problémem s apercepcí, přimknutí k percepční realitě oproti řešení ve fantazii, apod.

3.5.2 RESPONDENT Č. 2

Analýza rozhovoru – „Loutka“

Motto: “Chtěl jsem někam patřit.”

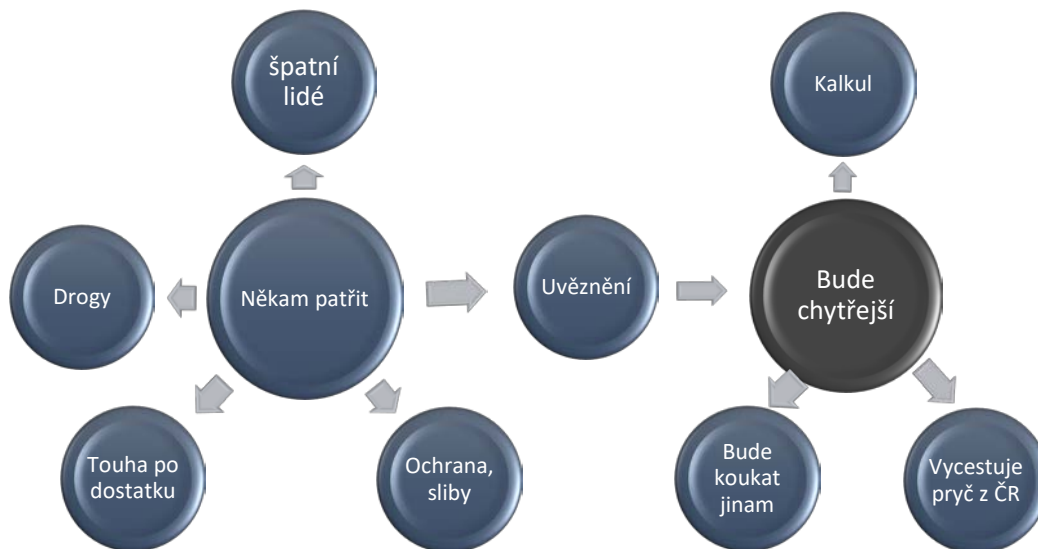
Perex ad absurdum

Přes bratranec k drogám, začali jsme na to shánět peníze, bratranec peníze jednou nevyšly a zmlátili ho do bezvědomí, tak jsem ho bránil, pistole mi vystřelila a trefila se do jednoho z těch zloduchů, kvůli tomu jsem dostal první trest, pak jsem se dostal ven a snažil se, ale špatný lidi mě stáhli zpátky a jednou jsem bránil slečnu před jejím agresivním přítelem a kvůli tomu mě neprávem zavřeli a ona mi ani nepřišla k soudu. Když jsem vyšel znovu ven, zavřeli mě neprávem, už mi kdo nevěří, odsoudí mě za věci, který jsem nikdy neudělal. Chci odejít z ČR, kde mi křivdí.

Analýza rozhovoru:

Respondent celkově žije v pocitu křivdy ze strany společnosti. Svoje přečiny relativizuje, vnímá se jako oběť své čestné, ochránářské povahy. Na ochotě „každému pomoci“ si rovněž zakládá svojí identitu, která jinak podle vyprávění nemá žádný jiný zdroj opory. Svoje „dobrácké já“ staví do popředí, svoje „sociální já“ popírá a možná projikuje na druhé a na „zlý systém“. Žádá si po systému důvěru, která mu podle něj právem náleží. Stejně tak touží po materiálním bohatství snadnou cestou a touží po respektu, který by mu za to měl náležet. Ke své trestné činnosti na oko zaujímá kritický postoj, při bližším pohledu se identifikuje s „lepší vrstvou“ společnosti, se zločinci, kteří jsou příliš bohatí a chytří na to, aby je chytili a zavřeli.

Jeho hlavní touhou v životě bylo někam patřit. Pro to byl schopen udělat téměř cokoli. Ať už vědomě či nevědomě, často hledal vzor, obvykle člověka, který jako „obojživelník“ dokázal žít mezi zločinem a běžným společenským životem. Z vyprávění je zřejmá jeho silná ovlivnitelnost. Všechno špatné ve svém životě svádí na drogy a na „špatné lidi“, které ale vnímá ambivalentně, prospěchářsky a často je naopak staví do pozitivního světla. Žije v dynamice neustálého svalování viny na druhé, dokonce i na instituce, kde takové svalování vyznívá skoro absurdně – na město nebo dokonce na celý stát.

Analýza protokolu TAT – “Bezmocný“

Na základě studování protokolu jsem respondentovi přiřadil pracovní přezdívku „bezmocný“, a to ve všech ohledech – vůči druhým, vůči testové situaci, vůči examinátorovi a hlavně vůči vlastním vnitřním pochodům.

Narativní prostředky

Respondent uvozuje příběhy váháním a nejistotou, nebo umístováním tématu do nějaké rámce, díky kterému získává odstup (časový, početní, literární, aj.). Drží se výhradně reálií tabule, málo zapojuje fantazii. Vychází většinou z výrazů a postojů postav, striktně popisuje, co vidí, přičemž ani tím si není mnohdy jist. Prakticky vždy se vyhýbá konkretizaci zápletky nebo vnitřních pochodů postav. K interpretaci se přibližuje velmi nejistě, vše uvozuje slovem “nějaký(á)”.

Problém je do příběhu doručován jen někdy a většinou pouze banální a anonymní. Pokud je problém doručen, vždy se objevuje naděje, že snad “vše dobře dopadne”. Tato planá naděje nebývá ničím podložena nebo argumentována. Zápletky se pro minimální problematizaci příběh nemohou rozvinout. Konflikty jsou většinou udušeny ve svých zárodcích. Respondent je schopný zmínit viditelný aspekt tabule, který by snad i ke konfliktu postav vedl, ale následně vše opět obrátí v naději, že vše dobře skončí. Jinou variantou - pokud konflikt vůbec nebyl nastolen - je otevřený konec. Respondent se zcela zříká snahy nebo možnosti vývoj svého příběhu jakkoli ovlivnit.

Diagnostická úvaha

Všemi příběhy prostupuje jasná mentalizační bezmoc. Respondent si neví rady se svými vnitřními pochody, které mu způsobují značnou úzkost – především téma bezmoci a agresivní impulzy. Agrese je potlačena, zejména v případě, že by mohla být namířena proti rodičovským figurám. Zde zřejmě hraje roli intenzivní strach z opuštění, proto agrese nemůže být vyjádřena. Rodičovské objekty jsou velmi ceněné, s mateřskou figurou se objevuje touha po splnutí, otcovské figury se naopak obává – jde až o takřka psychotický strach ze zničení.

Převažující úzkost je tedy depresivní strach z opuštění, typický pro hraniční spektrum, objevuje se ale i strach až psychotického druhu – strach ze zničení. Ten souvisí i s neochotou cokoli riskovat, včetně vymyšlením příběhu, resp. dodání představ svým vlastním afektům a pudům. Afekty a vnitřní pochody jsou tak silné, že by mohly křehké já destabilizovat. Jinými slovy, když “já” nebude existovat, nemůže být “já” ani zničeno. Tento psychotický rozměr je doložen relativně častým výskytem prostředků řady E, tedy ukazatelů nezvládnutého primárního procesu, který se prolamuje do vědomí a narušuje plynulost myšlení a řeči.

Pocit naprosté bezmoci a závislosti na mocných objektech zcela zřejmě patří do úrovně hraniční organizace osobnosti. Vzhledem k psychotickým prvkům se respondent nachází na deficitním pólu tohoto spektra, lze očekávat velké problémy s adaptací. Objevuje se zde i primitivní závist, ale je potlačována, neboť strach ze zničení a opuštění je mnohem silnější. Vnitřní svět je zkrátka úplně potlačen, aby nepředstavoval jakékoli riziko. Impulzy nemohou být ovládnány, protože nejsou ani reflektovány. Diagnosticky bychom mohli uvažovat o vážně narušené osobnosti hraniční organizace, s psychotickými prvky a s rysy závislými, alexithymickými a emočně nestabilními.

Propojení interpretace rozhovoru a TAT

Hlavním středobodem rozhovoru byla centrální kategorie „**někam patřit**“. Z rozhovoru čišela naprostá ovlivnitelnost respondenta jeho asociální vzory. Podobně z analýzy TAT vychází najevo **závislá osobnostní struktura** a s ní související role dítěte, očekávající všechno od mocných objektů. Toto „dítě“ je připraveno potlačit veškeré svoje pochody, které by náhodou mohly vést k opuštění mocným objektem. Obě skupiny dat tedy tuto závislost a ovlivnitelnost zásadně potvrzují.

V rozhovoru byla výrazná **tendence obhajovat svoje činy jako nevyhnutelné a správné**. Tento racionalizační sklon se v TAT neobjevil. Jeden z nálezů v TAT by ale

výmluvám z rozhovoru odpovídal –**všechny vlastní impulzy, včetně těch problematických, jako je agrese, byly ale celkově popřeny.** „Já“ respondenta jako by neexistovalo. Je potom logické, že pokud „já“ neexistuje, nemůže se ani ničeho špatného a zlého dopouštět. **Dopustit se něčeho zlého by navíc mohlo vést k opuštění, proto si to respondent nemůže dovolit.** Tyto dva nálezy tedy nejsou stejné, ale logicky se doplňují. Nález v TAT – strach z jinakosti a z opuštění – dobře vysvětluje racionalizace a výmluvy v rozhovoru.

V TAT se, oproti rozhovoru, neobjevuje **tendence vinit svoje okolí.** Na druhou stranu se objevuje masivní závislost a tematizace vlastní bezmoci proti objektům. Objekty se tedy buď starají a pak jsou dobré, nebo se nestarají, a pak jsou zlé a perzekuuji subjekt. Opět jde tedy o vysvětlení podstaty obviňování z rozhovorů nálezem z TAT. Nález z TAT – **bezmoc vůči objektům** – také vysvětluje pocit, že by se o respondenta mělo starat okolí (město, lidé, stát). Pokud to neplní, objevuje se obviňování a **pocit křivdy.**

V tomto případě zafungovala analýza TAT a vypracování profilu respondenta jako vysvětlení dalších proměnných v rozhovoru. TAT se zde ukazuje jako užitečný nástroj pro pochopení intencionálního světa respondenta. Můžeme lépe pochopit, proč vidí svět tak, jak ho vidí.

3.5.3 RESPONDENT Č. 3

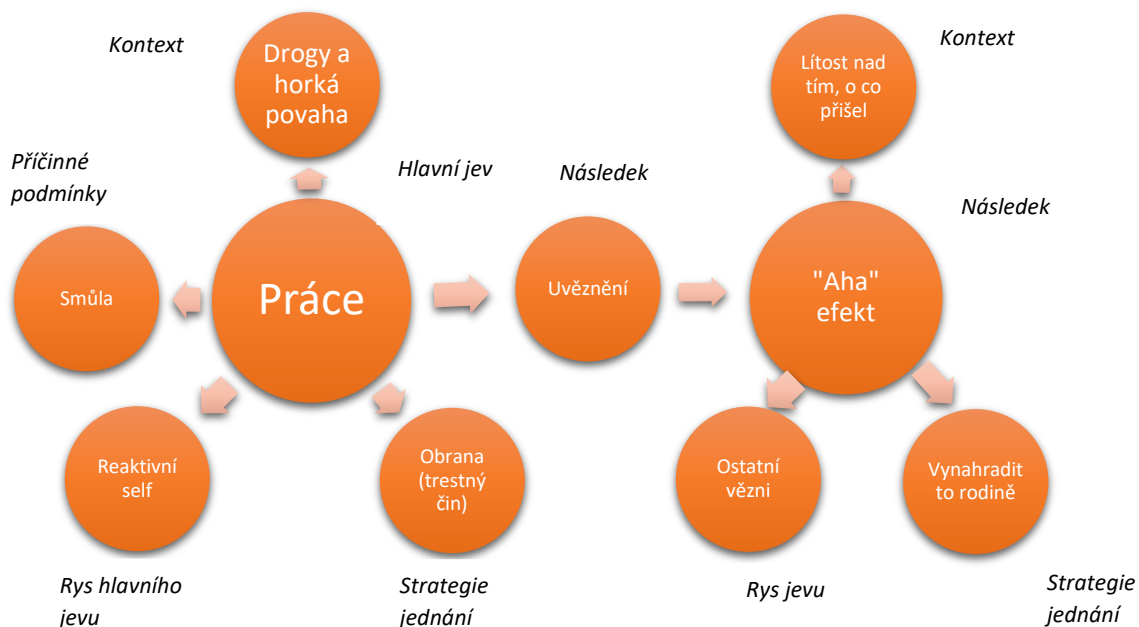
Analýza rozhovoru – „Pracant“

Motto: Já jim? Všichni ublížili mě. Jsem normální člověk, vzorný otec a podnikatel

Perex ad absurdum:

Nic jsem neudělal, odseděl jsem, ven, poctivě jsem, děti, ale drogy, pak já nic, ale oni mě pobodali, tak víc drogy, trochu jsem zlobil, družka, dali mi to jako týrání, a to jsem týral jen psychicky, byl jsem hloupej no, drogy už nechci, otevřelo mi to oči, ještě jeden trest a to budu pak vzornej otec a jsem normální.

Analýza rozhovoru

Respondent se v žádném případě necítí jako delikvent. Je pyšný na to, že je pracovitý a co všechno umí a neváhá se tím nepokrytě a často chlubit. Všechnu vinu svádí na drogy a na životní smůlu. Svoje činy omlouvá, hledá nejrůznější výmluvy a polehčující okolnosti. Projevuje se u něj stud, který je jeho silným motivem – chrání svoji pověst a nechce vypadat před blízkými ani cizími jako vězeň nebo člověk, který selhal. Zodpovědnost na to, že klamal svoje blízké, skoro nepřebírá, a pokud ano, záhy změní kontext vyprávění tak, že toto doznání popře. Celkově se vnímá jako naprostá oběť shody okolností. Život, kdy musí dostávat

závazkům druhých, je pro něj těžký, snadno sliby a závazky porušuje a druhé vnímá značně egocentricky, v souladu se svými vlastními potřebami.

Jeho role oběti má přesah i do typického vnímání společnosti a jejích institucí jako „zlého systému“. Aby se napříště vyhnul jeho neoprávněné represi, chce být chytřejší a vypočítavější. Chce vlastně jen vylepšit svůj dosavadní, chladnokrevný kalkul. Jinými slovy, pokud nic neudělal a chce být opatrnější a chytřejší, nic se nezměnilo – ačkoli avizuje že ano.

Analýza TAT – "Projektor"

Narativní prostředky a styl

Naraci obvykle začíná staticky, nejistě - buďto názvem, hodnocením, otázkou na psychologa, humorem, nebo celkovou nejistotou a úzkostí.

Styl narace je převážně, statický, nehybný. Obvykle se jedná o strohý popis toho, co se na obrázku stalo. Respondent je méně ochotný vypovídat o vnitřní realitě, spíše popisuje viditelné aspekty, dostupné prostřednictvím smyslů. Kognitivní styl je čistě externí, málo přidává cokoli vymyšleného, čistě z vlastní fantazie. Odvolává se přitom na nedostatek důkazů k takovým interpretacím. Dává tím najevo svoji nejistotu a deleguje další osud svým vlastním výtvorům, o nichž přemýšlí jako o autonomních objektech.

Význam vychází čistě z reálií tabule, je tedy odvozen z přímé smyslové zkušenosti a nepřesahuje nijak její rozsah. Nic není předpokládáno směrem do minulosti, ani do budoucnosti. Možnosti potenciálního konfliktu nebo problému jsou minimalizovány, pokud vůbec zmíněny. V případě konkretizace problému jde buď o zcela banální problém, který produkuje stejně banální zápletku, nebo jde naopak o obrovský, nezvládnutelný problém (koncentrační tábor, úmrtí člena rodiny, aj.), který naopak “nejde řešit”. Podle respondenta jde pak často o tragédii, která se “už stala” a další řešení nemá smysl. Objevuje se tedy buď zapření problémů, nebo naprostá rezignace. Masivní problém je také často předkládán cynicky, odosobněně, jako by se respondenta netýkal. Jde o prostředky k neutralizaci problému a odosobnění od něj.

Na protokolu je zajímavé, že téma (apercepce) je nastoleno, význam úspěšně doručen. Potíž nastává ve fázi konstrukce problému a jeho řešení. Různými mechanismy je vytvořen distanc od problému a zápletky s vyústěním stejně nepostupují.

Konec příběhů často zcela chybí. Respondent často nechává vyústění na postavách a zřídka se odpovídá za výsledek. Další variantou je přenechání výsledku na osudu s tím, že

respondent “doufá” v dobrý konec. Tabule samy o sobě neevokují konkrétní konec příběhu, i přesto se jej respondent snaží z tabulí odhadnout nebo vyčíst. Odmítá ale vložit do svého výtvoru vlastní fantazii a autorství, což se v otevřených koncích projevuje obzvlášť očividně.

Shrnutí narativních prostředků:

- Protrahování začátku narace
- Váhání mezi interpretacemi
- Minimalizace konfliktů a problémů, a to s pomocí různých prostředků
- Banalizace
- Delegování zodpovědnosti za další vývoj na postavy příběhů
- Doufání v dobrý konec, svěřování odpovědnosti za konec příběhů osudu, otevřené konce

Diagnostická úvaha

Z delegace autorství na postavy příběhů lze usuzovat na projektivní identifikaci. Hypotéza nadměrného výskytu tohoto obranného mechanismu je podpořena více nálezy, např. častou devalvací bezmocných objektů, nebo obecnou prostupností hranic mezi respondentem a jeho postavami. Svěřování nadměrné autonomie postavám kopíruje pasivitu v konstrukci příběhů samotného respondenta. Souvisí to také s častými otevřenými konci a celkovým zploštěním příběhů, často do úplné banality nebo frázovitosti. Vnitřní svět je zrušen, pravděpodobně pro jeho ohrožující potenciál a ve vnějším světě je málo vodítek k naraci. O to víc jsou ale impulzy projikovány ven. Celkově lze konstatovat deficit v mentalizaci.

Konflikty mezi postavami jsou převážně zlehčovány nebo přímo popřeny. Fantasmata, provokující agresi, jsou většinou inhibována. Inhibice ve všech jejich formách je zároveň nejčastějším obranným rejstříkem. Respondent se nejvíce uchyluje k prostředkům banalizace, restrikce, popření, projekce, odosobnění až cynismu, odčinění a reaktivní formace.

Pozoruhodná je tedy pasivita a bezmoc, kterou jako autor přijímá. Projektivně, v příbězích, je bezmoc také časté téma. Většinou je delegována na některé postavy a obvykle devalvována. V příbězích se také často objevuje potřeba podpory, ochrany a pomoci zvenčí. I objekty, které mají tuto anaklitickou funkci, jsou však často devalvovány a činěny bezmocnými. Bezmoc je tedy konstantní a pervazivní. Místy je projikována i na psychologa, např. formou ironické poznámky nebo naznačené agrese.

Výše uvedené naznačuje hraniční problematiku, spočívající v ambivalentním vztahu k objektu. Objekt vzbuzuje nepřiznanou depresivní úzkost - strach z opuštění a musí být ovládán, aby nezmizel (viz prohození role rodič-dítě). Objekt je na jednu stranu adorován za svoji pečující, anaklitickou funkci, zároveň je do něj projikována vlastní zranitelnost a bezmoc, za což zase sklízí agrese. Agrese je sama o sobě také předmětem projekce - subjekt sám sebe za agresivního nepovažuje. Jak bezmoc, tak agrese, jsou projikovány ven a nejsou předmětem uvědomění. Vlastní já je objektem onnipotentní idealizace a nemůže být nositelem těchto "špatných" vlastností.

V obecném, hraničním podloží lze detekovat narcistní tematiku – popírání vlastní bezmoci a agresivní, antisociální pohnutky spojené s onnipotentní kontrolou. Diagnosticky lze uvažovat o hraniční struktuře osobnosti se syndromem maligního narcismu. Patrné je také časté odosobnění a cynismus, svědčící o velmi omezené vazbě k objektům. To může svědčit o výrazně anetické stránce jeho povahy. Vzhledem k této skutečnosti, k množství agrese a onnipotentní kontroly je otázkou, zda se nejedná přímo o psychopatickou osobnost – maligní narcismus může být v tomto případě spíše benevolentní diagnózou.

Propojení interpretace rozhovoru a TAT

Z analýzy rozhovoru je zřejmá **pozice oběti** a zaujetí proti „zlému systému“. Toto nastavení odpovídá **masivním projekcím** a agresivní projektivní identifikaci v protokolu TAT.

Naprosté **zbavování se odpovědnosti** v rozhovoru, související s rolí totální oběti, koresponduje v TAT s **deficitem v mentalizaci**, kdy jsou vnitřní pohnutky popírány a projikovány do vnějšího světa. Tím lze zřejmě vysvětlit zbavování se odpovědnosti. Respondent necítí svůj vnitřek a proto se necítí ani za nic zodpovědný.

S tím souvisí **závislost na objektech**, které se v TAT rovněž objevuje. Zajímavé je její propojování s **potlačenou agresí**. To ústí v hypotézu o **primitivní závisti**. Kdy je objekt závislosti potřebován a zároveň nenáviděn. Objevuje se rovněž potřeba **omnipotentní kontroly objektu**. Tento nálezný v TAT odpovídá **týrání družky v rozhovoru**.

Potlačená agrese společně s intenzivní projektivní identifikací v TAT v tomto rozhovoru vysvětluje, proč má respondent – dle rozhovoru – **problém se zvládnutím vlastní agrese**.

Narcismus se tentokrát viditelně projevuje hlavně v rozhovoru, kde respondent stále upozorňuje na svojí pracovitost, znalosti a jiné schopnosti, které ho vyzdvihují nejen nad ostatní

vězně, ale i nad ostatní lidi obecně. V TAT nacházíme narcistní prostředky, které tomu odpovídají. Především ale spatřujeme **cynismus** a **odstup** od katastrof, utrpení a těžkých témat. V tomto cynismu lze spatřovat **narcistickou devalvaci objektů**, logicky spojenou s primitivní závistí.

I u tohoto respondenta se ukazuje užitečnost TAT v jeho vysvětlující hodnotě. TAT dokáže odhalit podstatu jevů a kategorií získaných rozhovorem. Osobnostní struktura, viditelná v TAT, vysvětluje jeho vidění světa a jím podaný životní příběh.

3.5.4 RESPONDENT Č. 4

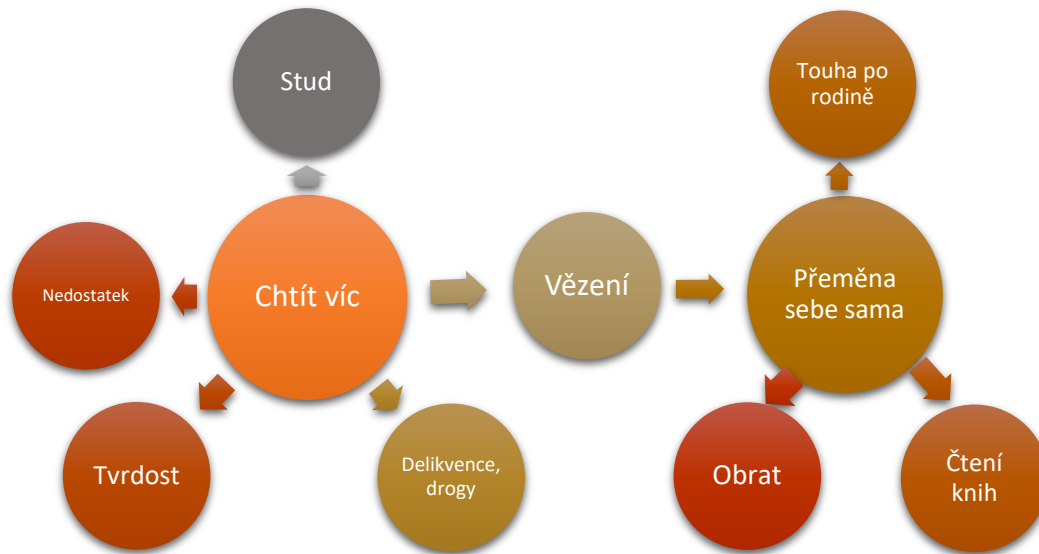
Analýza rozhovoru – „Bojovník“

Motto: Nechtěl jsem bejt jako oni.

Perex ad absurdum:

Vyrostl jsem v hrozný rodině, neměl jsem co na sebe, neměl co jíst, nevěděl jsem, co je normální život, chtěl jsem bejt tvrdej, myslel jsem si, že mi drogy a krádeže k tomu pomůžou, bral jsem pervitin 27 let, znal se se všema těma lidma, snažil se mít v kriminálu jméno, pak jsem ale zjistil, že to oni jsou mimo, chci to změnit, už 8 let neberu drogy, makám na sobě, čtu knihy, spolupracuju s psychologama, chci to dokázat.

Analýza rozhovoru

Respondent si stěžuje na nerovný start ve svém životě. Dětství a mládí prožil v ponížení a studu a v nedostatku. Celý život se snažil tento nedostatek kompenzovat. Nejprve spadl na cestu zločinu a drog, kde bylo všechno jednoduché – což mu vzhledem k nedostatečným schopnostem vyhovovalo. Cítil se oproti jiným lidem nadřazeně a pohrdal jimi, čímž ale skrýval svoji závist a vlastně i obdiv. S tímto pocitem se dodneška nevyrovnal. Masivní méněcennost stále pohání jeho konání.

Další, dominantní silou, která se táhne jeho životem jako červená nit, je hledání náhradní rodiny, kterou v dětství nikdy neměl. Ani to se mu nedaří, protože ho mnoho blízkých lidí, kterým důvěřoval, z jeho pohledu zradilo. Ve vězení nakonec vidí alternativu ztracené rodiny. Hlavně u „svých“ psychologů a terapeutů. Respondent reflektuje svůj deficit v sociálních a kognitivních schopnostech a snaží se ho kompenzovat četbou knih. Za tento deficit se zároveň intenzivně stydí. Prognóza je – vzhledem k omezeným sociálním a vazbám mimo vězení, důvěře ve vězeňský systém (kde vidí náhradní rodinu), hlubokému pocitu méněcennosti a deficitním schopnostem, dle mého názoru, spíše nepříznivá.

Analýza TAT – „Tvrďák“

Použité narativní prostředky:

Začátky příběhů jsou často spojené s nejistotou a zdráhavostí, která se projevuje různě. Někdy jde o obracení se na psychologa, které může mít i méně výraznou, ale přesto přítomnou pachut' pasivní agrese. Nejistota se ale může projevit i impulzivitou a emoční nezdrženlivostí, kdy je příběh uveden zvoláním.

Prisuzovaný význam je zplošťován a vázán čistě na podněty v rámci tabule. Vypravěč se málokdy odvažuje mimo tabuli, málokdy se spoléhá čistě na vlastní fantazii. Objevuje se také váhání mezi interpretacemi.

Doručený problém, který by měl vytvořit zápletku, je obvykle příliš banální a pak příběh nemá smysl dále rozvíjet, nebo má charakter fatální a pak je tím naopak příběh vypravěčem automaticky ukončen. Proto má příběh spíše charakter scény, než opravdového příběhu se zápletkou.

Vážnou slabinou narativní struktury respondenta jsou ovšem konce. Vypravěč se zbavuje odpovědnosti a schopnosti konec vytvořit, buďto přímým odmítnutím, pasivní agresí obrácenou na testovou situaci a psychologa, nebo delegováním odpovědnosti na samotné postavy příběhu. Objevuje se i naivní, až pohádkové zakončení příběhu.

Diagnostická úvaha

Nejčastěji užívaným prostředkem je CL-2, tedy přidržování se smyslové reality. Autoři příběhů s tímto prostředkem bývají často řazeni k tzv. operacionálnímu myšlení. Jde o přimknutí se k vnější realitě, jako obrana proti realitě vnitřní, která je ohrožující. Jde o vybavení typické pro psychosomatické pacienty.

Pokud je vnitřní svět pro respondenta ohrožující, co se v něm tedy nachází?

Z hlediska teorie objektních vztahů nemá respondent dobré objekty dostatečně zvnitřněné a diferencované. V jeho světě mají objekty - obzvláště rodičovské figury - často až perzekuční charakter. Jsou nebezpečné, vágně definované, špatně diferencované. K hlavním protagonistům příběhů mívají tyto objekty ambivalentní vztah - dílem je od nich očekávána pomoc a anaklitická opora, dílem je třeba se proti nim bránit, nebo je dokonce kontrolovat.

Respondent mnohokrát v náznacích sděluje, že netuší, jak se objekty mohou zachovat. Jsou nepředvídatelné a na myslí autora příběh nezávislé. Dají se kontrolovat jen stěží. I proto

se kompenzačně přimyká k tomu, co je smyslově doloženo a potvrzeno, co nemůže být předmětem spekulace, alias rizika, kterého se bojí. Z pozice vypravěče číší bezmoc nad osudem příběhů a chováním postav.

Tato bezmoc je konec konců i velmi častým tématem samotných příběhů. Bezpochyby se jedná o popud, který je respondentovi velmi dobře známý. Jak s tímto popudem nakládá? Pocit bezmoci je projikován, často do hlavní postavy příběhu a tato buď hledá ochranu v mocném objektu, nebo je samotným respondentem narcisticky devalvována. Respondent sám zaujímá tvrdý, nezúčastněný přístup, aby se dostatečně od bezmoci distancoval. Osud bezmocných postav obvykle nebývá dobrý. Sám se snaží ze všech sil neocitnout se na jejich místě. Podobným způsobem je i potlačena a projikována agrese, která respondentovi uniká mimo jeho kontrolu i nepřímo, v testové situaci. Projekce a kontrola impulsu ve vnějším objektu se dá klasifikovat jako projektivní identifikace, která je velmi primitivním obranným mechanismem a její užívání náleží hraniční úrovni osobnostní organizace.

Vrátíme-li se k objektům, pozoruhodná je rovněž ambivalence k mateřskému objektu. V první části příběhů je tato postava víceméně neutralizována. Její přítomnost je zapřena, nebo je jen s obavami naznačena. V dalších příbězích je naznačena vysoká potřeba opory od této figury. Vztahy k ženám jsou vůbec v příbězích poznamenány vysokou asociační aktivitou a ambivalencí. Ženy jsou zde zdrojem pokušení a potenciálního pohlcení, respondent proti nim mobilizuje zdůrazňování vlastní nezávislosti a je připraven je devalvovat. Celkově by se dalo říct, že důležitost mateřské figury ve vnitřním světě respondenta je vysoká a nejspíš představuje oblast vážných zranění a neuspokojených potřeb.

Avizovaná tvrdost, v příbězích zastoupená cynismem a odstupem od vážných témat a devalvací bezmoci, je pro respondenta charakteristickým postojem. Narcistické ponižování může být jakousi kompenzací vlastního pocitu ponížení ze závislosti na objektech. Může jít o klasickou Adlerovskou kompenzaci komplexu méněcennosti komplexem nadřazenosti.

Samostatnost subjektu a jeho nezávislost na objektech je naopak vysoce ceněna. Otázky směřující k examinátorovi jsou naopak prostředkem z rejstříku anti-depresivního boje. Závislost postav je rovněž častým tématem příběhů. Tyto tendence - touha po nezávislosti a touha být závislým - jako by šly proti sobě. Tato ambivalence je rovněž typická pro hraniční spektrum. Ambivalenci takového vztahování podtrhuje i mírná agrese spojená s otázkami na psychologa.

Kromě zapojení projektivní identifikace a devalvace ve vnitřním světě respondenta chybí dostatečný repertoár copingových strategií. Až příliš často se objevuje touha po externí podpoře, nebo naopak naprostá rezignace. Úzkost je však rovněž projikována do jiných objektů a tam opět devalvována. Subjekt si s nejvyšší pravděpodobností vlastní úzkost vůbec nepřipouští. Indikátorů úzkosti je paradoxně v příbězích dostatek (prostředky typu A spadající do obsedantního rejstříku).

Z hlediska organizace osobnosti se tedy nejspíš jedná o hraničně strukturovanou osobnost s převahou narcistických obran. Typická devalvace je projevem maligního narcismu. Devalvace je evidentně sycená primitivní závistí – agrese je uplatňována proti objektům, které ho přitahují a mají potenciál činit ho závislým. Pro respondenta je dále typická alexithymie, tj. popření vnitřního světa a kompenzační příklon k vnějšímu jakožto prostředek prevence zranění. Dá se tedy konstatovat i značný deficit ve schopnosti mentalizace. Obrovská touha po blízkosti teoreticky poskytuje prognostickou naději a staví narcistní problematiku na pomyslné ose závažnosti dále od pólu psychopatické osobnosti, kde vazba na objekty prakticky neexistuje a není o ni žádný zájem.

Propojení analýzy TAT a rozhovoru

V analýze rozhovorů se objevili dva hlavní motivační činitelé – „chtít víc“, ve snaze vykompenzovat méněcennost a dále „hledání náhradní rodiny“.

Snaha „**chtít víc**“ v rozhovoru jasně vychází z **méněcennosti** a **studu**, který je kompenzován. Už z rozhovoru je jasné, že zde hraje důležitou roli **závist** – závist všem, kteří vyrůstali v dostatku a ve fungující rodině. V TAT pozorujeme masivní **primitivní závist** – koloběh **závislosti na objektu** a zároveň **agresi vůči tomuto objektu**. V tomto smyslu se oba soubory dat perfektně shodují.

V rozhovoru je také patrná avizovaná **tvrdost**. Ta rovněž nachází v TAT svůj korelát – je jím **cynismus** a **odstup**. Oba motivy evidentně plní stejnou úlohu – zdůraznit vlastní nezávislost a bránit se pohlcení zlými objekty. Uhájit si svou svébytnost a existenci. A ubránit se masivnímu studu.

Deficit mentalizace v TAT zase odpovídá deficitu ve schopnostech, který si respondent uvědomuje a v rozhovoru ho sám přiznává. Sám tento deficit, mimo jiné, kompenzuje četbou psychologických knih a napodobováním „normálních lidí“.

Agresivita se oproti tomu v rozhovoru neobjevuje ve smyslu líčení trestných činů. Ty zakrývá masivní stud a respondent o nich nemluví. Agresivita je patrná nepřímo, v **devalvačních narativních prostředcích**. Také se paranoidně promítá do **nenávisti** ke „zlému systému“. V TAT je agresivita většinou potlačovaná, což zjevně poukazuje na její špatnou regulaci. Objevuje se ale **projektivní identifikace**, která rovněž agresí vysvětluje – subjekt **izoluje svojí bezmoc i agresí ve vnějších objektech projekcí**, což v něm utvrzuje vnímání světa jako nepřátelského.

Konečně **hledání náhradní rodiny** je v rozhovoru druhou nejsilnější hybnou silou veškerého životního konání. Respondent zoufale hledá blízké lidi, se kterými by se mohl propojit. Opakovaně však naráží na „podrazy“ a nemůže nikomu důvěřovat. V TAT se objevuje **závislost a touha po splynutí s ochraňujícím objektem – převážně s mateřskou figurou a ženskými postavami obecně**. To ale zároveň vyvolává proti-agresi, která závislost kompenzuje a zdůrazňuje svoji nezávislost. Tím se dotváří typický kruh **primitivní závisti**.

Po celkovém zhodnocení je zřejmé, že v případě tohoto respondenta hovoří oba soubory dat téměř shodným jazykem. Z mého pohledu jsou nyní v tomto případě psychické síly, tvořící hlavní dynamiku životního příběhu, více viditelné v rozhovoru. V TAT se k nim dostáváme hlubší analýzou a takřka „oklikou“. Čím to může být? Domnívám se, že za to může respondentova relativní upřímnost. Respondent v rozhovoru – oproti svým ostatním kolegům – projevil nebyvalou upřímnost a ryzí snahu po sebereflexi. TAT nám zde pomáhá zařadit tyto psychické tendence do patřičného psychoanalytického výkladového rámce a určit diagnózu.

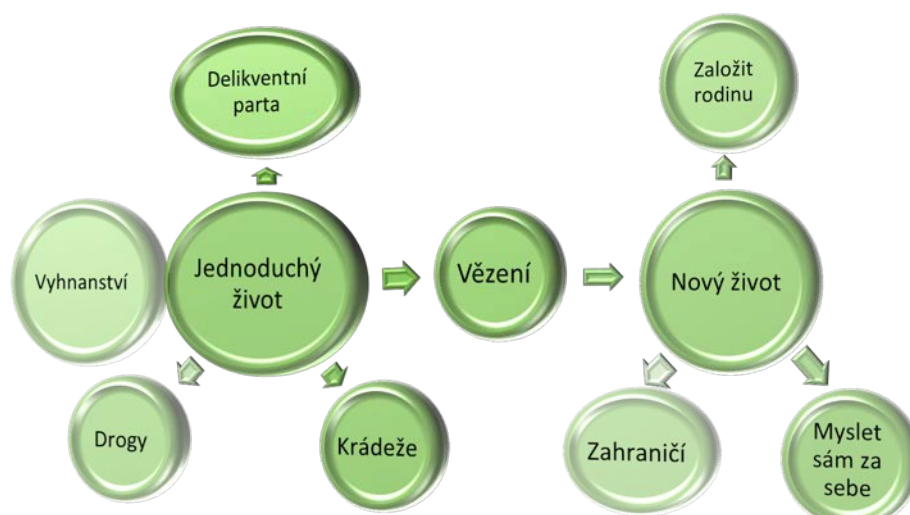
3.5.5 RESPONDENT Č. 5

Analýza rozhovoru č. 5 – „Kus nábytku“

Při procházení tohoto rozhovoru jsem byl překvapený pasivitou, jakou ve svém životě respondent prokazoval. Zdálo se mi, že sebou nechá smýkat ze strany na stranu, jako by vůbec nebyl aktivní, jednající bytost – jako by byl „kus nábytku“. Odtud plyne toto krycí jméno v době, kdy jsem ještě neznal jeho totožnost a nemohl jsem k němu zatím přiřadit příslušný protokol TAT.

Motto: “Kdybych tak věděl, jak z toho ven.”

Perex ad absurdum: matka si našla přítele, který jí bil, já se jí zastal a utekl jsem z domova. Hned jsem začal brát drogy a prodávat, skončil jsem se školou, začali jsme krást, zavřeli mě. A od té doby to tak chodí pořád dokola - pustí mě, drogy, parta, vykrádačky, zavřou mě. A takhle to bylo už pětkrát. Mají na mě vliv a já neumím “řít ne”.

Analýza rozhovoru

Respondent ve svém příběhu jako „hnací motor“ života označuje touhu po dostatku – většinou vnímaném v materiální rovině – a celkově po „jednoduchém životě“. Má také potřebu někam patřit a k tomu si vyhledává jakési vzory, které má tendenci si idealizovat. Zajímavé je, že objekty svojí idealizace zároveň podvádí, nebo si je vědom, že oni podvádějí jeho. Do určité míry si uvědomuje, že jeho „patření někam“ je jenom iluze a že je součástí jakési širší „subkultury vzájemného vykořisťování“.

Svůj život dále popisuje jako sérii nepředvídatelných a náhodných zvrátů, vůči kterým se nemohl bránit. Jeho role v životním příběhu je pasivní, vnímá sebe jako oběť. Úměrně k tomu

se opět objevuje kategorie „zlý systém“, který mu křivdí – což chce vyřešit tím, že se přestěhuje po propuštění údajně do zahraničí. Má pocit, že směřování svého života nedokáže ovlivnit a deleguje tuto schopnost / možnost na druhé. Vůči okolí si celkově připadá relativně bezmocný.

Respondent tradičně sám sebe nevnímá jako zlou osobu, naopak se stylizuje do role ochránce druhých a obránce sebe sama. S tím souvisí i nemluvení o trestných činech, pokud k tomu není přímo vyzván. Pokud je k tomu donucen, relativizuje svoji vinu a hovoří o různých polehčujících okolnostech.

Analýza protokolu TAT – „Vytěšňovač“

Analýza narativních prostředků

Příběhy produkované respondentem jsou velmi chudé. Nejčastějšími prostředky jsou inhibice a banalizace příběhu. Respondent se povětšinou drží reálií tabule a prakticky nepoužívá vnitřní, fantazijní zpracování. Apercepce je tedy slabá, nejistá a opatrná a selhává v doručení problému. Problém buďto chybí, nebo je povrchní až infantilní. Vnitřní vyprázdňenost příběhů se respondent snaží kompenzovat humorem, čímž možná i dává najevo jakousi pasivní agresi vůči testové situaci. Každopádně tím maskuje deficit ve vyprávění a celou situaci bagatelizuje.

Ploché vytvoření zápletky, související s problémy s doručením významu, vrcholí v extrémně banálních koncích. Tato tendence se už objevila i v předchozích protokolech, kde jsme jí nazývali „konce zalité sluncem“. V tomto případě jde o velmi běžně užívaný prostředek.

Diagnostická rozvaha

Respondent obtížně vytváří zápletku a dodává význam. Problémy v této oblasti kompenzuje důrazem na percepční reálie tabulí. Pudy a afekty se na povrch prakticky nedostávají a pokud ano, tak v silně banalizované až infantilní podobě. Jakýkoli vnitřní konflikt je vytěšněn, ne-li přímo popřen. Jemná diferenciací mezi pocity je tím pádem nemožná. Respondent se navíc od svého vnitřního světa chrání bariérou odstupů a humoru. To vše svědčí o potížích v oblasti mentalizace.

V příbězích také zásadně chybí copingové strategie. To svědčí opět o jakési vnitřní impotenci a omezených způsobech v modulaci úzkosti. Copingovou strategií, která se však objevuje, je manipulace s druhými lidmi. Místy se objevuje jakýsi souboj o moc, tj. souboj o to, kdo z páru bude tahat za „kratší konec provazu“.

Tato manipulativní hra je často spojena se zaujatou rolí dítěte. Z této infantilní pozice je vyžadována péče a podpora rodičovského objektu, ten je ale zároveň objektem uplatňování moci. Nastoluje se tak ambivalentní situace, kdy subjekt chce být opečováván, ale zároveň se snaží objekt omnipotentně – a spíše skrytě než zjevně – ovládnout.

Tolerance k úzkosti je malá. Respondent uplatňuje „pštrosí taktiku“ – počká, až se věci vyřeší samy, nebo čeká „zázračnou pomoc shůry“, kde se opět zračí jeho závislost na mocných objektech. Chybí stenické síly osobnosti, stejně jako dostatečná motivace, vůle a libido. Tato pozice bezmoci není vědomě přiznána, je maskována zdánlivým nadhledem a odstupem, ale prostupuje příběhy obecně. Jako by hlavní strategie přežití byla „přilepit“ se na rodičovský, mocný objekt a potom ho postupně ovládnout. Jde vlastně o skrytý boj o moc, vedený z čistě egocentrické pozice.

Převažující prostředky inhibičního rejstříku předpokládají hraniční organizaci osobnosti. Tomu odpovídá i deficit v mentalizaci a ambivalence mezi závislostí na objektu a snahou ho ovládnout. Jemnější pocity nejsou diferencovány, neurotický druh úzkostí se neobjevuje, spíše jde o touhu ovládat objekt, což souvisí s depresivním strachem ze ztráty. Tento strach rovněž souvisí s hraniční osobnostní strukturou. Omnipotentní kontrola spadá do antisociálního, resp. psychopatického rejstříku. Zajímavé je, že se zde neobjevuje potřeba devalvace, tak typická pro syndrom maligního narcismu. Spíše vystupuje do popředí ovládavá, parazitárně-závislá osobnostní orientace.

Propojení analýzy TAT a rozhovoru

Ve vyprávění respondenta o svém životě hraje zvláštní roli „**pocit osamění**“, který vede respondenta k delikventní subkultuře a hledání vzorů, které jsou idealizovány. Stejně tak v TAT se objevuje **touha po ochraně a závislosti na mocném, rodičovském objektu**.

Velmi zajímavé je, že v obou skupinách dat se zároveň objevuje **tendence podvádět objekt idealizace**. Porušovat sliby a získávat nad ním kontrolu, vykořisťovat jej. Stejně očekávání se objevuje směrem k druhým. Respondent **očekává, že ho budou rovněž vykořisťovat**. Opět, tento faktor se objevuje jak v TAT, tak v rozhovoru.

Zbavování odpovědnosti, pasivní role a touha po závislosti se zračí i v jeho delegování odpovědnosti na „zlý systém“. Jako by společnost považoval za rodiče, který neplní svojí funkci a neposkytuje mu „jednoduchý život“ a „dostatek“.

V rozhovoru dále respondent vykazuje **bezmoc vůči osudu a náhodnému dění**. Zvraty v životě si neumí nijak vysvětlit – stejně jako svojí neschopnost „říkat ne“. Chtěl by se to naučit, ale neví jak. **Svému životu, ani sám sobě, tedy příliš nerozumí** a nedokáže ho / sebe ovládat. Tomu odpovídá i kategorie **řeč činů**.

V TAT se zároveň projevuje jasný **deficit v mentalizaci** se zvláštní **neochotou otevřít se vnitřnímu prostoru**. Respondent se drží v „pohodlné“, vyprázdněné zóně, kterou aktivně udržuje vytěšňováním, humorem a bagatelizací. Jak životní pozici v rozhovoru, tak v TAT, charakterizuje **nezralost a pasivita**.

V případě tohoto respondenta se v rozhovoru i TAT objevují stejné fenomény, zejména vykořisťování, hledání podpůrného self-objektu a snaha o jeho ovládnutí, parazitární a pasivní životní orientace a problém s mentalizací. Z obou skupin dat jsou tyto fenomény dobře pozorovatelné a snadné k identifikaci. TAT v tomto případě validizuje data z rozhovoru a umisťuje je do kontextu struktury osobnosti.

3.6 SOUHRNNÁ ANALÝZA VŠECH ROZHovorŮ

V následujícím textu bych chtěl shrnout, co jsme se z rozhovorů s delikventy a z jejich analýzy dozvěděli celkově. Vykazují ve svém vyprávění nějaké podobné vzorce? Cílem následující kapitoly je takové vzorce identifikovat a v rámci možností analýzy rozhovoru se pokusit dostat k jejich podstatě. Na konci kapitoly je k dispozici tabulka vyjadřující četnost těchto prvků u každého respondenta zvlášť.

Nemluvení o trestné činnosti – pocit studu

Prvním shodným znakem ve všech rozhovorech bylo nemluvení o trestné činnosti. Pokud byli respondenti k tomu přímo vyzváni, obvykle o ní hovořili, snad kromě jednoho z nich (přezdívka „bojovník“), který je stejně, i na výzvu examinatora, sděloval pouze jednoslovně+, heslovitě, v rovině jakýchsi odcizených, právních kategoriích. Právě u tohoto respondenta bychom mohli hledat klíč k interpretaci tohoto zajímavého jevu. To, co respondentovi evidentně bránilo v jejich hlubším popisu, byl jeho pocit studu za to, kým, je a odkud pochází. Tento respondent se celý život snažil vyrovnat „normální společnosti“, vůči níž pociťuje značný handicap, ať už v rovině materiální, tak socio-kulturní.

Interpretace studu jako hlavního faktoru, který vedl k „nemluvení o trestné činnosti“, je zřejmě na místě i z dalšího důvodu. Každý z respondentů, který na výzvu examinátora o TČ hovořil, vybíral pouze takové delikty, kde se mohl prezentovat v lepším světle – např. jako ochránce někoho dalšího, obránce vlastní cti, apod. ty nejohavnější činy tedy byly před examinátorem poměrně pečlivě skrývány a pro respondenty bylo důležité stavit sebe sama do lepšího světla.

Zlý systém – zklamané očekávání a projekce

Prakticky v každém rozhovoru se také objevuje tendence vinit společenský systém ze svých selhání a problémů. Systém podle respondentů neúměrně tvrdě trestá (mnohdy dokonce úplně neprávem), neposkytuje podmínky k návratu do společnosti, slibuje a neplní, apod. Ti nejvíc „zlí“ reprezentanti systému jsou obvykle soudci, dále policie, ale často i města, celý stát, nebo dokonce každý „normální člověk“. „Zlí“ jsou také zrádci z řad kumpánů, kteří respondenty „zlému systému“ předhodí.

Jak jsme už naznačili v názvu jevu, od systému se očekává „starání se“. Tuto funkci, kterou bychom čekali spíše od rodiče, ale systém neplní – a už tím se stává „zlým“. Jeho problém není tedy jen nespravedlivé trestání, ale především neplnění jeho povinností směrem k respondentům. Dalo by se i říct, že respondenti si berou zpět to, co jim podle jejich mínění právem přísluší, když to nedostanou v první řadě. Až pak přichází ze strany systému neoprávněně tvrdá sankce.

Systém by si měl totiž uvědomit, že v první řadě neplní své sliby a závazky. Toto zvláštní očekávání naplnění slibů je pro respondenty typické. Přitom oni sami slibují neustále. V rozhovorech s examinátorem slibují, že prohlédli („aha efekt“) a že se z cesty zločinu chtějí vrátit zpět, do běžného života. Také slibují lidem „venku“, svým blízkým, že se zločinem přestanou, pokud jim ještě jednou pomůžou (nejčastěji finančně a s bydlením). Respondenti také evidentně reflektují, že své sliby často poručují. Proto skoro každý říká, že by lidi venku (obvykle rodinu) už „nechtěl znovu zklamat“. Je tedy zajímavé, že zatímco oni očekávají od společnosti dokonalé plnění slibů (i těch, které nikdy nikdo nevyslovil, ale oni je očekávají), tak oni sami sliby plnit nemusí. Vyžadují ale stoprocentní důvěru. Jednou z charakteristik „zlého systému“ je právě i to, že jim „nedůvěřuje“.

Tento vztah ke společnosti mě přiměl k zformulování tzv. **teorie retribuice**, tedy oprávněné odplaty. Vycházím z předpokladu, že respondent se k systému vztahuje jako dítě

k rodiči a očekává bezbřehou péči. Pokud tato nepřichází, mstí se a bere si to, co mu podle jeho představ náleží.

Tato teorie samozřejmě existuje v psychologii a kriminologii již delší dobu, a to pod různými názvy. V diskusi následně tento předpoklad s těmito teoretickými tradicemi náležitě propojím.

Racionalizace a polehčující okolnosti pro trestnou činnost

V rozhovorech se objevují bohaté a rozmanité výmluvy pro svojí TČ. Jak jsme již naznačili u prvního jevu, nemluvení o trestné nečinnosti, motivem k těmto zástěrkám je dost možná pocit studu. Může jim ale být i manipulace s examínátorem / posluchačem. Pravděpodobně zde funguje více faktorů. Jedním z nich zřejmě bude také „role dítěte“, kterou – zřejmě nevědomě – respondenti zaujímají. Vztahují se nejspíš ke společnosti jako ke „zlému rodiči“, který neplní své povinnosti a dává jim právo se chovat tak, jak se chovají. Proto jejich TČ dává smysl jako právoplatná rebelie.

To zřejmě dokládá i jejich tendence stavět se do jakéhosi strážce veřejného pořádku. Jejich identita často nese rysy „ochránců“, např. žen v nesnázích. Často také brání svoji dobrou pověst. Pokud se chovají jako samozvaní mstitelé a ochránci, mohlo by to znamenat, že obecně nevěří ve spravedlnost ve společnosti. Kdyby v pravidla a jejich dodržování druhými věřili, nemuseli by se přeci stavět na místo „ombudsmanů“. Jakoby ale sami vykonávali pozici soudce, advokáta i policisty zároveň. Pokud veřejný pořádek není, pak se může jedinec cítit oprávněný ho nastolit a hlídat.

Pozice oběti

Pozice oběti souvisí nejspíš s „rolí dítěte“. Respondenti se často cítí zrazeni systémem a okolím, čímž nezřídka odůvodňují svoji trestnou činnost. Velmi často také hovoří o „smůle“, která se jim lepí na paty. V jejich životě se vyskytuje množství „zvrátů“, které mají náhodný charakter a bohužel pro ně, většinou nejsou příznivé. Opět se tedy stylizují do role trpícího dítěte, které vyžaduje podporu, pochopení a péči. Co se týče TČ, často převracejí dynamiku pachatel-oběť do opaku – oni se cítí svými oběťmi podvedeni nebo ohroženi a myslí si, že se prostřednictvím delikvence pouze brání.

Kalkul

Dítě vnímá okolní svět většinou optikou svých potřeb a neuvědomuje si, jak je egocentrické. Podobně nejspíš okolní svět nahlíží i respondenti. Když mluví o svých blízkých,

vnímají je povětšinou skrze vlastní potřeby. Mají je rádi, pokud je podporují a posílají jim peníze. Pokud ale respondenti svoji rodinu opakovaně zklamou a ta se jim už neozývá, zaujmou obvykle stejný přístup a také přeruší kontakt. Necítí potřebu ho obnovit ze své strany. Nebo proklamují, že ve vězení to stejně „nemá smysl“ a čekají, až se dostanou ven.

Podobně posuzují třeba i znalecké posudky. Pokud jim pomůžou, hodnotí znalce kladně. De facto každá složka v jejich životě buď sytí „faktor smůly nebo křivdy“, nebo jim pomáhá a je hodnocená velmi pozitivně. Jako by snad jiná hlediska ani nebyla důležitá.

Zajímavý je i jejich popis „aha efektů“ a plánů do budoucna. Většina z nich chce po propuštění tzv. „sekat latinu“ a s delikvencí chce skoncovat. Při bližší analýze se ukazuje, že spíše hledají způsob, jak si dál „přilepšovat“, ale chytrěji – tak, aby je nikdo nechytí. A protože za své chování necítí zodpovědnost a obviňují „zlý systém“, velká část z nich se chce po propuštění přestěhovat do zahraničí v domnění, že se konečně dočkají péče a spravedlnosti.

Dále se po propuštění často chystají využít pomoci někoho blízkého. Mluví o tom, že jim dotyčný „pomůže“ – čímž obvykle myslí poskytnutí přístřeší, peněz do začátku a případně sehnání práce. S trochou nadsázky a cynismu by se dalo mluvit o plánování „parazita“ využít určitého „hostitele“. I v plánování budoucnosti tedy můžeme spatřovat jistý kalkul.

Hledání náhradní rodiny, potřeba „někam patřit“

Zajímavé je, že všichni respondenti, s výjimkou jednoho, nějakou formou hledali cosi jako „náhradní rodinu“. Obvykle to souviselo s nedostatkem afiliace, blízkosti a podnětnosti jejich původní, primární rodiny. Tito respondenti obvykle vykazovali větší ovlivnitelnost vůči delikventním skupinám. V jejich vyprávění se také velmi často objevoval vzor, který je inspiroval k delikvenci, ale zároveň jako by stál i jednou nohou v „normálním životě“. Respondenty obvykle fascinovala tato „obojživelnost“, kdy si dotyčný podržel výhody z obou světů najednou a unikal přitom sankcím systému.

Zajímavé je, že i k těmto vzorům se chovali utilitárně a zároveň vnímali, že jsou rovněž využívání. Paradoxně to vztahům nepřekáželo, což je velmi zvláštní.

Výjimku z těchto „hledáčů náhradních rodin“ tvořil respondent s přezdívkou „pracant“. Přesto, že i on hlásal návrat k rodině, až bude propuštěn z vězení, neprojevoval nijak zvlášť silnou náklonnost k těmto rodinným příslušníkům, pouze skrze kalkul (viz např. kamarád, co posílal peníze, nebo vztah k družce, kterou týral a která byla „hodná“, protože mu pomáhala nebýt za to obviněn). Otázka zní, proč se tento respondent vymykal zbytku skupiny. Odpověď

možná tkví v jeho pyšné, až grandiózní identitě. Člověk, který se cítí schopnější než ostatní a dává najevo svoji nezávislost, možná opravdu nikoho jiného nepotřebuje – a pokud ano, tak pouze utilitárně, nikoli citově. Domnívám se, že tento respondent oproti ostatním nejvíce naplňoval kritéria konstruktů psychopatie, což se bohužel nedá na základě těchto dat spolehlivě potvrdit.

V následující tabulce shrnujeme, u kterých respondentů se popisovaný jev objevil:

	Opuštěnec	Loutka	Pracant	Bojovník	Kus nábytku
Nemluvení o TČ	✓	✓	✓	✓	✓
Zlý systém	✓	✓	✓	✓	✓
Výmluvy	✓	✓	✓	✓	✓
Pozice oběti	✓	✓	✓	✓	✓
Kalkul	✓	✓	✓		✓
Hledání náhradní rodiny	✓	✓		✓	✓

Otázka identity

Na základě výše uvedených proměnných zhruba dokážeme popsat intencionální svět respondentů. Intencionalitou rozumíme model světa a představa o vlastní motivaci a záměrnosti v rámci této perspektivy. Jak je to ale s identitou?

Jak jsme již zmínili v teoretické části, rozlišit identitu od intencionality je mnohdy celkem obtížné. Identita souvisí s narativní konstrukcí svého já ve světě a s představou okolního světa a svojí motivace tedy nutně souvisí. Zaměříme se ale na představu o sobě samém, abychom vytěžili otázku identity doslova.

Důležité je, že respondenti se v žádném případě jako delikventi necítí. Delikvenci vnímají jako náhodný vedlejší efekt jejich života, za který se navíc necítí zodpovědní. Nepřiznali si, že „mají problém s delikvencí,“ čímž připomínají alkoholika, který také neprošel touto fází. Za delikventy je označujeme my jakožto společnost, protože máme problém s tím, co dělají.

U respondentů se objevuje trojí typ identity. Za první, svoji identitu obvykle odvozují od skupiny nebo člověka, ke kterému se přiřadí. Souvisí to s „hledáním náhradní rodiny“. Jednotlivec nebo skupina je potom snadno ovlivňuje a vlastně i využívá. Druhým zdrojem identity bývá odvaha, ochota riskovat a materiální bohatství – a to hlavně takové, které může být vystavováno na odiv. Snaha přijít k „rychlým penězům“ je pro respondenty typická a před ostatními členy jejich skupiny z nich dělá „fajera“, což je i kýžený cíl této cesty. Takový člověk je nezávislý a nenechá sebou manipulovat – není „ovce“. A konečně za třetí, objevuje se stylizace do role „ochránce“, jakéhosi „Robina Hooda“.

V otázce identity také hraje roli plánování, kdy respondent promítá svoji identitu do budoucna. V takovém případě sebe sama líčí jako rodinný typ, svědomitého otce a živitele rodiny. Je otázkou, do jaké míry se toto vyjádření týká tendence prezentovat se v lepším světě a tím pádem jakési manipulace s examínátorem, a do jaké míry jde o vyjádření autentického přání respondenta. Na druhou stranu, vzhledem k vědomému či nevědomému hledání náhrady rodiny, vycházejícím pravděpodobně z neuspokojivé situace v rodině primární, je tato fantazie uvěřitelná jako původní a autentická.

3.7 SOUHRNNÁ ANALÝZA VŠECH PROTOKOLŮ TAT

V této kapitole se pokusím sestavit vzorce typických a častých reakcí, identifikovaných v protokolech TAT, pro všechny respondenty zároveň. Na konci kapitoly opět připojuji tabulku s četností jevů u každého z respondentů.

Deficit v mentalizaci

Začnu nejtypičtějším prvkem z analýzy TAT, který se týká každého respondenta. Je jím deficit ve schopnosti mentalizovat, tj. orientovat se ve vnitřním stavu svém i druhých lidí. Tato schopnost se v rámci TAT projevuje různými způsoby – obecně by měl respondent být schopen apercepce, čili dodání významu tabuli. Následně by měl být schopen fantazijního zpracování, což poukazuje na schopnost sublimace a otevřenosti ke svému vnitřnímu světu. Také to dokazuje schopnost tento vnitřní svět modulovat a nenechat se jím dezorganizovat. To všechno schopnost mentalizace zahrnuje. Schopnost se dále odráží i v dovednosti přiřazovat „stavy self“ postavám v příběhu.

Prakticky ve všech těchto rovinách respondenti selhávají. Dle psychoanalytické skórovací tabulky nadužívají prostředky inhibičního typu, tj. Zdráhají se tabule zpracovávat

s pomocí fantazie. Neotevívají se vnitřní realitě, namísto toho se kompenzačně drží reality percepční. Tento sklon je typický pro osobnosti hraničně strukturované a v nejvážnějších případech i s psychotickou organizací osobnosti.

Prezentované příběhy se tedy většinou rovnají prostému popisu. Ani samotný popis není doprovázený vnitřní jistotou – respondenti se často obracejí na examinátora se žádostmi o pomoc nebo ujasnění některých daností tabule. Dále často začínají heslem nebo zvoláním, místo rozvádění příběhu. Problematika příběhů je banální, pokud je vůbec nějaká. Konce bývají až infantilně jednoduché, pohádkové, tzv. „zalitě sluncem“. To vše svědčí o problému uchopit objevivší se impulz, udržet od něj odstup, zpracovat ho s pomocí neurotických prostředků a použít ho jako prostředek interpretace a narace.

S neschopností mentalizace se dále pojí projekce, potlačování některých vlastních impulz (např. agrese), neschopnosti diferencovat jemnější pocity a motivy (ty se v příbězích respondentů prakticky vůbec neobjevují), aj. Deficit mentalizace je obecně třeba chápat jako širší problémové nastavení, které předpokládá výskyt dalších, dílčích patologických jevů.

Deficit mentalizace se v příbězích respondentů nejčastěji projevuje pomocí prostředku banalizace a neupřesněním konfliktů a motivů postav konfliktů (viz skórovací tabulka). Z tohoto důvodu chápu banalizaci jako podmnožinu, resp. projev neschopnosti adekvátně mentalizovat. Jak je vidět v tabulce s četností jevů u jednotlivých respondentů, banalizace a deficitní mentalizace se týká každého z nich.

Potlačovaná agrese

Potlačování agrese se v protokolech objevovalo často, a to v různých formách. Někdy bylo víceméně subtilně naznačeno a nebylo lehké je identifikovat. Nejčastější podoba bylo vyloučení konfliktního potenciálu tabulí – ačkoli konflikt a nesoulad mezi postavami je na mnoha tabulích statisticky běžnou vyzývací charakteristikou.

Dalším způsobem potlačení agrese bylo načnutí tématu nesouladu postav na obrázku s následným přerušением narace a vyjádřením naivní touhy, že „vše dobře dopadne“. Jindy se zase objevovala reaktivní formace, kdy jedinec původně agresivní impulz převrátil v opak – např. z nepříjemné kontroly udělal „starostlivost“ nebo „sousedskou výpomoc.“

Je potřeba si uvědomit, že vyloučení agresivních témat a impulzů z příběhů v TAT neznamena nepřítomnost agrese, ale naopak bezradnost subjektu se s agresivními impulzy vypořádat. U takových lidí bychom naopak očekávali zvýšenou míru agrese v chování. To

dokazoval i častý výskyt pasivní agrese v testové situaci, nebo přítomnost agresivních trestných činů v anamnéze jednotlivých respondentů.

Závislost na objektu

Potlačování agrese hrálo obvykle jednu hlavní roli, a to byla prevence ztráty objektu. U všech respondentů se závislost na objektu v určité formě objevovala. Tento strach, z psychoanalytického hlediska, předchází oidipskou konstelaci. Aby člověk zvládl oidipské období, musí být schopen v nějaké formě akceptovat ztrátu druhého, resp. zřeknout se bezprostředních sexuálních pudů, vázaných k rodičovskému objektu. Pokud na to není připraven, objevuje se – místo diferencovanějších pocitů a témat oidipského období – masivní strach ze ztráty objektu. A právě takový strach bylo možné, přímo i nepřímo, odečítat z příběhů respondentů.

U některých respondentů se úměrně s tím objevovala snaha ovládat objekt, zřejmě jako prevence před jeho ztrátou. Tato snaha připomíná onnipotentní kontrolu, která má co dělat s antisociální / psychopatickou strukturou osobnosti.

Závislost na objektu se často objevovala formou naprostého souhlasení a shody s objektem. Náznak odlišnosti by totiž mohl vést ke konfliktu a ten by zase mohl vést k opuštění. Proto jakási „nezčeřená vodní hladina“ mezi postavami, v rovině vztahů a interakcí, a podobnost jejich self, byla nejčastější forma projevu strachu ze ztráty objektu.

Projektivní identifikace

Projektivní identifikaci je v protokolech poměrně těžké identifikovat, je totiž možné ji určit jen nepřímo. Odhaduji, že se v protokolech objevovala častěji, než se mi podařilo zjistit. Nicméně poměrně zjevná byla u dvou respondentů, jak ukazuje tabulka. Oba respondenti se projevovali – jak v rozhovorech, tak v TAT – s určitou tendencí k devalvací a cynismu. Je dost možné, že nadužívání projektivní identifikace tedy u delikventů souvisí s mírou syndromu maligního narcismu. Tento předpoklad by bylo ovšem nutné doložit podrobnějším zkoumáním.

Projektivní identifikace se v datech projevovala dvojím způsobem. Prvním z nich bylo delegování zodpovědnosti za pokračování příběhu postavám. Jako by si respondent neuvědomoval, že postava samotná je jeho vlastním výtvořem. Nemůže tedy vědět lépe než on, jak příběh dopadne. Zároveň tím dával najevo, že považuje svojí vytvořenou postavu za kompetentnější dokončit příběh, než je on sám jakožto autor. To zároveň poukazuje na smazávání hranice mezi autorem a výtvořem, ale také mezi fantazií a skutečností. Projekce

vlastních impulzů ven a reifikace je pro projektivní identifikaci typická. Obzvlášť tehdy, jednali se o nechtěné, ego-dystonní prvky self, jako agrese nebo bezmoc.

Druhým způsobem, jakým se dala projektivní identifikace v datech zachytit, byl cynismus a syrový odstup. Znovu platí, že cokoli jedinec v příběhu vyrobí, je výtvar jeho vlastní myslí. Jaký má potom smysl dávat najevo opovržení? Stejně tak je na místě určitý projev emocí. Naopak strohý, syrový přístup k emocionálně nabitým tématům je podezřelý. Dohromady se dá usuzovat právě na projektivní identifikaci – jedinec něco stvoří, následně to odmítá a distancuje se. Opět jde o nepřímý projev projektivní identifikace, který sám o sobě explicitně neprokazuje její přítomnost.

Třetím způsobem projevu tohoto obranného mechanismu bylo přisuzování nadměrné hostility postavám na obrázku, spojeného s percepční distorzí. Výrazy postav na obrázku jsou dané vyzývaví charakteristikou tabule a byly již mnohokrát popsány. Na několika místech v protokolech jsem se nemohu bránit dojmu, že respondent tento výraz přehání, nebo dokonce misinterpretuje, což prokazuje přítomnost projekce. V takovém případě se obvykle jednalo o připisování hostility postavě na obrázku a respondent se k ní dobírá bedlivým zkoumáním její tváře – zkoumá tedy objekt, místo aby se zaměřil na svojí vlastní fantazii, což dokazuje snížený náhled na svojí projekci.

Primitivní závist

Při projednávání projektivní identifikaci se ještě nemohu zmínit o fenoménu „primitivní závisti“. Jde o termín používaný Melanie Klein a Otto Kernbergem. Primitivní závist je agrese obrácená proti objektu, na kterém je jedinec zároveň závislý a blíží se Nietzscheovskému pojetí tzv. resentimentu. Myslím si, že vynoření závisti u respondentů, kde se zároveň objevovala projektivní identifikace, není náhodným jevem. V tomto spolu výskytu vidím logickou souvislost – kořeny projektivní identifikace i primitivní závisti obvykle leží v pocit vlastní závislosti, který je nesen nelibě a s intenzivní nenávisť, která se s touto bezmocnou situací pojí.

Narativní „stupor“

Tento termín jsem vymyslel na základě dojmu, který jsem měl při produkci příběhů respondenty. Řadím sem dva fenomény, které podle mě spadají pod stejný jev.

Prvním z nich jsou odmlky spojené s projevy úzkosti. Dle skórovací tabulky se jedná o prostředek inhibičního rejstříku, což by poukazovalo na problémy s mentalizací a hraniční strukturu osobnosti. Může se ale jednat i o tzv. poruchy syntaxe a „slovní praskliny“, což je

vážnější forma narušení a souvisí se slabou kontrolou vůči primárním procesům. Oboje značí slabost vůči vnitřnímu světu a neúspěšnou slabost jej potlačit. Tyto fenomény způsobují zastavení asociační aktivity – proto „asociační stupor“.

Druhým způsobem, jakým se stupor projevuje, je neschopnost vytvářet příběh. To se děje z narativního hlediska v protokolech respondentů mnoha způsoby. Jedním z nich je naznačení množství různých interpretací, tzv. „rozcestí“. Respondent jako by říkal: „může to být takhle, takhle, nebo i takhle, já to nevím, tak si vyberte“. Jiný způsob narativní neschopnosti je otevřený konec, který respondent odmítá zpracovat. Jindy jde zase o pouhý popis tabule, bez vnesení významu a doručení problému, který by mohl vytvořit zápletku. Všechno svědčí o zamrznutí narace, do stavu nehybnosti, ze které se respondent nemůže pohnout a splnit instrukci TAT – proto „narativní stupor“.

Zajímavé je, že se narativní stupor objevuje v každém z protokolů. Domnívám se, že úzce souvisí s deficitní schopností mentalizace.

Absence copingových strategií

Prakticky v každém protokolu se v různé míře objevuje výrazná absence strategií řešení problémů a nakládání se stresem. Stres, který působí odmlky, poruchy syntaxe a „narativní stupor“, obvykle není uspokojivě vyřešen. Často nastupuje „magické doufání“, že příběh dopadne dobře. Nebo konstatování bezradnosti nad jeho dalším pokračováním. Protagonisté příběhu se buď neseťkávají s žádnými problémy a vše je „zalité sluncem“, nebo se s problémem setkají a pak nastávají dvě varianty: 1) postava sice problém nevyřeší, ale „čas všechno vyléčí, 2) bude se s tím muset smířit, 3) problém postavu úplně zničí.

Tu a tam se nějaká copingová strategie objeví. Pokud tomu tak je, je z diagnostického hlediska zajímavé, že se často jedná o více či méně asociální taktiku. V jednom případě je to snaha o manipulaci objektem. V jiném případě je problém vyřešen odplatou. Další variantou je „deus ex machina“, zásah takřka kouzelného pomocníka – což opět svědčí o závislosti na objektech a infantilním nastavení.

Absence adaptibilních copingových strategií opět spojuje všechny delikventy a dle mého názoru znovu souvisí s deficitní mentalizací. Pokud se v sobě jedinec nevyzná a nedokáže přemýšlet o různých variantách situace – a nemá se pod kontrolou – těžko může vyřešit svoje problémy adaptivním způsobem.

Otázka identity

TAT je nepochybně nástrojem, ze kterého můžeme na konstrukci identity také usuzovat. Pokusím se o takovou analýzu z psychoanalytické perspektivy.

De facto každý z respondentů v TAT jevil potíže s diferenciací subjektu a objektu. Objevovalo se téma závislosti a různé formy projekcí či introjekcí. Postavy byly buď shodné a identické co se týče motivů, neměly dostatečně rozlišená self, nebo se setkávaly s neusměrněnou hostilitou „perzekučního objektu“. Pokud byl objekt k dispozici, respondent měl strach z jeho ztráty. V některých případech se objevovala různá snaha si objekt připoutat nebo si jej pojistit – nebo ho dokonce ovládnout.

Pokud mají respondenti problém s diferenciací subjekt-objekt, znamená to, že jejich vlastní identita je odvislá od objektů, se kterými se identifikují.

Na tomto místě se nám zřejmě otevírá možnost interpretace jejich silné ovlivnitelnosti delikventní subkulturou. V jiném případě se zase nechávají ovlivnit polo-delikventním jednotlivce, vzorem. Stále hledají „náhradní rodinu“. Toto všechno může být snaha po symbiotickém vztahu s objektem, což by analýza protokolů TAT v tomto směru potvrzovala.

	Opuštěnec	Loutka	Pracant	Bojovník	Kus nábytku
Deficit v mentalizaci	✓	✓	✓	✓	✓
Nadměrná banalizace	✓	✓	✓	✓	✓
Potlačovaná agrese	✓	✓	✓	✓	✓
Závislost na objektu	✓	✓	✓	✓	✓
Projektivní identifikace			✓	✓	
Snaha o kontrolu objektu	✓	✓	✓	✓	✓
Primitivní závist	✓		✓	✓	
Narativní „stupor“	✓	✓	✓	✓	✓

Absence copingových strategií	✓	✓	✓	✓	✓
-------------------------------	---	---	---	---	---

3.8 SOUHRNNÁ INTERPRETACE

V této závěrečné kapitole bych chtěl učinit co možná nejlepší syntézu zjištění z obou skupin dat a především je vzájemně propojit. Na úvod bych rád uvedl, že se dle mého názoru hlavní výzkumný cíl naplnil. Obě skupiny dat totiž přinesly zjištění, která nejsou vzájemně odloučená a významově nespojitelná – naopak, jejich syntéza dle mého názoru umožňuje vskutku hlubší proniknutí do uvažování delikventů, tedy do jejich identity a intencionality.

V následujícím textu demonstruji propojení nejdůležitějších kategorií z rozhovorů s poznatky z TAT. Používám přitom psychoanalytický výkladový rámec. Na konci kapitoly přidávám explicitní výzkumné otázky a k nim poskytnuté odpovědi, na základě výzkumných zjištění.

Svět delikventů by se dal velmi zevrubně popsat jako jeden velký, zlý rodič. Proč je zlý? Protože neplní svoje „rodičovské povinnosti. Ty spočívají především ve starání se o delikventa. Ve vidění světa (a lidí v něm) jako „zlého rodiče“ se propojuje kategorie ZLÝ SYSTÉM z rozhovorů se závislostí na objektu, která je patrná z TAT. Jak z rozhovoru, tak z TAT, je dále patrné, že rodič neplní svojí funkci. Je potřeba si na něj dát pozor, příliš ho nerozčítit a zároveň z něj umět vytěžit vše, na co má dotyčný, podle svého pokřiveného morálního uvažování, právo.

S tím rovněž souvisí POZICE OBĚTI. Delikventi mohou cítit oprávnění si svoje práva vyrvat násilím. Tento akt není vnímán jako násilný nebo protiprávní, naopak. Připadají si přece oloupení op svá práva a tak se zdá být logické vzít spravedlnost „do vlastních rukou“. V tomto uchopení moci je prvek omnipotentní, božské kontroly. Je to vlastně moment, kde delikventi nacházejí gratifikaci svého self. Po dlouhé sérii životních neúspěchů jsou najednou v něčem dobří. Mohou se cítit chytřejší než systém – zlý rodič – protože ho najednou dokážou přelstít. Objektem je ale zároveň potřeba manipulovat a kontrolovat ho, protože když by byl nechán na pokoji, mohl by se opět stát „zlým“. Celé by se to dalo přirovnat ke vztahu dítěte, které nevěří svému rodiči, že dostojí svým povinnostem a proto ho musí řídit, hlídat a ovládat.

Fakt, že se zde jedná o metaforický vztah k rodiči, dokládají další poznatky. Strach z opuštění, který je v TAT přítomen, se v rozhovorech projevuje jako kategorie HLEDÁNÍ NÁHRADNÍ RODINY. Delikventi často mluví o potřebě někam patřit a stěžují si na pocity osamocení. To mnohdy koresponduje s nefunkční primární rodinou, ze které vycházejí.

Na rodiči (objektu, systému, ostatních) jsou tedy závislí, což je dost nezáviděníhodná pozice. Proto dává smysl jejich další konání – manipulace, kontrola, krádeže a delikvence. Pomocí trestné činnosti si berou to, co potřebují, aniž by jim to druzí (rodič) chtěli dát. Manipulací toho docílí a manipulací s kontrolou dokážou kontrolovat reakce ostatních lidí (rodiče) – což potřebují, aby o ně nepřišli, nebo aby nebyli nadměrně trestáni.

Z jejich závislosti také plyne vztek. Vztek na sebe, že nejsou dost nezávislí a vztek na druhé, že jsou mocnější, než oni. Mají to, co delikvent chce a nechtějí to dát jen tak (což by jako rodiče z morálního hlediska měli). Tento vztek plynoucí ze závislosti připomíná Nietzscheovský resentment a optikou psychoanalýzy můžeme hovořit o tzv. primitivní závisti.

Fakt, že společenské instituce a druzí lidé (jakožto rodiče) neplní svoje „rodičovské povinnosti“, sytí v delikventech pocit nespravedlnosti a křivdy. Křivda, SMŮLA a POZICE OBĚTI jsou časté kategorie u každého respondenta.

Potlačování agrese v TAT dále odpovídá rozhovorům, kde respondenti popisují sebe sama jako vzor nevinnosti. Oni se jen brání, nikdy nejsou aktivně agresivní. Nepoškozují práva druhých – ale druzí to činí jim. Zde jde vidět potlačování vlastních negativních vlastností – špatných fragmentů já – a jejich projekce na druhé, na „zlé rodiče“. Svět delikventů má toto paranoidní podbarvení.

Deficit mentalizace v TAT se v rozhovorech rovněž odráží. Respondenti svůj život popisují „řečí činů a událostí“. Jde o jakýsi stenografický zápis toho, co se – v pořadí po sobě – událo. Obrovskou roli zde hraje čirá náhoda. Svět respondentů, jako by neměl vnitřek. Působí dojmem, že je osud zavlál do vězení, jako si vítr pohrává s ptačím pírkiem. Zjednodušeně řečeno, svému životu nerozumí. Svůj život nežijí, jejich život „se děje“. Pokud nerozumí sami sobě, jak by se mohli cítit za něco zodpovědní? Všechny součásti jejich já jsou projikovány do druhých, zejména ty špatné. Což opět podporuje jejich paranoidní vidění světa.

V TAT se rovněž objevil obranný mechanismus projektivní identifikace. V rozhovorech, oproti tomu, byla častá jakási transpozice sebe, jakožto agresora, do role oběti – kdežto oběť byla dosazena na pozici agresora. Došlo k pro laika nepochopitelné výměně.

Vysvětlení poskytuje především analýza protokolu a rozhovoru s respondentem, který získal přízvisko „pracant“. Tento respondent v TAT masivně používal projektivní identifikaci – vše špatné ze svého „já“ projikoval ven (např. bezmoc, agresí). Od objektu projekce se následně distancoval a projevoval opovržení. V analýze jeho rozhovoru potom byly zřejmé jeho výbuchy agresivity, které vnímal jako nevinné s neblahými konci, které nemohl předvídat – nebo vnímal svojí agresí jako oprávněnou obranu před zlým útočníkem. Dá se předpokládat, že projekce špatných částí self na druhé významně sytí pocit křivdy a vlastní nevinnosti podobným způsobem i u jiných delikventů. Záměna oběti za agresora tedy zřejmě souvisí s projekcí a projektivní identifikací.

Představa vlastního „já“ delikventů – stejně jako jejich jednající já – jsou tedy prázdné a chudé. Vše, co by je mohlo dělat jedinečnými, je popřeno. I proto potřebují druhé – zejména delikventní kumpány – aby jim pomohli je definovat a najít jejich „místo pod sluncem“. Prázdnota identity se potvrzuje opět oběma skupinami dat. V TAT jde o sloučení s objektem, v rozhovorech odvozování hodnoty od své skupiny nebo blízkých.

Z analýz delikventů dále vystupuje do popředí občasná grandiozita či omnipotence. I té lze rozumět na základě analýzy TAT. Jelikož jejich deficitní mentalizace omezuje možnosti předvídání a reagování, je potřeba tento nedostatek něčím kompenzovat. Pokud jsou delikventi kvůli slabé mentalizaci handicapováni, musí deficit něčím dohnat. A tím je zřejmě omnipotence. Ve své referenční, delikventní skupině je potřeba zapadat, oslnit, dokázat svoje kvality. Umět svět, kterému nerozumí, vyždímat silou a ovládnout. A tímto prostředkem kompenzačního ovládnutí jinak málo předvídatelného světa je nejspíš právě delikvence.

Nakonec je ještě potřeba zmínit často se objevující stud. Stud zřejmě souvisí s neschopností nahlížet špatné vlastnosti jako součást svého já. I tento stud tedy pomáhá vysvětlit TAT. Dle psychoanalytického výkladu je „já“ delikventů příliš křehké na to, aby si připustilo závadnost. Vše špatné a nehodící se je projikováno ven, na druhé. Závadovost by mohla znamenat také opuštění objektem nebo i vyvrácení křehké, na objekt orientované identity. V rozhovorech se tento stud pak nejčastěji projevuje kategorií NEMLUVENÍ O TRESTNÉ ČINNOSTI.

V této poslední části kapitoly Souhrnná analýza bych chtěl zodpovědět explicitně položené výzkumné otázky. Vzhledem k tomu, že většina již byla zodpovězena v některé z předchozích kapitol, budu ve formulaci odpovědí co možná nejstručnější, případně budu odkazovat na příslušné kapitoly, kde je odpověď podrobněji rozvedena.

Jaké jsou příčiny delikventního chování?

V obecné rovině jde o několik hlavních faktorů.

Za prvé, delikventi nejspíš vykazují zásadní deficit v oblasti mentalizace. Díky tomu jsou významně handicapováni v dosahování kulturně stanovených cílů. Jsou také omezeni ve schopnostech vytváření a udržování dlouhodobých vztahů. Mají tím pádem i zásadní problémy se sebeovládáním. Aby tedy uspokojili svoje potřeby, musí hledat alternativní cestu, v tomto případě cestu delikvence.

Za druhé, delikventi obvykle pocházejí z nepříznivého rodinného prostředí, které samozřejmě souvisí i s handicapem v mentalizaci. Svoji negativní zkušenost s rodičovskou péčí si nesou životem dál a obraz deprivujících rodičů zobecňují na celou společnost. Vůči této společnosti následně cítí křivdu a požadují – jako dítě po rodiči – to, co jim vlastní rodiče nedali a na co podle sebe mají morální, nezadatelné právo. Proto se uchylují k delikvenci, která je získáváním zdrojů a formou pomsty zároveň. Tomuto počínání, které v sobě nese prvky spravedlivé odplaty, jsem nazval **teorií retribuce**.

Jaká je jejich identita?

Na základě rozhovorů i analýz TAT lze konstatovat, že identita delikventů je velmi prostá, chudá a zmatená. Obvykle je odvozena od významných druhých, ke kterým se delikventi snaží navázat. Hledají si vzory a napodobují jejich chování.

Také si poměrně často cení vlastní síly a odvahy – což jsou schopnosti, které jim jediné zbývají, když mají problémy s mentalizací. S pomocí těchto vlastností také mohou zastrašovat a ovládat ostatní, když jiné páky chybí. V této oblasti někdy až dosahují pocitu vlastní grandiozity – protože vidí, že jiní lidé, kteří s mentalizací problémy nemají, jim ze strachu ustupují a jsou ovladatelní. Z toho vyplývá i častá stylizace do ochránců-hrdinů, kteří napravují bezpráví. Jednak si tím potvrzují identitu síly a odvahy, druhak se tím zavděčují významným druhým, ke kterým jsou navázáni.

Dále si cení vlastní vypočítavosti a lstivosti – schopnosti ovládat druhé. Opět je to něco, v čem mohou vynikat oproti majoritě. V neposlední řadě se považují za rodinné typy, což opět odráží jejich závislost na druhých a touhu definovat se skrze někoho jiného.

Jaký pohled na delikventy přináší psychoanalytický výklad Tematického apercepčního testu (TAT)?

Na tuto otázku jsem podal obšírný výklad v kapitole souhrnné analýzy protokolů TAT. Ve zkratce, TAT – na rozdíl od rozhovorů – umožňuje dobře odhadnout a popsat úroveň organizace osobnosti delikventů – v tomto případě se ukazuje, že všichni náleží hraničnímu spektru, většinou s narcistními rysy.

TAT dále dovede postihnout jedinečné psychické procesy, které se sice v rozhovoru nacházejí také, ale výzkumník by si jich nemusel všimnout, nebo by možná nepochopil jejich pravou podstatu. Příkladem je projektivní identifikace, která se v rozhovorech buďto neobjevuje, nebo je naznačena v záměně oběti za agresora.

TAT také lépe ukazuje schopnost zvládat, nebo nezvládat vlastní impulzy a vnitřní pochody. Např. ukazuje problém s připuštěním a mentálním uchopením agrese. Pokud agrese nemůže být připuštěna do vědomí a nemůže jí být přiřazena představa, jak může být v reálném životě vůbec regulována? TAT zjednodušeně umožňuje lépe pochopit limitace schopností a možností delikventů a tím pádem i lépe vysvětlit podstatu jejich selhání v běžném životě a podstatu jejich trestné činnosti.

Na základě psychoanalytického výkladu TAT můžeme být také teoreticky schopni lépe odhadnout prognózu – víme, čeho je jedinec schopný a čeho není. Případně bychom snad také mohli lépe plánovat terapii a podpůrná opatření. Dokážeme totiž odhadnout, kde se nachází slabá místa dotyčného a na čem potřebuje pracovat.

Díky identifikaci klíčových jevů v TAT a jejich provázání s koreláty v rozhovorech je možné nyní uvažovat o typickém „delikventním“ stylu narace v TAT. Klíčové jevy a s nimi související narativní prostředky – jako např. otevřené konce, různé možnosti vyústění, narativní stupor, popis místo narace, aj. – by se daly v budoucnu využít v sestavení jakési škály delikvence pro TAT.

Jaký pohled na delikventy přináší analýza volných rozhovorů o trestné činnosti?

Podrobnou odpověď na tuto otázku poskytuji v příslušné kapitole, v souhrnné analýze rozhovorů. Stručná odpověď spočívá zejména v identifikaci určitých invariant, které v pohledu na sebe a na okolní svět delikventi mezi sebou sdílejí. Ačkoli se liší v drobných detailech, některé vzorce zůstávají napříč rozhovory stejné. Jde např. o vnímání společenských institucí jako nespravedlivých a příliš krutých. Dále jde o časté hledání náhradní rodiny, protknuté různými neúspěchy a nezdary. Nebo např. ambivalence ve vztazích s jinými delikventy, které částečně vnímají právě jako tuto náhradní rodinu, ale zároveň si uvědomují, že jsou jimi

vykořisťování a že se jim nedá důvěřovat. Významných jevů bylo v rozhovoru odhaleno velké množství, řadu z nich vysvětlila do hloubky právě analýza TAT.

Mají oba soubory dat a jejich rozbor vzájemně se doplňující prohlubující charakter? Pokud ano, co se díky jejich kombinace můžeme o delikventech dozvědět?

Tuto otázku podrobně zodpovídám v předchozí části textu, rozdělené na „fenomenologickou“ esej, kde popisují svět očima delikventů, a potom v následující stati nazvané „Rozbor světa delikventů“. Pokusím se zde o krátkou a hutnou odpověď.

První část otázky mohu zodpovědně potvrdit souhlasem – ano, kombinace těchto dvou souborů dat a jejich analýz se vzájemně doplňuje a poskytuje celkově hlubší vhled do zkoumané problematiky. Výběr těchto postupů se ukázal jako užitečný.

Druhá část otázky zasluhuje více prostoru, opět tedy odkazuji na výše zmíněné části textu, kde se těmto nálezům podrobně věnuji. Ve zkratce, kombinace analýz tohoto druhu přinesla vhled do mentálního nastavení a struktury osobnosti delikventů, které tkví v hraniční organizaci osobnosti, s její nedostatečnou odděleností subjektu od objektu, se závislostí na něm a paralelní touhou demonstrovat svoji samostatnost, sílu a nezávislost. Tato zafixovaná, nezralá očekávání, zhruba z období předškolního věku dítěte, jsou následně petrifikována a projikována v dospělosti na celou společnost, což vede k řadě sociálně konfliktních situací a nakonec i k delikvenci. Tuto hypotézu jistí obě skupiny dat, rozbor rozhovorů i analýzy TAT.

3.9 DISKUSE

V této kapitole nejprve porovnám závěry svého výzkumu s vybranými teoriemi delikvence, které jsem představil v teoretické části práce. Jelikož jsem došel k závěru, že za delikvencí stojí určitý osobnostně-kognitivní handicap, budu se soustředit na teorie, které zaujímají podobné stanovisko. Z teorií staršího data jde zejména o teorii sebekontroly T. Hirschiho a M. Gottfredsona, dále o teorii tlaku, jak ji postuloval R. Agnew. Ohledně novějších, vývojových teorií, uvedu významné paralely s teorií Thornberryho a vývojovou taxonomií T. Moffitt. Budu se také soustředit na popis výše uvedeného handicapu optikou psychoanalýzy, jmenovitě teoriemi objektních vztahů - a to především z toho důvodu, že jsem k výzkumu používal způsoby analýzy vycházející z tohoto výkladového rámce.

V diskusi se následně také budu věnovat možností aplikace získaných poznatků v preventivně-léčebné a etopedické praxi, implikacemi pro další výzkum a analýzou slabin této práce.

3.9.1 PROPOJENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU S DOSAVADNÍM VĚDECKÝM POZNÁNÍM

Při propojování výsledků výzkumu s teoriemi delikvence nemohu opomenout kriminologickou klasiku, a to teorii Edwina Sutherlanda. Můj výzkum v obecné rovině podporuje autorovu teorii diferenciálního sdružování, a sice postulát, že kontakty s ostatními kriminálníky potencují vlastní delikvenci jednotlivce. Stejná shoda by se dala konstatovat s teorií sociálního učení R. Akerse, který tvrdí, že delikventi se učí kriminálními strategiím, ale i motivačním dispozicím delikventního typu, v kriminogenních skupinách, a to prostřednictvím observačního učení a nápodoby.

Analýza rozhovorů v mém výzkumu skutečně potvrdila silnou afinitu respondentů k jejich “delikventním vzorům.” Zajímavým zjištěním pro mě byl charakter jejich obvyklých vzorů. V několika případech se v životě respondenta objevil jedinec - obvykle staršího věku, než samotný respondent - který měl také zkušenosti s delikvencí, ale zároveň vedl i “normální život”. Většinou nebyl uvězněn, nebo jen jednou. Tyto jedince jsem přirovnal k “obojživelníkovi” mezi světem normálním a světem zločinu. Jedinec tohoto ražení se obvykle podřídil běžnému životu se všemi povinnostmi, vyplývajícími ze socio-kulturního prostředí a delikvenci realizoval jaksi příležitostně a skrytě. To, co na nich respondenti obdivovali, bylo skloubení obou světů a úspěch v obou rovinách.

Identifikaci podobných, starších mužských vzorů s tímto “obojživelným” životním zaměřením, jsem učinil již v rámci diplomové práce z r. 2012. Zdá se, že tento nálezný podporuje teorii sociálního učení R. Akerse. Doplnil bych, že delikventům ve výzkumu - tj. těm, kteří na rozdíl od svých vzorů nebyli úspěšní a procházeli ústavní výchovou či vězením - schopnosti jejich vzorů chyběly. Objevovala se jakási naděje, že si tyto dovednosti nějak časem osvojí.

Existuje ale jeden rozdíl, kde se závěry mého výzkumu s teoriemi kulturní transmise rozcházejí. Zatímco Sutherland i Akers doznávají, že jedinec se musí antisociálnímu chování a postojům naučit, stejně jako těm socializovaným, z mého výzkumu spíše vyplývá, že delikvence - resp. mentální nastavení, zakládající delikvenci - je něco dřívějšího, bližšího přirozenosti. Delikventi totiž z mého výzkumu vycházejí jako nezralí jedinci, kteří socio-emočně uvízli v dřívějších stádiích psychického vývoje. Tím pádem si neosvojili některé

schopnosti, které jsou pro úspěch v dalším životě žádoucí. Tento handicap se nejspíš promítá i do oblasti kognitivní. Jde souhrnně o schopnost mentalizace, která je v jejich případě deficitní.

Tento závěr nachází významnou shodu např. s teorií sociální kontroly. Dvojice autorů, Hirschi a Gottfredson, mluví ve své “obecné teorii zločinu” o faktoru sebe-kontroly, který je údajně všem zločincům společný. Sebekontrola se podle nich osvojuje v primární rodině, na základě dobré výchovy a citové vazby k rodičům. Tento postulát je ve shodě s teoriemi objektivních vztahů v psychoanalýze, které vyzdvihují důležitost zvnitřněných reprezentací rodičů, tzv. Objektů, které jedinec následně používá k rozličným operacím v psychickém i sociálním životě. Regulují díky nim svoje afekty, chování, a ovlivňují i jeho sociální percepci a kognici. Pokud toto zvnitřnění dobrých objektů selže, objevují se problémy s adaptací a seberegulací obecně.

Psychoanalýza ovšem, na rozdíl od Hirschiho a Gottfredsona, neaplikuje takový deficit přímo na delikvenci. Můj výzkum potvrzuje, že tato aplikace je možná. Dalším psychoanalytikem, který v tradici objektivních vztahů pokračuje, je Otto Kernberg. Tento autor mluví o antisociální osobnosti jako o těžké, narcistní poruše v rámci hraniční organizace osobnosti. Znamená to, že takový jedinec dosud nepřekročil období autoerotismu - neobjevil druhý objekt, který by vnímal odděleně od sebe samého. Místo toho se snaží objekt omnipotentně kontrolovat, jako by byl jeho součástí. Grandiozní já pohltilo superego v jeho zárodku, takže se nemohlo dostatečně vyvinout. Nedostatek v superegu následně vede k antisociálnímu chování (Kernberg, 2004).

Problém v oblasti superega odpovídá nedostatečně zvnitřněným, dobrým objektům, řečeno s teoriemi objektivních vztahů. A zde je podle mého názoru oslí můstek k teorii sebekontroly Gottfredsona a Hirschiho. Můj výzkum podporuje závěry dvojice badatelů, i O. Kernberga - delikventi se jeví jako hraničně organizované osobnosti s narcistními rysy, kteří obtížně regulují vlastní, vnitřní svět. Problémy s regulací ústí v antisociální chování.

Co se týče teorií kulturní transmise, tedy E. Sutherlanda a R. Akersa, delikventi si skutečně hledají členy kriminální subkultury, kteří je v jejich vlastní trestné činnosti podporují - ale antisociální, slabě regulované chování je něco inherentního, co si do těchto subkultur jedinci již přinášejí s sebou.

Tento prvotní handicap, který předchází samotnému “zasvěcení” jedince delikventní subkulturou, se dá také nahlížet optikou autorky Melanie Kleinové, jejíž práce ve čtyřicátých letech 20. století způsobila rozkvet teorií objektivních vztahů v rámci psychoanalýzy. Podle M.

Kleinové se hraničně organizované osobnosti nacházejí v tzv. paranoidně-schizoidní pozici (podrobněji viz teoretická část práce). V této pozici rovněž nedostatečně diferencují mezi sebou a objektem, očekávají automatické plnění svých přání a všechny zlé aspekty druhých i svého já odštěpují a projikují. Proto také mají ve svém mentálním nastavení silně paranoidní podloží. A protože objekt vnímají jako “prodloužení svého těla”, uchylují se k manipulaci a onipotentní kontrole. Všechny tyto náležitosti lze - podle psychoanalytického výkladu TAT - aplikovat i na respondenty v mém výzkumu. Toto jejich nastavení se následně sráží s okolním světem, kde se cítí odmítání a nepochopení, a kde se dožadují plnění svých přání a potřeb. Jelikož jejich dětská očekávání nemohou být splněna a místo toho přichází další a další sankce, sytí se tím jejich paranoidní nastavení a stupňuje se pocit křivdy. Delikventi následně cítí o to větší oprávnění k uspokojení svých potřeb nelegální cestou a cítí potřebu odplaty vůči “nespravedlivému rodiči”. Tento začarovaný kruh křivdy a odplaty jsem nazval teorií retribuce.

Teorie retribuce tak, jak jsem ji popsal výše, ovšem není v kriminologii nic nového. V následující pasáži bych chtěl zmínit některé autory, kteří se tématem křivdy a odplaty u delikventů zabývali také. Pokusím se vysvětlit, v čem se naše závěry shodují, event. v čem tomu tak není.

Sociolog Robert Agnew psal o tzv. anomických pocitech, které v jedinci vznikají, pokud se mu nedaří dosáhnout svých cílů, nebo naopak tehdy, pokud nemůže uniknout z nepříjemné situace, do které je tlačěn společností (dá se říct, že obě situace nastávají během vývoje v případě delikventa, s deficitní mentalizací). Jedinec má situaci obzvlášť těžkou, pokud se vlivem sociokulturního prostředí, odkud pochází, nenaučil potřebným copingovým strategiím, kterými může tento “společenský tlak” kompenzovat. (Agnew, 1985) Zde nemohu upozornit na shodu s výsledky svého výzkumu, kdy se deficit copingových strategií u respondentů ukázal naprosto zásadní. Dále, podle autora, mezi “anomické pocity” můžeme řadit i pocit křivdy. Pocit křivdy následně může vést k různým formám sociální deviace, včetně delikvence.

V souladu s teorií tlaku tedy můžeme konstatovat, že delikvent se opravdu může - vlivem svého handicapu a požadavků společnosti - cítit pod tlakem. Společenský tlak k přizpůsobení, který je pro něj obtížný, může vnímat jako křivdu, což se možná odráží v jeho následně zformované životní filozofii.

Dalším, kdo také postuloval tyto pocity křivdy delikventů vůči společnosti, byl kritický sociolog, autor teorie „dramatizace zla“, Frank Tannenbaum. Delikventi podle něj kvůli vyčlenění z běžných sociálních aktivit (dysfunkční rodina, chudoba, aj.) nemohou uspokojit

jisté psychologické potřeby, např. ocenění v kolektivu, touhu po zábavě a vzrušení – a delikventní gang jim tyto možnosti nabídne. Reakci společnosti jako trestající a odsuzující potom vnímají jako křivdu a tento pocit hořkosti / ukřivdění se s nimi už táhne celý život. (Barmaki, 2019)

Vrátíme-li se k teoriím tlaku, z teorie společenské anomie E. Durkheima vycházel i sociolog, T. Thornberry. Oslabení společenských vazeb podle něj také vede k delikvenci. Ve své teorii ovšem přidává aspekt. tzv. Recipročních modelů, kdy na sebe jednotlivé kriminogenní složky a společenské síly vzájemně působují a ovlivňují se. Podle něj, selhání v rodinné socializaci vede nutně k selhání i v té druhé - školní. Ta zase nazpět negativně ovlivňuje vztah s rodiči. Tyto reciproční vazby vhánějí mladého delikventa do osidel starších, kriminálně orientovaných jedinců, kteří na něj dále v tomto směru působí. Thorberry neopoměl připomenout, že vlivem setrvávání v recipročních modelech s antisociálním charakterem jedinec “netrénuje” potřebné sociální dovednosti a ani se je nemá kde naučit. Není řídkým jevem, že s úderem dospělosti jedinec v zásadě nepoznal jiné, ne-delikventní prostředí. Dospělost následně vyžaduje obrovskou míru samostatnosti. Pokud dotyčný potřebnými schopnostmi nedisponuje, velmi těžko se bude do společnosti vracet. Tato teorie jakéhosi “kumulovaného handicapu” rovněž podporuje výsledky výzkumu.

Vzhledem k charakteru deficitu v mentalizaci u delikventů se dá dovozovat, že problém vzniknul už v raném dětství, v oblasti výchovy a citové vazby k rodičům. Autor konceptu mentalizace Fonagy píše, že podmínkou rozvoje této schopnosti je stabilní a trvalý vztah mezi dítětem a jeho vztahovými osobami. Jak ukazuje výzkum, jedinci s dezorganizovaným typem citové vazby mají obtíže s reflektivní funkcí a mentalizací (Fonagy, 2001, in Čermák a kol., 2012).

Další implikace tohoto deficitu, získaného v rámci primární rodiny, můžeme uvést do kontextu kriminologických teorií, které zohledňují vliv zpětných vazeb v rámci vývoje. V souladu s teorií T. Thornberryho tedy u delikventů nejspíš došlo právě k takové “kumulaci handicapu”, který vyústil až v petrifikaci delikventní identity a intencionality. Toto mentální nastavení následně nedává delikventům příliš na vybranou, resp. jim značně ztěžuje opuštění delikventní dráhy.

Stejná shoda panuje mezi tímto zjištěním a teorií T. Moffitt. Tato autorka rovněž hovoří o raných deficitech u pozdějších delikventů. Tyto deficity, které jsou přítomné už v dětském věku, ale autorka nevykládá psychoanalyticky, nýbrž neuropsychologicky. Podle jejího názoru

za nimi stojí nižší IQ - obzvláště verbální - a poruchy exekutivních funkcí, jako např. impulzivita a nepozornost. Zároveň ale dodává, že u těchto tzv. perzistentních delikventů (definice viz teoretická část práce) se musí tento neuropsychický terén setkat s nepříznivým rodinným prostředím. V tomto dysfunkčním prostředí obvykle převažují tresty a negativní reakce, což dítě následně vede k rezignaci a upevňování antisociálních vzorců v chování. Kumulativnímu efektu handicapu spolu s nadměrnou kritikou ze strany autorit T. Moffitt říká “efekt sněhové koule” - nabaluje se tak, jak jde vývoj kupředu.

V teorii T. Moffitt je tedy přítomný předpoklad prvotního handicapu, nepříznivého rodičovství, kumulativního efektu problému a také pocitů křivdy a nepochopení ze strany delikventů. Oproti této teorii, v mém výzkumu nelze spolehlivě potvrdit ani neuropsychické odchylky u delikventů - na tento aspekt se výzkum vůbec nezaměřoval - a vlastně ani to, že respondenti, kteří byli výzkumu podrobeni, patří do skupiny “perzistentních delikventů se začátkem v dětství”, o kterých T. Moffitt mluví. Řada z našich respondentů uváděla, že měla “skvělé dětství”. Ačkoli to zde nelze vyvrátit na empirické úrovni, jejich deficit v mentalizaci a nezralé objektní vztahy nasvědčují opaku, tedy nepříznivým rodinným podmínkám v jejich dětství.

Na tomto místě bych rád učinil určité shrnutí. Zjištění z provedeného výzkumu naznačují následující předpoklady: 1) nepříznivé rodinné podmínky v brzkém vývoji vedly k zformování hraničního uspořádání osobnosti s narcistními a antisociálními rysy a k deficitní mentalizaci, 2) toto mentální nastavení jedince v procesu socializace znevýhodňovalo a vedlo ke konfliktům s okolím, 3) tyto konflikty s okolím upevnili pocit nespravedlnosti a paranoidní linie v uvažování, která už tak byla přítomná v souvislosti s hraničním uspořádáním osobnosti, 4) vleklý a upevněný handicap ve schopnostech adaptace společně s pocity křivdy vedl k petrifikaci delikventní intencionality a identity, která vede k recidivě a snižuje pravděpodobnost zařazení zpět do konvenčního života majoritní společnosti. Tyto předpoklady v různé podobě sdílí i autoři teorie kontroly, M. Gottfredson a T. Hirschi, stejně jako kriminologové vývojové linie, T. Moffitt a T. Thornberry. Výše uvedený popis mentálního nastavení vychází z psychoanalýzy, z teorií objektních vztahů.

3.9.2 VYUŽITÍ ZÍSKANÝCH POZNATKŮ V PREVENTIVNĚ-LÉČEBNÉ A PEDAGOGICKÉ PRAXI

Z výše popsaného logicky vyvstává otázka: co s tím jako společnost můžeme udělat? Pro nás, stejně jako pro samotné delikventy, by bylo ideální další delikvenci zamezit a umožnit těmto jedincům úspěšnou resocializaci. Než se vyjádřím k možnostem, které nám na základě

výše uvedených zjištění zbývají, chtěl bych krátce zmínit souvislost s kritickými teoriemi M. Foucaulta a F. Tannenbauma.

V teoretické části práce jsem teorie obou autorů představil. Oba se v zásadě shodují v jedné premise: my, jakožto společnost, nadměrně trestáme prvopachatele a ubíráme jim možnosti návratu do konvenční společnosti. Tito jedinci dostávají “nálepku”, která se s nimi vleče životem dál a funguje jako sebesplňující proroctví. Dochází v podstatě k jakési “systémové šikaně”. Jedincům je odebrána (resp. značně ztížena) možnost pracovat, což je ale zároveň nejocetňovanější součást naší kultury. Proto jsou vytlačeni na okraj, bez možnosti návratu. Stojíme tedy před otázkou, zda výsledky mnou provedeného výzkumu tyto teorie spíše potvrzují, nebo spíše zpochybňují.

Přiznám se, že před samotným výzkumem jsem na tyto teorie nahlížel skepticky. Po skloubení poznatků z analýz TAT a rozhovorů a shledání významného deficitu v mentalizaci jsem však změnil názor.

U obou teorií jsem od začátku viděl mezeru v chybějící úvaze o tom, proč vlastně jedinec začne páchat trestnou činnost. Obě teorie, jako by se zaměřovaly pouze na důsledek – co s delikventem potom děláme my, společnost. Tento aspekt stále vidím jako jejich slabinu. Delikventi – alespoň tací, jak jsem je poznal ve svém výzkumu – ale nejspíš začínají s kriminalitou kvůli závažnému problému na samotném počátku. A ten stojí za to analyzovat, aby se mohlo těmto eskalacím v dospělosti předcházet.

Na druhou stranu, pokud těmto jedincům nepomůžeme ve fázi socializace, ve které jsou značně znevýhodněni díky potížím s mentalizací, a za následnou trestnou činnost je těžce potrestáme, dáváme jim snad na vybranou? Není to začarovaný kruh trestání a proviňování, sycený jejich pocitem křivdy? Není to „efekt sněhové koule“, o kterém píše T. Moffitt? Trestem nenastavíme správné chování, jak ostatně tvrdil už profesor Zdeněk Matějček (2015) A tím spíš nevytvoříme osobnostní předpoklady k lepší mentalizaci.

Náš přehnaně kritický postoj a vyžadování perfektní samostatnosti možná naplňuje kritéria toho, co F. Tannenbaum nazval „dramatizací zla“. Zprvu méně škodlivé přečiny označíme nálepkou a místo, abychom návrat do konvenční společnosti jedinci usnadnili, ho zkomplikujeme. Na místě je také zmínit Edwina Sutherlanda a jeho známý spis „Kriminalita bílých límečků“. Autor cituje jednoho sofistikovaného kriminálního, který přirovnal zákon a justiční systém k pavučině. Malé mouchy se do ní chytí, ale velké včely se bez problémů vytrhnou. Respondenti v tomto výzkumu jsou dle mého názoru právě těmito „malými

mouchami“. Mistři organizovaného zločinu, kteří za nimi stojí, kteří je k delikvenci podněcují a kteří na nich vydělávají peníze (viz rozhovory), zůstávají na svobodě.

Nyní tedy zpět k otázce, co můžeme jako společnost na základě předchozích výzkumných zjištění dělat pro to, abychom delikvenci buďto v rámci socializace a výchovy předcházeli, nebo proto, abychom těmto dospělým delikventům umožnili resocializaci.

Předně, za výše popsaným handicapem a specifickou strukturou jejich osobnosti stojí raná deprivace z dětství. Proto delikventi přirozeně hledají „náhradní rodinu“. Tato jejich potřeba nesmí být opomíjena, naopak, je třeba na ní postavit intervence a podpůrná opatření. Otázka, jak přesně toho dosáhnout, je velmi komplikovaná a snaha o její zodpovězení by přesahovala rozsah této práce. Domnívám se, že je potřeba vytvořit nízkoprahové a dostupné služby pro děti s rizikovými předpoklady, z dysfunkčních rodin. Dále je třeba poskytnout prosociální vzor, se kterými by se mohli identifikovat.

Existuje výzkum prokazující, že účast v neorganizovaných aktivitách s vrstevníky bez dohledu dospělých s delikvencí pozitivně koreluje. S delikvencí dále také významně koreloval čas strávený s rodiči v nepopulární aktivitě a obecně nechtěné aktivity, které si mladý člověk nevybral dobrovolně. Druhý z poznatků v podstatě vyvrací populární, laický argument, že je potřeba mladé, rizikové lidi hlavně „zaměstnat“, aby jim nezbyl čas na „lumpárny“. (Agnew, 1989) Jaké z toho tedy plyne ponaučení? Riziková mládež přirozeně hledá sociální prostředí, které by je přijalo a smysluplně naplnilo jejich volný čas. Tento závěr koresponduje s kategorií „hledání náhradní rodiny“ a se „závislostí na objektu“, která vyplývala z analýz TAT.

Pokud toto prostředí nenajdou v rámci konvenční společnosti, logicky je přitahuje delikventní subkultura. J. Shortt a kol. (2003) studoval delikventní mládežnické skupiny. Ve své studii prokázal jev, který nazval „delikventním tréninkem“. Ten spočívá především v rozhovorech o trestné činnosti, které mají střídavě motivující a střídavě přípravnou úlohu. Soupeřit s vlivem těchto skupin zřejmě nemá smysl – smysl má nabídnout takové mládeži alternativu.

T. Moffitt např. cituje studii, uskutečněnou v jedné sociálně vyloučené městské lokalitě v USA. Chlapci z afroamerické komunity vykazovali méně delikventní aktivity, pokud byli vůdci komunity cíleně zapojováni do jejich sociálních a pracovních aktivit. U takových jedinců se delikventní chování prakticky nevyskytlo. (Moffitt, 1993) Frick (2009) dále cituje závěry dalších badatelů podle kterých se osvědčuje zapojovat adolescentní delikventy mezi jiné, prosociálně zaměřené vrstevníky. Všechny tyto studie dokládají významný vliv identifikačních

vzorů pro takto ohrožené jedince v období adolescence. Proto je důležité na těchto principech vystavit i preventivní programy.

Z mého výzkumu dále vyplývá, že za delikvencí stojí do značné míry rodinná nepohoda a rodičovská selhání, kombinaci s dětmi, které se projevují antisociálně. Podpůrná opatření by tedy možná mohla směřovat přímo na rodiče dětí s poruchami chování, a to jak terapeutická, tak výchovně-edukativní. Cílem takových intervencí by mohla být dekonstrukce a prevence „efektu sněhové koule“, o které mluví T. Moffitt. Také se může pracovat přímo i s těmito dětmi, ideálně nejspíš pak s celým rodinným systémem. Tento předpoklad podporuje i J. P. Frick (2009). Podle něj se v takových případech osvědčila kombinace programů pro rodiče a u dětí pak nácvik schopností seberegulace a zvládnání hněvu.

Terénní služby pro rodiny s dětmi dnes u nás v ČR vykonávají sociálně aktivizační služby (SAS). Potíž je, že podmínky jejich působení jsou definované sociálně – jde tedy o finanční a sociální zázemí rodiny. Psychologické pozadí rodinných interakcí patrně nikdo nezkoumá a nezjišťuje. Citová deprivace a subdeprivace se přitom určitě odehrává i v některých rodinách, které z existenčního hlediska vůbec nestrádají. A co se týče služeb SAS, obvykle ani takto sofistikované intervence, spočívající v rodinné terapii a edukaci rodičů, neposkytují. Jednak se na to nezaměřují, jednak mají nejspíš k dispozici málo takto specificky vzdělaného personálu a prostředků. Je otázkou, která složka našeho systému by mohla (nebo měla) tuto roli zaujmout a jak přesně takovou službu poskytovat.

Myslím si, že důležitou roli může v tomto směru zastat škola. Podle Thornberryho je škola druhou nejvýznamnější socializační institucí hned po rodině, přebírá po ní pomyslnou „štafetu“ a svojí interakcí s dítětem zase zpětně ovlivňuje vztahy v rodině a také vztahy s vrstevníky. Pokud se nemůžeme dost dobře v intervencích zaměřit na rodinu, můžeme se zcela určitě, jakožto odborná veřejnost, zaměřit na školu. Otázka tedy zní, co by ve škole mělo být jinak.

Myslím si, že speciálně v otázkách prevence delikvence je potřeba, v očích dítěte, změnit školu z instituce disciplinující na instituci přijímající a začleňující. Vyjdeme-li z teorie prvotního handicapu ve smyslu mentalizace a spojených schopností či osobnostní struktury (impulzivita, problémy s plánováním, nízká frustrační odolnost, nezdrženlivost afektů, aj.), takové dítě je pro školní kritériu takřka předurčeno k selhávání. Pokud učitelé jako autority, reprezentující společnost, k takovému dítěti přistoupí s kritikou, pouze posilují „efekt sněhové koule“, jak o něm píše Terrie Moffitt. V dítěti následně budou vznikat „anomické pocity“,

řečeno s R. Agnew, včetně pocitu krivdy a touhy po odplatě, které i následně v dospělosti zobecní na celou společnost. Oporu naopak může najít v delikventních skupinách, jak říká Thornberry i Agnew. Nepřímo tak nad dítětem vyřkneme do budoucna ortel „delikvent“ a vytvoříme sebesplňující proroctví.

Předpokládám, že obzvlášť dítě, které je většinu života kritizováno a musí vyvíjet větší snahu, aby zvládalo pro jiné snadné úlohy, bude vděčné za více pozornosti. Myslím si, že by takové dítě mělo dostat zvláštní roli nebo pověření v rámci školního systému – o tom ostatně mluví i psychoanalytik D. Winnicott, který v diskusi po své známé přednášce *Delikvence jako známka naděje*, odpovídal na dotaz jednoho z posluchačů, co by ve skupině dělal s tím nejproblémovějším dítětem. Winnicott odpověděl, že by mu přidělil zvláštní úlohu.

U těchto dětí bychom měli hledat jejich silné stránky, díky kterým je můžeme ocenit a pomoci jim nalézt sebehodnotu a uplatnění v kolektivu. Může to být např. sport, který škola organizuje a případně se jím prezentuje navenek. Může to být ale i pomoc se stěhováním nábytku nebo výzdobou školy. Nápadů bychom určitě měli mnoho. A naopak, za drobné prohřešky, které souvisejí spíše s nezvládnutím požadavků než se zlým úmyslem, bychom měli k těmto dětem projevit maximální velkorysost, abychom dekonstruovali katastrofální „efekt sněhové koule“.

Od otázky prevence se pomalu přesouváme k tématu resocializace u již dospělých vězňů. Pokud chceme na tuto cílovou skupinu efektivně působit, nesmíme zapomínat na tři základní aspekty, které takové jedince vystihují: 1) vzhledem k jejich intencionalitě a identitě mají inherentní snahu druhými (obzvlášť reprezentanty „zlého systému“) manipulovat a snažit se je přechytračit. 2) mají sklon hledat „náhradní rodinu“, 3) mají omezené schopnosti, vzhledem k deficitní mentalizaci, k samostatnému životu a adaptaci na konvenční podmínky v naší společnosti.

Pomoc by se tedy měla zaměřit nejen na rozvoj jejich schopností, ale především na poskytnutí realistických a důstojných životních podmínek po propuštění z výkonu trestu. Mám tím na mysli především pomoc s jednáním na úřady, s vyřízením potřebných náležitostí, se sháněním bydlení a zprostředkování práce. Taková pomoc by měla mít, dle mého názoru, komplexní charakter a měla by se blížit case managementu.

Tato cesta musí být pro delikventy zároveň dostatečně lákavá a v jejich očích výhodná - minimálně ve stejné míře, jako pokračování v delikvenci. Podle některých studií se osvědčuje využít jejich typicky silné orientace na odměnu, která je pro tyto jedince typická (Loeber, 2009).

Prosociální chování se musí tzv. vyplácet oproti chování, které společenské normy a práva ostatních porušuje. Jednoznačně by ale měla být stanovena jasná pravidla poskytnutí takové pomoci.

Nancy McWilliams (2015) u dospělých antisociálních jedinců radí s pomocí terapie hledat uspokojení potřeb jinou, než antisociální cestou - zároveň ale důrazně doporučuje terapeutům, aby se nenechali těmito jedinci manipulovat, jinak okamžitě ztratí jejich respekt. Tento předpoklad podporují i závěry mého výzkumu - nechat se převézt delikventem znamená přijmout na sebe projektivní identifikaci jeho vlastní nevědomé bezmoci. Kromě ztráty respektu to může mít i další nechtěné důsledky. Mimo jiné potvrzení jeho stávajícího vidění světa - podpoření onnipotentní kontroly. A ratifikace pohledu na druhé jako na “nedbalého rodiče, který má co vracet.”

Dodržování jasně stanovených pravidel takové pomoci by mělo být důsledně hlídáno. Pravidla musí být zároveň z pohledu delikventů realistická a splnitelná - nesmíme zapomínat, že jejich mentální nastavení se v leccems - dle výsledků výzkumu - blíží dítěti předškolního věku. Nadměrné požadavky a tvrdé tresty jsou hlavní příčinou “efektu sněhové koule” a v jejich minulosti vedly pouze k posílení antisociální životní orientace. Důležité je nepodporovat tento začarovaný kruh. Terapeut či etoped by měl spíše sehrát roli chápajícího, ale důsledného rodiče, který vede dotyčného jedince k samostatnosti v malých, zvládnutelných krocích.

Dále je velmi důležité vytvořit podmínky k úspěšné resocializaci. Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že mnoho vězňů se po propuštění potýká s dluhy. Jeden z respondentů dále sdělil, že při propuštění dostane 1000 Kč a má s nimi vydržet celý měsíc. Není divu, že se delikventi po propuštění tak rychle dopouští dalších trestných činů. Jiný respondent zase uvedl, že na něj delikventní kumpáni (dealeři pervitinu) pokaždé čekají před bránou vězení, až ho propustí. Jde vidět, že příležitost, kterou nedostanou od společnosti, dostanou od kriminogenní subkultury. Je potřeba jim nabídnout alternativu, kterou mohou využít. Domnívám se také, že už během výkonu trestu by měli být s touto alternativou seznamováni a připravováni na její využití.

3.9.3 PODNĚTY PRO DALŠÍ VÝZKUM

Na základě mého výzkumu bylo ustanoveno několik předpokladů, které by bylo zapotřebí potvrdit dalším, specializovaným výzkumem. Jedním z nich je domněnka, že delikventi s deficitem v mentalizaci spadají do skupiny tzv. Perzistentních pachatelů dle teorie vývojové taxonomie Terrie Moffitt. Tento předpoklad je stanoven na základě psychoanalytického postulátu, že k deficitu v mentalizaci dochází nedostatečným zničením “dobrých objektů” - což souvisí s dysfunkční rodičovskou péčí. S tím souvisí úvaha, že deficit v mentalizaci působil problémy respondentům již od dětství. To ale není tímto výzkumem prokázáno. Obecně vyvstává otázka, zda deficit v mentalizaci nějakým zásadním způsobem vstupuje do socializace např. v mladším školním věku.

Stejně tak můj výzkum empiricky zcela nepotvrdil “efekt sněhové koule”. Na jeho působení rovněž pouze usuzuji, a to převážně z analýzy aktuálního mentálního nastavení respondentů, kde nacházím stopy po křivdách z minulosti. Na druhou stranu, minimálně tři respondenti mluvili o pocitu osamění a vykořenění a skoro všichni popisovali běžný život ve společnosti jako “těžký”. Opět, z těchto dat můžeme na “efekt sněhové koule” pouze usuzovat.

Výzkum by se také mohl zaměřit na souvislost inteligence s mentalizací. Předpoklad vzájemné podmíněnosti kognitivního a socio-emočního vývoje byl již v psychologii několikrát formulován. Provázanost přímo s konceptem mentalizace, zvláště u delikvence, zůstává zatím “hudbou budoucnosti”. Obzvláště pravděpodobná se jeví hypotéza souvislosti úrovně mentalizace a verbální části IQ. Jednak se o deficitu ve verbální části inteligence zmiňovala ve svém výzkumu již Terrie Moffitt (1993). Dále se potvrzuje určitý deficit ve verbálně-abstraktním myšlení u psychopatů (viz např. Hare, 1999). A konečně, i samotný Wechsler vnímal verbální část inteligence jako více sociokulturně podmíněnou a ovlivnitelnou prostředím, ve kterém se dítě vyvíjí. (Weiss et al., 2016)

Konečně by stálo za to ověřit, jestli je deficit v mentalizaci, projevující se v TAT, něčím typickým pro delikventy obecně. Takový výzkum by měl vhodně mentalizaci v TAT operacionalizovat a následně provést rozsáhlé kvantitativní šetření.

3.9.4 SLABINY PRÁCE

Ve své práci shledávám hned několik slabých míst, která mohla být lépe řešena. V teoretické části je např. představeno mnoho teorií delikvence, které s cílem práce příliš nesouvisí. Na druhou stranu, řadu těchto teorií jsem prostudoval před samotnou analýzou dat. Nevěděl jsem, která z nich bude mít pro mé výsledky vysvětlující hodnotu. Velké množství málo souvisejících teorií však, dle mého názoru, přispívá k celkovému “informačnímu šumu”.

Závěry jsou, napříč respondenty, také dle mého názoru možná až příliš homogenní. Domnívám se, že jsem poměrně málo informací vytěžil z rozdílů mezi delikventy. Koncové interpretace výzkumných zjištění mluví o respondentech jako o jednotné skupině. Rozdíly přitom existují a jsou zajímavé. Někteří delikventi například vykazují spíše závislé rysy, zatímco jiní disponují mnohem větší mírou agrese. Myslím si, že se také liší mírou psychopatických rysů, které zvláště u jednoho respondenta, podle mého názoru, dosahují vysokého stupně. To ale není možno spolehlivě rozlišit bez podrobné, specializované analýzy, ideálně s administrací známého PCL-R. Ať tak nebo jinak, rozdílnost jednotlivých delikventů, byť prozkoumaná, byla v závěru práce relativně málo výzkumně vytěžena.

Další potíž představují jednoznačně mezery ve skórování. Z mála času, který jsem mohl s Dr. Michalcem nad protokoly strávit, se např. ukázalo, že často chybně připisují prostředky řady A, které jsou ale typické spíše pro neuroticky strukturované jedince. Naopak některé prostředky řady E, svědčící o vynořování primárního procesu, jsem používal méně, než bych měl. Podle konzultanta byly ale závěrečné diagnostické úvahy nosné a zakotvené v datech, stejně jako správné přiřazování převažujících prostředků řady C.

Přesto se mi podařilo naplnit hlavní účel práce - identifikovat hlavní vzorce v konstrukci světa a svojí role v něm, a dále zevrubnou strukturu a dynamiku osobnosti zkoumaných jedinců, které mají všichni společné a popsat tak delikventní identitu a intencionalitu. Věřím, že práce přinesla některé nové poznatky, splnila výzkumné cíle a přispěla ke kumulaci vědeckého poznání v této oblasti.

4 ZÁVĚR

V disertačním projektu jsem navazoval na svoji diplomovou práci z r. 2012. Jednalo se o výzkum mladistvých delikventů, jehož výsledkem bylo sestavení tzv. teorie egocentrismu. V této teorii jsem prokázal zvláštnosti ve vnímání a chápání těchto jedinců – okolní svět byl percipován převážně v intencích vlastních, bezprostředních potřeb, což vedlo k černobílému, redukcionistickému třídění věcí na „dobré a „zlé“. Tato kognitivní distorze ve vnímání reality vedla nutně k problémům s adaptací. Bažení po bezprostředním uspokojení potřeb zakrývalo hlubší, existenciální prázdnotu a souviselo mimo jiné s abúzem pervitinu a také s delikvencí.

V předchozím výzkumu jsem však postrádal pochopení hlubších, niterných pohnutek v mysli delikventů, které by pomohly objasnit, proč se k delikvenci uchylují a proč mají tendenci ji stále opakovat. Ve výzkumu také nebyla zahrnuta identita delikventů. Nebylo zřejmé, zda dospělost nezmění tento pohled na svět – a také jejich identitu, což by teoreticky mohlo změnit i samotný přístup k trestné činnosti. Dalším motivem k hlubšímu zkoumání intencionality a identity delikventů byla příliš sociologizující tradice v dosavadních kriminologických teoriích, které nevysvětlovaly delikvenci dostatečně „zevnitř“. Tyto teorie většinou doznaly jen korelaci určitých psychologických rysů, v kombinaci s vlivem určitého prostředí, aniž by vystihly hlubší aspekty delikventní motivace, dynamiku a strukturu jejich osobnosti. Dokonce i v psychoanalýze, jejíž výkladový rámec jsem se rozhodl v disertačním výzkumu použít, nebyla delikvence v tomto smyslu dostatečně prozkoumána, což vysvětlují podrobně v teoretické části.

Z těchto důvodů jsem uskutečnil kvalitativní výzkum, spočívající v realizaci hloubkových rozhovorů o trestné činnosti s pěti vězni-recidivisty, a dále v administraci Tematického apercipčního testu (TAT). Rozhovory byly podrobeny otevřenému a axiálnímu kódování. TAT byl analyzován pomocí manuálu a skórovacího systému psychoanalytického přístupu, který vyšel v ČR poprvé v roce 2019 a je u nás tak novým nástrojem k interpretaci. Výsledky analýzy obou skupin dat byly následně porovnány, s cílem jednak validizovat jejich výpovědi a především prohloubit pochopení jednotlivých respondentů. Následovalo skloubení výsledků analýz všech pěti respondentů a identifikace vzorců, které byly společné.

Výsledky výzkumu přinesly následující zjištění: delikventi vykazují významný deficit ve schopnosti mentalizace, která souvisí s porozuměním sobě i ostatním a se schopností sebeovládání. V důsledku toho je pro ně obtížné dosahovat obvyklých kulturních cílů a

uspokojovat svoje potřeby v souladu s požadavky a pravidly společnosti. Vlivem hraniční organizace osobnosti vykazují závislé a zároveň manipulativní rysy a tendence ve vztahu k druhým lidem a také se cítí chronicky osamocení. Proto vyhledávají kriminogenní skupiny, ve kterých se dostávají k závislostem na návykových látkách a k delikvenci. A kde také de facto poprvé zažívají přijetí, ocenění a jsou schopni realizovat své osobní i sociální potřeby.

V důsledku dysfunkční primární rodiny a opakovaného sociálního selhávání v důsledku deficitní mentalizace se u nich kumuluje negativní zkušenost se společností, frustrované potřeby a pocity křivdy. Svoje nevědomá přání vztažená k rodičovským objektům, plynoucím z hraniční organizace osobnosti, zobecňují na celou společnost. V jejich očích se tak každý stává potenciálním rodičovským objektem, který by měl, v souladu s jejich očekáváním, bez výhrad plnit jejich potřeby a zároveň je také objektem touhy po spravedlivé odplatě, protože, jakožto rodič, nese za jejich neštěstí zodpovědnost. Tento předpoklad, který se ověřil u každého z respondentů, jsem nazval „teorií retribuce“.

Identita delikventů je, dle výsledků výzkumu, relativně chudá a chaotická. Obvykle je odvozena od vzorů v rámci delikventní skupiny, ve které se nacházejí. Součástí identity je také síla, odvaha, ochota riskovat. Stylizují se také do role ochránců a mstitelů bezpráví. Často převracejí souslednost agresor-poškozený a sami se cítí obětí druhých a „zlého společenského systému,“ na který rovněž projikují nespravedlivého rodiče.

Syntéza poznatků z analýzy rozhovorů a psychoanalytického rozboru TAT se ukázala jako velmi přínosná. Rozhovory odhalily poměrně přesnou kvalitu důležitých osobnostních konstruktů, postojů a tendencí. Např. přisuzování tyranské role nechápajícího systému, neustálé hledání náhradní rodiny, i ambivalenci ve vztazích s jinými delikventy, které považují za blízké přátele a zároveň vnímají jejich faleš. Analýza TAT zase přináší vhled do struktury a dynamiky osobnosti a touto optikou vysvětluje podstatu jevů, odhalených v rozhovoru. Díky tomu bylo možné delikventům porozumět na mnohem hlubší úrovni, čímž byl zároveň naplněn hlavní výzkumný záměr a cíl.

Tyto výsledky odpovídají mým závěrům z roku 2012, tedy teorii egocentrismu, a to v mnoha ohledech. Egocentrické vnímání okolního světa, tj. prizmatem vlastních neuspokojených potřeb, a následné třídění jevů na „dobré“ a „zlé“ zhruba odpovídá mechanismu štěpení, které popsala už psychoanalytička Melanie Kleinová, a které lze přiřadit právě k hraniční organizaci osobnosti. V souladu jsou i další poznatky obou výzkumů, např. ambivalentní a utilitární povaha delikventních přátelství v rámci kriminální subkultury, nebo

fatalistické vnímání životních událostí. Z těchto důvodů věřím, že se mi podařilo odhalit persistentní, opakující se vzorec napříč širší částí delikventní populace. V tomto směru je zapotřebí ověřující, kvantitativní výzkum, aby bylo možné výsledky zobecnit.

Další implikací pro výzkum by mohl být pokus o sestavení tzv. škály delikvence v TAT. Takový nástroj by mohl zahrnovat narativní prostředky, které respondenti mého výzkumu v konstrukci příběhů používali. I zde byly patrné jisté vzorce, např. popis místo příběhu, nadměrný příklon k percepční realitě, chudé zapojení fantazie, „narativní stupor“ (viz souhrnná interpretace), otevřené konce příběhů, váhání mezi více interpretacemi, zbavování se odpovědnosti za pokračování příběhu a delegace této kompetence příběhovým postavám a mnoho dalších. K tomuto výzkumu jsem otevřel pomyslné dveře v samotných analýzách jednotlivých protokolů TAT připojením shrnutí použitých narativních prostředků. Tato zjištění zůstala zatím výzkumně nevyužita.

V diskusi jsem, kromě komparace výsledků s již existující vědeckou literaturou, nastínil také možnosti využití v pedagogické a terapeutické praxi. Domnívám se, že jádrem těchto opatření by měla být snaha podpořit resocializaci po propuštění z výkonu trestu, a to hlavně kvůli výše zmíněnému handicapu na straně delikventů, tj. značného deficitu v mentalizaci. Z rozhovorů jasně vyplývá, že neuspokojivá finanční situace, zadluženost, neschopnost sehnat práci a samotné stigma značně ztěžuje adaptaci na mimoústavní realitu, která se k deficitní mentalizaci přičítá a je tak hlavním katalyzátorem další recidivy.

5 SEZNAM LITERATURY

- Adler, A. (1999). *Porozumění životu*. Praha, ČR: Aurora.
- Agger, B. (1991). Critical Theory, Poststructuralism, Postmodernism: Their Sociological Relevance. *Annual Review of Sociology*, 17, 105-131. Retrieved July 23, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/2083337>
- Agnew, R. (1985). A Revised Strain Theory of Delinquency. *Social Forces*, 64(1), 151-167. doi:10.2307/2578977
- Agnew, R., & Petersen, D. (1989). Leisure and Delinquency. *Social Problems*, 36(4), 332-350. doi:10.2307/800819
- Akers, R., Krohn, M., Lanza-Kaduce, L., & Radosevich, M. (1979). Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory. *American Sociological Review*, 44(4), 636-655. doi:10.2307/2094592
- Akers, R., & Jennings, G. (2016). Social Learning Theory. *The handbook of criminological theory*. Pp. 230–240. John Willey & Sons, Inc.
- Aldrich C. K. (1987). Acting out and acting up: the superego lacuna revisited. *The American journal of orthopsychiatry*, 57(3), 402–406. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03549.x>
- in *Th Handbook of Blackwel*
- Aseltine, R., Gore, S., & Gordon, J. (2000). Life Stress, Anger and Anxiety, and Delinquency: An Empirical Test of General Strain Theory. *Journal of Health and Social Behavior*, 41(3), 256-275. doi:10.2307/2676320
- Babiak, P., & Hare, R. (2006). *Snakes in suits: When psychopaths go to work*. New York: Regan Books.
- Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 164-180.
- Barmaki, R. (2019). On the Origin of “Labeling” Theory in Criminology: Frank Tannenbaum and the Chicago School of Sociology. *Deviant Behavior*, 40, 256 - 271.
- Black, D. (1983). Crime as Social Control. *American Sociological Review*, 48(1), 34-45. doi:10.2307/2095143
- Black, D., Baumgard, CH., Bell S., Kao, C. (1996). Death rates in 71 men with antisocial personality disorder: a comparison with general population mortality. *Psychosomatics*. 1996. 131-136.
- Blair, Robert. (2004). The Roles of Orbital Frontal Cortex in the Modulation of Antisocial Behavior. *Brain and cognition*. 55. 198-208. 10.1016/S0278-2626(03)00276-8.
- Bleckley, L., Caspi, A., Harrington, H., Houts, RM., Mcgee, TR., Moffitt, T. (2016). Adult-onset offenders: Is a tailored theory warranted? *Journal of criminal justice*. 46. p. 64-81. Elsevier Ltd. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/40212163>
- Boniwell, I., Zimbardo, P. (2004). Balancing One’s Time Perspective in Pursuit of Optimal Functioning, in Linley, P.A., Joseph, S. *Positive psychology in practise*. Hoboken, NJ, Wiley,
- Brelet-Foulardová, F. & Chabertová, C. (2019). *Manuál TAT – psychoanalytický přístup*. Praha, ČR: Hogrefe Testcentrum.

- Browne, J. (2007). Rooted in Slavery: Prison Labor Exploitation. *Race, Poverty & the Environment*, 14(1), 42-44. Retrieved July 23, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/41555136>
- Bruinsma, G., Pauwels, L., Weerman, F., & Bernasco, W. (2015). Situational Action Theory: Cross-Sectional and Cross-Lagged Tests of its Core Propositions. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 57(3), 363-398. <https://doi.org/10.3138/cjccj.2013.E24>
- Byrd, Amy & Hawes, Samuel & Burke, Jeffrey & Loeber, Rolf & Pardini, Dustin. (2017). Boys with Conduct Problems and Callous-Unemotional Traits: Neural Response to Reward and Punishment and Associations with Treatment Response. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 30. 10.1016/j.dcn.2017.12.004.
- Carlisi Ch., Moffitt, T., Knodt, A., Harrington H., Ireland D., Melzer, T., Poulton R., Ramrakha S., Caspi, A., Harisi, A., Viding, E. (2020). Associations between life-course-persistent antisocial behaviour and brain structure in a population-representative longitudinal birth cohort. *The Lancet Psychiatry*. Vol 7 (3). P. 245-253. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30002-X](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30002-X).
- Cleckley, H. (1964). *The mask of sanity: An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*. Saint Louis: C.V. Mosby Co.
- Cohen, A. (1965). The Sociology of the Deviant Act: Anomie Theory and Beyond. *American Sociological Review*, 30(1), 5-14. doi:10.2307/2091770
- Compton, M., Conway, K., Stinson, S., Colliver, D., Grant, F. (2005). Prevalence, correlates, and comorbidity of DSM-IV antisocial personality syndromes and alcohol and specific drug use disorders in the United States: results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions. *The Journal of clinical psychiatry*, 66(6), 677-685. <https://doi.org/10.4088/jcp.v66n0602>
- Cullen, F. T., & Wilcox, P. (2010). Sutherland, edwin h.: differential association theory and differential social organization. In *Encyclopedia of criminological theory* (Vol. 1, pp. 899-906). SAGE Publications, Inc., <https://www.doi.org/10.4135/9781412959193.n250>
- Čermák, I., Fikarová, T., Urbánek, T., Jenkins, S., Pokorná, Z., Kreitler, S., Chrz, V., Teglassi, H., Yiu, H., Kučera, M., Soukupová, T., Goldman, P., Berant, E. (2012). *Tematicko-apercepční test: interpretační perspektivy*. Nové Zámky, ČR: Psychoprof, spol. s.r.o.
- Čírtková, L. (2004). *Forezní psychologie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Duggan, C. (2009). A treatment guideline for people with antisocial personality disorder: Overcoming attitudinal barriers and evidential limitations. *Criminal Behavior and Mental Health* 19 [Internet]. 2019-223, Available from: www.interscience.wiley.com DOI: 10.1002/cbm.726).
- Farrington, D. (2020). The Integrated Cognitive Antisocial Potential (ICAP) Theory: Past, Present, and Future. *J Dev Life Course Criminology* 6, 172-187 (2020). <https://doi.org/10.1007/s40865-019-00112-9>
- Fonagy, P., Targetová, M. (2005). *Psychoanalytické teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*. Praha, ČR: Portál.
- Foucault, M. (2000). *Dohlížet a trestat*. Praha, ČR: Dauphin.

- Frick P., Viding, E. (2009). Antisocial behavior from a developmental psychopathology perspective. *Devel and Psychopat*, 21, p. 1111-1131. Cambridge University Press. DOI : 10.1017/S0954579409990071
- Gault, R., Bates, S., Sellin, T., Hooton, E., Anderson, J., Winnet, N., . . . Dession, G. (1951). Unraveling Juvenile Delinquency: A Symposium of Reviews. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), 41(6), 732-759. doi:10.2307/3491272
- Gottfredson, M. (2005). Offender Classifications and Treatment Effects in Developmental Criminology: A Propensity/Event Consideration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602, 46-56. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/25046140>
- Hare, Robert & Neumann, Craig. (2008). Psychopathy as a Clinical and Empirical Construct. *Annual review of clinical psychology*. 4. 217-46. 10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091452.
- Hare, R. (1999). Bez svědomí. Znepokojivý svět psychopatů mezi námi. Dům Harfa.
- Hendl, J. (2008). Kvalitativní výzkum. Praha, ČR: Portál.
- Hepburn, J. (1977). Official Deviance and Spoiled Identity: Delinquents and Their Significant Others. *The Pacific Sociological Review*, 20(2), 163-179. doi:10.2307/1388929
- Horley, J. (2014). The emergence and development of psychopathy. *History of the Human Sciences*. 27 (5): 91–110. doi:10.1177/0952695114541864.)
- Chriss, J. (2007). The Functions of the Social Bond. *The Sociological Quarterly*. 2007. 48: 689-712
- Jakobowitz, Sharon & Egan, Vincent. (2006). The Dark Triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences*. 40. 331-339. 10.1016/j.paid.2005.07.006.
- Kernberg, O. (2004). Aggressivity, Narcissism, and Self-Destructiveness in the Psychotherapeutic Rela: New Developments in the Psychopathology and Psychotherapy of Severe Personality Disorders. New Haven; London: Yale University Press. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1npb07>
- Koudelková, A. (1995). Psychologické otázky delikvence. Praha, ČR: Victoria publishing.
- Krohn, M. (1999). Social Learning theory: the continuing Development of a perspective. *Theoretical Criminology*. Vol 3 (4). p. 462-476 University at Albany, USA. <https://doi.org/10.1177/1362480699003004006>
- Kučera, M. (2017). Pud u Freuda. Praha, ČR: Karolinum.
- Lacourse, E., Nagin, D., Tremblay, R. E., Vitaro, F., & Claes, M. (2003). Developmental trajectories of boys' delinquent group membership and facilitation of violent behaviors during adolescence. *Development and psychopathology*, 15(1), 183–197. <https://doi.org/10.1017/s0954579403000105>
- Laub, J., & Sampson, R. (2001). Understanding Desistance from Crime. *Crime and Justice*, 28, 1-69. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/1147672>
- Laub, J., & Sampson, R. (1991). The Sutherland-Glueck Debate: On the Sociology of Criminological Knowledge. *American Journal of Sociology*, 96(6), 1402-1440. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/2781905>

- Lečbych, M. (2016). Rorschachova metoda. Havlíčkův Brod, ČR: Grada Publishing, s.r.o.
- Link, B. G., Cullen, F. T., Struening, E. L., Shrout, P. E., & Dohrenwend, B. P. (1989). A modified labeling theory approach to mental disorders: An empirical assessment. *American Sociological Review*, 54(3), 400–423. <https://doi.org/10.2307/2095613>
- Loeber, R., Burke, J., & Pardini, D. A. (2009). Perspectives on oppositional defiant disorder, conduct disorder, and psychopathic features. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 50(1-2), 133–142. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02011.x>
- Maestro, M. (1973). A Pioneer for the Abolition of Capital Punishment: Cesare Beccaria. *Journal of the History of Ideas*, 34(3), 463–468. doi:10.2307/2708966
- Psychological Review. No 1993. 100, p. 674-701. DOI : 0033-295X/93/S3.00
- Marsh, A. A., & Blair, R. J. (2008). Deficits in facial affect recognition among antisocial populations: a meta-analysis. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 32(3), 454–465. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2007.08.003>
- Martens, W. (2000). Antisocial and psychopathic personality disorders : causes, course and remission. *Int J Offender Ther Comp Criminol* [Internet]. 44; 406. Available from https://www.researchgate.net/publication/249626790_Antisocial_and_Psychopathic_Personality_Disorders_Causes_Course_and_Remission-A_Review_Article DOI: 10.1177/0306624X00444002
- Matza, D., & Sykes, G. (1961). Juvenile Delinquency and Subterranean Values. *American Sociological Review*, 26(5), 712-719. doi:10.2307/2090200
- Matoušek, O., Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence*. Praha, ČR: Portál
- Matějček, Z. (2015). Praha, ČR: Portál.
- Mayes, R., Horwitz, A. (2005). DSM III and the revolution in the classification of mental illness. *The journal of the history of the behavioral sciences*. Vol 41 (3). <https://doi.org/10.1002/jhbs.20103>
- McWilliams, N. (2015). Praha, ČR: Portál s.r.o.
- Menting, Barbara & Lier, Pol & Pardini, Dustin & Loeber, Rolf. (2015). Cognitive impulsivity and the development of delinquency from late childhood to early adulthood: Moderating effects of parenting behavior and peer relationships. *Development and Psychopathology*. 28. 1-17. 10.1017/S095457941500036X.
- Moffitt, T. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior : a developmental taxonomy.
- Nakonečný, M. (1998). *Psychologie osobnosti*. Praha, ČR: Academia.
- O'Leary, M., Taylor, J., Eckel, L. (2010). Psychopathic personality traits and cortisol response to stress: the role of sex, type of stressor, and menstrual phase. *Hormones and behavior*, 58(2), 250–256. <https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2010.03.009>
- Opp, K. (2020). The social structure social learning theory by Ronald L. Akers. 10.4324/9780429026980-11.

- Opp, Karl-Dieter. (2020). Situational action theory. 10.4324/9780429026980-15.
- Pardini, Dustin. (2016). Empirically Based Strategies for Preventing Juvenile Delinquency. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*. 25. 10.1016/j.chc.2015.11.009.
- Piquero, A. R. (2008). Taking stock of developmental trajectories of criminal activity over the life course. In *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research* (pp. 23-78). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-71165-2_2
- Plháková, A. (2004). *Učebnice obecné psychologie*. Praha, ČR: Academia.
- Polišenská, A. V. (2019). *Forenzní psychologie: teorie a praxe*. Vysoká škola finanční a správní, a.s.
- Reid, J. B., Patterson, G. R., & Snyder, J. (2002). *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention*. American Psychological Association
- Rimkus, V. (2008). Aspects of social support in families of delinquent and non-delinquent children. *Tiltai / Bridges*, 43 (2), 75–92.
- Rivenbark, JG., Odgers, CL., Caspi, A., Harrington, H., Hogan, S., Houts, RM., et al. (2018). The high societal costs of childhood conduct problems: evidence from administrative records up to age 38 in a longitudinal birth cohort. *J Child Psychol Psychiatry*. 59. p. 703–10.
- Robinson, E. (1985). Coercion theory revisited: Toward a new theoretical perspective on the etiology of conduct disorders. *Clinical Psychology Review*, Vol 5 (6). P. 597-62. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(85\)90037-6](https://doi.org/10.1016/0272-7358(85)90037-6).
- Rosenfield, S. (1997). Labeling Mental Illness: The Effects of Received Services and Perceived Stigma on Life Satisfaction. *American Sociological Review*, 62(4), 660-672. doi:10.2307/2657432
- Sampson, R., & Laub, J. (2005). A Life-Course View of the Development of Crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602, 12-45. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/25046139>
- Savolainen, J., Aaltonen, M., Merikukka, M., Paananen, R., & Gissler, M. (2015). Social mobility and crime: evidence from a total birth cohort. *The British Journal of Criminology*, 55(1), 164-183. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/43819265>
- Seyersová, J. (1999). *Matky psychoanalýzy*. Praha, ČR: Triton.
- Shortt, J., Capaldi, D., & Bank, L., Dishion, T. (2003). The Role of Adolescent Friends, Romantic Partners and Siblings in the Emergence of the Adult Antisocial Lifestyle. *Journal of Family Psychology*, 17, 521-533.
- Schirmann, F. (2013). Badness, madness and the brain – the late 19th-century controversy on immoral persons and their malfunctioning brains. *History of the Human Sciences*, 26(2), 33–50. <https://doi.org/10.1177/0952695113482317>
- Schwartz, S. J., Luyckx, K., & Vignoles, V. (2011). *Handbook of identity theory and research*. Springer Science + Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9>

- Skeem, J. L., Polaschek, D. L. L., Patrick, C. J., & Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathic Personality: Bridging the Gap Between Scientific Evidence and Public Policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(3), 95–162. <https://doi.org/10.1177/1529100611426706>
- Smith, J. D., Dishion, T. J., Shaw, D. S., Wilson, M. N., Winter, C. C., & Patterson, G. R. (2014). Coercive family process and early-onset conduct problems from age 2 to school entry. *Development and psychopathology*, 26(4 Pt 1), 917–932. <https://doi.org/10.1017/S0954579414000169>
- Snare, A., & Christie, N. (1975). Dialogue with Nils Christie. *Issues in Criminology*, 10(1), 35–47. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/42909716>
- Stebbins, Robert. (2015). Lemert, Edwin M.. 10.1002/9781405165518.wbeos0134.
- Stevens, Gregory & Deuling, Jacqueline & Armenakis, Achilles. (2012). Successful Psychopaths: Are They Unethical Decision-Makers and Why?. *Journal of Business Ethics*. 105. 139-149. 10.1007/s10551-011-0963-1.
- Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, ČR: Sdružení Podané Ruce.
- Sutherland E. (1940). White collar criminality. *American Sociological Review*. Vol. 5. No. 1. pp. 1-12.
- Sutherland, E. (1937). The Professional Thief. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), 28(2), 161-163. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/1136895>
- Svoboda, M., Humpolíček, P., Šnorek, V. (2013). Praha, ČR: Portál.
- Švaříček, R. & Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha, ČR: Portál.
- Tartakovsky, M. (2013). Surprising myths & facts about antisocial personality disorder. *Psych Central* [Internet].
- Thio, A. (1975). A Critical Look at Merton's Anomie Theory. *The Pacific Sociological Review*, 18(2), 139-158. doi:10.2307/1388629
- Tibbetts, S. G., & Hemmens, C. (2010). *Criminological theory: A text/reader*. Los Angeles: SAGE.)
- Tiethof, M. (2016). The productive power of delinquency. *Michigan Sociological Review*, 30, 109-133. Retrieved July 31, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/43940350>
- Thornberry, T. (1987). Towards an interactional theory of delinquency. *Criminology*. The university at Albany. Vol 25 (4), p. 863.
- Tomkins, S., & Tomkins. (1947). The Thematic Apperception Test: The theory and technique of interpretation. Grune & Stratton. <https://doi.org/10.1037/11186-000>
- Urban, L. (2008). *Sociologie trochu jinak*. Praha, ČR: Grada
- Vavrda, V. (2005). *Otázky soudobé psychoanalýzy*. Praha, ČR: Nakladatelství Lidové noviny.
- Wall, T., Wygant, D., & Martin Sellbom (2015) Boldness Explains a Key Difference Between Psychopathy and Antisocial Personality Disorder, *Psychiatry, Psychology and Law*, 22:1, 94-105, DOI: [10.1080/13218719.2014.919627](https://doi.org/10.1080/13218719.2014.919627)

Warren, G. C., & Clarbour, J. (2009). Relationship between psychopathy and indirect aggression use in a noncriminal population. *Aggressive Behavior*, 35(5), 408–421. <https://doi.org/10.1002/ab.20317>

Weis, K. (1975). The Glueck social prediction table – the unfulfilled promise. *Journal of criminal law and criminology*. Vol 65 (3).

Weiss, L. C., Saklofske, D. H., Holdnack, J. A., & Prifitera, A. (2016). WISC-V: Advances in the assessment of intelligence. In L. G. Weiss, D. H. Saklofske, J. A. Holdnack, & A. Prifitera (Eds.), *WISC-V assessment and interpretation: Scientist-practitioner perspectives* (pp. 3–23). Elsevier Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-404697-9.00001-7>

Wikström, P. (2014). *Why crime happens: A situational action theory*.

Winnicott, Donald (2016). *Delinquency as a sign of hope*. [10.1093/med:psych/9780190271404.003.0008](https://doi.org/10.1093/med:psych/9780190271404.003.0008).

Zikmund, A. (1930). *Mládež mravně vadná*. Praha, ČR: Spolek učitelů a přátel dětí mravně vadných.

Přílohy

Analýza rozhovoru – „Opuštěnec“

Výsledky kódování

Hlavní kategorie: smůla, samota, ztráty blízkých, hlouposti (zločiny), drogy – sebezničení, utápění se, uvěznění, rezignace.

Respondent svůj životní příběh začíná líčením idylického dětství a mládí, s úplnou rodinou. Tento stav by se dal označit za prvotní „ráj“, tj. ideální a kýžený stav, který není narušován žádnými problémy a zápletkami. Z něj byl následně respondent vypuzen a tím začal celý jeho příběh, který se dále odvíjí nejspíš v žánru tragédie. Je to příběh o zoufalé snaze přemostit pocit osamocení a následných nezdarů, které tento pocit pouze prohlubují, s následnou, úplnou rezignací.

Pomyslným „vyhnáním z ráje“ byla ztráta matky, která zemřela na onkologické onemocnění. To bylo samo o sobě posíleno tvrzením, že otec, jakožto profesionální řidič kamionu, neměl čas a nemohl být se synem doma a starat se o něj. Kategorie „starání se“ a adresování viny otci budu podrobněji analyzovat později.

Důležité je zmínit, jakým způsobem respondent popisuje tyto neblahé události. Na vědomé, explicitní úrovni není nikdo obviňován – otec nemohl jinak, matku potkala tragédie a on sám, vlivem pocitu osamění, také nemohl jinak než dělat „hlouposti“. Z vyprávění nabýváme dojem, že nebýt úmrtí matky, respondent by se nikdy k drogám ani delikvenci neuchýlil. Sám sebe nevnímá jako nositele nějakých špatných vlastností nebo slabostí, které by k tomu snad mohly vést. Byl prostě a jednoduše vzorný mladý muž s dobrou, úplnou rodinou. Proto jsou všechny události, vedoucí k delikventní a toxikomanické dráze, v jeho očích jednou velkou SMŮLOU.

Nejčastěji skloňovaným tématem, které zároveň představovalo příčinu abúzu drog i trestné činnosti, byl vzniklý hluboký POCIT OSAMĚNÍ, který nastal s rozpadem rodičovské péče a starosti o respondentu. Hybatelem příběhu a katalyzátorem zápletky vyprávění se tedy stává prvotní SMŮLA a POCIT OSAMĚNÍ. Respondent odvozuje veškeré dění, hodné vyprávění ve svém životě, právě od těchto kategorií.

Další odcizenou silou, která hýbe jeho osudem, je kategorie „ONI“. Tato kategorie není nikde v textu přímo zmíněná, objevuje se však v mnoha implikacích – *dali mě, přemístili mě, zavřeli mě*, apod. Respondent se v JEJICH rukách cítí – řečeno metaforicky – jako nábytek nebo balík, který je přemísťován z místa na místo, bez ohledu na svoje vlastní potřeby. Proto vnímá jako samozřejmost svoje útky z výchovných ústavů.

V příběhu se záhy objevuje další „zloduch“, tj. PERVITIN. Zajímavý je způsob narace. Respondent přímo uvádí, že do jeho života „přišel pervitin“, jakoby se jednalo o entitu nebo dokonce bytost s vlastní iniciativou a autorstvím. Tím se zdůrazňuje respondentova bezmoc vůči ní. Pervitin, stejně jako alkohol, sloužil respondentovi, dle jeho slov, nejprve jako prostředek úniku od starostí. Nedokázal se prý stále vyrovnat s úmrtím matky. Droga také sloužila k jakémusi SEBENIČENÍ. Věděl, že je to něco špatného, že si škodí, ale bylo mu všechno jedno. Tato autoagrese by se dala přirovnat k jiným formám sebepoškození, které jednak slouží k vyjádření sebenenávisti a dále jako ventil psychického napětí, které se v jedinci kumuluje. Může také odvádět pozornost od zraňujících vnitřních obsahů.

Z vyprávění je zřejmé, že respondent sám sebe nevnímá jako schopného tento problém vyřešit. Na konci příběhu uvádí, že by se mohl „snažit“ a „bojovat“, ale necítí se tak silný. Jelikož to sám nedokáže, musí přijít pozitivní síly zvenčí, aby zvrátily negativní osud. Tato kategorie by mohla být označena jako BEZMOC.

Pozitivní „intervenující proměnnou“ jsou zde lidé, představující potenciál k znovu-vytvoření rodiny. Prvním z nich je OTEC, který respondentovi odpustil a „slitoval se“. Otcova důležitost je ještě podtržena tím, že na něj teď „byl pyšný“. Dalším pomocníkem je PŘÍTELKYNĚ, se kterou se „nějak dali dohromady“. Také se mu narodila dcera. Stabilizující efekt je rovněž přisuzován práci.

Příběh se ale velmi rychle překlápí zpět do problémové roviny. Velkou roli hraje další ztráta blízké osoby, tentokrát přítelkyně. Dále se vrací „zloduch“ PERVITIN, do kterého respondent, jak sám říká, bezmocně „spadl“. Tentokrát se nově objevuje ZÁVISLOST NA JEHLE. Respondent víckrát v textu podtrhuje rozdíl, jaký spočívá v aplikaci norem a injekční stříkačkou. Proti šňupání se cítí alespoň trochu silný, ale vůči „jehle“ naprosto BEZMOCNÝ. Roli v tom hrají i KAMARÁDI-UŽIVATELÉ, kteří jsou rovněž závislí.

Zajímavé je, že respondent sám, spontánně, o trestné činnosti prakticky nemluví. V jeho příběhu se pohybujeme pouze mezi osamocením, abúzem pervitinu a vězením. Jakoby snad delikvence v jeho životě nebyla vůbec důležitá. O trestných činech mluví až tehdy, když je k tomu výslovně vyzván. Toto opomíjení je předmětem zkoumání v kapitole Kritická analýza.

Druhým, finálním propadem příběh de facto končí. Respondent běduje, že jedině, co od života chtěl, bylo mít rodinu a vést řádný život. Přihazuje důsledky rozchodu s přítelkyní, kdy mu soud přiřkl kontakt s dcerou na 8 hodin, jednou za 14 dní. Rozčiluje se, že dítě přece není automobil z půjčovny. Kdyby prý věděl, že dítě nebude moct vychovávat ve vztahu s partnerkou, tak by dítě ani nechtěl. O svých blízkých říká, že „nad ním zlomili hůl“ a také dodává, že „rodinu zklamal.“ Všechny tyto výroky jsou konečné a fatální. O žádné naději nebo „cestě ven“ již nehovoří a několikrát zmiňuje, že všechno pokazil.

Jelikož je rodina od samého začátku vztažnou rovinou celého vyprávění, je rozumné začít analýzu právě zde. Jak již bylo řečeno výše, rodina tvoří základní, nejvyšší hodnotu respondenta. Zajímavé ale je, které její aspekty jsou zdůrazněny. Do popředí vystupuje zejména STARÁNÍ SE. Explicitně o něm respondent mluví, když říká, že po smrti matky se o něj otec nemohl starat. „Nemoci se starat“ zde znamená „být uvězněn“ v „pastáku“. Jako by otec nechal respondenta na pospas cizím lidem – kategorie ONI – aby respondenta přemísťovali dle uvážení jako kus nábytku.

Ačkoli to není výslovně řečeno, můžeme předpokládat – zvláště, když otec nebyl jako profesionální řidič tak často doma – že matka představovala v životě respondenta nejvýznamnější zdroj STARÁNÍ SE. Pokud bylo STARÁNÍ SE pro respondenta tak kriticky důležité, je jasné, proč se na smutek ze ztráty matky odvolává ještě i na konci vyprávění, když popisuje současnost. Drogy jsou prakticky výhradně spojovány s neschopností vyrovnat se s touto ztrátou.

„... s tou maminčinou smrtí jsem se nedokázal pořádně smířit, tak jsem pil alkohol, nestačilo to, potkal jsem kámoše, co měl pervitin, přeskočil jsem na něj a ze začátku jsem bral jako že sebeničení jsem chtěl, ne jako že drogu pro zábavu...“.

Autoagresi zde můžeme chápat jako formu rezignace – jako by respondent říkal: „když ty jsi pryč, ani já tu nemusím být.“ Jeho „já“ bez matky nedávalo smysl, proto jej ničil s pomocí drog. Jako papoušek, který si po smrti majitele vyklove peří a odmítá přijímat potravu. Z toho si můžeme domyslet, jak je pro jeho psychický život a rovnováhu důležitá citová vazba k rodičovské postavě. Dá se samozřejmě namítnout, že se může jednat o naprostou výmluvu pro svojí závislost a delikventní aktivitu. To bude nepochybně i do určité míry pravda. Další rozbor dat ale ukazuje, že symbiotická, de facto infantilní vazba na významné druhé je skutečně potíž, se kterou si respondent neví ve svém životě rady.

Dokládá to např. následující pasáž, která obsahuje pozoruhodné přehnutí respondenta:

„...*matka*, co s ní mám dceru, *bývalá přítelkyně*, se mnou *taky* nevydržela, to se nějak rozpadlo...“.

Ex-partnerka je nejprve označena jako matka – ad hoc je potom pro porozumění doplněno, že jde o matku jeho dítěte. První přiřazenou rolí této osobě tedy bylo mateřství, až následně mu došlo, že by tomu tazatel nemusel rozumět a mohl by jí zaměnit s jeho skutečnou, biologickou matkou. Samozřejmě mohlo jít o náhodu, na druhou stranu užívá následně slovo „taky“. Jelikož se nesmířil se smrtí matky, může být toto „taky“ spojeno s dalším, významným opuštěním důležitou osobou ženského pohlaví?

Nabízí se hypotéza, zda přítelkyně na nevědomé úrovni respondentovi nesuplovala ztracenou matku, resp. jestli od ní neočekával, že zaujme její uprázdňenou pozici v jeho životě ohledně STARÁNÍ SE. Ve spekulacích můžeme jít ještě dál a uvažovat např. o tom, zda tento nadměrný a těžko splnitelný nárok nestál za rozpadem vztahu, což se podle respondenta také „nějak rozpadlo“, jaksi bez udání důvodů.

Hypotéza suplování matky přítelkyní je v datech dále potvrzena následující výpovědí respondenta:

„...s přítelkyní to nevyšlo, to byl pro mě, *já jsem se na tu přítelkyni navázal, protože jsem přišel o tu matku* a když mě opustila, to byl další průser, jsem dělal hlouposti, fetoval jsem, kradl jsem...“.

Bohužel v datech nemáme žádné vodítko k rozboru faktorů, které stály za koncem vztahu. Přenášení rodičovských očekávání na partnerku je jedině, nabízející se vysvětlení. Dalo by se uvažovat např. o nadměrné žárlivosti jakožto obavy z opuštění, v reakci na zažitou a nezpracovanou ztrátu matky. To ale nelze potvrdit ani vyvrátit. Každopádně se setkáváme s popisem trestných činů a abúzu drog jako *reakce* na opuštění přítelkyní, potažmo matkou. Stejný vzorec reakcí následoval po smrti matky, kdy se respondent chtěl prostřednictvím drog ničit. Jinými slovy, NE-STARÁNÍ SE vede k delikvenci.

Nadměrný význam připisovaný rodičům je pomyslnou červenou nití, linoucí se příběhem. Otec jako by byl omlouván, že se kvůli práci nemohl STARAT, ale i obviňován zároveň, byť na méně vědomé úrovni. Respondent v rozhovoru sděluje, že ho otec odmalička „táhl k autům“. Je náhodou, že prvním přečinem respondenta bylo zcizení otcova automobilu, když byl otec „pořád pryč“? Jako by si respondent bez dovolení bral to, na co měl podle sebe morální nárok – symbol otcova STARÁNÍ SE, jeho pozornosti. Mezi pozdější trestné činy rovněž

patřilo řízení pod vlivem drog, bez řidičského průkazu, který si respondent, podle svých slov, „nestihl udělat“. Jinými slovy: kdyby byla rodina úplná, matka by nezemřela a otec nebyl pořád pryč – a STARALI SE o něj tak, jak by měli – stihl by si dodělat i řidičský průkaz. Jako by společnost měla nahradit selhávající rodinu a STARAT SE – a dodat řidičský průkaz – a nikoli trestat respondenta za jeho „SMŮLU“, že něco „nestihl“.

Na tomto místě bych rád připomněl hypotézu o provázanosti rodiny a společnosti v očích respondenta. Trestání systému vnímá často jako neoprávněné, neboť on měl prostě jen SMŮLU. Rád řídil auto, protože ho to naučil otec. Co je na tom špatného? Řidičský průkaz neměl, protože to kvůli rodinné situaci nestihl. Je to snad takový hřích? Křivdy ze strany systému probereme dále, u analýzy trestné činnosti. Zde bych pouze rád zdůraznil paralelu mezi systémem a rodiči. Stejně jako rodiče neposkytli respondentovi správné podmínky STARÁNÍ SE – matka zemřela předčasně a otec nebyl doma – tak i odcizený plurál ONI, na místo pochopení, pouze škodil a trestal. Kritika zlého systému je přitom v textu očividná a explicitní. Je snadnější rozhněvat se na systém a společnost, než na vlastní rodiče, kteří jsou objektem idealizace? Přebírá společnost štafetu neúspěšného STARÁNÍ SE od selhávajících rodičů, přičemž je posuzována ještě přísněji?

Při analýze prvního rozhovoru jsem začal přemýšlet o hypotéze delikvence jako o pomstě společnosti, která představuje jakousi širší, světovou rodinu. A o pokusu vzít si zpět to, na co má delikvent podle svého přesvědčení nezadatelné právo. Jako by chtěl dostat, co bylo slíbeno. Tento předpoklad jsem prozatím nazval **teorií retribuice**.

Oblast vztahů

V neposlední řadě je zapotřebí analyzovat vztah respondenta ke svojí dceři. Předně, z dat se nedozvídáme její jméno, ani žádné další podrobnosti. Přání „mít rodinu“ je přitom soustavně kladeno na první místo. Není v tom nějaký rozpor? Dále, respondent přímo sděluje, že „kdyby věděl, že s přítelkyní nebude a že dceru nebudou vychovávat společně, ani by jí nechtěl“. Dalo by se tedy říct, že partnerský vztah je primární a mít dítě sekundární? Jak moc je otcovství pro respondenta vlastně důležité?

Na druhou stranu v textu píše, že dceři je 12 let a že „je jeho zlatíčko“. Báł se, že ho po 7mi letech výkonu trestu nepřijme a běduje, že ačkoli ho přijala, tak jí zklamal. Další kontakt s ní po propuštění nicméně neplánuje, jak dokládá následující pasáž:

„Do budoucna? No já už nevím, nevím, jak bych to řekl, tátovi jsem psal, ten se neozval, dceři jsem psal a neozvala se, něco jí slibovat, jako předtím a pak jsem to takhle...“.

Na místo snahy nastupuje rezignace, kterou nakonec respondent zcela otevřeně přiznává, že místo, aby „bojoval“, tak se utápí v drogách

Pokud mám shrnout následující poznatky, domnívám se, že hledání náhrady za ztracenou matku, a sice náhradu partnerským vztahem, je pro respondenta zcela zásadní – pro doplnění jeho potřeb z dětství. Jako by hledal primární rodinu, kterou stále potřebuje, kvůli STARÁNÍ SE. Když je sám v roli dítěte, těžko se může cítit rodičem a usilovat o to. Proto si myslím, že „touha po rodině“, kterou respondent avizuje, je především touhou po rodině primární.

Při analýze textu jsem se věnoval také rozboru popisovaných vztahů s druhými lidmi. Zajímavým zjištěním je fakt, že každý člověk je popisován naprosto jednodimenzionálně. Touto dimenzí je přínos, event. škoda pro samotného respondenta. Otec mohl za lásku k autům a za NESTARÁNÍ SE. Potom ale vystupuje – z hlediska narativní analýzy – jako „magický pomocník“, když zachraňuje respondenta z výchovného ústavu. Následně, když respondent „seká latinu“, je na něj „pyšný“. Nakonec nad ním však stejně „láme hůl“. Otec jako by neexistoval sám o sobě. Existuje jen pro respondenta, v dobrém i špatném smyslu slova.

Dalo by se tedy říct, že na lidi ve svém okolí respondent pohlíží skrze jakési prospěchářství, KALKUL, nebo možná (což se nevyklučuje) optikou STARÁNÍ SE. Stejně jako malé dítě, které očekává bezbřehou pozornost a podporu. Vztahy jsou tedy vnímány UTILITÁRNĚ.

Podobně jsou popisovány i vztahy s dalšími lidmi. Kamarádi jsou abuzéři pervitinu, kteří respondenta stáhli dolů. Jeho dcera buďto je v jeho péči, nebo je mu odejmuta. Ví, že by jí měl „vozit na výlety“, ale osud mu vytvořil překážku omezením kontaktu. Jediné, co tedy o jeho dceři víme, je to, že je pro něj důležitá (ačkoli o ní jinak vůbec nemluví, neznáme ani její jméno) a že „ví, že by jí měl brát na výlety“. Braní dcery na výlety zní jako fráze z učebnic rodinné výchovy. Nikde v datech nemáme jistotu, že jde o vnitřní potřebu respondenta trávit s dcerou čas a že nejde právě jen o frázi. Podobně o přítelkyni pouze víme, že se s ní dal „nějak dohromady“, že to „nějak nevyšlo“ a potom že je to „matka jeho dcery“. Nic víc. Vše řešeno jen z hlediska prospěchu nebo negativ pro respondenta.

Tato vyprázdňenost reprezentací druhých osob a vztaženost pouze k vlastním zájmům se objevovala i v předchozím výzkumu, v rámci diplomové práce (Onder, 2012). Tato kategorie zde byla nazvána *utilitárními vztahy*. V případě tohoto respondenta se zmíněný předpoklad potvrzuje.

Spojíme-li toto prospěchářství ve vztazích s rodičovskými atributy, které respondent vyhledává a tragicky všude postrádá, můžeme vyslovit hypotézu o ROLI DÍTĚTE, do které se respondent staví. Malé dítě také upřednostňuje svoje potřeby před potřebami druhých. Je veskrze sobecké a nijak nedbá toho, že např. matka má také svůj život. Naplnění svých přání požaduje bezodkladně a bezprostředně. Stejně tak morální usuzování je nezralé a vychází primárně z perspektivy vlastních potřeb. Co je fér? To, co nejde proti vlastním potřebám. A obráceně.

Můžeme pro tento předpoklad najít oporu v datech? Z tohoto hlediska je zajímavá následující pasáž:

„...soud mi nařídil jednou za dva tejdny na 8 hodin, jako kdybych si půjčil auto... to mi přijde divný, když je to moje dcera, já neudělal nic špatného, když se mnou bývalá nechce být, za to taky nemůžu, když se nedokážem domluvit a soud mi to určí jednou za 14 dní, co chcete dělat... už když si jenom na to vzpomenu tak už mám nervy a utáším se v tom...“.

Respondent zde jasně dává najevo, že mu soud, možná ve spolupráci s jeho ex-přítečkou (nevědomé obviňování matky?) křivdí. Jedná soud fér? Jednoznačně ne. Respondent přece nic špatného neudělal a za nic nemůže. Nepřemýšlí např. nad tím, že nemá životní podmínky vhodné pro výhradní nebo střídavou péči. Nezamýšlí se nad situací z jiného než svého pohledu. Je to přece jeho dítě a on nic neudělal. Morální uvažování je silně odvozené od vlastního hlediska, vlastních zájmů a vlastních potřeb. Tuto kategorii jsem nazval EGOCENTRICKÉ MORÁLNÍ USUZOVÁNÍ. Více se o něm zmíním v následujícím textu, o postoji k trestným činům. Zde bych pouze rád zdůraznil paralelu s dětským vnímáním světa, které respondent dle všeho během celého rozhovoru neopouští.

Ještě zbývá zanalyzovat postoj respondenta ke společnosti jako takové, resp. k jejím institucím. Jak vnímá vlastní uvěznění? K úvaze předkládám následující úryvek:

„4x jsem zkoušel podmíněčný propuštění z těch 7mi let a ani jednou, jednou už mi totiž bylo vyhověno, tak mi tady nevyhověli a zbytek trestu...“

Respondent chtěl říct, že mu ani jednou nevyhověli, přičemž se v půlce věty zastavil a zmínil, že vlastně jednou ano. To mu ale nebránilo v tom, aby sdělení v duchu první myšlenky dokončil. Křivda se stala a jemu „ani jednou“ nevyhověli. I když vlastně jednou ano. Paradox. Vlastně tím chtěl říct, že už mu nechtěli vyhovět podruhé a podmíněčně ho propustit, když už prve zklamal a svou šanci dostal. Proč ale neřekne, že nedostal druhou šanci? Byla by to zřejmě od společnosti o něco menší křivda. A on to vnímá jako křivdu obrovskou.

O prvním loupežném přepadení, kdy ukradl peněženku kamarádovi, co mu dlužil peníze, zase řekl následující:

„ne, že by mě to omlouvalo, ale takhle jsem dostal 3,5 roku.“

Jako by nám říkal: „za takovou hloupost jsem dostal neúměrně velký trest“.

Respondent také sděluje, že krádeže znamenaly „pár kol v obchodě NO“, dále že „si vytipovali pána, který bude vybírat větší obnos, což už bylo horší NO, tak ho okradli NO...“ Co znamená použití tohoto zdánlivě bezvýznamného slova? Odpověď poskytují následující věty respondenta, kde líčí, kolik let za to dostal „natvrdo.“ Slůvkem „NO“ tedy sděluje, že se „zase tak moc nestalo.“ Proč byl tak tvrdě potrestán?

Jeho přesvědčení o nespravedlnosti systému je tedy zřejmé. Celkově se tedy těžko ubráníme dojmu, že ONI stále s respondentem hýbou neempaticky sem a tam, jako s kusem nábytku. Co jiného dělat, než rezignovat?

Postoj k trestným činům

Již při prvním čtení rozhovoru upoutá absentující popis kriminality. Respondent přitom věděl, že jde o výzkum delikvence. Byl o tom informován vychovatelem. Rozhovor dokonce začínám otázkou: „řekněte mi, jak jste se dostal k trestné činnosti.“ Respondent sice sděluje, jak jeho příběh začal, jak se dostal k drogám a jak už není cesty zpět, o trestné činnosti však vůbec nemluví.

Na tomto místě bych chtěl ocitovat zmínky o trestné činnosti, které se objevily v první, dlouhé, spontánní výpovědi respondenta:

„bral jsem (auto tátovi), dělal jsem hlouposti, kradl jsem, zase jsem začal dělat hlouposti, měl jsem rozjetý soud za loupežný přepadení, když jsem fetoval, tak jsem pořád řídil auto – zastavila mě policie a nalízal jsem.“

Jak je vidět, zmínka o delikvenci bylo velmi poskrovnu. A nejen to. Jediné „tvrdé“ označení, které má negativní konotace, je slovo „kradl jsem“. Sousedství „loupežné přepadení“ je dále právní pojem. Ostatní slova jsou méně emočně zabarvená, skoro neutrální a vyvolávají spíše pochopení či soucit, namísto hrůzy, strachu nebo hněvu. Není divu, že mou přirozenou reakcí na spontánní líčení životního příběhu byla hned otázka, jestli by mohl něco víc říct o trestné činnosti.

Respondent tedy musel mít subjektivní důvody, proč se podrobnějšímu líčení trestné činnosti sám o sobě vyhýbal. Buďto pro něj samotného není v životním příběhu tolik důležitá, nebo se za ni stydí. A nebo chce o sobě podat jiný, příznivější sebeobraz – ať už před tazatelem, tak sám před sebou. Rozhodně není delikvence do jeho osobní identity nijak zvlášť zahrnuta. Tento faktor je natolik významný, že jsem ho nazval NEMLUVENÍM O TRESTNÉ ČINNOSTI.

Víme tedy, že respondent o svých deliktech z nějakého důvodu nemluví. Pojďme se tedy blíže podívat na to, jakým způsobem o nich mluví, když se to náhodou poštěstí, nebo je k tomu tazatelem vyzván. Úplně první zmínka se týká neoprávněného řízení otcova automobilu. Respondent to popisuje následovně:

„...tátovi jsem bral v 15ti auto osobní... že on byl pryč, byl v Německu kamionem, tak byl můj první průser, že se o mě nedokáže táta starat pořádně.“

Tento popis je zajímavý hned z několika důvodů. Za prvé, auto tátovi neukradl, on ho jen „bral“. Ano, brát někomu auto bez dovolení není nic pěkného, ale nezní to ani tak hrozně. Brání je rozhodně něco jiného než krádež. Podobné zlehčování závažnosti prostupuje celým rozhovorem. Prakticky kdykoli se respondent zmíní o trestné činnosti – a že se o ní příliš nezmiňuje – můžeme pozorovat podobné bagatelizace nebo eufemismy. ZLEHČOVÁNÍ je významnou kategorií, o kterém ještě bude dále řeč.

Za druhé, z takto poskládané věty máme pocit, že „brání auta“ byl důsledek toho, že „táta byl pryč“, v Německu. Za krádež vlastně může otcova nepřítomnost. Zde můžeme usuzovat na obviňování otce, byť ne přímo na explicitní rovině. Vztek na otce jsem již zmiňoval výše, nyní chci upozornit spíše na mechanismus SVALOVÁNÍ VINY, který se rovněž v datech objevuje i dále a proto tvoří další významnou kategorii. Respondent to ještě potvrzuje zakončením popisu, že „první průser byl, že se o něj táta nedokáže starat pořádně.“ Opět nám z toho vychází pointa, že šlo o „otcův průser“, nikoli „průser respondenta“. Respondent sám za nic nemůže.

Na tomto případě bych také rád upozornil na velmi častý jev, a sice že trestná činnost je vždy líčena jako REAKCE na nějaký provokující podnět. Jako by byla výsledkem dominového efektu, který něco spustilo a tato lavina se přenesla k bezmocnému respondentovi. Tak např. když je vyzván, aby popsal svoje loupežné přepadení, za které byl odsouzen:

„...ale já jsem to jako loupežná přepadení nebral, nebo nevěděl jsem ani, po půl roce jsem potkal kamaráda, co mi dlužil peníze, oba jsme byli pod vlivem alkoholu, dlužil mi asi 6 stovek hloupých, takže jsme se poprali a já jsem mu sebral peněženku, ne, že by mě to omlouvalo, ale takhle jsem dostal 3,5 roku.“

V tomto úryvku vidíme hned několik kategorií. Výrazné je ZLEHČOVÁNÍ, např. slovo „poprali jsme se“, nebo „6 stovek hloupých“, a nejvíce sousloví „sebral peněženku.“ Slovo „sebral“ dává jasně najevo, že se nejednalo o nic závažného. K tomu všemu o tom respondent „nevěděl“ – že by jeho jednání mohlo naplnit definici loupežného přepadení. I dále v textu respondent tento incident označuje za „nehodu“ a „hloupost“.

Především ale vnímá svůj čin jako oprávněnou reakci na křivdu, která se stala jemu. Potkal kamaráda, kterého potkat nemusel – čili šlo o náhodu. Jinými slovy, kdyby kamaráda nepotkal, čin by se nestal. Už tento narativ staví respondenta do POZICE OBĚTI, které se něco zvenčí děje. Zajímavější je, že to byl kamarád, který mu dlužil. To znamená, že šlo o neplatiče, který odmítal splácet. Čtenář skoro musí souhlasit, že se s ním respondent nevyhnutelně musel dostat do konfliktu. Trestný čin zde není aktivní křivda někomu, ale reakce na křivdu vlastní osobě. Proto jde jen o jakousi obranu, nebo morálně oprávněnou reakci.

Další zajímavost je užití slov „poprali jsme se“. Vyjádření nezní např.: „napadl jsem ho za to, že mi nechtěl vrátit peníze.“ Ačkoli to tak zřejmě bylo a vše tomu nasvědčuje. Slova „poprali jsme se“ sdělují, že za to mohli oba dva rovným dílem. Respondent tedy nejen že byl obětí, které někdo dlužil peníze, ale navíc i za konflikt mohli následně oba stejně. I zde tedy můžeme výpovědi přiřknout kategorii SVALOVÁNÍ VINY, tentokrát na kamaráda-dlužníka a vnější okolnosti.

Na tomto příkladě můžeme opět identifikovat kategorii nazvanou EGOCENTRICKÉ MORÁLNÍ USUZOVÁNÍ. Z hlediska respondenta bylo v podstatě fér kamarádovi-dlužníkovi ukrást peněženku. Nebyla to přeci krádež, vlastně si jen bral své peníze zpět.

Někde ale přeci jen respondent sám odsuzuje svoje jednání a doznává vinu. Jde o druhý případ loupežného přepadení. I zde se však objevuje pozoruhodná, místy až podivná logika.

„...pardon, že přeskočím, s tím klukem (kamarádem-dlužníkem), že se tím *jako omlouvám*, ale *hloupost*, a s tím pánem to bylo nejhorší, co jsem udělal, z toho jsem měl *špatný svědomí*, *neublížili jsme mu teda nijak*, ale... a já jsem *typ citlivěj*, když mi umřela mamka, tak *jsem z toho dodnes špatnej*, ale když si představím toho pána, jak mu asi bylo v té chvíli, tak *jsem z toho dodnes špatnej*...“.

Zajímavě je zde líčeno svědomí a jeho funkce. Svědomí prostě znamená špatný pocit. Špatné pocity nejsou nijak diferencovány. Truchlení po matce a pocit viny za okradení nevinného jsou stavěny do jedné roviny. Obojí je něco, co cítí respondent a co ho dělá „citlivým člověkem.“ Citlivého člověka mnohem hůře odsoudíme, než necitlivého. Truchlení za matku tedy vlastně poskytuje omluvenku pro trestnou činnost. A pokud ne omluvenku, tak alespoň POLEHČUJÍCÍ OKOLNOST. O této kategorii ještě bude řeč.

Kromě jiného zde opět nazývá okradení kamaráda-dlužníka hloupostí. Jde o další případ ZLEHČOVÁNÍ. Zajímavě ale je jeho vyjádření, že okradenému pánovi „přece nijak neublížili.“ Jako by tím říkal: „jenom jsme mu vzali jeho majetek – to není tak strašné, ne?“ Jinými slovy, fakt, že mu nebylo fyzicky ublíženo, má znamenat jasně polehčující okolnost. Kdyby se snad pán bránil a museli by mu fyzicky ublížit, byla by to „nehoda?“ Mohl by si za zranění sám, protože se „neměl bránit?“ Vždyť jde přeci „jen o majetek.“

Neublížení pánovi tedy vyjadřuje další POLEHČUJÍCÍ OKOLNOST. Polehčujících okolností byla v textu celá řada. Viz např. předminulá citace, kdy sebral peněženku kamarádovi-dlužníkovi. Říká, že byli „oba pod vlivem alkoholu.“ Jako by tím říkal, že ve střízlivém stavu by to neudělal. Jako by – pokud argument dovedeme ad absurdum – za trestný čin mohl alkohol, nikoli respondent. Jak vidíme, ZLEHČOVÁNÍ rozhodně souvisí s kategorií SVALOVÁNÍ VINY.

V další úryvku z rozhovoru můžeme pozorovat další případy výskytu těchto jevů:

„Nebylo to plánování, byli jsme s kamarádem opilí, neměli jsme peníze, ne, že bysme je zrovna potřebovali, ale... byli jsme darebácci, bylo mi 21 let, v tu chvíli mi to připadlo jako, ne jako zábava, ale jako dobrý nápad. (...) Nebylo to, že bysme to plánovali, bylo to náhodný. (...) Jak říkám, nezbili jsme ho teda...“

V tomto úryvku vidíme hned dva případy kategorie POLEHČUJÍCÍCH OKOLNOSTÍ. Prvně jde o „opilost“ a dále o nízký věk. Slovo „darebácci“ zase poukazuje na ZLEHČOVÁNÍ. Respondent znovu důsledně opakuje, že pána nezbili – tedy další polehčující okolnost. Zajímavě také je, že mluví o „zábavě“, což vzápětí neguje. Pokud např. v Tematickém apercpečním testu někdo přinese do vyprávění nový motiv, přičemž zmíní, že tam není, podle skórovacího systému Cramerové jde o případ popření. Impulz totiž jednoznačně vychází z nitra vypravěče, přičemž je hned zamítnut. Z tohoto pohledu lze chápat tento výrok jako popření. Respondent pravděpodobně chápal s kumpánem loupežné přepadení vytipovaného pána jako zábavu, vzrušení, „thrill“. Ale protože je to něco nehezkého, vzápětí to popřel. Pozice oběti a „citlivého člověka“, jak sám sebe prezentuje, se s takovou motivací neslučuje. Respondent tedy možná upravuje svou zpověď posluchači, tzv. na míru. Pravděpodobně se tedy jedná o sebezprezentaci sebe sama v lepším světle. Mimo jiné se zde také objevuje kategorie TRESTNÝ ČIN JAKO ZÁBAVA.

V citaci stojí za to si také všimnout důrazu na náhodnost a neplánování akce. Přitom o pár chvil předtím respondent sděluje, že si „vytipovali pána, který bude vybírat hodně peněz“. Jedná se o zajímavý protimluv. Proč je pro respondenta nyní tak důležité vyjádřit, že akce nebyla plánována dopředu? Podle mého názoru jde o další POLEHČUJÍCÍ OKOLNOST. Kdyby byla akce dopředu připravená, jednalo by se o chladnokrevný kalkul. A to přeci citlivý člověk nedělá. Pojímám zde podezření, že snaha o vytvoření dostatku POLEHČUJÍCÍCH OKOLNOSTÍ vede k úpravě životního příběhu, pravdy i samotné výpovědi – jak ukazuje zmíněný protimluv. Podporuje ji i kategorie NEMLUVENÍ O TRESTNÉ ČINNOSTI.

Analýza protokolu TAT – „Banalizátor“ (v rozhovoru přezdívka „opuštěnec“)

Při analýze protokolu jsem pro převažující narativní plochost a nadměrnou banalizaci příběhů přiřadil anonymizovanému protokolu přezdívku „banalizátor“. Až po dokončení všech analýz jsem k sobě přiřadil odpovídající protokoly a rozhovory, které jsem tím pádem rozebíral nezávisle na sobě. V tomto případě šlo u „opuštěnce“ a „banalizátora“ o totožného respondenta.

Housle: tohle jsem ještě nedělal, ale snad vám s tím nějak pomůžu (CN-1)... každopádně tam vidím malýho nějakýho chlapce, jak hraje na housle (E1-3), ale podle mě je smutný nebo něco, něco se odehrálo... (CI-3) něco asi špatného se stalo... (CI 1) no a teď sedí a přemýšlí nad tím vším... každopádně nepřipadá mi moc šťastný (A3-

1) a asi se něco stalo a smutní no (B3-1)... Já: a jak to dopadne? On: každopádně jak říkám, asi se mu něco stalo, nevím jestli špatnýho hodně nebo málo ale... je zamyšlený každopádně a nevím jak bych to ukončil, trochu tam vidím sebe (CN-1), když se mi něco stalo, chtěl jsem řešit nějakou kritickou situaci, ale... myslím že tenhle chlapec to asi snad z vládne dobře, ne jako já kdybych to řešil asi, já to vždycky vyřeším nějak zle no (CN-1, E2-3)... ale asi bych si dal drogu nebo spadl do těch drog. A... asi tak nějak všechno.

Prostředky: Vyprávění začíná obratem na psychologa, kde je narcisticky zdůrazněna hodnota vlastní zkušenosti (CN-1). Příběh se rozvíjí banálně, liknavě (CI-1), s drobnou percepční distorzí (E1-3) a s doprovodem úzkostí před pomlkami (CI-3). Afekt chlapce na obrázku sdělen se slovní opatrností (A3-1), načež následuje přerušení fluence, odmlka a ruminace (A3-1). Ulpívání na afektu (B3-1) se pojí s dalšími ruminacemi a neschopností rozvíjet příběh dál. Následuje osobní propojení s chlapcem v příběhu a selhání odstupu (CN-1). Afekt dosahuje masivních rozměrů (E2-3) a znemožňuje vypořádání se s fantasmatem narcistické nedostatečnosti a bezmoci.

Interpretace: Fantasma tabule údajně evokuje buďto kastráční úzkost, spadající do oidipské problematiky, nebo (a současně) narcistické zranění malého dítěte oproti všemocným dospělým. Jak vidíme, v respondentově příběhu není po kastráční úzkosti ani stopa. Dokonce jsou vynecháni rodiče, které tabule evokuje. Naopak je zdůrazněna „malost“ chlapce, který čelí „kritické situaci“, kterou není s to zvládnout. Nastupuje pouze magická touha a nepodložená naděje, že to vyřeší lépe, než by to vyřešil respondent, který by utekl k drogám. Drama afektu spojeného s osobní bezmocí naprosto paralyzuje fantazii a myšlení. Obranné mechanismy převážně spadají do oblasti inhibice, popření a narcistických obran, přičemž nedostačují a vedou k asociálnímu a narativnímu selhání.

Obsahová analýza také přináší zajímavé poznatky. Obrat „každopádně“ se nápadně často opakuje. Většinou ho předchází pomlka, kdy je respondent konfrontován s vynořujícím se nepříjemným tématem, fantasmatem. Po užití slova „každopádně“ se většinou vrací k percepční realitě, k tomu, co je „jisté“, nezpochybnitelné. Tento objev přispívá k hypotéze o kompenzačním příklonu k vnější realitě a odklonu od vnitřního světa, který je ohrožující).

Kontrola: vy mi dáváte teda ☺ (CM-3)... nevím, tady asi vidím dá se říct (A3-1) nějakou matku, vypadá to (CI-2), že nahlíží do nějakého pokoje, asi kontroluje svého syna nebo... nebo nějakou... nebo manžela nebo něco takového... nevím co bych k tomu ještě... (CI-1) Já: můžete si k tomu vymyslet i nějakou zápletku... On: jako třeba že se stala nějaká třeba vražda? (CL-4) To si můžu vymyslet cokoli, to nevím, jestli má nějaký význam... no tak třeba kontroluje syna, který je nemocen, (A3-2) leží v posteli a potí se, horečky, asi tak... (CM-1) Já: a jak to skončí? On: no... myslím si, že ten kluk je asi hodnej, poslouchá, když má maminku, maminky by si měl asi každéj vážit (CF-2), takž poslouchá, leží a bude brzo zdrav... (CI-2)

Prostředky: Objevuje se stejný vzorec, jako u předchozího příběhu. Pozornost je nejprve obrácena k psychologovi, a to formou ironie (CM-3), čímž je jaksi „naředěno“ ohrožující fantasma, dochází k odlehčení a zároveň možná i získání drobné narcistické převahy v jinak pasivní situaci. Následuje vyprávění opět se slovní nejistotou (A3-1), s neochotou (CI-1) k rozvedení zápletky a motivů postav (CI-2), vedoucí k nejistotě interpretace (A3-1). Pak znenadání vnáší téma vraždy, načež hned zpochybňuje význam takové asociace a útočí na smysl celé testové situace. Vražda a péče o nemocného syna jsou dvě naprosto opačné tendence, jedna vedoucí k agresii a anihilaci a druhá k něžnému opatrování a péči, proto zde skórují štěpení (CL-4). Agresivní impuls je následně zmírněn odčiněním (A3-2), a to příběhem něhy a péče matky o nemocného syna. Matka je idealizována a agrese potlačena frází (CF-2), kdy je zdůrazněna důležitost matky a vlastně závislost dítěte na ní (CM-1).

Interpretace: agresivní pohnutky jsou zde nejprve svázány formou ironie a následně prolamují obrany, přičemž se obracejí proti psychologovi a testové situaci. Následuje jejich další potlačení a zdůraznění bezmoci subjektu vůči rodičovské osobě, která je idealizována. Strach z užití agrese je zde nejspíš strachem ze ztráty lásky, což je údajně také fantasmatem této tabule.

Obsahově stojí za pozornost zmínka, že si „lze vymyslet cokoli“ a že takové testování zřejmě „postrádá jakýkoli význam“. Respondent tak vlastně říká několik věcí zároveň. Za prvé, myslet něco bez opory / důkazu ve vnější realitě nemá význam. Příznává tedy kompenzační příklon k vnější realitě a nedostatečné zvnitřnění objektů, řečeno s psychoanalýzou. Za druhé, pokud nemá důkaz, je si jakoukoli interpretací nejistý. Nejistota – nebo také fantazie a hra – je tedy zbytečná a vlastně i děsivá ve své mnohoznačnosti, v chaosu. Možná jde o bezmocnou nejistotu dítěte, které potřebuje oporu a potvrzení své zkušenosti dospělým. Důležitost anaklitické opory je tímto objevem tedy podpořena. Ukazuje se také neschopnost vypořádat se s úzkostí formou hry a imaginace – tak, jak to děti dělávají.

Kabát: tak to vypadá, že spíš, nějaký pán spí, ale za sebou má asi podle těch ruk (CL-2), asi někoho... nějakýho jinýho pána nebo paní (CI-2)... ale co by to mohlo být... to vůbec netuším (CI-1) ...

Prostředky: I na tak krátkém příběhu – i když se vlastně o příběh vůbec nejedná, lze najít zajímavý mechanismus narace. Respondent se snaží tradičně (jak je pro něj typické, viz předchozí příběhy) hledat oporu ve vnímaném,

hledat „důkazy“ (CL-2), což ho naopak ještě více mate, protože nachází protichůdná znamení. Tento postup nemůže vést k rozpoznání motivů nebo akcí jednotlivých postav (CI-1) a vede ot k neochotě se s tématem dále zabývat (CI-1).

Interpretace: Projektivně lze uvažovat o fantasmatu bezmoci hlavní postavy – spí nebo je omámená, navíc jí někdo drží, není přitom jasné, jestli má přátelské nebo nepřátelské úmysly. Neochota pracovat s tématem bezmoci se může maskovat výmluvou, že pro interpretaci chybí dostatek důkazu ve vnější realitě.

Fajfka: no tak tady to vypadá jak nějaká fotka z těch starších filmů českých třeba (A1-4)... já nevím co bych k tomu asi (CI-1)... nějaký pán mi tady připadá že něco tý paní nebo slečně oznamuje (CF-1)... jestli to je třeba nějaký její muž nebo detektiv (A3-1, E3-2) se jí na něco ptá, má fajfku v puse (CL-2)... tak jestli jí dává nějaký otázky nebo, těžko říct (A3-1)... připadá mi to z nějaký starší doby no (A1-2), ta móda, ten účes (CN-2)... Já: a jak to dopadne? On: (krčí rameny, přemýšlí) tak to nevím, ten pán jí asi vyslechne, jestli zjistí co potřebuje to nevím (CI-1)... anebo jestli tý paní něco oznamuje, protože paní mi připadá taková trošku udivená (B3-1) a snad to dopadne dobře...

Prostředky: Respondent příběh několikrát „pudově zmrazuje“, zastavuje do scény bez děje. Jednou vytváří časový odstup (A1-2), podruhé literární či kulturní odkaz (A1-4). Pohyb v příběhu a vynořování fantasmat (zde nejspíš sexuálního charakteru, dle charakteru tabule) brzdí dalšími prostředky, např. ulpívání na smyslovém vjemu nebo narcistickém detailu (účes, oděv, fajfka). Afekty jsou pouze popsány dle mimiky (vytěsnění představy afektem, B3-1). Dochází také k váhání mezi interpretacemi.

Interpretace: Obranné mechanismy použité v tomto příběhu ukazuje bohatství nejrůznějších forem úniku od vnitřního světa postav a konfliktu, kterým respondent disponuje. Kdyby nešlo o zablokování kreativity, řekli bychom paradoxně, že v únikových formách je respondent kreativní. Použitý repertoár opět pochází hlavně z rejstříku *vyhýbání se konfliktům a obsedantní rigidity*.

Otázkou je, proč zde nedochází k rozvinutí příběhu o svádění nebo intimním vztahu, jak evokuje tabule. Psychoanalytická odpověď by mohla vést ke konstatování nepřipravenosti na takový vztah. Partnerský vztah s dospělou, zralou intimitou, předpokládá dostatečnou diferenciaci objektů, jejich pevnou identitu. Pokud respondent vychází z depresivní, hraniční pozice, kdy hranice mezi subjektem a objektem není plně vystavena, dospělá intimita by ohrožovala samotnou existenci subjektu. Možná proto není „oidipské roviny“ v příběhu a následné narace na jejím základě schopen.

Hádka: takže tohle je fotka určitě z filmu (A1-4) si myslím teda, jako němý známý herci, jména asi neřeknu, ale... vypadá to jak nějaký milenecký pár... Já: tak co se tam třeba děje? On: no tak, paní nebo slečna (A3-1) kouká na pána, ten pán zase kouká dál na někoho (CI-2), takže asi tam nejsou sami v té místnosti nebo... předpokládám (A3-1), že to je místnost, že tam je nějaký obraz za nimi (CL-2), slečny nebo co to tam je, je tam asi více lidí a mohou si o něčem povídat, nebo... nebo tak něco... Já: a jak to dopadne? On: normální návštěva asi (CF-1), popijí čaj či kávu (CF-2, A3-3) a... hosté (B1-2) půjdou asi domů a oni zůstanou...

Prostředky: Příběh je hned na úvod opět „zamrazen“ uvedením do kontextu kulturního díla (A1-4), po povzbuzení opět nejistě skenuje obrázek, přičemž uniká fantasmatu konfliktu mezi mužem a ženou na obrázku rozličnými způsoby. Konflikt je nahrazen prostým „kukáním se“, čímž je celý příběh naprosto banalizován a banalizace vrcholí reaktivní formací (A3-3) „nedělního klišé“ s návštěvou a popíjením kávy.

Interpretace: dle psychoanalytického manuálu k výkladu TAT evokuje tabule na oidipské rovině fantasma hádky mezi partnery a event. žárlivost či nevěru – muž odchází za někým třetím od svojí ženy. Respondent správně přisuzuje postavám milenecké role, dále ale vysloveně brání vynořujícímu se konfliktu, načež jej úplně smete ze stolu vykonstruovanou idylkou. Postavám jsou odejmuty jakékoli motivy, snad aby nebyla jasná jejich diferenciacie, která by mohla znamenat ztrátu? A konflikt mezi nimi by rovněž znamenal riziko totálního rozpad vztahu a opuštění? V tom případě zde máme opět depresivní, pre-oidipální pozici, ze které respondent vychází. Existence někoho třetího, kdo by mohl konflikt spouštět, není vůbec připuštěna a pro jistotu ani roztržka mezi dvěma partnery. Užité obrany opět vycházejí z rejstříků *obsesivní rigidity* a *vyhnutí se konfliktu*.

Zábradlí: no... takže tady vidím zase nějakou paní, drží taky nějakou slečnu nebo paní (A3-1), to z toho obrázku pořádně nejde vidět... (CL-2) zase to asi není nějaký objetí nebo něco šťastného, přátelského, protože paní na ní nahlíží nějak smutně (CN-3), nebo, jakoby se něco stalo, jestli třeba ta slečna nebo paní nespada z těch schodů, tady jsou nějaký schody (CL-2), asi se tam něco stalo (A3-1), taky, asi špatného, netuším, asi, ale nic šťastného to asi nebude (A3-1)... Já: jak to dopadne? On: tak to netuším... (CI-1) já bych si přál dobře (CN-1), ale, jestli je to něco špatného tak, těžko říct...

Prostředky: obsedantní nejistota (A3-1) nabývá patologické intenzity s přesunem do rejstříku *vyhnutí se konfliktu* (CI, CF, CN). Fantasma agrese a dominance, které tabule evokuje, je těmito obrannými mechanismy zcela zakryto. Za zmínku stojí opakující se komentování výrazů tváří protagonistů namísto interpretace jejich vnitřního stavu. Tento vzorec se prosazuje ve většině příběhu respondenta. Je možné ho kódovat jako únik k použití smyslů a příklonu k vnější realitě (CL, CF), ale také jako narcistickou obranu (CN-3), ve které je vnitřní stav jakožto ohrožující element přesouván do tělesného postoje nebo výrazu, takřkajíc na okraj těla. Ke konci příběhu se neschopnost narace projevuje četnými ruminacemi téhož (A3-1). Respondent k závěru připojuje komentář, že vyústění příběhu vůbec není na něm (CN-1), což nabízí zajímavé interpretační možnosti (viz níže).

Interpretace: vzorec příklonu k vnější realitě oproti vnitřní se v tomto příběhu opět potvrzuje. Fantasma rodičovské agrese vůči dítěti je zřejmě příliš nebezpečné, aby bylo více rozpracováno, čímž se opět projevuje depresivní, hraniční pozice subjektu.

Pozoruhodný je narcistický rozměr příběhu a zejména jeho konec. Komentář „já bych si přál“ je jasným vnášením osobního odkazu (CN-1) do narace, čímž upozorňuje na narcistní element. Obsahová analýza toto i potvrzuje a posouvá ještě dál: respondent sděluje, že on sám je vůči příběhu a jeho dalšímu pokračování *bezmocný*. Příběh je mocnější, než on. Tematizuje tedy *bezmoc*, která je takřkajíc vzorovým tématem narcismu.

Tím ale obsahová interpretace nekončí. Už poněkolkáté se nám opakují stejné výroky respondenta. Za prvé, objevuje se znovu sousloví „ne úplně šťastný(á)“. Jak to máme chápat? Jedna z možností výkladu zní, že štěstí je bráno jako výchozí stav. Cokoli se od toho odlišuje, „není úplně šťastné“. To znamená, pryč od toho. Slova „ne úplně šťastný(á)“ a „něco se stalo“ obvykle předcházejí kompletní narativní selhání respondenta. Obsahově se tímto potvrzuje neschopnost konstruktivně čelit fantasmatům.

Dále se nám již podruhé objevuje sousloví „slečna nebo paní.“ Co to může znamenat? Např. to, že respondentovi není jasné, jestli je žena na obrázku vdaná, či nikoli. Nejspíš je to pro něj významné. Také to může značit, že jde o dceru nebo o matku. V každém případě jde o *chápaní ženy skrze rodinný vztah*. Jde vidět, že neznalost rodinného stavu ženské postavy respondenta zaujímá a ruší jeho „dobrý tvar“. Jde tedy o místo emočního komplexu. Také to znamená nejistotu v diferenciaci a identifikaci objektu. Řečeno s respondentem, *pokud nevím, jaký má daná žena rodinný, vztahový statut, nejsem si jistý svojí pozicí*. Kam nás tato amplifikace zavede není zcela jasné, nicméně jisté je to, že muži takto vnímání nejsou. Ženy jsou oproti tomu cenným zdrojem, vůči kterému je subjekt v nejisté pozici. Možná bez nich nemůže přežít a je jimi ohrožen zároveň. Může to svědčit o úzkosti depresivně – hraničního typu.

Pole: vidím tady nějaký baráčky, nějakou rodinu (CL-2), tady je asi nějaká paní těhotná, žena s knihama, muž s koněm oře na poli, tady bych snad, i když ta slečna s knihama se moc netváří, nesměje se (CN-3), ale viděl bych to šťastně (CL-4, CM-1), ty dva asi čekaj dítě, tady maj svůj byt (E1-3) a zahradu, ta s knihami může být asi dcera nebo někdo příbuzný, ale vidím tu šťastný život (CL-2), rodina, práce, bydlení, zázemí nějaký... působí na mě ten obrázek celkem dobře no. (CN-1)

Prostředky: příklon k vnější realitě (CL-2) a narcistické obrany (CN-1, CN-3) vyprazdňují vnitřní svět příběhu a vytěsňují evokovaný konflikt. Zajímavá je anaklitická role rodiny (CM-1), která je stavěna na první místo a kvůli které je neštěstí dcery, které je naznačeno, úplně vytěsněno z narace.

Interpretace: v příběhu je nejzajímavější, že náznaky smutku nebo neštěstí dcery nejsou vůbec vzaty v potaz. Rodina je kompletní a má majetek? Pak dcera nemůže být nešťastná a musí být s rodinou. Téma odchodu dcery z venkova do města je tak zcela nepřipustné. Opuštění je snad strašlivé (depresivní pozice)?

Respondent pravděpodobně skutečně opět vychází z depresivně hraniční pozice. Jednak je konflikt – který je subjektem jasně vnímá, jak dokazuje jeho komentář dceřina výrazu tváře – absolutně vytěsněn a upřednostněn je vize šťastné, harmonické rodiny. A za druhé, tradiční oidipický potenciál této tabule – žárlivá a konfliktní triangulace dvou žen a jednoho muže – je zcela nevyužit.

Obsahově je ještě zajímavá role majetku. Jako by „rodina, práce a bydlení“ znamenaly jistou životní spokojenost, kýžený cíl. Jako by šťastný domov dělaly hlavně materiální statky a zajištění základních potřeb.

Zhroucení: no ten obrázek, tenhle zase mi nepřipadá moc hezký, tenhle, ve mně (CN-1) probouzí něco dost špatného, něco i ze svého života, třeba že... mhm... (CI-3) nějaký slečně se něco stalo, nebo něco se stalo, já v tom vidím trošku sebe (CN-1) když s přítelkyní jsme se třeba rozcházel, něco špatně (A3-1), každopádně nějakou situaci, nemusím jí vidět ani do obličeje, je zády, a vim, že je něco špatně, asi dost špatně (A3-1, E2-3), je ještě na čtyřech, sedí (CN-3) nebo... skoro klečí na zemi a... nemám z toho obrázku vůbec dobrý pocit no... (CN-1)

Prostředky: Tento příběh respondenta obzvlášť dekompenzuje, proto mobilizuje masivně obranné prostředky z rejstříku *vyhnutí se konfliktu*, jmenovitě narcistní strategie (CN-1, CN-3). Masivní, nezvládnutý a nepojmenovatelný afekt (E2-3) vede k četným šokovým ruminacím (A3-1).

Interpretace: projektivně je vneseno téma rozpadu vztahu / opuštění, které mobilizuje spoustu primitivních obran. Chybí jakákoli copingová strategie, díky které by se subjekt dostal z této tíživé situace. Copingové strategie nicméně chybí i ve všech ostatních příbězích, což je tedy pro respondenta typické. Zajímavé také je, že opuštění vede k mobilizaci zejména narcistních obran, tedy je to podnět k fortifikaci vlastního já, což by mělo znamenat soběstačnost a neotřesitelnost, ale stejně to nefunguje a subjekt explicitně sděluje, jak situaci není s to zvládnout. Potvrzuje se nám, že opuštění (depresivní a hraniční pozice) je to nejhorší, co se subjektu může přihodit.

Pitva: no tak tady nějaký mládenec... nějaký dva pánové a ještě jeden, který teda leží (E3-2), a... (CI-3) nevím jestli je to... přímo nějaká operace, nebo... tady je snad nějaká, asi bych řekl (A3-1), jestli je to puška, tady vidět, přes toho pána, co leží (CL-2) a ti dva pánové, co nad ním stojí (E3-2), jeden jakoby měl v ruce skalpel, nebo nějaký nůž, takže, buď je to operace, nebo netuším (A3-1), a když je tam puška (A3-4), buď operace, ten mladý muž, co tam stojí před ním (CI-2)... ale doufáme, že to je operace (A3-2), že mu chtějí pomoci (A3-2) a že všechno dopadne dobře no...

Prostředky: objevují se hlavně obranné prostředky z rejstříku *rigidity* (A) – pochybnosti, nejisté slovní obraty, ruminace a váhání mezi interpretacemi. Zdůrazněn je také kompenzatorní příklon k percepční realitě (CL-2) a dále nestabilita objektů (E3-2). Pozoruhodné je zacházení s agresivním fantasmem, které není přímo vyjádřeno, pojí se s obrovskou úzkostí (CI-3) a nakonec je odčiněno (A3-2) snahou o pomoc bezmocnému subjektu.

Interpretace: tabule evokuje fantasma otcovraždy a agrese obecně. Agresivní impuls je zde ovládnán a potlačován, nakonec se skoro vyjeví poznámkou „*je to buď operace, nebo... ale doufáme, že mu chtějí pomoci.*“ Na tomto vyjádření jasně vidíme, že jde buď o pomoc, nebo o její opak, tedy o agresi. Stejně to ale není vyřečeno, nýbrž zažehnáno s pomocí obranného mechanismu odčinění.

A jak je to s psychoanalytickým výkladem? Impuls otcovraždy je evidentně příliš silný na to, aby byl vnesen do vědomí. Musí být nahrazen převrácením v opak, v pomoc, načež subjekt ještě dodává „doufáme“ – jako by si sám nebyl jistý, že proti tak silnému impulsu bude jeho obrana stačit. V oidipské rovině by impuls měl být lépe zvládnutý, nikoli vyvolávat masivní úzkost – pravděpodobně ze ztráty objektu, pokud by agrese byla vyjádřena. Proto se přikláním opět k depresivní pozici subjektu.

Zajímavé je také vyprázdnění objektů (E3-2) – všichni jsou pánové, jedni stojí, jiní leží, někteří stojí vpředu, jiní vzadu... Diferenciace mezi nimi je obtížná a musí být upřesněna lokací a polohou těla, jinak bychom nevěděli, kdo je kdo. Podle psychoanalytického manuálu k TAT může tato obrana vycházet z různých forem organizace osobnosti. Domnívám se, že se zde jedná o narcistické zploštění objektů, kdy se tak omezuje citové pouto k nim a tím pádem nedochází k riziku ztráty, nebo je toto riziko sníženo.

Smutná zpráva: tady je nějaká starší žena, mladší muž, netvářej se také moc šťastně (A3-4), mladší muž dokonce smekl i klobouk (CN-3), drží ho v ruce, je v černém (CN-2)... no a dá se říct, je tam... (CI-3) nevím, jestli je to špatně, ale já všude vidím něco špatného a vypadá to jako kdyby stáli někde... (CI-3) někde před... před nějakou rakví, kde má nějakého příbuzného, co zemřel (B1-2, E1-4)... a vypadá tak nějak truchlící (A3-4)... Já: jak to dopadne? On: jak to dopadne, jestli, já mám takovou představu (CN-1), že asi ne moc dobře (A3-4), už asi nějaký přítel nebo přítelkyně (A3-1) je po smrti, pán se z toho bude muset vzpamatovat, a asi bude muset jít dál, život už je takovej no (A1-3, CF-2), i když někdy je těžký se s takovýma věcmi smířit no...

Prostředky: vynořující se fantasma opět přivolává masivní úzkost (CI-3) a narcistickou fortifikaci self (CN -2,3). Oproti předchozím tabulím se fantazma – úmrtí a ztráta – objeví, s pomocí „naředění“ emočního náboje minimalizací afektů (A3-4) a frázovitostí (A1-3, CF-2), kdy chybí copingová strategie a subjekt předstírá, že se ho to osobně nedotýká.

Interpretace: fantazma tabule je otcovražda a vztah s matkou, který je v ohrožení. Celkově jde také o téma ztráty významného objektu. Jak se s tím respondent vypořádá?

Po vynaložení značného emočního úsilí mluví nejprve o smrti „příbuzného“. Mladý muž a „starší žena“ (cit.) nejsou uvedeni do žádného vztahu. A v závěru se hovoří o zemřelém „příteli nebo přítelkyni“. Co je tedy figurou? Ztráta partnera, zcela očividně. Rodičovské vztahy jsou zde zcela popřeny. Proč tomu tak je?

Nabízí se několik hypotéz. První z nich by mohlo být vytěsnění impulsu otcovraždy, což by odpovídalo fantazmatu tabule a dále také interpretaci předcházející tabule, kde byla otcovražda rovněž zcela zapuzena a spojena s masivní úzkostí.

Dále, interpretace, který vylučuje rodičovské vztahy, vylučuje rovněž oidipickou rovinu jako takovou. Subjekt prostě řeší ztrátu významného objektu. A zaměňuje rodičovský za partnerský. Jde tedy o jakýsi incest, symbiózu – rozhodně ne o zralý, post-oidipální vztah. Proto je možná ztráta jako taková tak zdrcující.

Tyto úvahy nás opět vedou k depresivní pozici subjektu. Ztráta self-objektu je zdrcující a copingová strategie, jak se s ní vypořádat, dle očekávání chybí. Subjekt si proti ní připadá bezmocný, tak minimalizuje a potlačuje svoje emoce a snaží se s tím vyrovnat narcisticky stylem „nikoho nepotřebuji“.

Poslední výrok o narcistické obraně si zaslouží vysvětlení. V užitých prostředcích vidíme dva narcistické mechanismy – CN-2 a CN-3. V prvním případě jde o tzv. narcistické detaily, specificky o oblečení. Oblečení, dle psychoanalytického manuálu TAT, zhruba odpovídá odpovědím zdůrazňujícím hranice objektů v Rorschachově metodě. Jde o ohraničení vůči vlivům zvenčí, jakési „brnění“, ale také o přesouvání afektů zevnitř na „okraj těla“, čímž dochází k jejich minimalizaci. V druhém případě jde o CN-3, což je postoj jako znak afektu (smeknutí klobouku pro respondenta značí smutek). I zde se jedná o „ztělesnění“ afektu, tedy o jeho minimalizaci.

Z toho všeho bychom mohli vysoudit, že téma ztráty (a možná i nevědomé agrese vůči otci) je pro respondenta velmi obtížné až nezvladatelné a pracuje s ním tak, že zdůrazňuje svoji sílu a velikost a potlačuje / minimalizuje afekt.

V neposlední řadě se opět objevuje minimalizace afektu „netváří se moc šťastně“. Kromě toho, že je afekt ohraničen a zmenšen, je výrok zajímavý i z obsahového hlediska. Jako by štěstí bylo výchozí bod a vše od něj je aberace. V tom se možná zobrazuje nízká frustrační odolnost obecně a také neochota řešit jakékoli problémy nebo obtížnější pocity. Tato fráze – ne úplně šťastný – se objevuje v protokolu několikrát a je tedy pro respondenta typická.

Analýza rozhovoru č. 2 - Loutka

Respondent svoje vyprávění nezačíná rodinnými poměry, jako někteří jeho kolegové. Stejně, jako ostatní, je instruován, aby hovořil o tom, jak se dostal k trestné činnosti. Na první místo klade drogy a v rozhovoru se k nim několikrát vrací jako k příčině všeho špatného. Přesto se postupně prosazuje jiná kategorie, která s drogami úzce souvisí. Je to vliv ŠPATNÝCH LIDÍ. Touto skupinou se ještě budeme více zabývat později, neboť k ní respondent zaujímá specifický, ambivalentní vztah.

ŠPATNÍ LIDÉ přivádějí respondenta nejdříve k drogám a následně i k trestné činnosti. Výrazná je respondentova touha NĚKAM PATŘIT. Jde o jeho autentické vyjádření, nikoli o název kategorie z pohledu výzkumníka. Později se tato touha už neobjevuje v rozhovoru explicitně, ale nepřímou, a to mnohokrát. Pojďme si nyní vyjmenovat skupiny (nebo jednotlivce), pod které chtěl respondent patřit.

První osobou, která ho ovlivnila a vystupuje ve vyprávění jako jeho vzor, je bratranec. Ten dle respondenta vařil pervitin. Také ho prodával. Naučil respondenta pervitin užívat. Když bratrance ublížila konkurenční skupina, respondent ho šel pomstít a tím se i dostal poprvé do vězení.

Dále šlo o skupinu ŠPATNÝCH LIDÍ, kteří ale byli často prezentováni z opačné, dobré strany. V tom případě byli popisováni jako nositelé věcí a schopností, po kterých toužil sám respondent:

“Já jsem prostě chtěl být takovej ten, chtěl jsem padnout do tý party, abych měl taky nějaký slovo, abych jezdil v těch autech, motorkách, měl ty peníze a byl jsem svým způsobem hloupej, protože jsem nevěděl přesně, co by to mohlo obnášet no...”. “(...) Měli různý koničky, ten dělal s motorkami, takže jezdili do jináčího státu krást motorky, ti kradli auta, během toho oni ještě vařili, prodávali drogy... takové ty věci co jsou s tím spojený, dělali různé podvody, různé kšeftíky s kradenýma věcmama, měli různé kontakty na známé... na pobočkách, na bankách různých a... tím, že měli to bohatství, tak se dostali mezi takovou tu lepší vrstvu... takhle jako pan Babiš, dělá to veřejně a všichni ho v tom podporujou.”

Zde se dostáváme také k dalším, sousedícím kategoriím. Vidíme, že vztah k delikventním kolegům je AMBIVALENTNÍ - tito lidé jsou líčeni jako špatní, respondenta k delikvenci. A drogám “stahují” a dokonce se chce kvůli nim, po propuštění z trestu, odstěhovat do jiného msta, kde nikoho nezná. Na straně druhé jsou idealizováni, prý se “vyšvihli” (cit.) a dostali se do “lepší vrstvy. K AMBIVALENCI se ale dostaneme ještě později, u rozboru trestné činnosti.

Další sousedící kategorií s touhou NĚKAM PATŘIT, je POTŘEBA RESPEKTU. Respondent to ve výše uvedeném úryvku nazývá “mít tam slovo,” tedy v systému, kam “patří”. V tomto se patření do delikventní skupiny liší od patření do rodiny. V rodině se předpokládá, že dítě je v závislé pozici na dospělých. V této skupině, která také poskytuje, dává a zabezpečuje, chce ale navíc být respektován.

Respekt úzce souvisí s další kategorií, která je v citovaném úryvku rovněž zahrnuta. Jedná se o MATERIÁLNÍ DOSTATEK. Jak je vidět z citace, respekt z materiálního dostatku přímo vyplývá. Když má někdo dost velké bohatství, posouvá se dle respondenta do lepší vrstvy. Jezdění na motorkách a v drahých autech je zdrojem “váhy slova”.

Jak jsem již uvedl, touhu NĚKAM PATŘIT uspokojují kromě skupin i jednotlivci. Fakt, že jde o hledání ALTERNATIVNÍ RODINY, dokládají nejenom pocity a očekávání respondenta, ale přímo i slova, která užívá. Například svého kamaráda, na kterého nedá dopustit, nazývá “bráška”.

“Protože já mám kamaráda, kterej je vlastně, já mu říkám, bráška, je o něco mladší než já a on je ta otočená mince, on vlastně je, ten co mi vždycky říkal neblbní, já ti pomůžu, pojď jedeme tam, třeba do Holandska a já se vracel furt do toho stejného města za stejnýma lidma, místo toho, abych ho poslechl a nejel s ním... teď mu píšu, volám a furt po něm něco chci no ☺ oni mi furt nadávají, pošle mi to samozřejmě... a já mu furt říkám, že to je naposledy a nějak se mi to furt nedaří, nechci ho zklamat.”

Jak je vidět, PATŘENÍ NĚKAM také souvisí s morální, ale i materiální podporou. Se zajištěním DOSTATKU je spojováno i ZAHRANIČÍ, které je oproti České Republice vnímáno jako spravedlivější prostředí a materiální zdroj zároveň - na tomto místě je řeč o Holandsku. Stejně je to např. u Kanady nebo Polska, ale k tomu se ještě vrátíme později.

Nyní zpět k výše uvedenému útržku rozhovoru, který nám svým pokračováním odkryje další důležité kategorie:

“(…) nechci ho zklamat, teď už je to fakt naposledy, už nehnu ani brvou, teď jsem teprv pochopil, co znamená přísloví... jak to bylo? ...pro dobrotu na zebrotu, no, jsem se zastal, a vždycky jsem to schytl já, takže teďko už se nezastanu, otočím hlavu tak, jak všichni... protože jsem se vlastně zastal té slečny a ona mi ani nebyla schopná přijít na soud, dát výpověď, takže to je celkem smutné no... jako přijít a říct že... je to tak a tak, on byl nafetovanej, on se mě zastal a a člověk ani tohle není schopnej udělat tak...”

Respondent zde mluví o touze nezklamat svého kamaráda zvaného “bráška”, který ho materiálně zajišťuje. Jak to udělat? Abych na to odpověď, budu nyní parafrázovat výše uvedené sdělení: nebýt prosociální a čestný člověk, který se zastává druhých. Být sobecký, jako všichni ostatní. To je cesta, jak “brášku” nezklamat a jak se znovu nedostat do kriminálu.

Jak je vidět na mnoha místech v textu, respondent si připadá často jako OBĚŤ. Příkladem je právě výše citovaná pasáž, kde chápe svoje uvěznění jako důsledek svého morálního chování. Proto se s kategorií OBĚŤ pojí i kategorie NESPRAVEDLNOST.

Abychom porozuměli podstatě této kategorie, je důležité si vyjasnit, jak sám sebe vnímá respondent. Ten hovoří hned o dvou trestných činech, za které se dostal do vězení a které souvisely s ochranou nebo obranou někoho či důležitých hodnot.

- Postřelení rivala, který ublížil jeho bratranci
- Obrana slečny před jejím agresivním přítelem

Pro častý výskyt kategorie jsem jí rovněž přidělil označení a nazval jsem ji “OCHRÁNCE”. Jelikož se prakticky celý rozhovor točí kolem pocitu NESPRAVEDLNOSTI a křivdy, který respondent zažívá, dává potom smysl jeho tvrzení, že se do kriminálu dostává neprávem, protože se pořád někoho zastává.

Vraťme se nyní ke kategorii OBĚŤ. Být obětí předpokládá být vystaven působnosti vnějších sil, které mají za cíl poškodit osobu dotyčného. Vlivů, které na něj negativně působí, uvádí celou řadu. Mezi jinými figuruje na předních místech ZLÝ SYSTÉM. Ten zahrnuje zejména policisty a soudce, kteří respondentovi (cit.) “už nevěří”. Systém se přitom v očích respondenta chová ambivalentně - k trestu odnětí svobody odsoudí jeho jako člověka, který se dopustil jen “drobného přešlapu”, ale někoho jiného, kdo má peníze na advokáta a konexe, naopak

vyzdvihne. Respondent proto sám nevěří ZLÉMU SYSTÉMU, spojuje si ho s celou Českou Republikou a touží emigrovat do ZAHRANIČÍ, kde podle něj vládne jednak SPRAVEDLNOST a jednak DOSTATEK.

“No tak... když budete mít dotaci 50 milionů a pak vás toho sprostí, tak buď ste to podplatil anebo jste hodně chytřej, aby vám zrušili to obvinění...”. “(...) No takhle, jako kdybych měl 150 tisíc na právníka, tak si myslím, že bych to taky zboural.” “(...) Že kdybych to věděl, že to takhle všechno dopadne, tak bych si udělal státnice z angličtiny a už bych tady v ČR nebyl dávno.”

Abychom neodběhli od kategorie OBĚŤ příliš daleko, rád bych nyní ocitoval úryvek z rozhovoru, kde respondent spojuje všechny výše uvedené kategorie dohromady:

“On byl vlastně, já jsem šel s kamarádem a potkal jsem tu jeho přítelkyni (...) naproti jel její přítel na kole a volali jsme na něj a on byl nějak nafetovanej, začal ju bít, já ho okřiknul a on se na mě rozběhl a první ránu mi dal zámkem nad oko, já jsem odpadl, jsme se porvali a já jsem potom odešel a pak jsem na druhý den zjistil, že měl být prý bodnutý, také nevím, kdo ho bodnul jak, ale svedli to na mě no... tady to v ČR je těžký no, něco vyvrátit, když už... se to takhle se mnou vezlo.”

Začneme tentokrát od konce. Respondent už poněkolkáté zmiňuje, že “v ČR je to těžké.” Myslí tím nespravedlivou justici, ale i neznámé “práskače”, zřejmě z řady obyčejných Čechů. Práskač uškodil tím, že ho neprávem obvinil a překroutil pravdu, justice uškodila tím, že práskači uvěřila. ZLÝ SYSTÉM společně se ŠPATNÝMI LIDMI tvoří špatnou ČR.

Respondent je tedy v roli oběti těchto škodlivých sil - a to jen proto, že se rozhodl být nevinné slečně OCHRÁNCEM. Ale kategorie OBĚŤ se ve výše uvedeném úryvku projevuje i jinak, takřkajíc gramaticky. Povšimněme si stavby vět: slečnu potkal, její přítel přijel, začal ji bít. Respondent ho pouze okřiknul (!) A byl útočníkem napaden. V příběhu dosud nevystupuje jako aktér, pouze jako oběť agrese, kterou nijak nevyprovokoval. Dostal “první ránu” nad oko - slovo první je zdůrazněno, abychom věděli, že první ránu nedal on. Potom dokonce “odpadl”, může být snad ještě větší oběť? Ano může. Neřekl, že by se bránil útočníkovi, vystupoval by pak jako aktér, který něco začal. Místo toho sdělil, že se oni oba “porvali”. Předtím byl tedy bezdůvodně napaden, odpadl a až potom participoval na společné aktivitě, za kterou mohli minimálně oba stejně. A navíc on odešel, v duchu zásady “moudřejší ustoupí.” A jak jsme se dozvěděli z jiné části rozhovoru, příště už “nikomu nepomůže a otočí hlavu, jako všichni.” Povšimněme si, že mluví o všech. Jsou to zřejmě opět ŠPATNÍ LIDÉ.

Na následující pasáži z rozhovoru je pozice OBĚTI a OCHRÁNCE vidět ještě zřetelněji:

“Už jsme byli na drogách a můj nevlastní bratr, vlastně, prodával drogy taky.. no a nějak mu to nevyšlo, utratil peníze co mu dali aby měl ty drogy, utratil peníze a neměl na zaplacení, tak ho vlastně zbil, dostali ho až na intenzivní péči a tím jsem dostal první trest, protože jsem v centru města vystřelil proti tomu, co ho zbil... tím jsem ho zasáhl a dostal jsem vlastně těžké ublížení na zdraví a tak jsem dostal prvních pět let.”

Zajímavé je, že do role OBĚTI se nestaví jen respondent, ale mohou tam být situováni i významní druzí - členové respondentovy referenční skupiny “PATŘIT NĚKAM”. V tomto případě je to bratránek, který respondenta přivedl k drogám. Jednak byl obětí násilí cizí skupiny, ale především mu (cit.) “nějak nevyšly peníze”. Jinými slovy, nebyla to jeho vina, byla to prostě smůla.

Pozice OBĚTI je zjevná i z řečeného způsobu spáchání trestného činu. Respondent tvrdí, že “vystřelil” proti viníkovi. Neříká, že ho postřelil, střelil nebo zastřelil. To by znamenalo, že mířil na něj s úmyslem ho zabít. Říká, že prostě “vystřelil” proti někomu. Jako by snad střela šla do vzduchu a náhodně někoho trefila.

Na obranu respondenta je potřeba říct, že se přiznává k úmyslu zasáhnout protivníka. Říká přeci, že “vystřelil proti”. Slovo “proti” je ale také zajímavé. Vlastně nám říká, že kulka měla obrannou funkci. Pokud byla “proti něčemu”, znamená to, že bránila nějaké cizí, negativní síle. Jako hradba, která chrání “proti” nepřátelům.

Jak se zdá, respondent je opravdu vynalézavý ve způsobu konstruování role OBĚTI. Až by se nám mohlo zdát, že tento popis nemůže být dopředu tak pečlivě promyšlen, že snad musí vycházet z hlubokého, vnitřního přesvědčení a tvořit se spontánně, automaticky. Ale tím pádem také zcela nevědomě.

Nemohu také nezmínit vyjádření, že proti útočníkovi vystřelil “v centru města”. V kontextu celého vyjádření toho upřesnění místa nemá žádný praktický smysl. Proč je důležité, jestli ke střelbě došlo v centru města, na periferii, nebo třeba uprostřed hlubokého lesa? Nabízí se několik možných vysvětlení. Buďto respondent tímto upřesněním “nařadil” jinak velmi tvrdé vyjádření, že střelil na lidskou bytost. Čím delší souvětí bude, tím více se obviňující konotát sdělení rozmělní. Anebo to může znamenat, že to respondent provedl před příliš mnoha svědky a proto byl chycen a odsouzen. A pak by to znamenalo čirý KALKUL pachatele.

Kategorie KALKUL je v datech neméně důležitá. V následujícím úryvku je možno tuto kategorii sledovat i v souvislosti s jinými, souvisejícími jevy:

“Já jsem prostě chtěl být takovej ten, chtěl jsem padnout do tý party, abych měl taky nějaký slovo, abych jezdil v těch autech, motorkách, měl ty peníze a byl jsem svým způsobem hloupej, protože jsem nevěděl přesně, co by to mohlo obnášet no.. tak jsem se dostal do basy a už se to semnou vezlo, jednou dvakrát třikrát a... minulý trest jak jsem šel domů, tak už jsem si říkal, že už sedět nepůjdu a snažil jsem se toho držet a zase jsem přijel do toho města a bylo to špatně no, to je špatný město, jsou tam tí stejní špatní lidi... člověk musí mít hodně velkou vůli... se k nim nepřidat no... já to takhle prostě nemam no, se snažim pomoct každému a pak na to doplácim.”

Tuto citaci jsem již zmínil výše, a to z jiných důvodů. Nyní bych rád upozornil na část citace, kde respondent kritizuje vlastní “hloupost”. Co tím přesně myslí?

Chtěl mít pouze DOSTATEK a NĚKAM PATŘIT, ale nedomyslel, že by to mohlo vést až k uvěznění. Jinými slovy - necítí žádný morální prohřešek, za který by si snad vězení zasloužil. Naopak. Vnímá se jako OBĚŤ a OCHRÁNCE, jak dokládá konec citace. Pokud ho ZLÝ SYSTÉM trestá za to, že pomáhal lidem, je to jasná NESPRAVEDLNOST a v takové zemi přeci nemůže žít.

Předně ale vidíme, že nedochází k nějakému pokání a uznání viny. Naopak, respondent říká, že příště už nebude tak “hloupý”. Vyjdeme-li z jiných částí rozhovoru, můžeme ho doplnit - např. už nikdy nebude střílet “v centru města”, kde je plno svědků. Respondent se nepřímo hlásí k trestné činnosti, která je ZLÝM SYSTÉMEM neprávem odsuzována a chce být chytřejší v jejím páchání do budoucna. To je pravá podstata kategorie KALKUL, která se také v datech nachází na více místech.

Než úplně opustíme kategorii OBĚŤ, je zapotřebí rozvést gramatický způsob konstrukce role oběti. Tento narativní styl je pro respondenta typický. V celém rozhovoru užívá četná pasiva, obzvlášť ve spojitosti s trestnou činností. Zřejmě aby podtrhl, že on sám za nic zlého nezodpovídá. Mezi tato pasiva nejčastěji patří “spadl jsem do toho” a “svezlo se to semnou”. Zajímavý je metaforický pohyb po šikmé nebo kluzké ploše, kterou tato pasiva evokují. Zdůrazňují problematické prostředí (nakloněnou rovinu, kluzký povrch), které zavíná selhání. Objevuje se také slovo “stáhnout”. Metaforicky jde o nějaké velké těleso, které respondenta stáhne - obvykle opět dolů. I v této metafoře je zdůrazněna bezmoc subjektu oproti vnější síle. V neposlední řadě je velmi častým obratem v rozhovoru “dostal jsem se”. Dostat se k něčemu můžeme parafrázovat jako “prostě se to nějak stalo”.

V tomto kontextu dává smysl respondentova touha utéct do zahraničí, kde doufá ve větší spravedlnost a kde by snad nemusel být ZLÝ SYSTÉM. Zahraničí v jeho narativu vždycky, už od dětství, plnilo zajišťující a ochrannou, takřka rodičovskou funkci:

“(…) Výborný (dětství). Nic mi nechybělo. Mám tátu v Kanadě, takže my jsme měli, co jsme si řekli, co se nám líbilo, tak jsme měli.” (...) “Byli jsme skromní, nic jsme nepotřebovali, my máme blízko Polsko, takže nám (rodiče) všechno kupovali levněji no.”

Otce reprezentovala obživa zajišťující Kanada, oblečení a jídlo zase “mateřské” Polsko. Pozoruhodná je i otcova nepřítomnost v rodině, kterou jsem bohužel v rozhovoru neprozkoumal víc. Nabízí se hypotéza o náhradě chybějícího rodiče - v citovém smyslu slova - za MATERIÁLNÍ DOSTATEK. To by i vysvětlovalo nejen respondentovu neochvějnou touhu NĚKAM PATŘIT, ale i snahu o dosažení bohatství a dostatku.

Respondent jako by obecně zaměňoval šťastné dětství za materiální blahobyt a opomíjel citovou stránku věci. Výše uvedené vyjádření bylo odpovědí na otázku, jaké měl dětství. Odpověděl, že dobré, protože jim “nic nechybělo”. Hypotéza o zaměňování lásky za MATERIÁLNÍ NEDOSTATEK se v tomto ohledu přímo nabízí.

Ke konci analýzy je zapotřebí podtrhnout důležitost, jakou respondent přisuzuje slovu „špatný“. Zatímco u členů jeho delikventní skupiny – které také označuje slovy „špatní“ – je tato špatnost relativní, systém je špatný vždycky. V následujícím úryvku je vidět, jak respondent svojí trestnou činnost relativizuje, stejně jako špatnost svých kumpánů, ale obviňuje o to víc justici, polici a společnost.

„Jakože... špatný, tak jsou tam různý lidi, co vlastně vyrostli, teďkon byli mladší a brali si příklad z těch starších... a vyšvihli se, třeba za mlada dělali sporty, karate, thajský box a tím, že se prali mezi sebou a dostali se k drogám, to jim zničilo život a teď stahujou prostě, různý lidi mezi sebou do... močí se do různých věcí, třeba ten udělá vykrádačku, řekne, že ten tam byl s ním, on tam třeba vůbec nebyl ale... většinou ti kluci mají nějakou špatnou minulost a tak je těžké, aby mu ta soudkyně uvěřila, že už sekáme latinu, že už chcem žít normálně a oni nám to nevěří, tím se dostáváme... takhle je tam vlastně hodně lidí, nevim vy se někde poperete, na jedné straně, že vlastně já se popral s tím klukem, na jedné straně města a na druhé straně města říkali, že jsem toho kluka zabil, takže během toho města každý se baví a převrací to, každý si něco přidá, pak se to dostane na policajty a je to úplně jináč, někde se udělá krádež nebo když se prodávají drogy, kšeftíky, a je tam někdo, kdo tam nemá bejt, někde to

řekne a než se to dostane na polici oni tam všechno ví, práskne jim to, oni jsou za to placení, je to takový prostě všechno jiný... pak chcete žít normálně a máte nějakou finanční částku, někde vás potkají policajti, vidí, že si kupujete boty za tři tisíce a už vám nikdo nevěří, že jste udělal nějakou krádež, když řeknete, že jste dostal výplatu, tak vám to nikdo věřit nebude.“

Jak je vidět, zločinci sami o sobě nejsou špatní. Špatní jsou „práskači“, policie a město, potažmo celá ČR, jak jsme viděli v jiných úryvcích rozhovoru. Proto chce také respondent, pociťující všudypřítomnou KRIVDU, odcestovat do zahraničí. Povšimněme si, jak si mimo jiné stěžuje na to, že mu „systém“ nevěří. Má nejspíš pocit, že na takovou důvěru má nezadatelné právo. Jako by opomíjel, že důvěru systému již mnohokrát zklamal. Pokud se ale cítí jako nevinná oběť, je logické, že v jeho očích si důvěru nezaslouží.

Respondent celkově operuje s DŮVĚROU velmi zajímavě. Říká, že se po návratu chce postarat o své blízké – že jim chce všechno „vynahradiť“. Pokud nic nezpůsobil, co chce vynahrázovat? Je si vědom toho, že svoje SLIBY vůči nim v minulosti porušil a proto chce další šanci? Stejně jako od systému? Respondent budí podezření, že zatímco on sliby neplní (i když je rád dává), systém a ostatní mají povinnost svoje sliby a závazky vůči němu bezesbýtku naplňovat.

Analýza protokolu TAT – „Bezmocný“ (v rozhovoru přezdívka „Loutka“)

Housle: tak buď si čte, anebo (A3-1), mě si připadá že si čte a že je začtenej do nějaký knihy... (E1-1) a že bude určitě vážná ta kniha, jako vážný příběh ☺ (CI-1) a je to ze starý doby (A1-2), tak to bude asi nějaký... nevím loňskej třeba... ale je to pěkná fotka (CN-2+). E: a jak to dopadne? R: já si myslím že určitě dobře. Ne to jsou housle... takhle... (CI-1) já myslel že to je kniha, oni to jsou housle, tak to si myslím že... že přemýšlí, jestli to zvládne, nebo jestli... (CI-1) jestli to udělal dobře, jestli neudělal nějakou chybu, nebo se soustředí, před vystoupením třeba, ve škole nebo před hodinu, jestli to zvládne... (A3-1) E: co si myslí a co cítí? On: tak to netuším... já si myslím že, jestli to zvládne no... jestli to dokáže. E: a jak to dopadne? R: no určitě dobře ☺ (CI-2)

Prostředky: počáteční váhání (A3-1, CI-1), spojené se skotomizací manifestního objektu, tedy houslí (E1-1) je ukončeno bez otevření fantasmatu kastracní úzkosti a odosobněno časovým odkazem (A1-2) a komentářem obrázku (CN-32). Následně je otázkou examinátora posunut k hlubšímu zkoumání tabule a všimá si houslí, přičemž mění interpretaci. Znovu se objevuje váhání (CI-1), které nakonec dospěje k fantasmatu selhání a provinění, ale jen částečně, bez vytvoření zápletky. Nejistota vrcholí nejistotou interpretace (A3-1) a závěrečnou banalizací konce a celého příběhu (CI-2).

Interpretace: fakt, že autor na první pád nevidí housle, ale knihu, může být samozřejmě pouhá náhoda. Přistoupíme-li na variantu, že náhody v psychologii neexistují (nebo jen velmi sporadicky, náhodně), mohlo jít o způsob, jak vytěsnit strach ze selhání ve hře na housle pryč, do nevědomí. Tomu by přispěl i fakt protrahování odpovědí a poznámky o tom, z jakého je obrázek období a jak je hezký.

Následuje ale obrat, kdy si autor houslí všimne. Co následuje potom? Fantasma strachu ze selhání je úspěšně nastoleno, přičemž se opět objevuje úzkost - váhání mezi interpretacemi a otálení s pokračováním příběhu. Autor nakonec příběh nedokončuje a vše ústí v tzv. „konec zalitý sluncem“. O dalším osudu hlavní postavy se tedy nedozvíme nic. Fantasma kastracní úzkosti se vynořilo, ale nebylo nikterak vyřešeno.

Nabízí se ještě další interpretace. První nápad respondenta není o houslích, nýbrž o tom, že chlapec na obrázku čte „vážný příběh“. Možná tak nepřímou odpověď, samozřejmě nevědomě, vypovídá sám o sobě. Také je v situaci, kdy má v testové situaci před psychologem „vyprávět vážný příběh“. A není mu to příjemné, protože se obává selhání.

Co to všechno vypovídá o autorovi příběhu? Kastracní úzkost je v každém případě známá, je velmi silným popudem, který respondent raději vytěsňuje. Každopádně je schopen téma alespoň otevřít. Nejspíš se již se strachem ze selhání ve svém životě opakovaně setkal a nebyla to příjemná zkušenost. Snaží se strach potlačit a nakonec, když ho s vypětím všech sil připustí do vědomí, si s ním neví rady.

Na místě je také otázka, zda se jedná o zralou kastracní úzkost, či zda nejde o nějakého primitivního předchůdce této úzkosti – např. strach projevit se obecně, ukázat svoje self jako odlišné od ostatních. V takovém případě by se zde mohl skrývat strach z opuštění z depresivního spektra, nebo dokonce archaičtější strach z odlišnosti vůbec, což by směřovalo k psychotické organizaci osobnosti.

Kontrola: tak je to paní co vchází do pokoje, dívá se na stůl (CI-2), nebo na někoho, jestli si čte, může tam někdo sedět (B1-2), číst, nebo (A3-1) na děti... když by to byla třeba máma, která kouká na děti, co dělají, jestli si čtou,

nebo jestli se učí... dopadne to, myslím že ona byla spokojená, uvidí, že se učí... a výraz má takový... (CI-3) ne ani vyděšený (A2-3), takový... zaražený. E: co prožívá, nebo co si myslí? R: no to netuším ☹ E: to můžete vymyslet ☹ R: nevím, třeba, co si myslí, může být spokojená (A3-3), jakože... myslet si může cokoli... (CI-1)

Prostředky: téma provinění a kontroly je načato s pomocí banalizace (CI-2) a nejistoty (A3-1), přičemž do příběhu jsou zanešeny další postavy (B1-2), přesto k vytvoření zápletky nedochází. Zápletka by se mohla zrodit z výrazu tváře ženy na obrázku, ten je však záhy vytěsněn prostřednictvím negujícího výroku (A2-3). Autor příběh zakončuje reaktivní formací (A3-3) zdánlivé spokojenosti ženské postavy, namísto vytěsněného zděšení. Příběh odmítá dále rozvíjet (CI-1).

Interpretace: tabule evokuje provinění a jeho odhalení prostřednictvím mateřské figury - ženy, která nahlíží do pokoje. Respondent dobře zapojil téma rodičovské kontroly, ale bohužel popřel jakoukoli možnost konfliktu. Celý příběh je (opět) "zalitý sluncem" a přeměněn v banalitu.

Zajímavá interpretace se nabízí v kombinaci s příběhem na předcházející tabuli, kde je chlapec s houslemi. Všimněme si, že zde rodiče úplně chybí. Přitom neúspěch při hře s houslemi přímo nabízí možnost zklamání rodičů, kteří si přejí, aby chlapec na housle hrál. Kam nám tito rodiče zmizeli? Respondent je úplně zapřel.

Zde naopak téma rodičů a dětí máme vybavené v plné kráse. Matka kontroluje děti, které se poslušně učí a čtou si. Stejně, jako si chlapec četl na předchozí tabuli. Zde je ale nabídnuta idylka, která zcela popírá zděšený výraz mateřské postavy. Respondent si výrazu všiml a dokonce ho zděšeným nazval, aby ho vzápětí vytěsnil a vytvořil reaktivní formaci, že matka "je spokojená".

Můžeme to tedy chápat tak, že téma zklamání rodiče a provinění bylo problémem už u první tabule a respondent se dosud z tohoto šoku nevzpamatoval. I zde toto téma vyvolalo úzkost, kterou musel opět vytěsnit.

Kabát: pán kterému sundávají nebo navlékají kabát... (CM-1) myslí si, má zavřené oči... (CL-2) mhm... (CI-3) myslet si může... cokoli že (CI-3), jakože... může být třeba slepý (E1-4), že jenom poslouchá, vnímá... E: jak to dopadne? R: no určitě ho oblečou nebo svlečou ☹ (CI-2)

Prostředky: Respondent se při naraci drží pouze reálií tabule (CL-2) a interpretace vnitřního stavu postavy v něm budí zjevnou úzkost (CI-3). Vnáší téma handicapu hlavní postavy (E1-4) a končí naprostou banalizací (CI-2).

Interpretace: téma tabule je úzkost - a úzkost je také přesně to, co vzbudila u respondenta. O jakém druhu úzkosti se zde však jedná? Respondent se podle všeho děsí různosti a neurčitosti - postava si může myslet cokoli. Je vlastně na vůli vypravěče nezávislá a záhadná, mimo jeho kontrolu. Svůj pocit marnosti respondent zřejmě přenáší na postavu a zhmotňuje ve formě handicapu - postava nevidí a neslyší. Je zřejmé, že vychází z jejich přivřených očí a zjevné pasivity. Za žádnou cenu se tedy nedokáže oprostít od bezprostředně vnímaného a tato asociační paralýza nikterak nepostupuje. Je naprosto ochromující a příběh ukončuje.

Co by to tedy mohlo vyvolávat v respondentovi? Pocit bezmoci hlavní postavy vrcholí její slepotou a naprostou odkázaností na druhé. Zračí se v tom zřejmě neschopnost vyrovnat se s vlastní bezmocí a možná i nevědomou touhu nechat se vést nebo obskakovat. Dokazuje to také strach z lidí - z objektů, které jsou nekontrolovatelné a nepředvídatelné.

Fajfka: to je z filmu (A1-4), to už jsem viděl někde... (CN-1) je to pán, co říká něco svojí přítelkyni, nebo dceři třebas (A3-1), ona je nějaká zaražená (B3-1), on je... (CI-3) jak bych to řekl, takový důrazný, se jí na něco ptá (B1-1) nebo... (A3-1) něco chce vědět... dopadne to, že mu to asi řekne... nebo že on se to doví... (CI-2)

Prostředky: na úvod vyprávění je příběh zařazen jako kulturní dílo (A1-4) a zdůrazněna vlastní znalost (CN-1), což mohou být obranné prostředky zapojené k minimalizaci vynořivší se úzkosti. Objevuje se dále interpretační nejistota (A3-1) a zdůraznění afektu hlavní postavy (B3-1), jehož obsah není konkretizován. Příběh je celkově oploštěn a banalizován (CI-2), s doprovodem znatelné úzkosti v odmlkách a váhání (CI-3).

Interpretace: fantasma tabule je svádění a konflikt mezi přáním a obranou. Autor hned na začátku reaguje určitou úzkostí, kterou intelektualizuje a zdůrazňuje vlastní nezávislost na objektech (CN-1, prostředek z narcistního rejstříku). Otázka je, před jakým impulzem se brání.

Vysvětlení nám možná poskytuje následující příběh. Téma jakéhosi konfliktu mezi mužem a ženou není přímo řečeno, ale jejich potenciálně milenecký vztah autor překlápí ve vztah rodič-dítě. Rodič dceru vyslýchá a ona je proti němu bezmocná, protože se nakonec vše "stejně dozví".

Impulzem, který byl na začátku tak cenzurován, by možná mohla být bezmoc vůči mocnému objektu.

Zajímavé je, že i odpověď na tuto tabuli můžeme vykládat v reakci na dva předchozí příběhy. V předchozích dvou příbězích měl autor potřebu dětské postavy chránit před strachem z rodičovské kontroly. U tohoto příběhu se žena mění z role milenky na dceru a opět zaujímá roli bezmocného dítěte, které je někým vyslyšáno. A ani zde se bezbranné dítě nedokáže ubránit. Rodičovská postava se vše stejně dozví, bez ohledu na její snahu nebo soukromí.

Zdá se, že mocný objekt se nedá nijak přelstít a vnucuje se do příběhů s ochromující silou. Pojí se s ním velká úzkost z provinění a není před ním úniku.

Hádka: to je vlastně žena, co má svého přítele nějakého a on kouká nějakým směrem, někoho slyšel nebo tak něco (A3-1) a ona ho poslouchá, něco někomu vykládá (CF-2, E4-2) a ona... (CI-1) se vlastně na něho dívá a poslouchá ho... (A3-1) a dopadne to tak, že on to asi řekne (A3-4) a ona to uslyší no... ☺ (CI-2) má ho určitě ráda... (A3-2) E: a co řekne? R: že někomu něco vykládá (CF-1), nebo se dívá nějakým směrem (E3-2)... a říct může cokoli že, to... (CI-1)

Prostředky: celý příběh představuje naprostou banalitu (CI-2, CF-1), plnou úzkostných projevů (CI-1, A3-1) a ruminací (A3-1). Objevuje se také obrana odčiněním (A3-2), která kompenzuje evokovaný konflikt mezi mužem a ženou na obrázku. Autor se celou dobu drží pouze bezprostředně vnímaného (CF-2) a ani v nejmenším se od realit tabule neodchyluje. Mezi postavami je negován jakýkoli rozdíl (E3-2), který by snad mohl zakládat nějaký konflikt.

Interpretace: tabule evokuje konflikt a nesoulad mezi mužem a ženou. Autor příběhu tento konflikt zcela ignoruje. Stejně tak ignoruje jakoukoli rozdílnost postav nebo odlišnost jejich vnitřních světů - jako by se chtěl úzkostně vyhnout jakémukoli zárodku potenciální neshody mezi postavami. Jako by pro něj bylo "udržení míru" nesmírně důležité.

Jediné, čeho se můžeme na této naprosté banalitě zachytit, je role muže a ženu v příběhu. On se pravděpodobně s někým baví a je hlavním aktérem příběhu - všichni čekají, co řekne a až to uslyší. Role ženy je následující: "čeká, co muž řekne, uslyší to a pak bude příběh dokonán. Má ho moc ráda."

Žena je zde tedy stavena do pasivní pozice, která k objektu svojí lásky, k muži, nemá jakékoli výhrady. Ani nemůže, nechce ho ztratit, má ho totiž "moc ráda". Muž se na druhé straně o ženu vůbec nestará, jen "něco řekne", na což všichni čekají - jako prorok.

V tomto vztahu nejde tedy o rovinu rodič-dítě, jako v předchozích příbězích, ale stejně tu není nastolena mocenská symetrie. Mocný objekt, který je adorován, tu stále je a druhá postava je na něm závislá a nedovolí si vzdorovat. A to také znamená, že agrese proti objektu je vytěšňována. Stejně jako v předchozích příbězích, kde jsou děti "hodné a hrají si".

Zábradlí: to nevím, jestli ho drží... matka drží dívku nějakou? (CM-1) Nebo... (CI-3) ale proč už, nechápu, proč u zábradlí, v takovém... to je jak kdyby to bylo zlé... (CI-3, E4-1) něco drží... něco povídal, že to bude dobrý (A3-2, E4-2), nebo něco takového (A3-1), že to dobře dopadne, že to bude v pořádku (A3-1) a ta paní je smutná co drží tu druhou osobu... takový smutek v obličejí (B1-3, CL-2). E: jak to dopadne? R: určitě dobře (CI-2). Ona jí to aspoň vykládá takhle. Ono to třeba dopadnout dobře nemusí, ale vždycky se říká že to dopadne dobře ne ☺ (CM-3) i když to tak není.

Prostředky: v celém příběhu se projevuje masivní úzkost (CI-1) spojená s váháním a ruminacemi (A3-1) a s „prasklinami“ v syntaxi s částečně zmateným vyjadřováním (E4-1, E4-2). Tato úzkost zřejmě provází fantasma agrese ve vztahu rodič-dítě. Agrese je nakonec odčiněna (A3-2) a hostilita převrácena v avizovaný smutek (B1-3), který je odvozován ze smyslové zkušenosti (CL-2). Konec je opět banální (CI-2), spojený s pomrkáváním a humorem (CM-3).

Interpretace: fantasma agrese vyvolává zjevně masivní úzkost. Obrany nestačí a objevuje se dokonce primární proces. Možná tím spíš, že se opět ocitá ve vztahu rodiče s dítětem. Toto téma jako by provázelo respondenta na všech dosavadních tabulích a ani zde není výjimkou. I zde je agrese zapřena, ačkoli je subjektem zprvu dobře rozpoznána ("...to je jako kdyby to bylo zlé...") a následně převrácena v opak, v pomoc a péči.

Agrese je potlačena jak ze strany rodiče, tak ale i ze strany dítěte. Respondent, jako by projikoval tento motiv i na testovou situaci, do vztahu vyšetřovaný a psycholog. Dvakrát se na osobu psychologa obrací, jednou na začátku, kde žádá o pomoc (podporu?) a podruhé s pokusem o vtip, kde žádá potvrzení, že všechno je dobré. Zkrátka a dobře, mezi ním a autoritou, reprezentující "mocný objekt", nesmí být konflikt.

Pole: tak je tam nějaký pán s koněm na poli, je tam... asi... (A3-1) manželka opřená o strom, nejspíš těhotná... a je tam asi dcera s knížkami, co jde někam... (CI-3) číst pod strom třebas (CF-1), nebo... (CI-3) otec asi ryje... to

je nějaký statkář... a dopadne to asi všechno dobře ☺ (CI-2) manželka je spokojená (B1-3), statkář pracuje, dcera se jde učit asi no ☺

Prostředky: autor nevytváří příběh, ale pouhou scénu nebo spíš smyslový popis tabule (CF-2), který končí opět naprosto banálně (CI-2). Přesto se objevuje váhání (A3-1) a úzkost (CI-3). Jediný afekt, patřící do říše vnitřního světa, je přísouzen manželce (B1-3), která je “spokojená”.

Interpretace: tabule evokuje fantasma oidipické triangulace a separace od rodičů. Autor příběhu se s ním však na oidipické úrovni vůbec nevypořádal. Nejedná se o příběh, ale opět o pouhou scénu, kde zcela mizí vnitřní svět postav. Patrný je deficit v mentalizaci a zřejmě i nedostatečná zkušenost s rodinou jako takovou – respondent si nedokáže představit žádnou formu rodinných interakcí.

Vyřešit situaci na oidipické úrovni znamená uznat přání a zákaz a problém nějak vyřešit. V tomto příběhu však postavy žádná přání nemají, vše je opět “zalité sluncem” a jde jen o naivně idylickou scénu.

Pudy a základy tedy zůstávají pod povrchem, jsou vytěsňeny. Proč tomu tak je? Pravděpodobně proto, aby nedošlo ke ztrátě lásky a tím pádem ke ztrátě objektu. Tento fakt dokládá i nepřítomnost jakéhokoli náznaku separace dcery od jejích rodičů. Dcera má nepřítomný, ne příliš optimistický výraz ve tváři - což autor zřejmě zachytil, protože si interpretaci dcery nechal na konec a značně u ní váhal (CI-3). Následně její výraz tváře vůbec nekomentoval a poslal ji “čist si pod strom”, jako hodnou malou holčičku.

Zde se nabízí paralela s dětmi, které “se učí a čtou si” na tabuli „kontrola“. Takové hodné děti přece matka nemůže opustit, ani se na ně zlobit. Stejně i zde si hodná dcera čte svojí knihu a její matka “je spokojená”. Matka je zde postavena do role mocného objektu, který superviduje ostatní členy rodiny.

Zhroucení: tak to je asi postava, které je špatně ☹ já si myslím, že hodně špatně a dopadne to tak, že jí asi špatně bude ještě dlouho ☹ (CI-1, CI-2) na té fotce... (A3-1) anebo může... (CI-3) plakat třeba že, mohlo se něco stát... (E4-1) a rozplakalo jí to no... (A3-1) E: jak to dopadne? R: no bude asi plakat dál. E: a dál? R: no dál už asi není, já nevím...

Prostředky: opět se jedná o pouhou scénu (CI-2), kde se objevuje spousta váhání a latencí (A3-1, CI-3, E4-1), prokazujících, že se uvnitř autora odehrává nějaký proces, který ale nedojde konkrétní představy. Afekt je tak silný, že narušuje logické myšlení (E4-1). V neschopnosti zkonstruovat příběh a vypovídat konkrétně se možná odehrává i jakýsi pasivní odpor vůči testové situaci (CI-3). Objevují se také ruminace (A3-1), které uzavírají popis reálií tabule do tautologie.

Interpretace: respondent se při naraci vykrucuje jako žák před tabulí, který se nenaučil látku, ze které je zkoušen a doslova hraje o čas. Kromě úzkosti se zde může jednat i o pasivní agresi vůči examinatorovi. Je to snad jediný možný projev dítěte, které se bojí vůči autoritě agresi vyjádřit přímo? Jakýsi pasivní vzdor, aby se “vlk nažral a koza zůstala celá”?

Tabule každopádně evokuje depresi a exploruje schopnost subjektu se s takovými pocity vyrovnat. V tomto případě nevidíme ani schopnost přiřadit depresi konkrétní představu, ani nabídku řešení, jak z takové deprese ven. Místo toho vidíme hru o čas a vytáčky. V případě humoru respondenta lze uvažovat i o zakrývání nejistoty úsměvem, který značí, že je v koncích.

Tabule může ukazovat na deficit stenických osobnostních sil a copingových strategií, pokud se respondent setká s neúspěchem, depresí nebo ztrátou významného druhého.

Pitva: no... tam je nějaká operace asi nebo něco takového (A3-1), jsou tam celkem tři osoby (A1-2), ta jedna je mladší to bude asi já nevím, buď ten na tom sále, nebo nějaký doktor, nebo... takovej (CI-3)... ten nejmladší vlastně... asi to dopadne dobře no (CI-2), je tam nějaká zbraň (CL-2), teda pokud je to zbraň (A3-1), ale vypadá to tak (CL-2)... já (CI-3, E4-2)... dopadne to asi, asi dobře teda, nejspíš... zajímavá fotka (CM-1).

Prostředky: příběh - nebo opět spíše scéna - je uveden celkovým zarámováním, dále se jedná o pouhý popis dle vnímaných reálií tabule (CL-2), doprovázený častou úzkostí a odmlkami (CI-1) a váháním (A3-1). Opět se objevuje narušení syntaxe, dané vynořováním primárních procesů (E4-1). Respondent dále počítá doktory (A1-2) a jeví další známky váhání a úzkosti, načež příběh zakončuje banalitou (CI-2) a zcela otevřeným koncem, s obratem na psychologa (CM-1).

Interpretace: fantasma agrese a otcovraždy není ani v nejmenším načato. Agrese a konflikt jsou - jako i u předchozích příběhů - zcela zapřeny. Respondent nejen že se úzkostně drží smyslové reality a nevybočuje z rámce, který mu tabule zakládá, ale dokonce odmítá interpretovat těžko zařaditelné a agresi evokující detaily, které vidí - např. pušku. Proti tomu staví jen naivní, nepodloženou naději, že snad vše “dobře dopadne”.

Smutná zpráva: to bude třeba syn nebo pán (A3-1), kterej přišel do domácnosti, asi syn nejstarší a něco jí říkal, ale neřekl jí to přímo takovým stylem, že by se na něho dívala (E4-2), ale byla buď naštvaná, nebo zaražená (A3-1) a on si myslím, že nebyl tak přímý, aby jí to řekl... jinak si myslím že trochu kroužil, než jí to všechno řekl (A3-1) a ona mu možná řekla něco, co ho zarazilo tak, aby mohl přemýšlet a zůstal vlastně zaražený (A3-1, E4-2) a asi to dopadne tak, že asi to vyřeší jeden, nebo druhý... (CI-1)

Prostředky: po počátečním váhání (A3-1), kdo je hlavní protagonista příběhu, se objevuje velmi zvláštní verbalizace vzájemného dialogu obou postav, která skoro porušuje syntaktická pravidla (E4-3), nebo je minimálně špatně srozumitelná. Váhání o vnitřním stavu postav se objevuje i dále (A3-1), a to několikrát po sobě. Neohrabané vyjádření se rovněž objevuje znovu (E4-2) a konec je znovu otevřený (CI-1).

Interpretace: fantasma ztráty objektu není nastoleno, objevuje se pouze fantasma nesouladu a strachu ze zavržení rodičovskou figurou. Z předchozích příběhů víme, že jde o pomyslnou Achillovu patu respondenta - obzvlášť pokud jde o mateřskou figuru. Tak jak se s ní vypořádá?

Hned na začátku se objevuje váhání (A3-1), jestli je hlavní protagonista vůči ženské postavě "pánem", nebo "synem", přičemž se prosadí rovina druhá. Co to může značit? Mohlo by se jednat o váhání, jak moc suverénně lze vůči mateřské postavě vystupovat. Jak moc si proti ní dovolit (a být pánem) a nakolik se chovat jako "hodný syn"? Jak ukazuje další vývoj příběhu, tato hypotéza je nejspíš platná.

Ještě než se samotný příběh rozvine, dozvíme se, že jde skutečně o syna - prý nejstaršího - a že se vrací "do domácnosti". Podle obrázku je syn evidentně dospělý. Jak se tedy může vracet do domácnosti? Logicky to znamená, že žije s matkou. Už v této skutečnosti cítíme závislost syna na matce a jeho podřízené postavení. Pokud žije u své matky, určitě si nemůže moc dovolovat.

Následuje vlastní zápletko příběhu, která je prezentována dost nejasným způsobem. Tato komunikační neobratnost si zaslouží skóre E4-2, který svědčí o zapojení primárních procesů. Je téma tabule pro respondenta tak citlivé, že se primární, nevědomý proces prolomuje do vědomí?

Autor příběhu tvrdí, že syn "krouží kolem tématu" a že "nebyl tak přímý, aby jí to řekl." Znamená to, že se matky bál?

Pozoruhodné je také jeho vyjádření, že "to matce neřekl tím stylem, že by se na něho dívala." Existuje nějaký styl, jak přimět druhého k reakci? Není to manipulace? Syn si tedy přál ovlivnit matku - říct jí to tak, aby se na něj dívala, vymámit z ní kýženou reakci - ale neudělal to. Bál se toho. Jde tedy o touhu kontrolovat mocný, rodičovský objekt a zároveň strach z toho riskovat to? Bojí se respondent, že by se matka mohla rozzlobit?

Víme tedy, že nakonec je zaražený syn, a to z matčiny reakce, která byla nejspíš zamítavá a tvrdá. Klíčové ale je zakončení příběhu. Mělo by nás zajímat, jestli z této prekérie dokáže autor příběhu najít cestu ven. Bohužel příběh zakončuje tak, jak je pro něj typické - vyřeší to jeden, nebo druhý. Je to hop nebo trop, můžeme si hodit minci. Respondent je opravdovým mistrem otevřených konců.

Analýza rozhovoru – „Pracant“

Celé sdělení respondenta by se dalo ve vsí obecnosti redukovat na líčení sama sebe jako poctivého, pracovitého člověka - dobrého otce, zemědělce a podnikatele, který měl v životě smůlu. Svoje trestné činy popisuje jako reakci na krivdu, která se děla v první řadě jeho osobě. V neposlední řadě také stylizuje sám sebe do role jakéhosi ochránce druhých nebo obránce sebe, svých blízkých a subjektivně důležitých hodnot. V následujícím textu bych rád zrekapituloval hlavní identifikované kategorie a narativní prostředky, které respondent používal v rámci svého sdělení. Začnu od trestné činnosti a způsobů jejího podání. Důležité kategorie budu opět zvýrazňovat velkými písmeny.

Svůj první trestný čin, kvůli kterému se dostal do vězení, líčí respondent jako újmu, která se stala jemu. Říká, že "byl pobodán" a skončil ve výkonu trestu. Toto sdělení se jeví dosti nesrozumitelné. Byl požádán o vysvětlení, které znělo následovně:

"No tam jsem vyhodil takovou tříčlennou tlupu polských nádeníků, tam dělali bordel, obsadili rezervačku, vyhodil jsem se normálním způsobem a jeden na mě vyběhl s tyčí, jsem ho tam prostě zmlátil a jelikož oni bydleli na ubytovně, kde jsem taky hlídal, tak týden na to si na mě počkal, jelikož věděl, že jsem to já, kdo ho vyhodil, tak na mě skočil zezadu a pobodal mě nožem, čtyřikrát, probodl mi plíci..."

Celé vyprávění uvozuje také tím, že vypomáhal jako vyhazovač kamarádovi, který vlastnil noční klub. Prý z "kolegiality, kamarádství". Jinými slovy, uvozuje vyprávění o trestném činu avizováním ušlechtilé hodnoty.

Následuje popis, kde je respondent jednoznačně poškozený a končí tím, co všechno mu agresor způsobil. V tomto příběhu tedy vystupuje jako OBĚŤ a jako OBRÁNCE. Bránil kamarádův klub a svoje zdraví, když byl údajně napaden tyčí.

Běžnému posluchači musí vrtat hlavou, jak je možné, že za to odsoudili respondenta, vždyť se jen bránil a ještě skončil pobodaný. Tto otázka napadla během rozhovoru i mě. Zde je respondentova odpověď a vysvětlení:

“No za to ublížení na zdraví, za toho člověka, co mě pobodal, protože to bylo na kamerách a oni to dali policii a tam jsem dostal jako že já jsem zapříčinil, že on dostal ten afekt mě napadnout tím nožem.”

Ani v tomto vysvětlení respondent nepopisuje sám sebe jako viníka. Naopak, viníkem jsou tu kamery a policie, která jako by to celé převrátila naruby. SVALOVÁNÍ VINY je zde dobře viditelné, stejně jako kategorie ZLÝ SYSTÉM, který nevyšetřuje a nesoudí - dle respondenta - spravedlivě.

Další trestný čin je rovněž líčen jako REAKCE na cizí provokaci nebo zavinění:

“Pak jsem měl nebezpečný vyhrožování podmínku a pak rozbití a vyhrožování a to jsem i zaplatil škodu všechno, vchodových dveří no, jsem urazil plynoměr nechtěně, fakt jsem o tom nevěděl a ten, co tam dělal správce, na mě vystartoval, že mi rozbije držku, tak jsem ho čapl a praštil s ním na zem a on když utíkal, tak se zabouchl do těch vchodových dveří a já je za tím rozmlátil a běžel jsem za ním...”

Vyprávění uvozuje tím, že “zaplatil škodu, všechno”. Dává tím snad najevo, že udělal dost pro nápravu a diví se, že ho ZLÝ SYSTÉM stejně perzekuuje? Dále si povšimneme že plynoměr urazil “nechtěně” (cit.) a nevěděl o tom. Proto si nezasloužil neoprávněnou hněvivou reakci správce. V dlším popisu situace se dozvídáme, že s vyhrožováním první začal právě správce. Proto se vypravěče cítil oprávněn ho “čapnout a praštit s ním o zem.” Rozbití dveří také nebylo údajně jeho vinou, protože je správce před ním zabouchl. Celý trestný čin byl tedy pouze REAKCÍ na člověka, který za celou situaci může sám - a to byl správce objektu, tedy poškozený.

I jiný trestný čin, kde šlo o ublížení na zdraví s následkem smrti, líčí podobně:

“Proč to bylo, jak to bylo? No tu jednu diskotéku jsem navštěvoval každé víkend, a měli jsme zájem o jednu stejnou holku, tak jsme se nějak napili jo přišla nějaká hádka mezi náma a ona když se chtěla zastat mě tak on do ní strčil, ona spadla na zadek a já, když jsem to viděl, tak jsem do něj strčil taky, on mi vrazil pěstí, já jsem mu jí vrátil a to bylo všechno...”

V tomto příběhu ze zastal slečny, do které agresor hrubě strčil, až spadla na zem. Projevil se tedy jako gentleman a OCHRÁNCE. Následně oba další útoky vyšly od domnělého agresora - respondent jen vracel útoky úplně stejného charakteru. Strčení oplatil strčením, pěstí oplatil pěstí. Šlo tedy opět o roli OBRÁNCE sebe sama. A jako by chtěl podtrhnout, že se opravdu ničeho zlého nedopustil, dodává větu “a to bylo všechno.” Jako by nám tím říkal: “vidíte? Nic víc jsem neudělal a jen za tohle mě odsoudili.” Jako by snad ani necítil výčitky svědomí, že protivník zemřel. Jediné, co se objevuje, je LÍTOST NAD SEBOU.

Absenci svědomí a naopak lítost nad svým osudem dokládá i pokračování v rozhovoru, kde říká:

“On byl 120kilovej chlap a jak spadl, tak nazad, tak sraženina mozku.” (...) “No byl jsem z toho špatnej samozřejmě (...) zkontaktoval jsem jeho rodinu, zjistil jsem, že jeho maminka mě pracovně dobře zná, nevěděl jsem vůbec, že to je jeho maminka a já jsem jí tehdy vozil ten materiál, když opravovala barák, tak ona našťestí i u soudu řekla, že mě zná, že to byla určitě nešťastná náhoda a proto jsem dostal i tak málo a i to odškodnění byla menší částka, ne dva miliony, ale splácel jsem asi 750 tisíc...”

Za prvé, respondent objasňuje příčinu úmrtí protivníka s odkazem na jeho tělesnou váhu. De facto se tak zbavuje viny za jeho smrt. Místo toho, řečeno s ironií, obviňuje gravitaci. Tato kategorie by se dala nazvat jako “zbavování se zodpovědnosti”, nebo ještě výstižněji, VÝMLUVA.

Hovořil jsem ale o absenci pocitů viny. To se samozřejmě nedá přímo prokázat, ale existují náznaky, které to potvrzují. Respondent v citovaném úryvku říká, že z toho “byl samozřejmě špatný”. Důležité slovo je “samozřejmě” - čímž potvrzuje, že je normálním člověkem, pro kterého je pocit viny morální “samozřejmostí”. Kdyby to necítil, byl by zlý a to on přeci popírá.

Ale především ve své odpovědi klade důraz na to, co se stalo jemu. Byl odsouzený a musel platit odškodnění. Naštěstí (ale našťestí pro něj!) ho matka zemřelého “pracovně dobře znala” - zde klade do popředí jako štít svojí profesní identitu - a proto mu trest “zmírnili”. V podstatě tedy říká, že ačkoli mu hrozilo velké nebezpečí, příběh nakonec dopadl dobře - pro něj! Nebezpečí tvrdého trestu bylo odvráceno. O smrti dotyčného se ale už vůbec nezmiňuje. Z toho by se dalo vyvodit, že ho to ani moc netrápilo - alespoň ne tak, jako vlastní prospěch.

Ve spojitosti s trestnou činností se obecně setkáváme s tendencí hledat polehčující okolnosti (VÝMLUVY). Stačí se zamyslet na dpojmy, které respondent sám používá. Např. říká, že trestné činy byly “tři, čtyři” (počet není důležitý?) a že to byla “samá násilka.” Není tímto slangovým výrazem násilí proti zdraví druhých osob jaksi bagatelizováno? Slovo “násilka” zní naprosto obyčejně, ba skoro bodře, přátelsky. Dalším případem ZLEHČOVÁNÍ trestných činů je způsob narace. V případě týrání svojí družky, za které byl odsouzen a odpykává si svůj poslední trest, se k samotnému týrání nepřiznává. Namísto toho podává čistě faktografický (bůh ví jestli pravdivý) popis:

“Že jsem na ní nadával, byl jsem na ní vulgární, jednou jsem jí zkroutil ruku za záda, hodil jsem jí na postel a asi třikrát jsem jí udeřil fackou...”

Takový způsob podání budí dojem, že se “tak moc nestalo.” Jenom jednou jí zkroutil ruku za záda, hodil jí na postel (to ani nezní jako násilí) a “asi třikrát” jí udeřil fackou. Poslední výraz je obzvlášť pozoruhodný - udeřit někoho fackou. Jakoby snad ani facka nevycházela z jeho těla, z jeho těla vyšel úder a “facka se k úderu připojila”. Domnívám se, že jde o způsob od-osobnění se od obsahu trestné činnosti.

Nezapomeňme, že respondent se jako agresor a trýznitel žen necítí. Svoje konání svádí zcela na drogy. Partnerka na něj údajně zavolala polici, nikoli proto, aby ho odsoudili, ale aby “si na CPZ vyčistil hlavu od drog” (cit.). Později prý svojí výpověď dokonce stáhla, ale on musel nastoupit do výkonu trestu, protože už “byl v podmínce” a v testech byl pozitivní na drogy. Dává tedy najevo, že se stal OBĚTÍ systému a drog současně. Opět měl SMŮLU. A z týrané družky se stala pomocnice v boji s drogami a systémem. Zde opět vidíme kategorii ZLÝ SYSTÉM, který jedná v očích respondenta zbytečně tvrdě a nespravedlivě.

Kategorie ZLEHČOVÁNÍ je viditelná i na vysvětlení, jak se vůbec respondent k drogám dostal:

“To byla taky taková náhoda, já dělám kovářský zámečnický práce, řeknu vám to upřímně a mám v tom městě pronajatej prostor, dílnu a tam jsem prostě dělal pro lidi ve (město) takovou terasu, ze železa kovářskou a to a jeden z nich byl vaříč, já tu zakázku nějak nestíhal a oni mi řekl že mi může dohodit dva lidi co mi s tou hrubou prací pomůžou, vzal jsem je tam a oni mi řekli že tam mam takovej prostor a že je tam klid, tak mi ten jejich šéf nabídl slušnej obnos peněz, když si tam bude moct udělat nějakou ten var... no tak jsme se nějak domluvili a zvrtilo se to v to že jsem se dostal k těm drogám, k tomu perníku

I zde respondent vyprávění o svých problémech začíná poněkud zdlouhavě, a to jakýmsi chvástáním. V tomto úvodu se opět dozvídáme, že jde o vzorného a pracovitého občana, kvalifikovaného řemeslníka. Dozvíme se dokonce i na čem pracoval. Až posléze sděluje, že mu dealer nabídl, že by si u něj udělal “nějakou ten var.” Slovo “var” zní velmi neutrálně a neškodně, zvlášť když si uvědomíme, že se začal podílet na oorganizovaném zločinu. Slovo “var” je navíc ještě zlehčeno zájmenem “nějakou.” Z celé výpovědi můžeme mít opět dojem, že se vlastně o žádné velké provinění nejednalo.

Všechny výše uvedené kategorie slouží celkovému očištění identity od všeho špatného a zlého. Respondent jde tak daleko, že si místy i protirečí. Když ho zavřeli pro týrání přítelkyně, vyšel pozitivní na alkohol a drogy. Zeptal jsem se ho, proč si nedával n obě tyto látky pozor:

“Já jsem nepil, měl jsem marihuanu a pervitin, jinak já nepiju alkohol, já ho nesnáším, od té doby, co jsem zabil toho člověka, tak nepiju alkohol vůbec... já to upřímně řeknu, pokud si dám jenom pivo a občas si zakouřím tu mariánku, jsem normální člověk.”

Nejen, že zapřel pití alkoholu, i když na něj vyšel pozitivní, ale dokonce v závěru úryvku přiznává, že si občas dává pivo. Ačkoli alkohol nepije. Je to jeden z více protimluvů, které se v jeho výpovědích nacházejí. Jde zde také vidět svádění viny na tvrdé drogy - bez nich je “normální člověk.”

Identita “normálního člověka” stojí za zmínku. Při popisu násilných trestných činů respondent přiznává, že je tzv. “horká povaha” (cit.). Jak jde tato sebestředstava - která je mimochodem zřejmě také ZLEHČOVÁNÍM - dohromady s identitou “normálního člověka”?

“No, pokud s tím něco neudělám, tak jako, tak od doby, co jsem byl Dobřanech na těch těch, tam mi to jasně řekl jeden ten doktor, že bych se sebou měl něco dělat, že jsem *pracovitej, chytrej* člověk, ale s tou povahou bych měl něco dělat, podruhý mi tam řekli to samý a teďko nad tím opravdu přemejšlim, když půjdu ven, *chci spolupracovat s nějakym psychologem*, a určitě to nechci řešit nějakýma práškama, ale pokud by nebylo zbití, řeknu to takhle, pokud si nevezmu drogu nebo se nenapiju, tak jsem *normální člověk* a *žádnou výbušnou povahu nemam.*”

Zde jsme svědky hned několika zajímavých jevů a kategorií současně. Předně, respondent v rozhovor několikrát mluví o tom, že by se svojí impulzivitou chtěl něco dělat, ideálně po propuštění spolupracovat s psychologem. Zároveň dochází jakousi dedukcí k závěru, že bez drog a alkoholu je zcela “normální člověk”. Když pomineme, že

THC a pivo pro něj nejsou drogy, vyplývá z výše řečeného, že bez drog ani psychologa nepotřebuje. říká, že i tady ve vězení žádnou "horkou povahu nemá". Proč tedy několikrát zdůrazňuje, že chce navázat spolupráci s psychologem? Je to snad proto, abychom měli dojem, že je opravdu slušným, normálním člověkem, který přejímá svoji zodpovědnost? Vše ale nasvědčuje tomu, že zodpovědnost vůbec nepřijímá a touha spolupracovat s psychologem se stává prázdnu frází,

Dále, respondent v rozhovoru zdůrazňuje, že podle lékařských autorit je "pracovitý a chytrý člověk". Podle lékařů má dále jen "povahu, se kterou by něco měl dělat". Jasně dává najevo, že on jako člověk, je nejen normální, ale dokonce výjimečný. A povaha je něco, co je k němu jaksi nešťastně přidruženo. Ale i tento chabý náznak sebekritiky je v závěru odčarován a to tvrzením, že bez drog ani tuto povahu nemá.

Jak vidíme, časté CHVÁSTÁNÍ - nejčastěji spojené s pracovistí, chytrostí a podnikáním - přímo slouží očišťování vlastní identity od jakéhokoli zlého úmyslu nebo skutku, a to formou ZLEHČOVÁNÍ a VÝMLUV.

Identita pracovitého člověka je dále podpořena kategorií DOBRÁ POVĚST. K názvu kategorie jsem opět použil autentický výraz samotného respondenta. Jde o způsob, jakým ho hodnotí okolí a na kterém si údajně zakládá:

"Tadyta kariéra? Těma drogama, to vim prostě na sto procent... Mě lidi měli rádi, měl jsem dobrou pověst, pracovní, že jsem šikovnej zámečnick, opravář, zemědělec taky, že dělám s bagrem už léta, ale pak jsem si to posíral tím chováním, agresivním, vystupování jsem měl špatný, pak i ta práce, nestíhal jsem zakázky, pozdě jsem chodil a všechno to šlo do kopru, do roka a do dne."

Opět vidíme svalování viny na drogy (VÝMLUVA) a také CHVÁSTÁNÍ - zdůrazňuje, že byl šikovný zámečnick, opravář a zemědělec. Mluví o tom, že ho lidé měli rádi a že měl dobrou pověst, které zkazilo "agresivní vystupování". Opět jde o něco jaksi odděleného od jeho osoby, stejně jako "horká povaha". DOBRÁ POVĚST bylo také to, co ho zachránilo od přísnějšího trestu v případě ublížení an zdraví s následkem smrti - protože matka zabitého ho "pracovně dobře znala" (cit.).

Dobrá pověst je také něco, co delikvence pošpiňuje. Delikvence je vnímána jako "nevýhodný obchod" - za hodnotné věci, jako je rodina a dobrá pověst, vyměníte delikvenci a drogy. Tento obchod se ale nevyplácí, jak několikrát v rozhovoru hodnotí i sám respondent:

"Protože "měl všechno krásnou rodinu, krásný děti, krásnou přítelkyni".

Objevuje se často STUD ZA DELIKVENCÍ, který mobilizuje obrany k očištění identity (ZLEHČOVÁNÍ, VÝMLUVY). Nevýhodnost delikventního života a užívání drog vede k označování této kariéry pojmy, jako je "hloupost", nebo "byl jsem vymstěnej" (cit.) Respondent tím dává najevo, že takové chování nevede ke společensky žádoucím výsledkům. Jinými slovy - delikvence není morálně špatná, ale je nevýhodná. Nevyplatí se. Kdyby se delikvence vyplatila, neměl by s ní problém.

O tomto zvláštním, resp. velmi pragmatickém morálním uvažování svědčí i absence lítosti u zabití protivníka při rvačce v hospodě. Respondent hodnotil situaci čistě egocentricky - co na ní bylo dobrého nebo špatného pro něj. Kriminální chování je buďto "smysluplné" a vede ke kýženým cílům, nebo není. Tento jev jsem označil jako KALKUL.

Zkusme nyní přistoupit na respondentův pohled. Dejme tomu, že původcem všeho zlého v jeho životě jsou skutečně drogy. Je tedy jeho jediný pomyslný hřích to, že jim propadnul?

(...) "A oni mi řekli že tam mam takovej prostor a že je tam klid, tak mi ten jejich šéf nabídl slušnej obnos peněz, když si tam bude moct udělat nějakej ten var... no tak jsme se nějak domluvili a zvtlo se to v to že jsem se dostal k těm drogám, k tomu perníku a takhle jsem toho měl kvanta a přístup, zjistil jsem, že stíhám i tuhle práci i tuhle, že nepotřebuju spát, že stíhám všechny ty tři práce, zlepšila se mi moje výkonnost a neviděl jsem ty vedlejší účinky že jo... takže jsem byl potom zlej i na maminku, na sourozence, na přítelkyni a když jsem si udělal čas tak jenom na svoje syny, pro ty jsem měl srdce pořád, ale jinak mě nezajímalo nic."

ZLEHČOVÁNÍ ve slově "nějakej ten var" jsme se již z této citace věnovali výše. Zde bych ale rád upozornil na upůsob, jakým se vypravěč k drogám dostal. Pracoval, měl dílnu a dostal nabídku od vaříče k pronájmu prostor na nelegální činnost. "Nějak" se domluvili - zde absolutně chybí morální aspekt situace. Zřejmě necítí potřebu ho uvádět nebo rozebírat. Možná proto, že šlo o "slušnej obnos peněz". ke slovu tedy přichází kategorie KALKUL, kdy osobní prospěch je na prvním místě a za ním následuje všechno ostatní.

Dále je zajímavý důvod, proč začal respondent drogu užívat. Pomáhala mu "stíhat všechny tři práce" a zlepšila se mu údajně výkonnost. Nyní se pokuším o logickou dedukci. Pokud za trestnou činnost de facto nemůže, protože za tím vším stojí drogy a ty užíval kvůli práci a výkonnosti, nemůže za veškerou trestnou činnost práce? Jako by

delikventní dráha byla vedlejším, nechtěným produktem jeho identity “pracující, chytrý člověk”. Celý životní příběh by se dal shrnout do názvu “pracující člověk, který se stal obětí drog a jejich následků.”

O vedlejších, nechtěných důsledcích spojených s užíváním drog respondent skutečně mluví - šlo o to, že byl zlý na svoje blízké, ale on ty vedlejší účinky “neviděl” (cit.). Jinými slovy, opět za ně nemohl, protože se nacházely mimo jeho rozlišovací schopnost. Byl vlastně OBĚTÍ neviděných, skrytých, vedlejších účinků drog. A ani vůči drogám se nešlo účinně bránit, protože “toho měl kvanta a přístup” (cit.).

Posledním pozoruhodným jevem v citovaném úryvku je jeho vztah k rodině. Říká, že byl zlý na přítelkyni, maminku a sourozence - ale kupodivu pro svoje syny měl “srdce pořád” (cit.). Proč mají synové přednost před ostatními členy rodiny a proč se na ně temné kouzlo drog, které mění respondenta ve zlého člověka, nevztahuje?

Dále v rozhovoru se respondent o svých synech zmiňuje znovu:

“Zkoušel jsem to na vazbě, neodepsala mi ani jednou a jelikož odmítám i vlastní syny tahat do kriminálu, tak nechci ani jí (15letou dceru) a budu se o to pokoušet, až budu venku a příštím rokem doufám na ty venkovní pracoviště, PTčka... a mám v plánu si to nepo..at, protože mám velkej trest a chci vídat svojí rodinu, chci se s nima vidět venku, i za tou podmínkou, že je neuvidím 6 let... ještě mám 4,5 roku... ty podmínky...”

Ačkoli je rodina stavěna na přední místo v hodnotovém žebříčku, respondent je klidně neuvidí i 6 let v kuse, jen aby je nemusel “tahat do kriminálu”. Nevidět někoho 6 let přitom znamená značné riziko úplné ztráty vztahu. Je snad STUD za trestnou činnost tak mocná síla, že převáží i nad hodnotou rodiny? A co se rodiny týče, opět zde vidíme, že čelní místo zaujímají synové. Ale ani ti nedokážou překonat STUD, který pramení z toho, že respondent - podnikatel, zemědělec a normální člověk - je na úrovni ostatních vězňů.

Z tohoto lze vyvodit, že idealizovaný obraz sebe sama vítězí nad vším ostatním. Prakticky nic v životě respondenta nemá větší váhu. Srovnávání s ostatními vězni a zdůrazňování jinakosti se v rozhovoru také objevuje. Říká, že je “jeden z mála, který chodil do práce a měl normální život.” Říká, že si s nimi nemá o čem povídat - oni by mluvili o zlodějnách a on o řemeslu. Dále sděluje, že na rozdíl od ostatních vězňů on “bral drogy kvůli práci.” Kdežto jim se prý “nechce dělat” (cit.). V těchto formulacích se zároveň nachází i CHVÁSTÁNÍ. OČIŠŤOVÁNÍ IDENTITY má v rozhovoru i tuto podobu.

Další zajímavý poznatek z rozhovoru je ten, že respondent vnímá běžný život plný závazků k ostatním jako obtížný. Zde je úryvek z textu, který to dokládá:

"Protože když si vezmete tu drogu, tak envidíte ty problémy, který řešíte v běžnym životě, každej si myslí ty si ziješ ty se máš ale já zakoušel běžnej život, vbyvait děti do školy práce, daňový příznání, platit nájem, inkaso, to jsou čvci, tkej nejsou jednoduchý, sjouj prostě věci mterý se musí dělat každej měsíc a jsou důležitý pro život a kdžy si bvmezete tu druhoh tak ty věci neřešíte, tak to zaplatím další měsíc, a támhleto udělám daší měsíc..."

Respondent zde hovoří o drogách a o tom, jak narušují běžné fungování, protože v člověku vyrábí jakousi lhostejnost. Dotyčný pak dělá jen to, co ho baví a nestará se o závazky. Když se ale na vyjádření podíváme blíže, dojde nám, co respondent ve skutečnosti říká. Podle něj je dostát závazkům v každodenním životě obecně obtížné. Liknavost a neplnění slibů je naopak přirozené a pohodlné, drogy to jen umocní. Však také respondent dal přednost snadnějšímu zisku z trestné činnosti, když k tomu měl příležitost – neodolal penězům a pronajal svoje prostory vaříčům a prodejcům drog. Kromě toho je živnostník, se svým odporem vůči autoritám si ho koneckonců lze jen těžko představit jako zaměstnance. Jeho vyjádření mě vedlo k zformulování kategorie TĚŽKÝ ŽIVOT. Když respondent svůj život nazírá tímto způsobem, je pak logické, že se CHVÁSTÁ svojí identitou PODNIKATELE a pracovitého člověka. Kdy už přeci zvládá ten "TĚŽKÝ ŽIVOT".

Na závěr je ještě na místě jedno zamyšlení, a sice do jaké míry jsou druzí lidé vnímáni jako hodnota sama o sobě, a do jaké míry jde o objekt kategorie KALKUL. Jsou vztahy upřímné a hluboké, nebo jsou utilitární? Není jejich hlavním společným jmenovatelem prospěch respondenta?

Dobrá pověst, o které respondent mluví, by se tak rozhodně dala chápat. Vždyť v případě zabití člověka v hospodské rvačce se mu vyplatila - matka oběti ho “pracovně dobře znala” (cit.). Co se týče vztahů se ženami, v rozhovorech se o nich respondent příliš nezmiňuje. Hovoří ale o tom, že by to chtěl “vynahradiť matkým svých dětí”. Znamená to, že měl vztahů více - a pravděpodobně vážných, když vedly k početí dětí. Je tedy ve vztazích nestálý, násilnický či jinak komplikovaný? A co by jim chtěl vlastně vynahrázovat? Tato věta implikuje nějakou škodu, kterou ženám působil. Tuto hypotézu potvrzuje i týrání poslední družky, za které byl odsouzen.

Jestli jsou tedy vztahy k druhým lidem předmětem KALKULU stále nevíme, ale téměř spolehlivě můžeme říct, že jeho vztahy jsou problematické. A že jim ani není ochoten příliš obětovat, když nepřemůže svůj STUD a pýchu

a nechce se s dětmi vídat při výkonu trestu. V rozhovoru je ale jedna pasáž, která by teorii utilitárních vztahů potvrdila:

“Plánuju dál se vrátit (...) určitě podnikání (...) traktor bagr, byl jsem spolujitel toho s kamarádem, 55 let, kterej na mě nedá dopustit, jelikož jsem mu na jeho rezidenci toho hodně udělal, i v jeho práci, třeba kontejnery pro něj udělal, převodovky, taky mám zničený ruce od toho, koukejte! A to sedím dva roky! Tak ten splácí ten bagr můj, na děti mi posílá peníze z faktur, posílá mi peníze i sem, voláme si každéj týden, takže je to super chlap, je to cizí člověk, ale dělá pro mě jako kdyby byl rodina...”.

Respondent svůj podnikatelský comeback plánuje s oporou kamaráda, který splácí jeho bagr a posílá mu peníze do vězení. Říká, že toho hodně udělal na jeho rezidenci. Což značí, že kamarád zřejmě bude při penězích. Celé vyjádření vyznívá tak, že hlavní kvalitou kamaráda je jeho movitost a ochota tyto finance sdílet s respondentem. Navíc se v rozhovoru také objevuje CHVÁSTÁNÍ, kdy respondent ukazuje svoje upracované ruce na důkaz toho, jak intenzivně pracoval.

A jak příběh respondenta končí? Několikrát v rozhovoru dává najevo, že už se podobných “hloupostí” dopouštět nehodlá. Důvod překvapivě nevyznívá nijak morálně, naopak sestává z výčtu toho, co všechno ztratil a o co přišel. Jinými slovy, je to další projev kategorie LÍTOST NAD SEBOU. A tím pádem projevem nadřazenější kategorie KALKUL.

Analýza TAT – "Projektor" (v rozhovoru přezdívka "Pracant")

Housle

No když vidím toho kluka, ten obrázek je vyšisovanej no (CN-4. CL-2), ten kluk je asi zoufalej z toho že nechce asi hrát na housle, spíš chce dělat nějakej sport, podle toho výrazu, asi jinou zálibu... Já: jak to dopadne? On: jak to dopadne, nevím, asi možná, záleží na pohledu rodičů (CI-1, CL-1), jestli ho k tomu nutí rodiče (B1-2), jestli... (A3-1) znám spoustu takových příběhů (CN-1), že třeba rodiče z něj chtěj doktora, on chce bejt třeba pilot a většinou to dopadne tak, že ten kluk má nesplněnej sen, každýho musí bavit to, co dělá (A1-3), aby v tom byl nejlepší, tak to mám já aspoň (CN-1).

Prostředky: po počátečním váhání z rejstříku *vyhýbání se konfliktům* (CN, CL) se respondent pouští přímo do líčení obvyklého fantasmu tabule, a sice konfliktu rodičovských příkazů a dětských přání. Jde o oidipální rovinu, o „kastrovačnický úzkost“. Narace ovšem neplyne dál, namísto toho je nabídnuta fráze (A1-3), která je narcisticky vztažena k hodnotám subjektu (CN-1).

Interpretace: v prvním příběhu je fantasma kastrovačnické úzkosti sice úspěšně otevřeno, ale není z něj nalezena cesta ven. Funkční strategie řešení chybí a příběh končí frázemi a fortifikací subjektu. I přes tuto narcistickou fortifikaci je tematizována bezmoc chlapce proti rodičovským objektům, vydání na pospas jejich rozhodnutím.

Pozornost upoutá konec příběhu. Respondent zde sděluje názor, že člověka musí bavit to, co dělá, “aby v tom byl nejlepší”. Následně dodává, že “tak to má alespoň on.” Vlastně tím říká, že je nejlepší v tom, co dělá. To zakládá podezření na narcistický obraz sebe sama.

Kontrola:

No tohle? (B2-1) No, sakra ☺ (CM-3) no, lampička (CL-2), tohle... mhm... nevím (CI-1), možná maminka nakukuje, jestli děti nedělaj nepořádek, jestli už si, jestli (A3-1), nebo jim řekla pohádku na dobrou noc a říká jim spěte sladce (A3-2)... Já: jak to dopadne? On: no, oni půjdou spát a usnou sladce ☺ (CI-2, CM-1).

Prostředky: počáteční zvolání (B2-1) zřejmě značí afekt, který je ironií (CM-3) poután a příklonem k vnímaným detailům (CL-2) neutralizován. Fantasma, ač zprvu popřené, se znovu vynořuje v souvislosti s dohledem a trestáním mateřské figury, načež se objevuje interpretační váhání (A3-1) a odčinění (A3-2) idylickým a banálním (CI-2) příběhem o mateřské péči (CM-1).

Interpretace: po počátečním váhání je matka nakonec označena za represivní, ale vzápětí je této negace zbavena a příběh se přetáčí do mnohem uspokojivější a klidnější, ačkoli banální a nudné verze. Podobně jako v předchozím příběhu je fantasma tabule otevřeno, ale není dokončeno zralým způsobem. Agrese matky je možná příliš nebezpečná a tak je kompenzačně přeměněna v něhu a péči a zdůrazněn její anaklitický aspekt (CM-1).

Kabát: a sakra, no (CI-3)... podnapilej člověk... vedenej z hospody (CM-1)... tady mu je asi hodně zle... teda spíš vypadá že spí (CL-2), že je kaput no 😊 (CM-3) no a dopadne to tak, že ho někdo dotáhne dolů a... asi se z toho bude muset vyspat (CF-1), nic si nebude pamatovat... Já: co si ty postavy a co cítí? On: ten si nemyslí asi nic, v tu chvíli (CN-2), a ten co ho vede, tak buď je naštvanej (A3-1), nebo obětavej (A3-2, B2-3) a určitě si to od něj vybere (E2-2). Já: a jak to myslíte? On: no že příště potáhne on jeho 😊 nebo prostě mu to dá sežrat, mu vynadá (B2-2).

Prostředky: tabule evokuje téma úzkosti (uchopení zezadu) a závislosti. Respondent zprvu reaguje spíše inhibovaně (C) a zdůrazňuje bezmoc hlavní postavy, s naznačenou devalvací (CN-2). Následně se objevuje váhavost a ambivalence (A3-1, B2-3) mezi agresí a převrácením v opak, což má charakter odčinění agresivního impulsu (A3-2). Přesto je agresivní impuls dobře znatelný a libidinózně rozpracovaný (B2-2).

Interpretace: téma alkoholu zpočátku vyvolává úzkost, možná jde o úzkost z celkového pocitu bezmoci, který je zde tematizován. Bezmoc je prezentována jako něco, za co by se měl dotyčný stydět a za co si má právo jeho pomocník v budoucnu „vybrat protislužbu“. Být bezmocný znamená dlužit. Představuje to pocit viny, možná studu. Proto si bezmoc zaslouží agresí a potrestání, která – ač cenzurována – stejně najde svojí cestu ven.

Fajfka: mhm, tohoto, je nějaká komoda? (CI-1) Asi skříňka, nevim (A1-1), já si myslím, že je to asi namlouvání partnerky, navazování kontaktu... mhm... muž k ní přijde prostě, chce se s ní seznámit, pozvat jí na drink, na večeři, nebo k tanci (CI-1)... záleží na názoru jejím (CL-1), jestli půjdou na večeři nebo tancovat (CI-1)... Já: a jak to dopadne? On: no, buď si zatancujou, nebo se nají (A3-1), nebo... nebo se seznámí (CI-2), jedno z toho určitě, anebo taky ne, teď záleží na názoru její říkám (CN-1).

Prostředky: fantasma flirtování a sexuality je uchopeno úspěšně, avšak velmi neochotně rozvíjeno a fantazijně zpracováno (rozličné prostředky řady C – banalizace, neochota, váhání mezi interpretacemi A3-1). Zvýšená autonomie je připsána postavě příběhu (CL-1), která má rozhodnout o jeho vyústění.

Interpretace: fantasma je sice otevřeno, ale bez vnitřního vkladu subjektu, který zároveň odmítá převzít za vyústění příběhu zodpovědnost a obrací svou agresi nepřímým způsobem na examinátora. Respondent dává několikrát najevo, že rozhodnutí o dalším pokračování příběhu (jeho příběhu!) nezávisí na něm. V tom můžeme spatřovat až zbavování se odpovědnosti za svůj vlastní výtvar, což je z psychologického hlediska pozoruhodný mechanismus.

Sousloví „záleží na ní“ připomíná jakousi animizaci postavy, přisouzení svobodné vůle svému výtvaru. Tento prostředek má v psychoanalytickém přístupu k TAT své označení – CL-1 (propustnost hranic mezi vypravěčem a postavou) a obvykle svědčí o projektivní identifikaci.

Zajímavý je rovněž agresivní náboj, s kterým je tento prostředek hájen. Respondent opakuje, že pokračování záleží na postavě, čímž: 1) odmítá splnit instrukci, aby příběh sám zakončil, 2) podtrhuje váhu svého prostředku slovy „říkám“, což je mimochodem osobní odkaz (CN-1) z narcistického rejstříku.

Slovo „říkám“ by se dalo rozvést do podoby „už jsem to jednou říkal, neposlouchal jste mě“, nebo také „jak jsem řekl, tak to bude“. V obou případech cítíme jasné agresivní konotace a jistou hrozbu. Důrazné zopakování neschopnosti pokračovat v příběhu na výzvu psychologa rovněž vyznívá jako agresivní otázka: „jak to mám sakra vědět?“

Předpokládaná agresivita by podporovala hypotézu o užití projektivní identifikace, neboť ta se většinou pojí právě s tendencí škodit či ovládat objekt.

V této souvislosti je zajímavá i tendence respondenta zakončovat – jako v tomto případě – příběhy nejasnými konci. Konec příběhu vyznívá jako pomyslné rozcestí, kde se může pokračovat mnoha různými směry. A žádný z nich nezáleží na respondentovi. Pokud to nezáleží na něm, na kom tedy? Mohla by tato tendence i v jiných příbězích (tabule 1 a 13 BM) souviset také s projektivní identifikací?

Hádka: no... mhm 😊 ...no on má upoutanej pohled úplně někam jinam samozřejmě... ona má upoutanej pohled na něj (CL-2)... takovej milej, příjemnej (CM-1)... on je zaměřenej na něco... že jí vůbec nevnímá, že... (A3-1) jakoby, nevim, jakoby mu bránila k něčemu jít, k nějaký šarvátce nebo... k něčemu co nechce aby udělal... nějak to dopadne, no, podle toho, co chce udělat (CI-1) 😊 jakej má záměr (CL-1)... Já: takže jak? On: no doufám že dobře 😊

Prostředky: v počáteční fázi se subjekt opět drží čistého popisu, kdy analýzu odvíjí od smyslově vnímaného (CL-2). Milý přístup ženy (CM-1) je postupně překonán k naznačení diskrepance („brání mu...“), ale téma konfliktu

muže a ženy zůstává nerozpracováno. Opět jde tedy jen o částečné vynoření fantasmatu, kdy se respondent nepropracovává k jeho vnitřní podstatě. Závěr se opět nese v duchu inhibice (CI-1) a nejspíš i projektivní identifikace (CL-1).

Interpretace: byt' je zde diskrepance mezi oběma partnery řečena, příběh zůstává v čistě popisné podobě. Nadměrná váha je přisuzovaná bezprostředně smyslově vnímanému, což je typické pro narcistické spektrum. Fantasma konfliktu se tedy vynořilo pouze částečně a bez dalšího pokračování a vyústění – což se ukazuje být jakýmsi typickým vzorcem subjektu. Zároveň je tematizována bezmoc autora – respondenta, když na vybídnutí k pokračování přináší pouze naději, že vše dopadne dobře. Další osud postav je přitom opět svěřen do rukou postav (CL-1), jako u předchozí tabule a zakládá opět podezření na projektivní identifikaci.

Na základě reakce a vyzývacích charakteristik tabule se tedy můžeme nyní zamyslet, jak respondent řeší vztahové konflikty. Emocionální komponenta je zlehčována až popírána, přičemž dochází k jakési vnitřní impotenci – neschopnosti regulace vlastních vnitřních pochodů. Tyto vnitřní pochody a další směřování konfliktu jsou ale přisouzeny druhému, jako projektivní identifikace. Respondent se zřídá dalšího osudu celého konfliktu.

Zábradlí: to je mimčo (E1-3)? Ne (CI-1)? To není dítě ne (CI-1)? Já: to záleží na vás. On: jo... ale asi vidím (CL-2) dospělou osobu (E3-2, B3-3)... no... tam drží v náručí žena nějakou druhou ženu se mi zdá... asi nevím, drží v nějaký pozici (CL-2), jakoby spadla ze schodů, nevím... uklidňuje jí, hladí jí po vlasech (CM-1, A3-3) a čekají na přivolanou pomoc no... no... doufám že ta pomoc (B1-2, CM-1) dorazí brzy...

Prostředky: vyprávění uvozuje šok, při kterém není jasný věk a tím pádem ani identita postav (prostředky řady C, E a event. i B). Opора je hledána v říši smyslů (CL-2), což nepomáhá, protože klíčová postava je otočena zády a psycholog neposkytuje vyhovující radu (CI-1). Kompenzace šoku se zdaří až reaktivní formací (A3-3) se zdůrazněním podpůrné funkce objektu (CM-1).

Interpretace: důležitá diagnostická otázka zní, co vyvolalo prvotní šok. Vyzývací charakteristika tabule je agrese v obecné rovině a dále také problematika rodič-dítě. Subjekt se zřejmě těžko vypořádává s identifikací s dítětem, které ho první napadlo, protože je v bezmocné pozici, objektem agrese. Proto přechází do role dospělého, kdy vztah učiní „rovný s rovným“. To ale zřejmě nestačí, a proto sahá k reaktivní formaci, kdy pud agrese převrátí v opak, v podporu a péči. Přidává ještě pomoc zvenčí, na kterou se trpělivě čeká.

Taková interpretace poukazuje k problémům s pocitu bezmoci a se zvládním agresivních impulzů – a jejich neúspěšným potlačováním. Podruhé se také objevuje respondentovo „doufání“, které souvisí s neschopností dokončit příběh. Jinými slovy, dobrý konec není v rukou respondenta, ale v rukou osudu nebo „pomoci zvenčí“. Respondentova role je tedy pasivní a bezmocná a vyžaduje anaklitický objekt, jakýsi deus ex machina.

Pole: no tady jsem doma 😊 (CM-3) tady jsem doma 😊 takže tady je kůň, ten dělá řádky na brambory, to je jasný... no s Přemyslem Oráčem (A1-4) vlastně, pak je tam nějaká selka, ta je asi těhotná, tadyta, pozoruje svého přítele (CL-2) asi bych řekl, jak obdělává pole no a tadyta paní, ta s těma knížkami... no... na dceru to vypadá moc velký 😊 (CM-3) tak to bude asi nějaká... učnice, ne to je ptákovina (A3-1)... dejme tomu, že jo... učnice, která... která dělá zemědělskou školu 😊 a přiučuje se prostě, ručním pracím (E1-3)... jak to dopadne? No doufám, že brambory mu vyrostou 😊 (CM-3, CI-2) manželka dítě porodí a učni se naučí, končí 😊

Prostředky: odkazem na kulturní dílo (A1-4) a reálie prostředí (CL-2) zlehčuje konflikt, evokovaný tabulí. Úkol tabule, tj., integrovat nesoulad všech tří postav do smysluplné konstrukce, nezvládá. K odlehčení používá ironii (CM-3) a celkovou banalizaci (CI-2). Zajímavá je distorze ve vnímání ženy s knížkami, resp. popření jejího skleslého výrazu tváře a odpovídajícího vnitřního stavu (E1-3).

Interpretace: hlavní identifikační postavou příběhu je jednoznačně žena s knížkami, které je také věnováno nejvíce pozornosti a od které se příběh, byt' velmi banální, odvíjí. Roli dcery tabule často evokuje. Respondent vyzývací charakteristiku zachycuje, ale odmítá jí. Je to už podruhé v protokolu, kdy odmítá roli dítěte uznat. Přesto jí jistou bezmoc ponechává, když z ní dělá „učnici“. Zároveň odmítá její nepříjemný vnitřní stav, který vysloveně popírá – ačkoli u předchozích tabulí obvykle výraz tváře pilně zkoumá. Její neštěstí, potenciální konflikt s ostatními postavami na obrázku i její bezmoc následně překryje idylickým a banálním koncem. Nesoulad a konflikt mezi postavami, stejně jako negativní vnitřní stav, jsou opět bagatelizovány.

Zhroucení: tady vidím smutek, žal (B3-1)... trápení, buď rozchod, nebo krize (A3-1, B3-1)... anebo ztráta (CM-1) prostě, zesnulost, někdo prostě zesnul (E2-3), nebo... no... (CI-3) je to tak no... Já: jak to dopadne? On: to jenom, doufám že dobře...

Prostředky: zmiňuje negativní afekt (B1-3), který těžko spojuje s představou (B3-1) a váhá s interpretací, jako by se jí bál (A3-1). Následuje téma ztráty, úmrtí je vyjádřeno syrově, bez citového doprovodu (E2-3), s následnou nejistotou (C1-3).

Interpretace: afekt spojený se ztrátou anaklitického objektu je velmi silný, proto je potlačován, minimalizován, odpojen od představy. Jde o obranné prostředky z *hysterického* rejstříku a ukazují na neschopnost zpracovat depresivní afekt a téma ztráty.

Operace: a sakra... (C1-3) vidím pušku, kudlu, to mi připadá jak to... jak ten... Hitlerovo výzkumný tábor (A1-2)... on vypadá jak Mengele tamten ☺ (CM-3) no... tam nemám ani co říct (C1-1), tam to dopadlo špatně ne... Já: tak co se tam děje? On: hnusnej obrázek (CN-3), tady má skalpel nebo nožik že jo, vidím tam flintu (A3-1, CL-2), tadyto, tady nějaký dva doktory, nebo doktory no... (C1-3) jak říkám (CN-1), tady vidím Mengeleho ☺ (CM-3, A1-2) Já: jak to dopadne? On: no špatně... já když vidím ty dokumenty, tak je mi (CN-1) z toho špatně, co ty lidi prožívali. (A1-2)

Prostředky: fantasma agrese je připuštěno, ale subjekt k němu přistupuje z odstupem, devaluje jej a znehybňuje (CN-3), popisuje na čistě smyslové úrovni (CL-2), ruminuje (A3-1) a používá intelektualizaci (A1-2). Agrese je ego-dystonní, jako by odmítal, že se v něm takový impuls vůbec vyskytuje.

Interpretace: odmítání agrese a její umístění do historického kontextu svědčí o zapření takového impulsu v sobě samotném. Patrná je mobilizace narcistických obran (znehybnění scény, devalvace, ironie) a inhibičních obran (prvky řady C). Afekt, který je vytěsněn a projikován ven, kde je devalvován, připomíná definici projektivní identifikace. Respondent tabuli odmítá a cejchuje ji jako „hnusný obrázek“ – jako by říkal: „to ne já, to ti zlí doktoři, Hitler a Mengele, já s nimi nemám nic společného.“ Tato interpretace podporuje dříve vyslovenou hypotézu o projektivní identifikaci jako o častém a s agresí spojeném obranném mechanismu respondenta.

Smutná zpráva: no, návštěva maminky ☺ (CN-3) oba dva jsou zamyšlený... buď je to návštěva maminky v ústavu, kde nechce být ☺ anebo synáček maminku s něčím nepřekvapil (A3-1), takže jsou oba zamyšlený, smutný (B1-3) no a takový, že nad něčím přemýšlí oba dva (A3-1), jak syn tak maminka, nad nějakým těžkým rozhodnutím určitě... a jak to dopadne, no snad se rozhodnou správně, snad se nějak domluví (CL-1), protože rodina je nejmíc že jo, a maminku (CM-1) máme jenom jednu... (CF-2)

Prostředky: výjev je nejprve uzavřen v obraze (CN-3), následuje váhání mezi interpretacemi (A3-1) a ruminace. Fantasma zavržení matkou a provinění syna je pochopeno a vyřčeno, zdůrazněna je anaklitická role maminky a rodiny (CM-1) a řešení příběhu opět chybí, místo toho přichází odkaz na vnější normy s pomocí fráze (CF-2). Vyústění je opět svěřeno postavám samotným, nezávisle na vůli autora (CL-1).

Interpretace: respondent hned zpočátku přináší fantasma provinění syna, a to dvojím způsobem. Jednou matku agresivně umístil někam, kde nechce být a dal jí najevo její bezmoc (ústav), v druhém případě zklamal nějaké její očekávání a „překvapil ji“ (cit.). V druhé polovině příběhu je naopak matka postavena do role veledůležitého objektu, který „činí důležité rozhodnutí“ – pravděpodobně o provinění syna. Jde zřejmě o odpuštění synova hříchu a přijetí ho zpět. Rodina je zde líčena jako prostor poskytující přijetí a odpuštění. Zde je důležité zmínit, že toto rozhodnutí činí syn i matka spolu. Nikoli pouze matka! Dalo by se říct, že syn má moc ovlivnit matky rozhodnutí, zda mu odpustí, nebo ne.

Možná respondent počítá s tím, že matka mu odpustí cokoli, protože je její syn. Dokonce i umístění do ústavu. A proč? Protože je to matka / rodina a to matky přece dělávají (fráze). Celý příběh je tak možná výkonem moci nad matkou a rodinou, která si musí nechat líbit úplně všechno. Rodina je zároveň idealizována. To vše poukazuje na ambivalentní vztah k objektu.

V neposlední řadě je opět zajímavé vyústění, které chybí a které je přenecháno postavám, které jako by ožívaly a byly zcela autonomní, bez ohledu na vůli autora.

Analýza rozhovoru – "Bojovník"

Příběh tohoto respondenta jsem od začátku vnímal jako silný a poutavý. Z části za to určitě mohl temperament respondenta. Příběh měl pro mě charakter jakéhosi „doznání“, či snad dokonce „pokání“ – celý se nesl v duchu toho, v jakém omylu respondent žil a jakou vnitřní změnu prodělal a přešel v plán seberozvoje a změny životního stylu. Jeho hlad po výhodách „normálního života“ se nesl celým příběhem – tento motor však vedl nejen ke změně, ale i k delikvenci.

Zkráceně řečeno, šlo o příběh, kdy respondent jako HRDINA-aktér bojuje s jakousi hydrou NEDOSTATKU. Zdá se, že čím více hlav usekne, tím víc jich naroste. Příběh má svoje zvraty, začíná cestou „falešnou“, kdy se mylně domníval, že nedostatek vyřeší – a to s pomocí drog a delikvence. Následuje mentální obrat, kdy si svůj omyl uvědomil. V další fázi, která stále není u konce, se snaží vyřešit svůj nedostatek ZMĚNOU SEBE SAMA.

Příběh začíná u líčení strastiplných podmínek, ve kterých respondent vyrůstal. Sděluje, že měl často hlad, neměl vhodné oblečení a byl doma sám. Výjimku ze samoty tvořil bratr, který doma prý vařil pervitin a nakonec ho i k závislosti na něm přivedl, a dále pak rodiče se svými divokými kamarády alkoholiky. Respondent sám toužil po všem, co měli ostatní děti. Zdůrazňuje, že si musel všechno opatřovat sám, právě např. krádežemi. Tuto výchozí, tragickou pozici bychom mohli souhrnně nazvat NEDOSTATKEM. Krádeže a drobná trestná činnost byla řešením tohoto nedostatku.

NEDOSTATEK má ve vyprávění více podob. První aspekt je čistě materiální, týká se existenčních potřeb. Respondent mluví nejen o hladu, ale např. o tom, že neměl vhodné oblečení – ať už jako dítě, kvůli čemuž se styděl mezi ostatními dětmi na hřišti a stranil se jich, tak ale i v dospělosti, kdy např. sděluje, že „neměl ani hadry, nic.“ NEDOSTATEK se týká i peněz, několikrát mluví o tom, jak si „normální práci“ lze vydělat jen třeba 30 tisíc měsíčně, ale díky krádežím mohl mít i 10 tisíc za den. Několikrát také říká, že „chtěl stále víc“. Toto CHTĚNÍ VÍC, jakožto základní kompenzace nedostatku, se stalo hlavní kategorií v analyzovaném rozhovoru, neboť se promítalo prakticky do každé bolesti jeho života.

Vraťme se však ještě ke kategorii nedostatku. Uvedl jsem, že základ nedostatku tvořila privace materiálních statků. Respondent ale velmi často mluví i o nedostatku v oblasti SCHOPNOSTÍ. Nejčastěji přitom hovoří o nedostatečné slovní zásobě, což se snažil kompenzovat čtením knih. Hovořil ale i neschopnost komunikace obecně, a to obzvláště v tzv. normálním světě, kterého se necítil součástí:

„Je to takový, že prostě jsem nevěděl nic, jak bych to řekl, je to jako když jdete poprvé do školy, nevíte vůbec, co vás čeká, jak máte reagovat na některý situace... do dvou let zjistíte, že jste úplně debil... mám problémy se vztahama, se ženama a tak, (...) krátkodobý vztahy venku byly na drogách a když jsem objevil ženu, která nefetovala, nepila nic, tak jsem zjistil, že jsem úplně idiot, zjistil jsem, že nedokážu s normálním člověkem říct 10 normálních vět, musel jsem celej sám sebe úplně přeměnit...“.

Schopností, které tvořily NEDOSTATEK, byla ale celá řada. Respondent – aniž by to uměl takto nazvat – postrádal širší sociální a kulturní kapitál, který by mu pomohl začlenit se do normální společnosti:

„(...) zjistíte, že jste úplně omezenej, vztahy s lidma, výdrž v práci, šetření s penězi, vyplnění svého volného času venku...“.

Součástí nedostatku byl také pocit osamění. Respondent se cítil už v dětství vyčleněn z kruhu vrstevníků z „normálních rodin“, dokonce mluvil o tom, že rodičům vrstevníků připadal rizikový kvůli špatné sociální situaci, což vnímal jako křivdu (více se tomu budu věnovat v kritické analýze).

Ze všech těchto nedostatků obviňoval svoje rodiče, o čemž ještě bude řeč níže. Zároveň si uvědomoval, že tento NEDOSTATEK je životem vězně dále udržován:

„(...) jsme (tady v kriminálu, pozn.) zabrzděný. (...) to je to, že máme jenom určitou krátkou slovní zásobu a tady si nemůžeme ani lepší udělat, ten den je stejný, každý. Venku pojedete tramvajkou a hned ten den máte něco jinýho, hned se můžete bavit o něčem jiným...“.

Na výše uvedeném úryvku z rozhovoru je patrné, že problémem je i NEDOSTATEK PODNĚTŮ. Podněťová deprivace stála na začátku, v rodině, kde se o respondenta rodiče nestarali, a je podle něj dále udržován umělým světem vězení, ve kterém čas stojí a nové podněty nepřichází, kde se opakuje to samé každý další den. Respondent si uvědomuje, že začarovaný kruh nedostatku je velmi těžké prolomit a že jde o vážný handicap v otázce začlenění a resocializace. Tento demotivující koloběh připodobňuje v rozhovoru k vlaku, který jede stále rychleji a ze kterého je stále těžší vystoupit ven.

Vidíme, že NEDOSTATEK má tedy opravdu mnoho podob. Frustrace z nedostatku se stala motorem respondentova snažení. Zde se dostává do popředí kategorie CHTÍT VÍC. Toto sousloví respondent během rozhovoru mnohokrát sám vysloví. Primárně toto chtění slouží k získání chybějících zdrojů:

„Chtěl jsem mít to, co ty děti ostatní a věděl jsem, že rodiče mi to nekoupí, tak jsem si to chodil krást, po barákách prostě...“.

CHTÍT VÍC ovšem nebyla pouhá kompenzace nedostatku. Byla to také touha odlišit se od prostředí, ze kterého respondent vyšel. Nechtěl, aby ostatní lidé jeho NEDOSTATEK viděli. Touha zakrýt svůj „původ“ byla v datech

tak častá a výrazná, že bylo potřeba ji zahrnout do komplexního modelu a životního příběhu. Nazval jsem tuto kategorii jako „STUD“. Následující výroky respondenta odhalují jeho povahu:

„já jsem nechtěl, aby někdo poznal, že jsem z výkonu trestu prostě, takže jsem četl hodně.“ (...) „Abych schoval to, odkud pocházím, kde jsem vyrůstal, aby to tam nebylo vidět prostě.“ „Já jsem dostal (do držky, pozn.) a (...) jednou, když jsem to řekl mámě, úplně se mi vysmála, já se za to styděl...“ (...) „jsem si říkal, že nebudu žít, jako moje rodiče nebo lidi, co chodili k nám do bytu, že se nikdy neponížím, že budu tvrděj a to jsem celou dobu, co jsem bral drogy, zadělal jsem emoce a 20 let jsem nebrečel a ten uzlík jsem zabarikádoval v sobě, ty emoce, nic mě nezlomilo...“.

Jak je vidět, STUD, nebo pocit ponížení či méněcennost, tvoří v životě respondenta neméně silný motiv k tomu, aby CHTĚL VÍC. Respondent dále objevil jeden nástroj, kterým nejen že zakryje svůj původ a svoje nedostatky, ale který mu navíc pomůže cítit se jako „ten nahoře“, nikoli jako „ten dole“. Je to způsob, jak uniknout ponížení. Jak sám ve výše uvedeném vyjádření sděluje, rozhodl se, že bude „tvrdej“. TVRDOST se v rozhovoru rovněž velmi často objevuje, párkrát ji dokonce nazývá „ještěřím syndromem.“

„Já jsem celý život měl ten ještěří syndrom, nekládal jsem do svého života emoce, prostě jsem dělal to, co bylo nutný, jako ještěří, který emoce nemá, ty dělaj jenom to, co musej.“ (...) „když policajt vltne do bytu kde ženská ohrožuje děcko, tak kdyby měl opičí syndrom, tak by mohl lítostivě a ona by to zahlídla a ještě by mohla ublížit i jemu, nemusí ukázat slabost, nemůžete ukázat slabost, to je jak v base, ukážete slabost a jste ten, co musí všechno začít dělat, posluhovač, konina, tak tomu říkáme.“

Tvrdoost je tedy jakýsi zákon silnějšího, který platí i v subkultuře delikventů – tam, kde přestal platit zákon společnosti. O interakcích mezi delikventy vyplývajících z tohoto „zákonu silnějšího“ bude ještě řeč v kritické analýze rozhovoru. Tvrdoost však nutně nesouvisí – podle respondenta – jen s trestnou činností a antisociálním životním stylem. Dále v rozhovoru říká, že jako pracující člověk se s malým platem „buď spokojíte a sklopíte hlavu, nebo se s tím nespokojíte a budete hledat lepší práci.“ Opět zde tedy máme provázanost s kategorií CHTÍT VÍC. Respondent pak mluví o síle a výkonu v souvislosti se změnou sebe sama. Po prodělání obratu, kdy si uvědomil, že chce žít „normální život“ a mít rodinu, chce svou resocializaci „dokázat“, a to hlavně sám sobě. Chce vidět (cit.), jestli je „dost silnej“, k tomu, aby to zvládl. TVRDOST a cestu vůle tedy neopouští, pouze se zřídka delikvence. Stejně jako se nezbavuje motivu CHTÍT VÍC.

Respondent hned na počátku rozhovoru mluví o potřebě „někam patřit“. Také říká, že byl doma „často sám“, neboť rodiče odcházeli na dlouhou dobu, neznámo kam, a nestarali se. Také, jak jsem již ukázal v předchozí analýze, nedisponoval dostatečnými sociálními schopnostmi, aby byl ve vztazích úspěšný. K ostatním dětem se bál přiblížit, protože se styděl. Z toho všeho logicky vyplývá, že touha po jakési „náhradní rodině“ nebo „náhradním společenství“ musela být velmi významná:

„Na drogy mě dal ve 13ti bratr, já jsem chtěl, protože jsem chtěl spadat do nějaký party, abych *nebyl sám*.“ (...) fetoval jsem od 13ti, první jsem to zkoušel ty lepidla a tak... (...) někdo to dotáhl, v každý vesnici nebo městě se najde nějaká partička, *měli jsme jednoho*, ten se *od nás odpoutal*, byly tam dva grázlové, a ty to zase přitáhli odjinud, takže jsme spíš konzumovali, experimentovali.“

Kurzívou jsem zvýraznil respondentovo potřebu překlenout samotu z nefunkční rodiny. Potřeba někam patřit tedy značí HLEDÁNÍ NÁHRADY RODINY. Domnívám se, že důležitá jsou tvrzení „měli jsme jednoho“ a „odpoutal se od nás“. Oboje dokazuje, že toho „my“ mělo pro respondenta zvláštní význam. Paralela s rodinou se přímo nabízí. Respondent dále dodává:

„A pak už mi nevadilo, že je to doma takhle, protože ta volnost se mi najednou začala hodit a zjistil jsem, že i mezi feťákama jsou holky, takhle a bylo mi tam dobře, celý ty roky.“

Ukazuje se, že opuštění rodičů, které představovalo dříve negativum, nyní poskytuje VOLNOST, která je – v přítomnosti rodiny „náhradní“, velmi vítaná. Znamená to ale také to, že VOLNOST byla zpočátku nechtěná – respondent chtěl, aby mu rodiče dávali hranice a aby nad ním dohlíželi. Bylo by to pro něj symbolem STARÁNÍ SE. Nebyl by sám. Společnost rodičů by klidně vyměnil za volnost, dělat si co chce. Mělo by to pro něj větší cenu. Ovšem jen do doby, než se našla rodina „náhradní“. Pak už rodiče nechtěl, měl něco lepšího.

Skupina drogově závislých rodinu nahradila v plném rozsahu a dokonce ji překonala, protože zde byla příležitost navázat i sexuální vztahy. Přitom zde evidentně nebyly zapotřebí schopnosti, která respondent pro deficitní výchovu postrádal. Sám v rozhovoru několikrát hovoří o tom, jak neuměl navázat vztah s normálními ženami oproti drogově závislým, kde mu pomohly drogy. Stejně tak hovoří o tom, že (cit.) s „normálním člověkem nedokázal prohodit 10 vět.“

Z výše uvedeného vyvozují dva zásadní závěry:

1) respondent nevnímá toto podsvětí primárně jako subkulturu delikventní, ale jako subkulturu uživatelů drog. Trestná činnost je něco, co „přichází později“. Buď jako prostředek k opatření peněz na drogy, nebo jako „zábava na drogách“. Fakt, že drogy předchází delikvenci a automaticky spolu nesouvisí, podtrhuje i jeho tvrzení, že ve skupině měli i „dva grázly“ (viz výše). To znamená, že ostatní členové skupiny grázlové (zřejmě ale jen prozatím) nebyli.

2) podobné skupiny se formují jako jakási „kontrakultura“ oproti normální společnosti. Slovo „normální“ přímo užívá sám respondent, nejde tedy o námi zvolený termín. V této subkultuře je snazší uspokojit různé potřeby, např. potřebu afiliace nebo intimity, než je tomu v „normální společnosti“. Proto se zde sdružují jedinci, kteří postrádají potřebné sociální schopnosti – a zároveň hledají „náhradní rodinu“. Drogy v tomto smyslu tvoří jakési médium.

Nyní tedy víme, jakými lidmi se respondent obklopil. Víme také, že v období DELIKVENTNÍ OMNIPOTENCE mu tato společnost maximálně vyhovovala. V této době také „normálními lidmi“ pohrdal a cítil se být nad nimi. Určitý zlom nastal ve chvíli, kdy ho jeho nejbližší zradili:

„Žil jsem 2,5 roku normální život jako lidi. Každý měsíc jsem tisícovku přispíval na ty psy a tohle, dělal jsem všechno, co normální lidi, protože jsem chtěl žít jako oni, chodil jsem do normální práce, firma dobře platila, i na černo jsem dělal a najednou jsem o všechno přišel, kradl jsem, zavřeli mě a moje žena mi zahýbala se třema frajerama, o který jsem se staral, když jsem byl venku, měli jsme bratrský pouto, oni s tím životem taky chtěli přestat a já přišel o práci a staral se o ty jejich rodiny a teď mě za to zavřeli, co jsem dělal, abych se postaral, a oni mojí ženu naučili fetovat a já šel ven a že je prostě popravím, ale ani jsem je nechytl, a zjistil jsem, že ženská, která mi dávala smysl života, byla ta tam, tak jsem kradl venku i proto, aby mě zavřeli, jak bych to řekl, já jsem tady doma. (...) Když je vám venku ouvej, tak jdete domů, k mámě prostě. (...) Já člověka venku nemám, já je mám tady ve vězení prostě tady mám (jmenuje terapeutu), ty mě znaj roky a ví...“.

Výše uvedený úryvek z rozhovoru je oproti předchozím citacím poněkud delší. Tvoří ale významový celek, proto jsem ho nerozdělil na více segmentů. Stojí za to ho rozebrat postupně, neboť poskytuje odpověď na více otázek zároveň.

Za prvé, „bratrské pouto“, které respondent zmiňuje u spoluvězňů, o které se staral, dokazuje hypotézu o HLEDÁNÍ NÁHRADY RODINY. Je příznačné, že se snaží kamarádům pomáhat právě tím, že se o ně STARÁ a také se STARÁ o jejich rodiny. Starání a solidarita mezi členy je přesně to, co bychom od rodiny očekávali. Respondent mluví explicitně o „bratrství“, ale z kontextu lze usuzovat spíše na roli otce, který se stará o své syny a jejich rodiny. Dodávalo mu to snad pocit smysluplnosti a osobní identity? A opět, nesnaží se tak nevědomě odčinit zlo, kterého se dopustili rodiče na něm samotném? Jakoby hledal děti, u kterých může dysfunkční rodinný model napravit. Podobnou snahu jsme již detekovali i v narativní analýze (viz výše).

Za druhé, z úryvku můžeme jasně vidět hraniční linii mezi „normálními lidmi“ a delikventy. Delikventi chtějí „přestat s tím životem“ (rozuměj delikventním) a vysloveně NAPODOBUJÍ lidi normální, protože chtějí žít „jako oni“ (cit.). Fráze „přispíval jsem na ty psy a tohle“ nám dokládá, že jde skutečně o NPODOBOVÁNÍ, které postrádá hlubší pochopení toho, co to život „normálního člověka je“. Je zde jakási magická snaha mechanicky opakovat viděné a doufat, že proměna nějak přijde sama.

Zajímavé je, že STARÁNÍ SE je důležitější, než dodržování pravidel „normální společnosti“ a NAPODOBOVÁNÍ. Respondent říká, že se snažil žít normální život, ale zároveň se musel STARAT o svoje kumpány a jejich rodiny a to dělal tím, že začal opět krást. Následně sděluje, že za to ho zavřeli. Evidentně to cítí jako nespravedlnost. Jak je možné potrestat ho za altruistické STARÁNÍ SE? Jako by ho ONI – normální lidé a jejich systém – potrestali za altruismus a solidaritu, i když se je snažil NAPODOBOVAT a žít podle jejich pravidel.

Zde bych rád ukázal, jak je vztah k „normálním lidem“ a „normální společnosti“ ambivalentní. Ve fázi OMNIPOTENCE jsou normální lidé devalvováni. Jsou považováni za ovce, které si nechají všechno líbit. Následně přichází obrat a snaha je napodobit. Jsou náhle vnímáni jako ti, kteří jsou napřed – mají schopnosti, které respondent nemá. A vzápětí jsou opět demonizováni tím, že trestají respondentovo STARÁNÍ SE a HLEDÁNÍ NÁHRADY RODINY. Shrnuto a podtrženo, normální lidé představují úplně jiný svět, který – ať už milován či nenáviděn – stále stojí na opačné straně břehu, za hranicemi možného.

A jak tedy respondent hodnotí svět delikventů? Poslední citovaný úryvek jasně ukazuje zradu, kterou respondent nečekal. Myslel si, že když se o svojí „náhradní rodinu“ bude starat, musí mu oplácet jediňě dobrem. Namísto toho přichází faleš, nevděčnost a PODRAZ. Respondenta tedy jeho nová, náhradní rodina zklamala. Možná proto na začátku rozhovoru říká, že „všechny opustil a zůstal jen u toho pervitinu.“ Jako by se jeho život dal rozdělit do fází, kdy byl s nimi a kdy je bez nich. A na závěr výše citovaného úryvku říká, že kradl proto, aby se „vrátil domů“, do vězení. Přirovnává terapeutu k matce, kterou nikdy neměl. Znají ho a může k nim jít, když je mu „ouvej“ (cit.). Jde tedy o další případ HLEDÁNÍ NÁHRADY RODINY, když předchozí pokus s kumpány nevyšel.

Vztah respondenta k „normálními“ lidem i ke kumpánům tedy známe. A jaký vztah má ke společnosti jako celku? Zcela nepochybně se zde opět, jako i v jiných rozhovorech, objevuje kategorie ZLÝ SYSTÉM. Je tomu tak hned na několika místech v rozhovoru. Prvně, respondent obviňuje systém, že ho PODRAZIL, když v něm vzbudil falešnou iluzi. Myslel si, že když si udělá svářečskou licenci, dostane dobře placenou práci. Utratil za to prý svoje poslední peníze a pak zjistil, že ho bez praxe nikde nevezmou. Následně kritizuje, že po propuštění dostane tisícovku na měsíc a musí přežít. Pomiňme nyní, na kolik je to pravda a na kolik subjektivní názor. Důležité nyní je, že respondent to tak skutečně vidí.

Za druhé, daroval peníze „na ty psy“, chodil do práce a NAPODOBOVAL běžné lidi. A když se chtěl STARAT o svoje kumpány a trochu si začal pohrávat se zločinem, SYSTÉM ho opět utopil na lžici vody. Opět, je to jeho pohled. Jako by mu snad ZLÝ SYSTÉM jako nechápavý rodič neprojevil ani kapku pochopení a hned sahal k nejpřísnějším sankcím. Tento systém také nespravedlivě odměňuje. Respondent v datech několikrát kritizuje nespravedlnost v odměňování a zdůrazňuje, jak je život „tam venku“ vlastně obtížný – což opět vede k zavedení kategorie TĚŽKÝ ŽIVOT.

„(...) když vidím, jak oni tady fetujou, porušují všechna pravidla a řeknu si, dřív jsem prostě byl jeden z nich, jo a dneska vím, že když chci něčeho docílit, tak musím dodržovat i ty nejmenší pravidla a zákony, vypracovat si nějakou vůli...“ (...) „Když budete celej měsíc v práci a dostanete 30 tisíc... a je to málo oproti tý dřině, já třeba jsem udělal krádežemi 10 tisíc za den a vlastně vůbec to nebyla žádná dřina.“

Oproti tomu, život v drogové subkultuře přináší JEDNODUCHOST – ať už jde o vztahy se ženami, snadnost a vyšší výdělek, nebo cokoli jiného. Před samotným obratem však vnímal drogy a delikvenci jako správnou cestu pro CHTÍT VÍC. Tento temný svět mu umožnil kompenzovat NEDOSTATEK prakticky po všech stránkách. Měl přijetí ostatními, dámskou společnost i peníze. V rozhovoru sám uvádí, že „chtěl být součástí party“, což se díky drogám podařilo. Také přišel na to (cit.), že „i mezi feťákama jsou holky.“ Otevřeně říká, že pro „sáček s drogama udělají všechno.“ A v neposlední řadě zmiňuje seberealizaci a zvýšení self-esteem. Měl totiž víc peněz, než „obyčejný člověk“, proti kterému se vymezil. Díky zločinu měl také pocit, že je „v něčem dobrý“. Vlastně se cítil nad celým systémem, který uměl přechytračit. Toto období euforie z delikvence jsem označil jako POCIT OMNIPOTENCE.

„Když jsem byl zfetovanej, šel jsem třeba jednou ráno v 6:00 po Varech a měl jsem 50 talířů v kapse a viděl je (lidi) ráno, jak jsou ospalý, a já šel z herny a třeba jsem spal do 12ti, pak si šel koupit boty a oblečení, tam jsem se šel najíst s nějakou partičkou nebo holkama, tak jsem si myslel, *jak si ten život užívám*.“ (...) „...mě na těch drogách bavilo krást, převážet policajty, že mě nemůžou chytit, že ten obchoďák to měl debilně pořešený, platil velký daně, přišel nějaký (*svoje jméno*) a vybilil je za minutu dvě, mě to prostě bavilo, že jsem v tom *dobrej*. (...) Pak jsem se *vysmíval* tomu státu, městu i lidem, říkaj pomáhat a chránit a *nedokážou* ochránit ani člověka, kterej celej život platí daně.“

V rozhovoru jsou také patrná místa, kde se respondent SROVNÁVÁ s normálními lidmi. V jedné fázi jimi pohrdá a cítí OMNIPOTENCI, v jiné fázi – kdy se snaží svůj život napravit – je NAPODOBUJE. To vede k hypotéze ZÁVISTI, která pramení z MÉNĚCENNOSTI. V jeho náhledu na život je „normální člověk“ střídavě idealizován a střídavě devalvován.

Co se týče trestné činnosti, respondent o ní (podobně jako předchozí respondenti) spontánně vůbec nemluví. Je opět zapotřebí ho k tomu podněcovat. Pravděpodobně to koresponduje s kategorií STUD, kterou jsme už v datech několikrát mohli objevit. Znovu tedy konstatujeme přítomnost kategorie NEMLUVENÍ O TRESTNÉ ČINNOSTI. Motivace trestných činů je přitom zřejmá – vyřešit svůj NEDOSTATEK a mít se stejně, nebo lépe, než „normální lidé“, které chce v pomyslném závodě CHTÍT VÍC předejít a pokořit, aby sám sobě dokázal, že není méněcenný.

Prioritní motivace je, kromě CHTĚNÍ VÍC, jednoznačně HLEDÁNÍ NÁHRADY RODINY – a je to i vedoucí motiv trestné činnosti. Jednou kradl, aby náhradní rodinu zajistil (kumpáni, o které se „staral“), jindy zase, aby se k jiné náhradní rodině dostal (k „jeho“ terapeutům a psychologům ve vězení). A vzhledem ke snadnosti nástroje delikvence je zřejmě těžké odolat, když chybí schopnosti. Pokud by schopnosti byly, byly příležitosti a byla by náhrada rodiny ve funkčním smyslu slova, pak bychom mohli věřit v úzdravu. V opačném případě je prognóza nejistá.

Respondent ke konci rozhovoru avizuje OBRAT. Chce údajně změnit svůj život, dosáhnout potřebných schopností a polepšit se. Trochu s tím nekoresponduje jeho ochota nechat se opět zavřít, aby byl se svou „rodinou“. A pak, stále u něj přetrvává pohrdání slabostí, které vychází z méněcennosti – a které evidentně stále trvá. Je tedy otázkou, zda období DELIKVENTNÍ OMNIPOTENCE vůbec někdy skončilo, nebo zda latentně netrvá pořád dál. Respondent sice avizuje, že už přemýšlí jinak – a jedním dechem dodává, že „normální lidé“ jsou „ovce systému.“ ZLÝ SYSTÉM tedy podle něj nejde plně respektovat, pokud nechcete být „ovce se skloněnou hlavou“ (cit.).

Připomeňme si, že NEDOSTATEK se týká jak materiálních statků a základních potřeb, tak klíčových SCHOPNOSTÍ. Z toho logicky vyplývá, že delikvence je pro respondenta přirozenější a snazší cesta k seberealizaci a naplnění potřeb. Tato JEDNODUCHOST je v datech rovněž často zmiňována:

„Když budete celý den v práci za 30 tisíc, a je to málo oproti tý dřině, já třeba jsem udělal krádežemi 10 tisíc za den. A vlastně vůbec to nebyla dřina.“

Po fázi delikventní euforie a OMNIPOTENCE přišla, dle respondentova líčení, jakási fáze OBRATU. Můžeme se ptát, jak k ní došlo. Respondent sám přímo neuvádí konkrétní okamžik nebo faktor, od kterého se v životě tato změna datuje. Patrně se pokoušel o normální život (jak to sám nazývá) už několikrát, byť vždy koketoval s delikvencí i drogami a nikdy to nedopadlo dobře. Patrně šlo o jakýsi vývoj, kdy se kumulovaly nejen negativní důsledky života na „šikmé ploše“, ale také se objevil jakýsi POCIT PRAZDNOSTI.

„Pak zjistíte, že vám něco chybí, ten život, co mi utíkal, jsem nahradil blbostma. (...) Že vlastně je ten pravej život chodit do práce, mít rodinu, pevný zázemí, vychovávat ty děti a být od srdce šťastnej a ne uměle šťastnej, feťáci nikdy nebudou od srdce šťastný, budou jen uměle šťastný.“

Umělé štěstí, které je spojováno s dřívějším obdobím OMNIPOTENCE, je tedy stavěno do kontrastu s pravým štěstím, „od srdce“. Když jsem v rozhovoru povzbuzoval respondenta k dalším informacím, dozvěděl jsem se, že právě štěstí prakticky vždy spojuje s rodinou.

„(...) prostě odkaz, kterej tu máme zanechat, prostě vychovat jako dítě jo a vychovat ho prostě dobře, aby tady... mohl být sám a měl všechno, co potřebuje k tomu, aby mohl... furt koloběh ne, toho života.“

Zajímavé je, že rodinné štěstí spatřuje respondent mimo jiné hlavně v překonání NEDOSTATKU pro své děti. Jako by je chtěl ochránit před stejným osudem, který potkal jeho.

Způsob, jakým se lze dostat z „koloběhu nedostatku“, je uskutečnit změnu sebe sama. Jak říká respondent, „kompletně se předělat“. Co touto změnou myslí? Mluví především o nutnosti „dodržovat i ta nejmenší pravidla“ – jako normální lidé. Což mu činí velké obtíže právě pro NEDOSTATEK schopností. Dalším důležitým bodem je doplnění slovní zásoby a také dozvědět se víc o sobě. Respondent na mnoha místech v rozhovoru ukázal, že je sám pro sebe záhadou, že potřebuje otevřít „svou truhlu“, nebo „rozebrat“. Stejně mluví i o své závislosti. Celkově jde tedy o to překonat NEVĚDĚNÍ, což je komponentou kategorie NEDOSTATEK. Toho lze, podle respondenta, docílit terapií a čtením knih.

Respondent končí rozhovor s tím, že se právě nachází ve fázi práce – usilovné práce na přeměně sebe sama. Obrat tedy ještě zdaleka není ukončen. Je přesvědčen, že mu s tím pomohou terapeuti z věznice, kteří ho „dobře znají“ a kterým důvěřuje. Vězení v tomto směru přirovnává k domovu a svoje terapeuti k pravé rodině, což posluchače naplňuje nadějí i skepsí zároveň.

Soustavu nejdůležitějších kategorií jsem zanesl na následující schéma, s pomocí paradigmatického modelu zakotvené teorie. Jde o zachycení životního příběhu pohledem respondenta. Nutno dodat, že v takovém případě by šlo o velmi optimistickou variantu.

Analýza TAT – „Tvrďák“

Po analýze anonymizovaného protokolu – před přiřazením ke konkrétnímu respondentovi a rozhovoru s ním – jsem protokolu přiřadil přízvisko „tvrďák“. A to především kvůli cynickému, devalvujícímu způsobu líčení některých příběhů.

Housle: tak tady mu praskla struna a přemýšlí nad tím, jak to opraví (CI-2)... stačí? (CI-1) E: ještě jak to dopadne třeba: R: no buď počká na tu (A3-1, CM-1), jestli to spraví, nebo to zkusí sám, nebo se na to vybodne (A3-1)...

Prostředky: příběh je hned od začátku zploštěn s pomocí banalizace (CI-2) a je zdůrazněna neochota příběh více rozvíjet (CI-1). Následně je naznačeno mnoho možných interpretací (A3-1) a s pochybností o pomocné postavě v pozadí (A3-1, CM-1)

Interpretace: fantasma kastrovní úzkosti je uchopeno velmi neochotně, i směrem k examinátorovi, což by se dalo považovat i za jakýsi odpor nebo dokonce vyhrožování (“stačí, ne?”). Fakt, že je fantasma rodičovské regulace či nucení přítomno, dosvědčuje i jedna z nabízených závěrečných interpretací, kde hlavní postava příběhu, malý chlapec, možná (cit.) “počká na tu... jestli to spraví.”

Kdo je ona záhadná žena? Malý chlapec od ní očekává vyřešení svého problému. Když si položíme otázku, kdo asi malému dítěti vyřeší jeho problém, logicky nás napadne jeho rodič. A vzhledem k ženskému pohlaví bychom předpokládali mateřskou figuru.

Malý chlapec obecně nemá vnitřní problém, což je zajímavé. Jeho problém je mimo něj, v externím světě - v prasklé struně. Tento nápad respondenta se určitě odvíjí od výrazu tváře hlavní postavy, ale přesto se o vnitřním životě nedozvídáme nic. Tento mechanismus externalizace problému je velmi zajímavý - uvidíme, jestli se v dalších příbězích rovněž objeví.

Zajímavé je také váhání, jestli chlapec počká na rodiče, nebo to zkusí sám. Jako by šlo o batolecí váhání typu “separace-individuace.” Celkově vzato, malý chlapec nemá vnitřní, ale externí problém, který za něj buďto vyřeší rodičovská postava, nebo on sám, nebo úplně rezignuje.

Kontrola: to je třeba nějaká sousedka, která jde ke mně domů (CL-1, CN-1) a kouká, jestli už jsem doma... nebo za mojí paní, většinou ty sousedi se navštěvují (A1-1), takže to vypadá, že to je spíš nějaká návštěva (A3-2)... E: a co se tam bude dít? R: může tam být třeba i hádka jo, třeba tady paní vidím v obličejí (CL-2), jak má tu hlavu... třeba se hádá o něco (B1-3). E: a s kým a proč? R: tak buď semnou nebo s mojí paní (CL-1), třeba kvůli popelnicím ☺ E: a jak to skončí? R: no bouchne těma dveřma (B2-2) a půjde pryč...

Prostředky: autor reaguje na tabuli zploštěním a fráží (A1-1), přičemž porušuje hranice příběhu a svého života (CL-2) a narcisticky vnáší sebe do příběhu (CN-1). Úzkost, kterou tabule zřejmě vyvolala, reguluje odčiněním - překlopením do nevinného tématu sousedské návštěvy (A3-2). Na výzvu psychologa příběh rozvádí a na scénu přivádí konflikt (B1-1) s nadměrnou dramaturgií afektů (B2-2).

Interpretace: fantasma nepříjemné rodičovské kontroly a provinění tušíme nepřímou z několika neadekvátních projevů. Za prvé, sousedka se ocitá u respondenta doma. Přeci není obvyklé, že sousedi chodí k lidem domů, pokud tedy nemají klíče a povolení. Dále, sousedka kontroluje, jestli už je respondent doma. Není to spíše chování typické pro matku? Kontrolovat, jestli se už dítě bezpečně vrátilo domů a dodrželo slib / příkaz?

Domov je navíc prostor nejzazšího soukromí. Určitě je narušením tohoto soukromí, když nám někdo nahlíží domů, jestli tam jsme, nebo nejsme. Sousedské postavě se tedy nedá upřít určitá agrese.

Tato agrese je ale vzápětí neutralizována odčiněním (A3-2), když je převedena do neškodného formátu návštěvy. Podpořeno je to fráží, že “to přeci sousedé dělávají.”

Zajímavé je také převrácení jasně mateřské postavy do dole pouhé sousedky. Je to přitom už podruhé, co je matka zapřena. V prvním příběhu, kde chlapci na houslích praskne struna, je přítomnost matky pouze neochotně naznačena, a to zájmenem “ta”. A zde je matka zmizelá úplně. A je také neutralizována její potenciální agrese.

Autor dále zvláště pracuje s agresí. Zpočátku ji potlačí a přerámuje. Když se následně agrese skutečně objeví formou sousedské hádky, nevede ke konstruktivnímu řešení. Naopak, sousedka odejde a dramaticky praskne dveřmi. Komunikace je zde nahrazena “komunikací činů”. Komunikačním prostředkem není dohoda, ale bouchnutí dveří. Jde tedy o jakousi “řeč činů” namísto “řeči slov”. Agrese je vnímána jako destruktivní element, který musí být buď potlačen úplně, anebo vypuštěn bez konstruktivního výsledku.

Kabát: tak to nevim, ho vyhazujou z hospody ožralýho... (E2-3, CN-2) (latence) E: a jak to dopadne? R: jak to dopadne? Asi ho vyhodí... (CI-1,2)

Prostředky: fantasma úzkosti je uchopeno syrově a agresivně (E2-3) s přidruženou devalvací objektu (CN-2). Další pokračování příběhu je de facto odmítnuto (CI-1) a banalizováno (CI-2).

Interpretace: mnoho autorů se shodlo, že tato tabule evokuje úzkost. Úzkost má přitom pociťovat hlavní protagonistu, který je na obrázku zezadu uchopen neznámými postavami. A jak se respondent s touto vyzývavou charakteristikou vypořádal?

S hlavní postavou nemá prázdné slitování. Nositel této úzkosti - v běžném případě hlavní identifikační postava vypravěče - je devalvován a odmítnut. Ani v řešení příběhu s ním subjekt neprojevuje žádné slitování, prostě ho “vyhodí”.

Proč se autor odmítá s hlavní postavou identifikovat a na místo toho ji odmítá a devalvuje? Možná nezvládá svoji vlastní úzkost a má potřebu ji projikovat ven, do někoho jiného. A tohoto druhého následně devalvovat jako slabého nebo bezmocného. To zakládá podezření na užití obranného mechanismu projektivní identifikace.

Neochota poskytnout více rozvedený příběh na přání examinátora má navíc nádech agresivity. Jako by říkal: “co tady chcete řešit? Prostě ho vyhodí a tečka. Na co se mě to ptáte.” Respondent jako by byl nelítostný jak k postavě, tak k psychologovi. Psychologické vyšetření se dále často interpretuje v intencích vztahu k autoritě, tedy vlastně i v rovině rodič-dítě. Pokud je respondent hostilní k examinátorovi, možná je obecně hostilní k autoritám, potažmo k rodičovským figurám. Toto je pouze hypotéza, která by potřebovala širší oporu v datech. Teoreticky ji můžeme dávat do možné souvislosti se zapřením mateřské figury v předcházejících dvou příbězích, ale k potvrzení platnosti hypotézy to zřejmě stačit nebude.

Fajfka: to je nějaký film ne? Z nějakýho filmu (A1-4)... já myslím, že ta ženská byla nějaká zamyšlená a on na ní vybafl, můžou se bavit o něčem (A1-1), nebo na někoho čekala a přišel někdo, koho vůbec nečekala (A3-1)... protože vlastně, zase podle toho obličej, koukám, (CL-2) že je nějaká vylekaná trošku... je to z nějaký starý doby, (A1-2) takže... E: jak to dopadne? R: dopadne to šťastně ☺ E: co to znamená? R: že asi nevím, jak to dopadne, jakkoli to může dopadnout...

Prostředky: příběh se opět drží vjemové reality (CL-2) a upadá do frází (A1-1) nebo prostého popisu. Respondent se od příběhu distancuje časovými (A1-2) a kulturními (A1-4) odkazy.

Interpretace: Příběh je v zásadě oploštěn a udržován čistě v rozmezích reálií tabule, nejde nijak mimo ní, nepracuje s fantazií. To zakládá podezření, že konflikt nebo sexuální problematika, která je vyzývaví charakteristikou tabule, jsou zlehčovány a bagatelizovány.

Pozornost vzbuzuje jeden z obrátů, kdy respondent nejprve zmíní, že je paní dle výrazu tváře překvapená a následně sdělí, že “je to z nějaké starší doby, takže...”. Co má toto “takže” znamenat?

Tvrzení, že jde o starší dobu, mělo evidentně něco opodstatnit. Je to snad vylekaný výraz tváře ženské postavy? Chce tím snad respondent říct, že kdyby žila v moderní době, už by se vylekat nenechala? Tato záležitost by se možná dala chápat jako náznak devalvace. Kdo se nechá vylekat, je slabý. Respondent tím může chtít říct, že on by se rozhodně vylekat nenechal. Jde opět o jakousi narcistickou devalvací a idealizaci vlastního já?

U příběhu je také stojí za zmínku otevřený konec, kterému předchází “konec zalitý sluncem”. Respondent se zříká schopnosti a zodpovědnosti za dokončení příběhu. A opět v tom podtextově zaznívá drobná agrese vůči examinátorovi ve stylu: “co to po mě zase chcete?”

Hádka: to je nějaká hádka, on jde za jinou a ona ho chce zadržet, nebo (A3-1) se on může jít prát, to je třeba v nějaký hospodě, i když nevím, jo, ona mi spíš připadá jako šlapka (CN-2) jo... takže ho asi chce k sobě jako stáhnout (E3-1)... no jak to dopadne, já si myslím, že odejde jo... odejde asi proto, že v těch začátkách vždycky uděláte, co nemáte ne (CF-2)... jestli jsou manželé, tak to dopadne tak, že odejde, z mnoha důvodů... E: v těch začátkách uděláte co nemáte? R: no třeba je to manželka, něco řešej, on měl nějakou milostnej ten, ona buď tady, to vyřešíme a on v tý druhý vidí třeba to, co doma nemá, proto jsem myslel, že je to prostitutka, protože tam choděj lidi, že jo (CF 2, CM-1), a ten obraz za nim, nebo zrcadlo, to by mohla být...

Prostředky: váhání mezi interpretacemi (A3-1) pomalu přeroste ve zmatení identit (E3-1), kdy nevíme, koho myslí zájmenem “ona”, jestli manželku, “šlapku”, nebo ženu vzadu na obrázku na stěně. I sám respondent mezi těmito výkladovými rovinami volně přechází. Objevuje se i narcistická devalvace (CN-2) a užívání frází (CF-2) s ujišťováním se obracením na examinátora (CM-1).

Interpretace: v příběhu se objevují dvě ženy současně - manželka a prostitutka, a hlavní identifikační mužská postava je umístěna mezi ně. Obě ženy jako by přestupovaly jedna v druhou, což při používání zájmen “ona” se samozřejmostí vlastní respondentovi působí zmatek. V očích vypravěče nakonec vítězí prostitutka, i když paradoxně v jejím příběhu muž “od ní odejde”. Z logického kontextu ale vyplývá, že odejde za ní, od manželky.

Je zde tedy určité zmatení rolí, které lze vysvětlit ambivalencí k ženskému elementu obecně. Od manželky se odchází za milenkou v případě nespokojenosti. To respondent podtrhne, jako ponaučení z celého příběhu. Od prostitutky se ale taky odchází, protože ta ho (cit.) “stahuje k sobě” a to se muži nelíbí. Navíc je devalvována syrovým přízviskem “šlapka”.

Ženy jsou možná pro respondenta zdrojem pokušení a pohlcování, od čehož se má tendenci distancovat, zdůrazňovat svoji nezávislost a v případě potřeby je i narcisticky devalvovat. Hrdina příběhu zdánlivě narcisticky vítězí zdůrazněním své nezávislosti a možnosti volby.

Zábradlí: to je nějaký úmrtí ne (B2-1), třeba spadla ze schodů (A1-1), máma s dcerou nebo se ségrou., jsou to dvě ženský teda, mhm... nějaký tragický prostě (B2-1)... ona je nakloněná, asi omdlela (CL-2)... E: jak to dopadne? R: ve finále půjde zavolat a... já si myslím., že už je mrtvá (E2-3), tak tam to nemůže nijak dopadnout...

Prostředky: respondent je přemožen afektem, který situace vyvolává a přiměje ho to k zvolání a zarámování příběhu (B2-1). Následně se drží striktně tabule, aniž by se od ní fantazijně odchýlil (A1-1), vychází ze smyslové reality (CL-2) a konstatuje úmrtí postavy na obrázku bez odpovídajícího citového doprovodu, stroze a suše (E2-3).

Interpretace: agrese, kterou tabule evokuje, je zde opět potlačena. Teoreticky se dá předpokládat, že je vyjádřena nepřímou a to úmrtím postavy, které je syrovým, odosobněným způsobem konstatováno.

Zvláštní je také odmítnutí pokračovat v příběhu. Postava je, řečeno s respondentem, mrtvá a nic jí už nepomůže. S postavou tedy opět nemá soucit. A nechce její situaci jakkoli řešit. Nabízí se paralela s příběhem o muži, který je "ožralý" (syrové, devalvující označení) a prostě ho "vyhodí". Konec příběhu.

Co by takový narativní vzorec mohl o respondentovi vypovídat? Bezmoc je opět svěřována objektu, od kterého se autor distancuje. S bezmocnými a slabými následně neexistuje soucit. Jsou devalvováni nebo zabiti. Může jít o projekci a kontrolu vlastních pocitů bezmoci.

Pole: takhle je to asi dřív no (A1-2)... třeba dřív si takhle představuju (CN-1) dřívější dobu, kdy nebyla elektrika, lid prostě museli makat, nemakali neměli prostě (CN-3), tady vidím, jak ona má knihy (CI-2), jí nebavilo a chtěla s tím životem udělat něco víc... mhm... (CI-1) ona tady čeká dítě, takže to je asi její máma, táta, nebo já nevím... (A3-1) jelikož jsem vlastně rodinu neměl (CN-1), tak já skoro všude vidím tadyty přirovnání...

Prostředky: respondent začíná umístěním výjevu do časového odstupu (A1-2) a přechází do narcistního afektu v obrazu (CN-3) s naznačenou devalvací-idealizací. Dále se přidržuje realit tabule (CL-2) s neochotou se od nich odchýlit a váhá s interpretací (CI-1, A3-1), přičemž opět do příběhu vnáší svoje já (CN-1) a evokuje téma chybějící rodiny. Zajímavé je, že respondent si je svojí projekce vědom a přiznává, že "téma vidí všude".

Interpretace: interpretaci produkovaného příběhu lze začít od konce, kdy autor tematizuje svůj život bez opory rodiny. To bude pravděpodobně i téma, které mu tabule hned od začátku evokovala, a které ho tak zúzkostnilo. Zároveň jde vidět jeho bezradnost ohledně rodinných interakcí – jako by vůbec neměl představu, jak se má rodina vzájemně chovat.

Úzkost, kterou fantasma vyvolává, ale bohužel nezvládl a příběh zůstal banálním popisem nejzjevnějších aspektů tabule. Reakce subjektu reprezentují jeho další obrany, proti anaklitické úzkosti: mobilizaci vlastní snahy tažené komplexem méněcennosti ("chtěla s životem udělat něco víc") a devalvací těch, kteří takovou snahu a vůli postrádají.

Devalvace je patrná nepřímou, a to z výroku, že lidé dřív "když nemakali, neměli." Je zde tedy patrná adorace těch, kteří "makají" a devalvace slabých, kteří nemakají. Poukaz jde také k přerozdělení zdrojů, na které mají právo jen ti, kteří se o ně zaslouží.

Zhroucení: tak buď spí (A3-1), nebo dostal přes držku teď (CN-2, E2-3), nebo z něčeho je nešťastnej, jak to dopadne, překousne to prostě a čas to všechno vyléčí... (A1-3)

Prostředky: fantasma depresivní bezmoci je uchopeno věčně, zpovzdálí a nezáčastněně (A3-1), objekt nesoucí bezmoc je opět devalvován (CN-2) s patřičným cynismem (E2-3). Téma není nijak vyřešeno ani zvládnuto, končí pouhou frází (A1-3).

Interpretace: na tomto příběhu je vidět mechanismus zplošťování významu do banality. Jak vidíme z předcházejících příběhů, téma bezmoci je pro respondenta velmi citlivou otázkou. Mezi tabulemi není žádná, která by ho dokázala takto ztělesnit. Právě proto zde dochází k úplně banalizaci, kde je pouze naznačeno několik interpretací a žádná není rozvedena do konce. A úměrně tomu, konec je opět vágní a neobsahuje žádnou copingovou strategii. Což značí, že copingovou strategii proti vlastním pocitům bezmoci nemá ani sám respondent.

Povšimněme si ještě devalvace a cynického odstupu, který nepřímou čiší z komentáře adresovaného hlavní postavě. Postava "dostala přes držku" a to je vše. Mechanismus projekce, resp. Projektivní identifikace je zde velmi pravděpodobný.

Zajímavé je také popření vnitřních stavů postavy a kompenzační držení se percepční reality. Respondent jako by říkal, že obraz se dá smyslově vykládat tak, tak a tak a on sám nemůže vědět, jak to je ve skutečnosti - protože mu přeci "nevidí do hlavy". Mohlo by se jednat o zásadní nedostatek ve schopnosti mentalizace, tj. souboru schopností chápat vnitřní svět lidí na psychické úrovni, nikoli jen na úrovni pozorovatelného chování. Můžeme si jen

domýšlet, jaký pocit bezmoci takový postoj respondentovi přináší v životě a k jakým různým omylům a nedopatřením tak může docházet.

Pitva: to jsou nějaký vrazi ne... (B2-1, CM-1) tady nějaký advokát ne (CM-1), tady máte flintu (CL-2, CM-1)... buď mu pomáhaj ho zachránit (A3-2), nebo... asi pomáhaj, protože vlastně leží v klidu... (CL-2) E: jak to dopadne? R: to nevíme, jaké je von doktor (CL-1), může to dopadnout prostě soudem no...

Prostředky: příběh je otevřen zvoláním a obratem na examinátora (B2-1, CM-1) a příklonem k percepční realitě (CL-2), objevuje se váhání, doprovázené odčiněním původně agresivního impulzu (A3-2). Příběh opět není dokončen, další osud je delegován na schopnosti jedné z postav (CL-1), čímž je narušena hranice mezi vypravěčem a jeho výtvořem.

Interpretace: fantasma otcovraždy je otevřeno váhavě, agrese je potlačena a převrácena do pomoci, tedy odčiněna. Osud bezmocné postavy, z psychoanalytického hlediska možná otcovské figury, je dále svěřen doktorovi, o jehož schopnostech respondent pochybuje.

Potlačená agrese se paradoxně navrácí ve formě drobné hostility vůči examinátorovi. Vyjádření "tady máte flintu" se obrací přímo na něj, stejně jako slůvko "ne", čímž si respondent říká o potvrzení interpretace examinátorem. Zvláštní je právě kombinace říkání si o pomoc ("to je advokát, ne?") a útoku na examinátora současně. Potřeba podpory a touha zaútočit se mísí. Pokud je osoba psychologa autoritou, nevědomky může splývat s otcovskou figurou na obrázku. Možná je otcovražedné přání takto projikováno na testovou situaci a psychologa, který rovněž reprezentuje "autoritu systému," jako je otec.

Dále je pozoruhodný přístup k osobě doktora. Respondent se zbavuje odpovědnosti za výsledek, ale tuto zodpovědnost předává operátorovi ve svém příběhu. Co tedy do postavy projikuje? Přisuzuje jí samostatnost (přítom jde o výtvor jeho mysli), přisuzuje jí pochybnost o sobě - o jeho schopnostech a posílá ji na hodnocení před vyšší autoritou, v tomto případě před soud. Jako by říkal "já nejsem ten, kdo bude souzen, ale on bude." Mohlo by jít o kastrální úzkost, která je projikována ven. Respondent na explicitní úrovni agrese nevysílá, otcovražedné přání u sebe popírá, ale všechno projikuje na druhé a pomyslě si myje ruce. Může se tím pádem opět jednat o projektivní identifikaci.

Smutná zpráva: tak to je nějaký vnuk, to je jeho babička, přišel se na něco zeptat, já nevím a ona s tím nesouhlasí, protože je k němu otočená zády (CN-3), nebo (A3-1) se za ní schovává (CM-1) a tady by byly lidi, který ho jdou konfrontovat a babička za něj bere odpovědnost a řeší to místo něho (CM-1), protože on tu má tu sklopenou hlavu... (CL-2) E: jak to dopadne? R: záleží, co to je za věc no, jak to dopadne... (CI-1) E: tak vymyslete ☺ R: tak já nevím, třeba... ☺ nevím ☺

Prostředky: jako první téma je nastolena nejistá žádost vnuka a zamítnutí babičkou, která je v pozici toho, kdo rozhoduje, což vyjadřuje její tělesný postoj (CN-3). Vypravěč váhá mezi interpretacemi (A3-1) a následně si vybírá takovou, kde je zdůrazněna anaklitická role objektu (CM-1), v tomto případě babičky. Oporu hledá tradičně v úrovni pozorovatelného (CL-2), namísto vnitřního. Celkově vážně ochota příběh více konkretizovat (CI-1), která vrcholí absolutně otevřeným koncem.

Interpretace: tabule evokuje téma ztráty důležité osoby. Respondent fantasma popírá, v náznaku se objevuje ve strachu z dominantní babičky, která může něco zakázat - jinými slovy je zde akcentován strach ze ztráty lásky objektu, resp. z jeho hněvu, což je popud patřící do depresivního stadia z hlediska psychoanalýzy. Zajímavá je paralela s jinými mateřskými figurami, které se objevovaly v předchozích naracích. Matka je pravděpodobně pro respondenta obávaným objektem s perzekuční silou.

Druhá polovina příběhu se dá chápat jako jedna velká reaktivní formace. Téma úmrtí blízké osoby a ztráty objektu je zcela popřeno, místo toho je zformován vnější nepřítel - "lidi, kteří ho jdou konfrontovat" (cit.). Tento nepřítel magicky transformuje rozkol mezi babičkou a vnukem a sjednocuje je do koalice, kdy mají stejný cíl, odradit útočníka. Nemůžeme si nevšimnout hluboké potřeby ochrany mocným objektem, která - ať chceme nebo ne - je výplodem mysli respondenta. Komu jinému by tedy měla náležet, než právě jemu. Prozrazuje to nevyřešenou anaklitickou situaci.

Nezapomeňme také zmínit bezmoc postavy vnuka, který se musí schovávat za babičku. Jde opět o projekci nepřijemného pocitu vlastní bezmoci do příběhové postavy? Je zde také zřejmě projikováno přání ochrany a podpory. A snad poprvé není postava, která je bezmocná, devalvována.

Respondent zde také poprvé po dlouhé době rozšiřuje příběh o další postavu, ačkoli není schopen další zápletky a konkrétního konce. Na výzvu psychologa, jak to celé dopadne, rozpačitě odpovídá, že to není schopen vymyslet.

Bylo by to zřejmě už příliš mimo tabuli, čistě na vlastní fantazii a zodpovědnosti. A tolik moci respondent svojí vlastní psychice zřejmě nepřisuzuje. Koneckonců, schovává se za babičku.

Analýza rozhovoru – "Kus nábytku"

Respondent rozhovor začíná vyprávění o svojí trestné činnosti líčením zvratu, do kterého se choval jako "suprové dítě" (cit.) a od kterého začala jeho drogová a delikventní dráha. Tímto zlomem bylo nastěhování se matčina nového přítele k nim domů. Otec byl prý k matce hrubý, on se matky zastal a poprali se - následoval útěk z domova. Tato situace se podle něj několikrát opakovala, přítel na něj např. Udeřil za špatnou známku, opět se poprali a opět utíkal z domova.

Zde bych s odkazem na předchozí rozhovory s jinými respondenty rád upozornil na krátkou, ale přesto patrnou roli kategorie OCHRÁNCE, a to matky před násilnickým přítelem. Kategorie se nám však jinde v rozhovoru již neobjevuje. Každopádně zde sehrála důležitou roli, protože od ní datuje respondent začátek své delikventní kariéry. A proto že tato kariéra začala jakýmsi vyhnáním z domova, nazval jsem tento počátek VYHNANSTVÍM.

Zajímavá je zde ŘEČ ČINŮ, která nahrazuje komunikaci nebo líčení vnitřních stavů. Otčím se zachoval nepřístojně, následovala rvačka a útěk. K situaci primární rodiny se už vypravěč v dalším příběhu nevrací, pouze od toho odvozuje začátek hledání nové, "náhradní rodiny", svojí delikventní party. Od této party a jejího vlivu odvozuje veškerou svojí trestnou činnost a závislost na drogách.

Po zdoluhavém líčení toho, jaký na něj parta měla vliv, je dotázán, aby vysvětlil důvody, proč na něj tato subkultura měla tak zásadní vliv:

"To bylo asi tím, že jsem se cejtíl jako samotář, v ten moment, úplně samotnej a pak když jsem viděl, že se dá jednoduše vydělat peníze, bejt s holkama, jednoduše, bejt víc než ti kluci tam od nás, tak to asi hrálo taky roli..."

Vidíme, že roli zde hraje pocit SAMOTY a také TOUHA PO DOSTATKU. Přeloženo do jazyka psychologie, šlo o potřebu afiliace a zajištění základních potřeb, dost možná i o potřebu respektu a uznání, což peníze mohou symbolizovat a zprostředkovat. Zajímavé a často skloňované slovo, které by nemělo uniknout naší pozornosti, je slovo JEDNODUŠE. Pokud chtěl mít respondent jednoduchý přístup k penězům, děvčatům, ale i ke kamarádům, neznačí to, že byl jinak v této oblasti nějakým způsobem nešikovný nebo handicapovaný? Že získání těchto náležitostí by v běžném světě bylo pro něj velmi náročné?

Dost těžko si představíme, že by "suprové dítě", na které by byla "máma hrdá" (cit.) a které hrálo úspěšně fotbal, tyto schopnosti postrádalo. Problém se zřejmě nenarodil ze dne na den, a to příchodem matčina přítele. Tento zvrát mohl být ale spouštěčem unikového chování (útěk z domova, drogy) a rezignace na "těžký život" majoritní společnosti.

Kategorie JEDNODUCHÝ ŽIVOT v sobě tedy zahrnuje jednoduché naplnění všech výše zmíněných potřeb a delikventní subkultura respondentovi jednoznačně poskytovala právě tento návod, jak být v životě úspěšný a spokojený.

Pojďme se nyní detailně podívat na delikventní subkulturu, které byl respondent součástí. Co o ní z rozhovoru víme?

Za prvé, je zřejmé, že byla nějakým způsobem organizovaná. Respondent v rozhovoru uvádí, že si ho "málem nevybrali", protože ho znali jako "hodného kluka". Dále byl do skupiny iniciován svým švagrem, kterého si značně idealizuje (o něm ještě bude řeč později). A v neposlední řadě říká, že hned ze začátku "už patřil pod ně".

Představu o hierarchizaci skupiny respondent dále upevňuje tvrzením, že se jejich šéf "vypracoval" (což kontrastuje se sdělením, že "přes svého otce") a že "oni jsou jen takové rybky" (cit.). Profesionalitu skupiny dokazuje fakt, že tito kamarádi - tak je respondent nazývá - byli zároveň (i jeho) dealeři. Jejich šéf nakupoval drogy ve velkém, prodával je zřejmě s přírůžkou členům skupiny a ti drogy prodávali s vlastní marží na ulici.

Členové skupiny na respondenta dále čekají vždy před propuštěním už před věznicí. A dle jeho tvrzení začne brát drogy hned, jak se dostane ven. Jejich přístup zní kamarádsky, říkají mu prý "pojd' dáme si." Přitom sám respondent tvrdí, že se nyní drog bojí, ale nedokáže tomu odolat. Skupina má tedy pro respondenta takřka mefistofelský charakter, kdy ho svádí POKOUŠENÍM a vždycky uspěje. Proti vlivu skupiny se respondent cítí bezbranný a přímo sděluje, že neví, jak se bránit, ani čím na něj skupina působí tak mocně.

Už tato fakta vyvolávají otázku: šlo tedy o kamarády, jak je respondent neustále tituluje, nebo o utilitární, takřka profesní vztah?

V podstatě stejnou otázku jsem v rozhovoru přímo položil respondentovi. Chtěl by zde ocitovat několik jeho odpovědí, které se k této otázce vztahují:

“Většinou jsou to dealeri, že jo, takže... E: Jak to tam funguje mezi těma lidma? R: No tak, tam prostě nefunguje nic ☺ já nevím jak tady to říct... tam prostě musíte zapadat, nebo tam kamarádi nejsou, to je dá se říct rodina, ale to není rodina, to je faleš všechno...”. “Oni si hrajou na kamarády a přitom toho člověka stahují dolů, aby ho ovládali jako loutku, dá se říct...”. “No na vztahy jsem nikdy nebyl s nima, to jsem měl jenom tu jednu, většinou to byly mladší holky, co se na mě lepily, feřačky, oni jsou hodně vyčůraný, když viděly, že mám drogy, tak to no ☺.”

Respondent říká, že pokud nezapadáte, nemáte kamarády. Znamená to, že je potřeba odebírat drogy? Že je zapotřebí poslouchat? Dále jako by váhal, jestli kumpány označit za rodinu, nebo ne. Je to vše “jen jako”, připomíná to umělý, hraný svět, napodobující realitu. Lidé se lstivě tváří jinak. Tuto kategorii jsem nazval podle slov respondenta FALEŠ. Ja je vidět, projevuje se i v oblasti vztahů. Děvčata, se kterými respondent mohl JEDNODUŠE navázat vztah, byly (cit.) “vyčůrané feřačky”, které mu šly na ruku jen proto, že měl u sebe drogy.

Máme zde tedy subkulturu kriminálních, kde nejen že probíhá vykořisťování majoritní společnosti formou kriminality navenek, ale kde probíhá vykořisťování a lsti i uvnitř samotné subkultury. Člověk jako by se nikdy nemohl na druhého spolehnout. A stejně je tak je to podle respondenta i ve vězení, resp. Na oddělení A, ze kterého se snažil co nejrychleji dostat a kde podle všeho vládne “Kongo” (cit.):

“Tam se dá přejít jenom tak, že radši nic nemáte, jinak vás furt otravujou prostě a nedaj vám pokoj a... tam je to konečná, tam je každej milionář a pak zjistíte, že je to každej žebrák... kradou tam... to je lepší normálně přestat kouřit, pít kávu...”

Jak je vidět, pro “dno delikventní subkultury” je typické, že vás každý vnímá jen jako zdroj. Cokoli, co má člověk u sebe, z něj může učinit terč pro vykořisťování ze strany druhých. Zbraní v takovém boji je právě FALEŠ - klam a lež. Jak respondent říká, každý tvrdí, že je něčím jiným, než ve skutečnosti je. Nikomu a ničemu se v kriminální subkultuře nedá věřit.

Jakou roli v takovém životě hrají drogy?

Respondent drogám přisuzuje velkou váhu. V rozhovoru uvádí, že první bylo zneužívání návykových látek, k tomu také hraní automatů, a až potom přišla trestná činnost. O té paradoxně respondent příliš nemluví, musí být k tomu vyzván. To zakládá podezření na kategorii NEMLUVENÍ O TRESTNÉ ČINNOSTI, která se objevovala i v jiných rozhovorech. Drogy, oproti tomu, jsou často zmiňovány a spojovány s příčinou všeho zlého v životě respondenta. Buďto totiž potřebuje peníze na drogy a musí je opatřovat trestnou činností, nebo páchá trestnou činnost na drogách - i proto, aby tam byla “ta drzost” (cit.). Drogy jsou prostředkem i důvodem zároveň. Jinde v rozhovoru zase oboje mísí dohromady, jako by mezi abúzem drog a delikvencí bylo skoro rovnítko. Např. Uvádí, že po propuštění si hned první den “píchl jehlu” a prakticky hned ho zavřeli za “nějakou trafikou”. Aplikaci pervitinu jehlou rovněž označuje více respondentů jako zlomový okamžik, směřující celý život ke špatnému pólu.

Nyní se drog bojí a má z nich, svými slovy, “odstrašující příklad”. Ví ale, že jeho delikventní parta - stále stejní lidé, tedy vlastně dealeri - čekají před vězením. A že tomu neodolá a znovu “si dá” (cit.). Je to vlastně logické, pokud vezmeme v úvahu, že se jedná o skupinu dealerů a že respondent je jejich stálým zákazníkem. Z hlediska celkového narativu je potom důležité zmínit, že roli skupiny je přikládán aktivní vliv, a samotnému respondentovi pasivní.

A tím se dostáváme k vysvětlení přízviska “kus nábytku”, který jsem tomuto respondentovi po přečtení rozhovoru přiřkl jako pseudonym. V celém jeho životě je totiž někým nebo něčím smýkán a vláčen, je objektem vlivu lidí, věcí i okolností. Nebo se tak alespoň cítí.

Celý životní příběh respondenta se dá zredukovat do momentů ovlivnění a period uvěznění. Když už máme nějakou naději, že by se respondent mohl trestné činnosti a následnému uvěznění vyhnout, přijde vždycky nějaký ZVRAT (kategorie). Mezi zvraty počítáme nepředvídatelné životní události, které ovlivní celkové směřování (jako např. přistěhování otcíma do rodiny), ale i nevysvětlitelné změny v chování respondenta, které rovněž nijak nevysvětluje. V datech najdeme většinou uvozené tyto momenty slovíčkem “hned”.

To souvisí s celkovým narativním stylem, který je typický užíváním četných PASIV. Patří sem např. Vyjádření typu “pokaždé to vždycky se vracelo,” “začlo to drobnými krádežemi,” hned ten první den jsem se vrátil ke kamarádům,” “hned druhý den po mě snad bylo i pátrání”. Kategorie PASIVA je s kategorií ZVRATY úzce propojena a někdy je od sebe těžké rozlišit.

I samotné trestné činy jsou popisovány jako reakce. Samozřejmě, pokud jsou vůbec zmíněny a nejsou předmětem kategorie NEMLUVENÍ O TRESTNÝCH ČINECH. V jednom takové případě respondent popisuje loupežné přepadení, které mu prošlo:

“Ten pán byl postižený, nebo něco takového a jednoho dne přišel k mému baráku kluk, začal mi házet kameny do okna, já vyběhl na balkon a tam stál nějaký zaostalej kluk a začal na mě rvát, ať mu vrátím prachy a já ani nevěděl, kdo to byl, začal mi nadávat do mámy, skočil jsem z balkónu, frajera jsem udeřil, asi dvakrát, šel jsem zpátky domů, tam jsem se oblíknul, šel jsem se švagrem a se psem ven koupit si cigarety a kluk že jsme ho okradli, řval a házel po nás kameny, já se rozeběhl, udeřil ho dvakrát a kopnul a mezitím můj pes se po něm rozeběhl a chtěl ho kousnout, v ten moment ho švagr zatáhl a začal tam rvát, že jsme ho okradli a to a zavolal na nás policii, ta nás všechny sebrala, nás odvezla na CPZ no a... tam nás vyslychali dva dny, tam nás propustili a kvůli paní psychologce (jméno), že řekla, že ten pán je nevěrohodnej, tak i na tomhle mě zprostiti loupeže, to byla loupež, kterou mi neprokázali, ale bylo toho víc a pokaždé na tom hrály roly peníze na drogy.” (...) “Ze švagrový strany tam byla loupež, já se to dozvěděl až z tý CPZky... až když jsme šli na vlakáč, tak mi řekl, že ho okradl.”

V tomto trestném činu se nám respondent jeví jako OBRÁNCE, tentokrát cti svojí matky a sám sebe, svého psa a švagra před vrhanými kameny útočnicka. Fyzické napadení, kterého se vůči údajně zaostalému chlapci dopustil, je popisováno odcizeně, bez citového doprovodu. Respondent říká, že ho “dvakrát udeřil a kopnul.” Z takového popisu by člověk snad ani nenabyl dojmu, že ho zbil. Mohli bychom takovou větu parafrázovat jako “no tak jsem ho dvakrát bouchnul, no.” Bagatelizace je zde zřejmá. Samozřejmě k tomu došlo až po provokaci, kterou respondent náležitě popíše - aby na něj nepadl ani stín viny. Tento způsob podání ilustruje dvě další kategorie, které lze v rozhovoru identifikovat - ZLEHČOVÁNÍ a TRESTNÝ ČIN JAKO REAKCE.

Respondent si je celkově svojí životní pasivity a reaktivity do jisté míry vědom. V rozhovoru se dozvídáme že autor vyprávění chce prostřednictvím terapeutického programu ve věznici zapracovat na svojí ovlivnitelnosti. Chtěl by se naučit “říkat ne”. Jinde také pojmenovává tento cíl názvem, který jsem použil i k názvu kategorie - MYSLET SÁM ZA SEBE. Bohužel netuší, jak toho dosáhnout. Jediný nápad je říct kamarádům-dealerům po propuštění “prostě ne”, což zavání naivitou a bezmocí současně.

S nabytím této kýžené schopnosti souvisí i touha po NOVÉM ŽIVOTĚ. Respondent by si chtěl najít práci, založit rodinu a odcestovat do zahraničí. Nemohu zde nezmínit paralely s jinými rozhovory, kde se rovněž často vyskytuje téma založení rodiny a vycestování do zahraničí. A tento případ není výjimkou. Můžeme si domýšlet, že zahraničí je v mysli delikventů spojováno s pocitem JEDNODUCHÉHO výdělku (což se kryje s kategorií JEDNODUCHÝ ŽIVOT) a dále představuje idealizovaný opak ZLÉHO SYSTÉMU, který je nastolen zde, v České Republice, kde jsou i trestání vězením. Zajímavé je, že respondent přímo o ZLÉM SYSTÉMU - o nespravedlivých soudcích a policii, příliš nemluví. Paradoxně naopak zmiňuje psychologku, která svým posudkem zachránila respondenta a jeho švagr před potrestáním.

Než se s analýzou rozhovoru vypořádáme, je ještě potřeba zmínit opěvovanou postavu švagra, který respondentova pravděpodobně ovlivňuje ze všech lidí úplně nejvíc. Švagr přímo souvisel s iniciací do delikventní skupiny. Sám tam respondenta přivedl a představil. Dále figuroval v případě napadení zaostalého chlapce, kdy ho sám okradl - a vůbec to neřekl samotnému respondentovi. Přitom nechal respondenta, aby chlapce fyzicky napadal. Neřekl mu to ani před výslechem na policii, snad i proto, aby ho náhodou nebo nechtěně respondent neprozradil. Jinými slovy, švagr na respondenta použil FALEŠ. A celkově se zachoval naprosto nemorálně, když okradl mentálně zaostalého chlapce.

Tento paradox jsem považoval za důležité zmínit v rozhovoru před respondentem a zjistit jeho názor. Respondent odpověděl následovně:

“On totiž nevěděl, že to semnou dopadne takhle... on nikdy neseděl, nevěděl, že já budu chodit a loupit a takovýchle věci...” (...) “☺ ale to ještě nebyl s mojí sestrou ☺ on je teďka úplně hodnej oproti mě... on si myslel že mi pomůže tím, že budu mít kde bydlet a takový věci, ale nevěděl, do čeho se ženu ☺.”

Respondent zde překládá dvě tvrzení, kterým lze, z pozice vnějšího pozorovatele, jen stěží uvěřit. Za prvé, švagr zřejmě tušil, že to s respondentem může takto špatně dopadnout. Vždyť on sám ho představil kriminální skupině, ke které tehdy sám patřil a za druhé, možná je teď “hodný”, ve smyslu života podle norem majoritní společnosti, ale sám tehdy oloupil slabomyslného chlapce. Sám tedy byl schopen zajít dál, než samotný respondent, který o faktu, že chlapce jeho švagr okradl, ani nevěděl.

Jak je tedy zřejmé, švagr je respondentem značně IDEALIZOVÁN. Možná že sám dokáže pozornosti zákona lépe unikát, než samotný respondent. Možná je nositelem schopností, které mu dovolují přizpůsobit se jak světu norem, tak i podsvětí. Respondent dost možná tuto “obojživelnost” obdivuje a možná i proto pro něj švagr představuje jakýsi vzor. Nemůžeme také ignorovat fakt, že respondent vyrůstal bez otce (bohužel nevíme, co se s otcem stalo)

a zápolil s nepřátelským otčímem. Proto ve švagrově - a potažmo možná i v celé delikventní skupině - hledat otcovský, mužský vzor.

Způsob, jakým si respondent idealizuje osoby, které ho závěrem využívají a stahují do problémů, je dost možná stejný, jako v případě jeho "čertova švagra." Osobu, která zaujme v jeho mysli roli otcovského vzoru, si zprvu zřejmě IDEALIZUJE, přičemž si neuvědomí, že je objektem podvádění a vykořisťování, kterému sám říká FALEŠ - že se někdo váří, jako přítel a přitom ho zneužívá ve svůj sobecký prospěch. Někdy je potom schopen nahlédnout dvojí tvář dotyčné osoby a pak dokáže popsat její špatný vliv na svoj osobu a svůj život a mluví o "stahování dolů". Zřejmě ale dokáže s těmito lidmi udržovat vztah i přesto, že zná jejich pravou, FALEŠNOU PODSTATU. S partou udržuje vztah i nadále a určitě se nechá opět "stáhnout", až se dostane ven. Švagra rovněž brání navzdory tomu, co všechno v jeho životě natropil. Proto tuto vztahovou kategorii nazývám jako AMBIVALENCE.

V závěru analýzy je ještě potřeba připojit úvahu nad identitou respondenta. Z rozhovoru máme k takovému určení jen velmi málo indicií. Víme, že se dříve identifikoval jako "hodné dítě" a to převážně skrze fotbal. Následně byl přijat do delikventní skupiny, kde byl pro svou "hodnost" skoro vyloučen. Nakonec se tak naštěstí, nebo spíše bohužel nestalo. Žádné další vodítko k určení identity v rozhovoru chybí. Snad jen patření do dealerské skupiny kriminálníků nebo loyality ke švagrovi. O identitě v rámci normální společnosti nemůže být ani řeč - respondent mluví pouze o založení rodiny (s kým, nemá zdání), o stěhování do zahraničí a o profesi svářeče. Ani k té nemá žádný zvláštní vztah, pouze (cit.) "to už dělal a je to dobře placené". Stručně řečeno, identitu v běžném světě nemá a ani neví, jak by k ní přišel, jedinou variantou je kriminální subkultura, která mu umožňuje realizovat životní potřeby a dává mu identitu "jeden z nás". Prognóza je v tomto smyslu velmi chmurná.

Analýza TAT – "Vytěšňovač"

Protokolu TAT jsem přiřadil přezdívku „vytěšňovač“ pro častou banalizaci až infantilizaci příběhů, s pohádkově-naivním koncem a s odstupem formou humoru. Měl jsem pocit, že to jsou všechno prostředky k zakrývání vnitřních pohnutek, pudů a afektů, které vnímá jako ohrožující a nevyzná se v nich.

Housle: tady si asi neví rady, jak zahrát na ty housle, nebo (A3-1) je z toho tak unavený, že ho to nebaví prostě, nakonec to vzdá a půjde si lehnout třeba ☺ (CI-2, CM-3)

Prostředky: váhání mezi interpretacemi (A3-1) prakticky nemá význam, neboť obě interpretace končí banalizací (CI-2), prostou zápletkou.

Interpretace: v obou příběhových alternativách, které autor nabízí, jde o neschopnost subjektu pokračovat v aktivitě (hře na housle) pro nějakou překážku. Copingová strategie zcela chybí, resp. subjekt rezignuje a jde si lehnout (což naplňuje kritérium vytěšnění dle škály obranných mechanismů Cramerové).

Co je zde tedy vytěšňováno? Vyzývací charakteristika tabule je vztah k rodičovským figurám, k autoritě, potřeba úspěchu, podle psychoanalýzy pak bezmoc spojená s kastrací úzkostí a opuštěním. Úkol tabule je zejm. vytvořit a do příběhu zakomponovat i postavy, které na tabuli nejsou. V této oblasti autor zcela selhává. Inhibuje potenciální konflikt, který by mohl nastat. Postava tedy vlastně utíká ze světa společnosti, kde by mohla být hodnocena nebo popoháněna k výkonu – kde by se po ní „cokoli chtělo“.

I přesto ale zůstává jistý tlak na to, aby subjekt překonal překážku s pomocí vůle. I zde ale chlapec rezignuje a jeho naprosté selhání je, zřejmě kompenzačně, obráceno autorem v humor.

Pole: tady si myslím že lidi prostě prožívají spokojený život, že prostě celá rodina je spolu (CM-1) dá se říct tady muž pracuje prostě před svým domem na zahradě, žena neví, je těhotná, nebo co, opřená o strom, spokojená (CL-2) a tohleto bude asi dcera, která jde zrovna ze školy nebo do školy... spokojená rodina prostě...(CF-1, CM-1) Já: jak to bude pokračovat dál? On: tak... ☺ to je otázka (CI-1) ☺ si myslím, že budou žít šťastně až do smrti třeba ☺ (CM-3, CL-2)

Prostředky: scéna je opět redukována do banality (CI-2), s popisem rutinních činností bez významu (CF-1), s oporou ve sféře bezprostředně smyslově vnímaného (CL-2). Je zde dvakrát zdůrazněna podpůrná funkce rodiny (CM-1). Banální konec příběhu je ironicky (CM-3) předložen formou fráze z pohádek.

Interpretace: úkolem tabule je smysluplně propojit postavy na obrázku a vysvětlit diskrepanci hlavně mezi oběma ženami. Jedná se o jednu z obtížnějších tabulí. Respondent potenciální konflikt mezi postavami zcela popírá a opět se drží v externím světě, v rovině pozorovatelného, aby se vyhnul světu vnitřních pochodů. Oidipická témata, jako např. žárlivost nebo strach z trestu, vůbec nepřipouští. Místo toho zdůrazňuje anaklitickou funkci rodinného systému, kde si spokojeně, takřka „pre-oidipálně“ libuje. Znovu se objevuje banální zakončení doprovázené

humorem, jako by snad autor svoje „růžové brýle“ reflektoval a vědomě si užíval pohodlí, které tento nezralý přístup poskytuje.

Kontrola: tak tohle mi třeba přijde že vystrašená maminka kouká do pokoje, kde... jenom třeba v rohu leží její syn (B1-2), i když tam není ☺ asi vystrašená a nakoukává do těch dveří a ujišťuje se, že je vše v pořádku... Já: a co ten syn? On: no ☺ ten ☺ ten spí tvrdě asi a... proto maminka odchází zpět (A1-1)... Já: jak to bude pokračovat do budoucna? On: no... mhm... jednoho dne vyroste ten syn tak, že už ho maminka nemusí hlídat vůbec ☺ (CM-3) takže nakonec on bude hlídat svojí mamku ☺ (CM-3) Já: co to znamená, že jí bude hlídat? ON: že on bude ochraňovat jí (CM-1), že bude silnější a... ona bude starší a sotva chodit, takže na ní bude muset dávat pozor (CM-1), vše se obrátí najednou (A3-3).

Prostředky: ženě na obrázku je přisouzena role anaklitického objektu (CM-1), přičemž role jsou posléze vyměněny ve smyslu reaktivní formace (A3-3). Typicky se objevuje humor (CM-3), který opět doprovází specifické obranné prostředky a mechanismy.

Interpretace: autor se dobře vypořádal s vysvětlením aktivity ženy na obrázku, kterou identifikuje jako matku, v souladu s vyzývací charakteristikou tabule. V psychoanalytickém rámci je fantasma tabule pocit viny (přistižení matkou). Potenciální hrozba přistižení je zde zmírněna jen do podoby kontroly, a to láskyplné a pečující.

Zajímavé je následné prohození rolí, kdy matka přestává být anaklitickým objektem a stává se jím před tím spící syn (identifikační postava autora). Co se zde vlastně stalo? Bezmoc dítěte, které je kontrolováno mocným dospělým, se prostřednictvím reaktivní formace přetváří v moc a rodič se naopak stává objektem péče a inkorporuje bezmoc. Bezmoc je nechtěná a projikována.

Jinými slovy, self-objekt je přijímán a odmítán zároveň, jde o ambivalenci pre-oidipálního období, kdy hranice mezi subjektem a objektem není jasně vymezena – kdo se vlastně o koho stará? Kdo je komu rodičem?

A může být péče vnímána ambivalentně jako boj o moc?

Kabát: tohle je spokojený pán (E1-3), kterýho asi navlíká nějaký muž do kabátu (CM-1) při odchodu z nějaký společný zábavy, z nějakýho koncertu nebo něco,.. pán si oblíkne kabát a nakonec odejde (CI-2)...

Prostředky: autor opět neposkytuje příběh, spíše jen popis situace, a to velmi banální, s ještě banálnějším koncem (CI-2). Hlavní protagonista je navzdory výrazu tváře a tělesné pozice vnímán jako spokojený (E1-2) a postavám za ním je přisouzena anaklitická role (CM-1).

Interpretace: fantasma tabule je úzkost a závislost, úkolem subjektu je se s těmito pohnutkami vypořádat. Respondent ohrožující interpretace vylučuje a opět reaguje opakem – lze uvažovat o vytěsnění a reaktivní formaci (A3-3), kdy je ohrožení osobou zezadu převráceno do pomoci a péče.

Je otázkou, zda se nejedná o stejný mechanismus, jako u předchozí tabule. Tam byla kontrolující a potenciálně trestající role matky převrácena v láskyplnou péči. Zde se rovněž jedná o neutralizaci konfliktu přisouzením anaklitické role (pán zezadu neútočí, ale pomáhá do kabátu). Už samotný fakt, že muž pomáhá do kabátu jiný muž, se přiči běžnému očekávání a může nás upozornit, že se zde děje něco psychologicky zajímavého. Pán je navíc spokojený, což je také podezřelé. Je spokojený, protože shlédl pěkný koncert, nebo proto, že ho cizí muž obléká?

Tento vzorec „přebarvení narůžovo“ můžeme tušit i v častém humoru, který respondent používá. Obvykle převrátí příběh v banální a naivní konec, kdy se usmívá na examinátora. Jako by zahlazoval hroty situací, vytěsňoval potenciální konflikty a téměř si v tom liboval. Koneckonců, protagonista z první tabule také vzdal veškeré úsilí a šel si „prostě lehnout“. Kouzlo vytěsnění je tu dovedeno do dokonalosti.

Tendence k banálním koncům je vzorec prozatím typický pro každý příběh, který respondent vytvořil.

Zábradlí: tak tohle, když žena našla svojí sestru asi... jak spadla ze schodů a bouchla se do hlavy... nakonec to dopadne tak, že... jí ☺ dá ulehnout do postele (CM-1) a vše bude v pořádku... (CI-2)

Prostředky: příběh je opravdovou banalitou (CI-2) se zdůrazněním anaklitické role jedné z postav (CM-1).

Interpretace: jestliže předchozí příběhy byly ploché, tento příběh v pomyslné soutěži vítězí. Tabule opět evokuje fantasma agrese, často právě rodičovské a také téma odpoutání dítěte od rodiče. Emočně je velmi náročná. Autor na obtížné afekty tedy reaguje banalizací, ovšem i v té se skrývá řada obranných mechanismů.

V první řadě reaguje tím, že z dítěte učiní sourozence – tedy rovnocenného partnera. Nejde o to, že by matka našla svoji dceru, která spadla ze schodů – to žena našla sestru (cit.). Jsme opět svědky kompenzace dětské bezmoci? Dítě je už podruhé „přeměněno v dospělého“.

Ve vztahu rovný s rovným se však agrese stále nenachází, ani v náznaku. Je zřejmě úplně vytěsněna a namísto toho opět přichází anaklitická role – ukládání do postele (což obvykle dělá rodič dítěti, ne sourozenec sourozenci). Jinými slovy, agrese přeci neexistuje, pouze něha a péče. A věkové rozdíly pro jistotu také neexistují, protože pak by existovala i moc a její nechtěný opak – bezmoc.

Hádka: tady vidím, že se muž urazil na ženu prostě a ona... ona se mu snaží vysvětlit nějakou věc... nakonec mu to vysvětlí a... vše bude zase v pořádku mezi nima,,, (CI-2, B3-1) Já: co ty postavy cítí a co si myslí? On: no... ☺ ty postavy... ten muž si myslí, že ta žena z něho dělá blbce (CN-2, E2-2) a ta žena se mu to snaží vymluvit... Já: co to znamená dělat blbce? On: že si ho omotává kolem prstu ☺ nebo já jenom jak to říct, prostě ňoumu z něj dělá...

Prostředky: příběh, který má zahrnout fantasma pudové ambivalence v partnerském vztahu, je opět zjednodušen na pouhé konstatování (CL-2). Dalo by se uvažovat i o užití obranného prostředku B3-1 z *hysterického* rejstříku, kdy je zdůrazněn afekt na podporu vytěsnění představy. V dovysvětlení, které autor poskytuje na výzvu examinatora, se objevuje projekce zlého úmyslu (E2-2) s cílem narcisticky devalvovat objekt (CN-2).

Interpretace: fantasma konfliktu je dobře identifikováno, otázka je, jak s ním respondent naloží. Nepouští se do konkretizace, ani do hlubší analýzy vnitřních pochodů postav. Když je k tomu ale vyzván, nastoluje téma souboje o moc mezi partnery. Minimálně jeden z nich se obává, že ho ten druhý chce ponížit, devalvovat. Objevuje se projekce touhy omnipotentně ovládat druhého a ponížit ho. Jde o projekci narcistických pocitů studu. Konec je opět „zality sluncem“, jako je tomu i v jiných příbězích – tedy že nikdo z postav neskončí jako objekt devalvace a „vztah je zachráněn“.

Na tomto příběhu se ukazuje, že bližší vztahy respondenta jsou narcistickým mocenským soubojem ohroženy a že si s tímto problémem neví rady.

Zajímavá je také projekce do ženské postavy – a sice, že z muže „dělá ňoumu“. Nepochybně jde o něco, co respondent dobře zná. Buď se to pravděpodobně snaží dělat druhým, nebo si myslí, že to druzí dělají jemu. Vypovídá to o paranoidním vláknu v jeho mentálním nastavení.

Zhroucení: ☺ no tady vidím sám sebe (CN-1), když jsem byl v krizi a tak, ve strašných bolestech (B3-1) a to a nakonec to všechno přešlo, pak jsem se postavil a ... žiju dál ☺ (CM-3)

Prostředky: depresivní úzkost, kterou tabule provokuje, je převedena do osobního odkazu (CN-1), kde probíhá dramaturgie afektu s vytěsněním představy (B3-1). Příběh končí banalizací a humorným příznakem (CM-3).

Interpretace: depresivní úzkost je sice uznána, ale autor ji zbavuje představy. Sděluje nám „tohle znám“, a pak také „prostě jsem to zvládl“. Ale nevíme, o co jde a jak to zvládl. Dle psychoanalytické tradice je schopnost provázání pudu s představou vlastní neurotické struktury osobnosti. Zde vidíme selhání v této rovině, spojené s banalizací celého problému.

Bezmoc subjektu vůči této úzkosti můžeme vidět i ve formulaci: „a nakonec to přešlo“. Subjekt tedy vystupoval vůči bolesti v pasivní, čekající roli? Fakt, že bolest odešla, tedy nebyl autorským počinem respondenta, ale jakési štěstí. To nás vede k hypotéze o opaku – subjekt má zřejmě potíže vázat masivní depresivní úzkost a není s to jí uspokojivě zvládnout.

Pitva: mhm, tak to bude hodně těžký (CI-3)... tak tady bych řekl, že někdo někoho chce oloupit (E2-2)... no... prostě vidím nějaký gang v tom a nakonec vraždu tam vidím (CI-1, E2-3)... Já: no a nějaký příběh když bysme z toho chtěli udělat? On: no někdo někoho okradl, zabil člověka, tady je asi nějaký šéf nebo co, tady dva poslové a tady... zavražděnej (CF-1, E2-3)... Já: jak to dopadne nakonec všechno? ON: no tak ☺ nakonec je dopadnou ☺ a až je bude... jak má bejt (CF-2), budou odsouzení a budou pykat za to, co udělali ☺ (A3-2)

Prostředky: fantasma otcovraždy, agrese a kastracní úzkosti vyvolává zpočátku inhibiční úzkost (CI-3), načež je příběh zmrazen do obrazu s projevem nechoty hlubšího osobního vkladu (CI-1), afektivně dezaktualizován (CF-1, E2-3). Téma je nicméně úspěšně nastoleno. Otcovražedné přání či agresivita obecně, která se projevila v surové formě, je následně s pomocí banality a společenských konvencí (CF-2) odčiněna formou spravedlivého trestu (A3-2).

Interpretace: fantasma tabule je otcovražda. Respondent ho úspěšně otevírá, ale úzkost z něj ho nutí příběh zplošťovat. Nejmladší osoba v popředí – hlavní identifikační postava – která by mohla být synem, je obdařena

omnipotenci – jde o šéfa gangsterů. Všimněme si, že nejmladší postava je paradoxně obdařena největší mocí. Jde opět o převrácení bezmocné role dítěte do dospělé role „mocného objektu“? Jde o vyjádření agrese k rodiči?

Agrese je zde každopádně prezentována syrově, nezúčastněně (E2-3), což je dle psychoanalytického výkladu TAT projevem masivní projekce nebo až projektivní identifikace. Nezúčastněnost až cynismus nás vede k hypotéze, že subjekt se od své projekce distancuje – potom by šlo o projektivní identifikaci, jejímž účelem je právě izolovat nechtěný impuls do vnějšího objektu a tam ho ovládnout jako cizí, nikoli vlastní aspekt.

Shrnuto a podtrženo, autor příběhu téma agrese uchopuje, ale projikuje ho ven, mimo sebe. Postava, která je nositelem agrese je zřejmě nevědomě obdivována (konec konců, respondent je delikvent a tato postava je boss podsvětí), ale v závěru se od ní pro jistotu ještě distancuje odčiněním – frází o „spravedlivém potrestání“.

Ke konci se opět objevuje „konec zalitý sluncem“, který respondent znovu doprovází humorem. Tento projev lze vykládat různě, ale je evidentní, že úsměv jde vždy spojen s naprostým klišé na závěr. Je si snad respondent prázdnoty tohoto klišé vědom? Říká nám vlastně „vím, že to má dopadnout takhle, že to chcete slyšet“? Jasně dává najevo, že ví, jak by společnost chtěla, aby ničema v jeho příběhu skončil. Aby byl po zásluze potrestán. Svoji poznámkou se tedy staví na stranu společnosti, avšak dává najevo ironický, možná až pohrdlivý úsměv. Vymezuje se tím proti majoritní společnosti? Vysmívá se jejím normám? Nebo jde o výraz vítězství nad svým dokonaným mechanismem projekce ve smyslu „já jsem přece nic neudělal, to on“?

Smutná zpráva: no tak tady vidím to, že máma zjistila třeba, když jsem začal brát drogy ☺ (CN-1) tak jsem jí to musel vysvětlit prostě, máma byla zklamaná (B1-3), strašně jsem jí to vysvětloval (B1-1), nakonec to nějak zkousla, tak nějak s tím žije no, ale furt jí to trápí, nakonec to třeba dobře dopadne ☺ že přestanu brát drogy ☺ (CN-1, CM-3) a... (CI-3) bude mít ze mě radost... (CI-2)

Prostředky: téma provinění je zpracováno formou osobního odkazu (CN-1), kde respondent zdůrazňuje svou snahu obměkčit mateřský objekt (B1-1) a vyhnout se odmítnutí. Po váhání (CI-3) situaci v rovině banálního konce (CI-2) – jak je u něj zvykem – téměř magicky převrací v opak.

Interpretace: téma provinění proti mateřskému objektu užíváním drog se dá zobecnit na vztah k celé společnosti – respondent cítí, že s jeho životním stylem společenském Nadjá nesouhlasí, ale snaží se ho přemluvit, ovlivnit, zmanipulovat. Doufá, že jednoho dne se sám jakoby zázrakem změní a bude ještě naopak pochválen. Copingová strategie – kromě ovlivňování – tedy chybí, zbývá magické doufání, které je opět provázeno ironickým úsměvem.

Rozhovory

Použité zkratky: E = examinátor, R = respondent

Rozhovor – „Tvrd'ák“

R: Já jsem se dostal k trestný činnosti už jako malej kluk, když moji rodiče byli alkoholici, rvali se já byl furt doma sám, neměl jsem co jíst, občas se objevil bratr kerej vlastně vařil drogy, já jsem už do mala vlastně sám a na drogy mě dal ve 13ti bratr a já jsem chtěl, protože jsem chtěl spadat do nějaký party abych nebyl sám, do 13ri jsem skoro nemluvil, pak jsem začal brát perník nitrolžilně, a od toho se dovíjely ty zlodějny, ale ty menší i před drogami, chtěl jsem mít to, co ty děti ostatní, ale věděl jsem, že mi to ty rodiče nekoupí, tak jsem si to chodil krást, po barákách prostě...

E: Co byla taková nějaká větší první věc?

R: Co jsem byl nebo nebyl odsouzenej? Co jsem nebyl, to bylo Lpíčko, loupežný přepadení, těch jsem měl víc a nikdy mě za to neodsoudili, to mi bylo 15, už jsem byl výchovným ústavu, tam jsem byl od pátý třídy no a jinak se to dovíjelo od krádeží, zkoušeli jsme drogy... já jsem teda všechny opustil, zůstal jsem jenom na pervitinu, už ho beru 27 let, bral jsem ho i v base, i venku, takže jsem neměl pauzy extra mezi tím,.. Teď už neberu drogy 8 let, dejme tomu tak nějak...

E: Jak dlouho už tady jste?

R: Na oddíle?

E: Ve vězení

R: Rok a půl. Ještě dva roky.

E: A za co to bylo, tohle?

R: Teď všechno jenom majetková trestná činnost, výtržnictví a porušování domovní svobody.

E: A řeknete mi něco o tom?

R: O těch zlodějnách? co chcete slyšet ☺ musíte se ptát, život je venku rychlejší... já už 8 let pracuju na tom, abych zůstal venku... už před 12 lety jsem se rozhodl, že už nechci být takovej, už nechci být známý v kriminále, mít v něm svoje místo, chtěl bych se začlenit venku mezi lidi, dřív jsem ijma opovrhoval, že musí do práce, že musí vstávat, to co oni nevydělají za měsíc, jsem vydělával za jeden den... hrál jsem automaty, gympl, myslel jsem, že když změnit život, že lusknou a je to změněný, a zjistil jsem, že o tom životě venku nevím nic, o ty závislosti a tak nevím nic, že ani o sobě vlastně nic nevím... Je to takový, že prostě jsem envěděl nic, jak bych to řekl, je to jako když jdete poprvý do školy, nevíte vůbec, co vás čeká, jak máte reagovat na některý situace... do dvou let zjistíte, že jste úplně debil, já nedokážu ještě teď... je to běh na dlouhou trať, mám problémy se vztahama, se ženama a tak, jsem zvyklý pořád někde být uvězněný, mám 20 let odeszýno, má krátkodobý vztahy venku byly na drogách a když jsem objevil ženu, která nefetovala nepila nic, tak jsem zjistil, že jsem úplně idito zjistil jsem, že nedokážu s normálním člověkem říct 10 normálních vět, musel jsem celý sám sebe úplně přeměnit, musel jsem dodržovat i ty nejmenší pravidla, který jsou daný, začalo to tímhle oddílem, jsem sem přišel z jinýho oddílu a měl jsem na ty lidi úplně jinej názor...

Víte šéfe já jsem se to všechno naučil z knih... tady vidíte knihy, který nám můžou půjčovat, tak jsem o sobě chtěl něco vědět, potkal jsem dřív jednoho pána, kterej seděl poprvý a řekl mi hodně čti, udělej si slovní zásobu, já jsem nechtěl aby někdo poznal, že jsem z výkonu trestu prostě... takže jsem, četl hodně, dostojevkýho, psychologii celou, všelijaký psychologický knížky, který nám tu půjčujou, naučil jsem se anatomii a všechno z knih, abych schoval to odkud pocházím, kde jsem vyrůstal, aby to tam nebylo prostě vidět no, co jsem ještě pořádně ani neudělal no...

E: A vidíte v tom nějaký pokroky na sobě?

R: Vidím v tom úplně šílený pokroky, kolikrát i když jsem tu mezi nima, a když vidím, jak oni tady fetujou, porušujou všechna pravidla, a řeknu si ,dřív jsem prostě byl jeden z nich jo a dneska vím, že když chci něco docílit, tak musím dodržovat i ty nejmenší pravidla a zákony, vypracovat si nějakou vůli prostě, přehodnotit svoje priority, svoje hodnoty a dát si tam nějaký lepší, co mě bude pohánět dopředu, teďka mám vlastně syna, takže mám nějaký další motor...

E: Takže ta rodina je takhle motivující jo?

R: Já už s ní nejsem s přítelkyní jo, ale mám jenom jeho a to mi stačí... mě stačí málo abych byl amok spokojenej jo na základě toho života svýho, když jsem kradl ale, tak mi málo nestačilo, ale když chci žít normální život, tak vím, že mi stačí málo a přitom ten normální život by stál za víc, nevím jestli to pochpíte, ale když budete celý mědi v práci a dostanete 30 tisíc... a... je to málo oproti tý dřině, já třeba jsem udělal krádežemi 10 tisíc za den..., a vlastně vůbec to nebyla žádná dřina a za to jsem měl hodně peníze, venku jsem si udělal si svářečák, a zjistil jsem, že když už si udělám svářečák, že mě každěj vezne s otevřenou náručí... pravej opak byl toho... bylo to takový, že jsem byl naivní, myslel jsem si, že když si udělám svářečák, každá firma mi řekne pojď, nástupák budeš mít 30, 40 tisíc, jsem rád, že mi tu budeš makat, já oběhl pár firem tady a oni mě vůbec nechtěli, protože mám trestní rejstřík a když jim to náhodou nevadilo, tak proto, že nemám praxi... já nevěděl, že k tomu budu potřebovat praxi... si uděláte svářečák a kde vezmete tu praxi, když vás nikdo nezaměstná? Já jsem si udělal státnice jo a dal jsem to za to nějaký prachy který jsem ušetřil, když jsem nebral rok a půl prachy a nikdo mi neřekl, vzali mi peníze, udělali mi státnice a nikdo mi neřekl ty půjdeš tam a dostaneš práci, kdyby mi řekli o ty praxi, tak bych do toho asi ani nešel... Já jsem i nabízel těm firmám, ať mi dají menší plat, vypočítal jsem si minimum, co potřebuju a že jim ukážu, že svařovat umím, že ty papíry jsou platný a pak mi třeba můžete po 3 měsících zvednout plat na ten váš obvyklý nástupní a nic, absolutně nic, člověk když chce skončit s tím životem tak ani neví jak, kudy, i ty úřady, všichni si myslí že úřady jsou nejhorší věc, oni vás pustí a co dál, tady ste sice vedenej jako pracující ale nemáte žádný peníze, půjdete na pracák, čekáte mědic, než nějaký peníze přijdou, oni vám dají tisíc, jo, zkuste si vyjít s tisícovkou na měsíc...Jsem odsud šel jednou do léčebny, chtěl jsem vědět, ty drogy, když už je beru, co to vlastně je jo, tak hledáte východisko z kriminálu, abyste nevypadli na ulici, jsme tady zbržděný,,

E: A co to znamená to slovo?

R: To je to, že máme jenom určitou krátkou slovní zásobu a tady si nemůžete ani lepší udělat, ten den je stejnej, každěj...venku pojedete tramvajkou a hned ten den máte o něco jiného, hned se můžete bavit o něčem jiným...

E: Zajímá by mě ten moment zlomu pře d22 lety..

R: už jsem nechtěl prostě žít ten život, jakej jsem žil prostě, nechtěl, naskočíte do vlaku, na začátku máte na každým metru zastávku, kde se to dá změnit ten život ale čím dýl jste v tom životě, mezi těma lidma a zlodějnama, tak zjistíte, že ten vlak jede rychleji a jedna zastávka už po sto kilometrech a Jendou a to se do ní ještě musít trefit... protože cokoli chcete, tak něco jinýho a zjistíte, že jste úplně omezený, vztahy s lidma, výdrž v práci, šetření s penězi, vyplnění svýho volnýho času venku, příklad nebudu mít Indí nic, se budu nudit a uvidím, že vedle maj bavoráka, který jim rodiče koupili bude mě to akorát hnát zase do zlodějen., najednou zjistíte, že to vůbec není jednoduchý vrátit se i toho normálního života... před 11 lety jsem si řekl, že ho budu žít, 112 let pryč a ani ho nežiju...

Teď si drogy nedávám, abych kradl, teď proto, aby když mě žena podvedla, tak abych něco neudělal... někdo se jde ožrat a vyspí se z toho... zase to je na začátku ty rodiče mě to nenaučili, já jsem to tam neviděl, to je důležitý, když vyrůstáte v rodině nebo ne, když nemáte otce, když kluk nemá tátu, od kterýho se má naučit základní věci do života... proto jsem se choval agresivně ze začátku a tak...

E: A jak souvisí s otcem?

R: protože když žijete třeba jenom s mámou, mojejho nevlastního tátu zabili jo, že máma vám nemůže dát to slapský, tu tvrdost, i kdyby chtěla, tak to nedá a vy tam potřebujete tvrdost od táty prostě, v dospívání třeba od 4 výš...říká se, že do ty doby to nevádí ale pak potřebujete toho tátu, aby vás učil prostě...

Bez táty jsem, byla když jsem viděl okolní kluky, jak je naučil na kole jezdit, naučil je plavat... když třeba dostali přes držku, tak šli za tátou, ten jim to vysvětlit., já jsem dostal a nechá to v sobě, jednou když jsem to řekl mámě, úplně se mi vysmála, já se za to styděl, myslím, že to je strašně moc faktorů., Je to jak v přírodě... já jsem spíš celý život měl ten ještěří syndrom, nevkládá jsem do svýho života emoce, prostě jsem dělal to, co bylo nutný, jako ještěří, který emoce nemá, ty dělá jenom to, co musej...

E: A to jako cíleně? Nebo že jsem to neuměl jinak?

R: Do určitý doby jsem myslel, že je u nás doma vše v pořádku, protože jsem nevěděl, co je rodina, já myslel, že to je normální, postupně jsem rostl a viděl, že to není normální, moje rodina, a už jak jsem nevěděl, jestli ta normální je nebo není, tak jsem si říkal, že nebudu žít tak jako moje rodiče nebo lidi, co chodili k nám do bytu, že se nikdy neponížím, že budu tvrděj a to jsem byl celou dobu, co jsem rbal drogy, zadělal jsem emoce a 20 let jsem nebrečel a ten uzlík jsem zabarikádoval v sobě, ty emoce, nic mě nezlomilo, nesmělo mě to zlomit

E: A jak to souvisí s těmi lidmi, co jste je měli v bytě?

R: Oni se tam mlátili, chlastali, já měl pořád hlad, v 5ti jsem chodil krást sousedům do sklepu, věděl jsem, že tam jsou konzervy a já jsem na tom i rostl, věděl jsem, že flašky od piva se dal prodat, tím jsem začal dospívat rychleji než děti, oni si hráli na písku a já k nim nechodil, za poprvý jsem se styděl, že mam na sobě takový oblečená... ty dospělý to říkali, podívej se jak vypadá, rozumíte mi... a to vnímáte jako děčko, a to se vám zakoření, pak jsem měl problémy s holkama, já jsem se styděl, chodit s nějakou holkou, protože jsem se jí styděl vzít domů, když jsem zjistil, že jsme úplně debilní rodina, tam se mě nikdo neptal kdo jsem, co jsem, byly jsme taková dhácká rodina...

E: Fetoval jsem od 13ti, první jsem to zkoušel ty lepidla a tak..., těm lepidlům jsem se dostal tak, že někdo to dotáhl, v každý vesnici nebo městě se najde nějaká partička, měli jsme jednoho, ten se od nás odpoutal, byly tam dva grázlové a ty to zase přitáhli odjinud, takže jsem spíš konzumovali, experimentovali, pak už to jelo, bylo to na denní pořádku ty věci... a pak už mi nevadilo, že je to doma takhle, protože ta volnost se mi najednou začala hodit a zjistil jsem, že i mezi feťákama jsou ty holky a takhle a bylo mi tam dobře, celý ty roky...

R: A proč je pro nic nezlomit ta tvrdost

Takhle to řeknu, ještěří syndrom maj třeba v 89tym jak byl převrat ty policajti, oni se tím brání nemůžou projevit emoce, nebo by je to mohlo zabít. Když policajt vltne do bytu, kde ženská ohrožuje děčko, tak kdyby měl opičí syndrom, tak by mohl lítostivě a ona by to zahlídla a ještě by mohla ublížit i jemu, nesmí ukázat tu slabost... nemůžete ukázat slabost, to je jak v base, ukážete slabost a jste ten, co musí všechno jít začít dělat... posluhovač, nebo jak bych to řekl... slabej článek, konina, tak tomu říkáme...

E: A vy jste to bral teda jak?

R: Já nevěděl, co to obnáší, vstávat ve 4 hodiny, aby připravili snídaní pros vý děti a teď oni musej vstát, udělat tu snídaní, připravit děti do školy třeba, rozloučit se, jet do školky, odevzdat děti, všechno tohle je psychologicky náročný i když ty lidi to dělaj automaticky, ale já jsem je odsuzoval že jsou ovce toho státu, co si budem vykládat, v dnešní době to tak je jo... nechtěl jsem bejt jako oni, ovce co platí daně, jo, a jednou u kamarádka co brala drogy, přišel dopis, že kolik maj televiz, konvic, rádií, co je oku do toho ne, pokud platí ty lidi elektrikou, co je jim do toho, kolik čeho maj... když jsem byl zfetovanej, tak jsem el třeba jednou po Varech ráno v 6 a měl jsem v kapse padesát talířů a viděl je ráno, jak jsou ospalý, a já šel z herny nevyspat a třeba jsem spal do 12ti, pak si šel koupit boty a oblečení, tam jsem se šel najíst s nějakou partičkou nebo holkama, tak jsem si myslel, že si ten život užívám, ale pak zjistíte, že vám něco chybí, ten život, co mi utíkal jsem nahradil blbostma. Pak jsem zkoušel chodit do práce za strážníka a zjistil, jsem, že jsem byl v omylu celej život...

E: V jakym omylu?

R: Že vlastně to jen ten pravej život, chodit do práce, mít rodinu, pevný zázemí, vychovávat ty děti a bejt od srdce šťastnej a ne uměle šťastnej, fenci nikdy nebudou od srdce šťastný, budou jen uměle šťastný...

E: Co to je bejt od srdce šťastnej?

R: Třeba ráno se probouzet vedle svého syna, nebo vedle své ženy... v každý domácnosti jsou problémy, ale je to nějaký dokaz, kterej tu máme zanechat, prostě vychovat jako dítě jo a vchovat ho prostě dobře, aby tady... mohl bejt sám a měl všechno, co potřebuje k tomu aby mohl... furt koloběh ne, toho života... jako když si vezmu normální život, jo, neprostě budeme se ženou s děckem a budeme mít dohromady 10 tisíc a budeme bydleť v bytě kde neplatíme 6 tisíc a školku, kde stojí 1600 třeba, tak asi to moc dobrej život není, že jo, co z toho ty lidi maj, jenom sami sebe, ale to je to, buď se s tím spokojíte, a sklopíte tu hlavu, nebo se s tím nespokojíte a budete hledat lepší práci...

E: A jaký máte vy smysl toho života?

R: Já teď už chci žít normální život, chci dokázat, vim že to potrvá, ale třeba i v 60ti venku a vychovávat své dítě a byl děda a mohl říct, že jsem to nakonec dokázal, tak to je můj mysl života, dokázat to, být venku, a dokázat to sobě... celej život jsem chtěl bejt tvrdej a myslel jsem, že když budu fetovat a přepadávat lidi, že budu frajer a pak zjistíte, že to není frajeřina...a teď chci vidět, jestli jsem dost silnej na to, abych to zvládnul... do toho drogovýho prostředí se vždycky můžu vrátit, ale nechci se tam vracet...

E: Proč to ještě nejde, když před 11 lety...?

R: Proč šéfe? Protože zjistíte, že tam máte obrovský nedostatky, já šel třeba po trestu domů., hele už se nevrátím a všechno pro to budu dělat, čet jsem knihy, jel jsem tramvají a přede mnou asi o 5 let mladší kluci, já je poslouchal celou cestu... a já jsem si říkal, tyvole, oni jsou úplně debilní, oni řeší věci, co jsou nějaký hovna... za pár let jsem zjistil, že oni jsou na tom líp, než jsem já, protože já jsem měl omezenou slovní zásobu a tady to, to je obrovská bariéra pro svět venku, když chce práci, nebo něco docílit, nebo normální kamarádi, který nepijou, nefetují, nepodrží lidi kvůli penězům a tak... že nemůžete navázat ani vztah s holkou, celej život znáte, že když máte sáček s drogami, tak ty holky vám samy lezou do náruče a teď najednou ten sáček nemáte... ani hadry nemáte, že musíte těm holkám nebo lidem něco nabídnout, když jdete do práce... teď já jsem neuměl vůbec nic jo, já mylel že pro mě práce není problém, ale ona je, já v tý práci prostě nevydržel... to jsem musel nasbírat, prostě odznovu a, jako bych se narodil, a ty mezery, co mi nikdo nepomohl, endal, jsem si načel v knížkách... v každý knížce psychologický jsem se našel, vždycky to tak bylo...

E: A za co ste tu teď?

R: Porušování domovní svobody, výtržnictví a krádeže... dřív jsem kradl pros voje potěšení jo, pak se to zlomilo drogami, kdy vlastně, jak bych to řekl, mel to na těch drogách bavilo krást, vykrádat obchoďáky, převážně policajty, že mě nemůžou chytit, že ten obchoďák to měl debilně pořešený, platil velký daně přišel nějak (svoje jméno) a vybilil je za minutu za dvě, mě to prostě bavilo, že jsem v tom dobrej... pak najednou jsem potřeboval krást, už jsem ty peníze potřeboval, se to tak nenápadně, celej život pomaličku převracel, nejdřív jen tak, pak že jsem fetoval, pak že jsem fetoval a bez krádeží jsem nemohl bejt, pak že jsem se vysmíval tomu státu, městu i lidem, říkaj pomáhat a chránit a nedokážou ochránit ani člověka, kterej celej život platí daně... a když jsem byl teď venku, tak jsem i řekl že budu krást blbosti, jednou jsem měl práci rok a půl a to je to co jsem vám říkal a žil jsem 2,5 r normální žvito jako lidi... každej měsíc jsem tisícovku přispíval na ty psy a tohle, dělal jsem švehlo co normální lidi, protože jsem chtěl žít jako oni, chodil jsem do normální práce, firma dobře platila, i na černo jsem dělal a najednou jsem o všechno přišel, kradl jsem, zavřeli mě a moje žena mi zahejbala se třema frajerama, o který sjems e staral když jsem byl venku, měli jsme bratrský pouto, oni s tím životem taky chtěl přestat a já přišel o práci a staral se o ty jejich rodiny a teď mě za to zavřeli, co jsem dělal, abych se postaral, a oni mojí ženu naučili fetovat a já šel ven a že je prostě popravim, ale ani jsem je nechytal, a zjistil jsem, že ženská, která mi dávala smysl života, byla ta tam, tak jsem kradl venku i proto, aby mě zavřeli, jak bych to řekl, já jsem tady doma, kord tady na SPOčku, tady mě dávaj do kupy šéfe, tady mi otevřeli ojí vnitřní truhlu, kdy jsem zjistil úplně všechno, musel jsem odpustit svojí mámě, naučil jsem se

odpouštět a když je vám venku ouvej, tak jdete domů, k mámě prostě, když se rozejdete se ženou, tak jdete k mámě... já člověka venku nemám, já je mám tady ve vězení prostě, tady mám/ jmenuje terapeutky, psychology), ty měn znaj roky a ví...

Rozhovor – „Pracant“

R: To byl můj první trest, to bylo ublížení na zdraví s následkem smrti, to jsem dostal 3,5 roku, seděl jsem v Ostrově a byl jsem propuštěnej na půlku, nebyly v tom drogy ani alkohol, nic, byla to nehoda, popral jsem se s vyhazovačem na diskotéce. Pak jsem byl puštěnej na půlku, narodil se mi syn Vašík, narodil se mi syn Šimůnek, 6 let a 2 roky a pak jsem jako podnikatel jsem venku, takže dělám zámečnický kovářský práce, mám i svůj bagr, ale začal jsem brát drogy tvrdý, nejdřív norem, pak nitrožilně, jo, na jedny diskotéce jsem byl pobodán nožem, propíchlá plíce, do hlavy, tak jsem začal brát i nějaký léky na uklidnění a kobinace léky a tvrdý drogy byly špatný, že jsem se neovládal, byl jsem zlý, na svojí maminku, na svojí družku a teď jsem odsouzenej za týrání a ubližování svojí družky ve společné domácnosti, spíš to bylo o tom psychickým týrání, ne o fyzický, byl jsem zlej, jsem nadával, rpostě vymašt+znej, to jsem dostal 3,5 roku plus prominutí tý podmínky takže mám 6 let. Tady na tom odíle to prostě beru tak jako novou šanci do života, ljeikopž drogy jsem bral tak rok a určité se k nim nechci vracet, takže.. nejenom tady, už jenom 10 měsíců na vazbě mi otevřelo oči, že jsem dělal chyby, měl jsem předtim spořádanej život, ale jak bych to řekl, poslal jsem si to no... tady to vidim jako nověj začátek tak nějak, jo, samozřejmě, až to tady vopustim, tak mě ještě čeká 4 trest že jo, takže doufám na nějaký venkovní pracoviště, kvůli dětem, rodině a takhle, protože děti do kriminálu tahat nechci, ty sem nepatří prostě, tak to vidim já, jsem v kontaktu s družkou, dětsma maminkou se všema, jak písennym tak telefonickým... ..

E: Jak se podnikatel dostane do takovýhohle života?

R: Já když jsem začal podnikat tak jsem měl kamarádka co má sekuritku a on mi půjčil sto tisíc na materiál a takhle a on hlídá ubytovny, diskotéky a takhle a když jeho nějakěj zaměstnanej měl dovolenou a takhle volno, tak jsem mu šel vypomáhat, kvůli kolegiaritě, kamaráství, tak jsem šel za něj hlídat a prostě se to stalo takhle no...

E: A jak to třeba bylo s tím pobodáním?

R: No tam jsem vyhodil takovou tříčlennou tlupu polských nádeníků, tam dělali bordel, obsadili rezervičku, vyhodil jsem se normálním způsobem, a jeden na mě vyběhl s tyčí, jsem ho tma prostě zmlátil a jelikož oni bydleli na ubytovně, kde jsem taky hlídal, tak týden an to si na mě počkal, jelikož věděl, že jsem to já, kdo ho vyhodil, tak na mě skočil ze zadu a pobodal mě nožem, čtyřikrát, probodl mi plíci...

E: Jak si myslíte že to všechno začalo?

R: Tadyta kariéra? Těma drogama, to vim prostě na sto procent ☹ mě lidi měli rádi, měl jsem dobrou pověst, pracovní, že jsem šikovnej zámečnik, opravář, zemědělec taky, že dělám s bagrem už léta, ale pak jsem si to posíral tím chováním, agresivní, vystupování jsem měl špatný, pak i ta práce, nestíhal jsem zakázky, pozdě jsem chodil a všechno to šlo do kopru, do roka a do dne...

E: A proč si myslíte že jste do těch drog spadnul?

R: To byla taky taková náhoda, já dělám kovářský zámečnický práce, řeknu vám to upřímně a mám v tom městě pronajatej prostor, dílnu a tam jsem prostě dělal pro lidi ve (...) takovou terasu, ze železa kovářskou a to a jeden z nich byl vaříč, já tu zakázku nějak nestíhal a a oni mi řekl že mi může dohodit dva lidi co mi s tou hrubou prací pomůžou, vzal jsem je tam a oni mi řekli že tam mam takovej prostor a že je tam klid, tak mi ten jejich šéf nabídl slušnej obnos peněz, když si tam bude moct udělat nějakěj ten var... no tak jsme se nějak domluvili a zvrtilo se to v to že jsem se dostal k těm drogám k tomu perníku a takhle jsem toho měl kvanta a přístup, zjistil jsem, že stihám i tuhle práci i tuhle, že nepotřebuju spát, že stíhám všechny ty tři práce, zlepšila se mi moje výkonnost a neviděl jsem ty vedlejší účinky že jo... takže jsem byl potom zlej i na maminku, na sourozence, na přítelkyni a když jsem si udělal čas tak jenom na svoje syny, pro ty jsem měl srdce pořád, ale jinak mě nezajímalo nic, dokázal jsem Yvet na rodinu, když mi řekli udělej si na víkend volno a pojď s náma na grilování, tak já ať mi maj pokoj, a takhle, udělal jsem z toho aféru...

E: Ty trestný činy?

R: Já jsem po výkonu podruhy, a těch trestných činů, ty byly asi tři, čtyři, samá násilka...

E: Proti komu to bylo?

R: Poprvý to bylo ublížení na zdraví s následkem smrti

E: A můžete mi o tom něco říct?

R: Proč to bylo, jak to bylo? No tu jednu diskotéku jsem navštěvoval každěj víkend, a měli jsme zájem o jednu stejnou holku, tak jsme se nějak napili jo přišla nějaká hádka mezi náma a ona když se chtěla zastat mě tak on do ní strčil, ona spadla na zadek a já když jsem to viděl, tak jsem do něj strčil taky, on mi vrazil pěstí, já jsem mu jí vrátil a to bylo všechno...

E: A co se mu stalo?

R: On byl 120 kilovej chlap a jak spadl, tak nazad, tak sraženina mozku...

E: A co vy na to potom?

R: No byl jsem z toho špatnej samozřejmě, jsou to dva roky, po práci jsem chodil dál, zkontaktoval jsem jeho rodinu, zjistil jsem že jeho maminka mě pracovně dobře zná, nevěděl jsem vůbec, že to je jeho maminka a já jsem jí tehdy vozil ten materiál když opravovala barák, tak ona naštěstí i u soudu řekla, že mě zná, že to byla určitě nešťastná náhoda a proto jsem dostal i tak málo a i to odškodnění byla menší částka, ne dva mikrony ale splácel jsem asi 750 tisíc...

E: Když ten život celej tak zhodnotíte?

R: Že bych se měl uklidnit no ☺ kolikrát mě to samotnýho štvě no, kolikrát nemyslím to špatně, ale problém je v tom, chci samozřejmě navštívit psychologa nebo psychiatra, no toho možná ani ne, toho jsem navštívil když jsem byl pobodanej a to byl kámen úrazu, ty mi nesvědčili, ale spíš nějakýho psychologa, protože dřív vybuchnu a pak jednám a to je špatný že jo, měl bych to udělat obráceně, jinak pracovitej podnikavej samozřejmě, žádněj hlupák nejsem, nikdy jsem nebyl bez práce, na úřadu práce, bez bydlení, vždycky jsem měl svoje zázemí a takhle, akorát to, ta horká povaha, bych to potřeboval nějak zkrotit upřímně, což tady mi jde, to se docela divím, jo, tady ty lidi jsou takový, každou hodinu tak nějak na pěst, tak jste mezi vězněna, co si budem povídat?)

E: A jaký to je

R: Těžký, to je taky trest hroznej, já měl vždycky rodinu, co jsem měl rád, vždycky jsem měl výbušnou povahu ale všechno se to otočilo téma drogami, jak mě lidi měli rádi, tak mě rádi neměli... já jsem prostě, nekoukal, jsem se neohlížel, koukal jsem jenom jedním směrem...

E: Že to ty drogy dokážou co

R: Je to tak no, nevěřil jsem tomu, ale kdo řekne že to kočíruje, tak je pro mě idiot, když byla třeba nějaká akce a grilování tak hulení to jo, ale co se týče tvrdých drog, tak to kohokoli zruinuje, nikdo to nemůže kočírovat, to se nedá..

E: A čím to je že to tak funguje na toho člověka? že to ten život takhle ovlivní?

R: Protože když si vezmete tu drogu, tak nevidíte ty problémy, který řešíte v běžným životě, každej si myslí ty si žiješ ty se máš ale já zakoušel běžnej život, vyprovodit děti do školy práce, daňový příznání, platit nájem, inkaso, to jsou věci, tkej nejsou jednoduchý, jsou prostě věci který se musí dělat každej měsíc a jsou důležitý pro život a když si vezmete tu drogu, tak ty věci neřešíte, tak to zaplatim další měsíc, a támhleto udělám další měsíc... a neřešíte ty podstatný věci... dělal jsem jenom to co jsem chtěl dělat a to co mě bavilo, což byla práce a nic jinýho mě nezajímalo, jsem v ní kolikrát i spal v tý práci, v podstatě, když jsem dělal bagrem, tak jsem byl v dílně a...

E: A jaktože ty věci přestanou zajímat?

R: Nedokážu vysvětlit, kdybych bral delší dobu tak na to odpověď jám ale já bral sjenom rok., a když to tady řkenu lidem co sjems ithl a kolik jsem toho bral a s vaříčem v kontaktu, tak jsou docela překvapený...

E: A je ten rozdíl znát?

R: Je to znát určitě když to někdo bere dlouhodobě a každej den tak oni to maj dneska takhle a zejtra to nějak yvřeším, tak určitě viidm rozdíly, já nechci někoho pomlouvat nebo odsuzovat, sto lidí sto názorů, ale prostě jsem jeden z mála kterej chodil do práce, měl normální život, takže já si s téma lidma kolikrát nemám co říct, oni se baví jak vykradli támhleto zlatnictví, tenhle sklad a já se můžu bavit jak jsem vykopal tuhle díru nebo tuhle bránu nebo základy na barák, nebo jak jsem odmalička makal v zemědělství, protože jsme vlastnili léta s rodinou, mě práce vždycky baví a bavila a bavit mě bude... co se týče práce s technikou, zemědělství takhe, tak v tom třeba j vidim ten rozdíl... tady hlavně zloději a jezdění pod vlivem bez řidičáku, tak to je pro mě novinka

E: A kde vidíte kořeny tý svojí výbušný povahy?

R: No, pokud s tím něco neudělám tak jako, tak od doby co jsem byl Dobřanech na těch těch, tam mi to jasně řekl jeden ten doktor, že bych se semnou měl něco dělat, že jsem pracovitej chystej člověk ale s tou povahou bych měl něco dělat, tak jsem se na to yard, podruhý mi tam řekli to samý a teďko nad tím opravdu přemýšlim, když půjdu ven, chci spolupracovat s nějakým psychologem, a určitě to nechci řešit nějakýma práškař, ale pokud by nebylo zbití, řeknu to takhle, pokud si nevezmu drogu nebo se nenapiju, tak jsem normální člověk a žádnou výbušnou povahu nemam, ale venku jsou ty možnosti, já jsem přísahal že si už drogu nevezmu, ale nevím, co bude za týden, každopádně to chci vynahradiť dětem, jsou pro mě motivací a ty drogy, na ty se vysrat s prominutím, vydržel jsem to 36 let, tak proč bych to nevydržel 2,5...

E: Co si myslíte že by mohlo zapříčinit, že byste do toho znovu spadnul?

R: Další kriminál to je jasný... neum, když nad tím přemýšlim, co jsem pod ima dělal, tak se za sebe stydím, nenávidim se, protože jsem měl všechno, krásný dšti, krásnou přítelkyni, rodinu, volám si snima každej den, slyším děti tohleto, návštěvy jsem řekl že Enži, ale prostě fakt se stydím za sebe, ale nechci tu návštěvu, protože se jim bojím podívat do očí, to je jedna věc, fat jsem nad tím začal přemýšlet až tady, jak jsem dokázal bejt hnusnej, jo, a pokud jsem dokázal to, tak kdybych to bral, tak se to stane znova... tam nebylo to, že bych si dal a byl agresivní, já třeba 3 dny bral pak nespíte, máte ten dojezd, nepomůže už ani dávka, tělu chybí ten spánek a jídlo... takže se to nahromadí a člověk je nevrlej a to a to je ta smrtelná kombinace, kdy jsem začal bejt zlej, násilnickej... tak to bylo... vždycky 3-4 dny jsem fungoval a ten čtvrtek nebo pátek den jsem byl jak odjištěná bomba no...

E: A proč jste teď tady?

R: Za to týráni tý družky...

E: A jak vám to prokázali?

R: Že jsem na ní nadával, byl jsem na í vulgární, jednou jsem jí zkroutil ruku za záda, hodil jsem jí na postel a asi třikrát jsem jí udeřil fackou...

E: A pak se dělo co?

R: Potřetí když jsem jí dal facku tak na mě zavolala policajty a mě nedosoudili za tihle ale za tu minulost jo, ona to po půlroce stáhla, že měla na mě vztek a strach a věděla, že beru ty drogy a chtěla mě z toho dostat a nevěděla jak tak chtěla, abych si vyčistil hlavu na vazbě, ale už to stáhnout nešlo, hlavně jsem měl tu podmínku, za násilku a měl jsem probační dohled, kde jsem měl zakázaný látky a alkohol a když mě sebrali tak jsem byl pozitivní jak na alkohol tak na marihuanu, ...

E: A proč jste pil a kouřil tu marihuanu?

R: Já jsem nepil, měl jsem marihuanu a pervitin, jinak j nepiju alkoholů já ho nesnáším, od té doby, co jsem zabil toho člověka, tak nepiju alkohol vůbec... já to upřímně řeknu, pokud si dám jednom pivo a občas si zakouřím tu ariánku jsem normální člověk, ale jak si dám tvrdou drogu nebo prášek, co mi to dali tehdy, jsem měl furt noční můry z toho pobodání, na tom byla slunečnice z toho prášku a druhý den sem byl jak když kopnete do sršního hnízda, proto já léky neberu, ani brufen když mě něco bolí...

E: A co plánujete dál?

R: Plánuju dál se vrátit tam, kde jsem skončil, určitě podnikání, živnost jsem si pozastavil, traktor bagr, byl jsem spolujitel toho s kamarádem, 55 let, kterej na mě nedá dopustit, jelikož jsem mu na jeho rezidenci toho hodně udělal, i v jeho práci, třeba kontejnery pro něj udělal, převodovky, taky mám zničený ruce od toho koukejte a to sedim dva roky ☺ tak ten splácí ten bagr můj, na děti mi posílá peníze z faktur, posílá mi peníze i sem, voláme si každéj tejden, takže je to super chlap, je to cizí člověk ale dělá pro mě jako kdyby byl rodina... a abych byl na blízku dětem a vynahradil jim to samozřejmě že jo... i matkám svých dětí abych to vynahradil..

E: A vy máte víc dětí?

R: Mám dceru barborku, tý je 15 let, ale ta semnou nekomunikuje do doby co mě zavřeli... a ni se o to nechci pokoušet, až mě pustí ven... ale na všechny platim výživný.

E: A proč se sni nechcete zkontaktovat?

R: Zkoušel jsem to na vazbě, neodepsala mi ani jednou, a jelikož odmítám i vlastní syny tahat do kriminálu tak nechci ani jí a budu se o to pokoušet až budu venku a příštím tokem doufám na ty venkovní pracoviště , PTčka... a mám v plánu si to neposrat, protože mám velkej trest a chci vidat svojí rodinu, chci se s nima vidět venku, i za tou podmínkou že je neuvídím 6 let... ještě mám 4,5 roku... ty podmínky...

E: A za co byla ta podmínka?

R: No za to ublížení na zdraví, za toho člověka, co mě pobodal, protože to bylo na kamerách a oni to dali policii a tam jsem dostal jako že já jsem zapříčinil, že on dostal ten afekt mě napadnout tím nožem, pak jsem měl nebezpečný vyhrůžování podmínku a pak rozbítí, a vyhrůžování a to jsem i zaplatil škodu všechno, vchodových dveří no, jsem urazil plynoměr nechtěně, fakt jsme o tom nevěděli a ten co tam dělal správce na mě vystartoval že mi rozbije držku, tak jsem ho čapl a praštil s ním na zem a on když utíkal, tak se zabouch do těch vchodových dveří a já je za tím rozmlátil a běžel jsem za ním...

E: A to jiný nebezpečný vyhrůžování?

R: No to bylo jemu, jsem mu vyhrůžoval, že si ho chytnu a že mu rozbiju držku...

E: Co je pro vás v životě nejdůležitější?

R: Děti. Určitě děti. Tim nemyslim jako, jsem mladej kluk, ještě to envidím tak nejhůř, taky myslim na sex a to, ale spíš na děti, co dělaj, jak se maj, kluk mi půjde do školy, další do školky, on se ptá táto kde di, protože on se ptá, oni mu neřekli že jsem v kriminálu, že jsem daleko a dlouho v práci, on semnou jezdil, ptá se kdy půjde semnou do bagru, kdy se vrátim, těžký to je, skoro každéj telefon obrečim... ten malej si mě tolik nepamatuje, jako říká mi táto do telefonu... fakt jsem tý i vetě vděčnej, že mi přístup umožňuje k těm dětem, ona ví, že takovej nejsem, že mě zkurvili ty drogy, a já se jí ani nevidim, že na mě zavolala ty policajty, dneska už ne no... no bral jsem jenom rok před tímhle trestem, ani ne rok... jsem dělal v březnu ty vrata v květnu jsem bral a v květnu další rok mě zavřeli, takže rok...

E: Jaký jste měl dětství?

R: Suprový, v úplný rodině, sice mi umřel tatínek když mi bylo 13 let, ale měli jsme malý zemědělství, museli jsme od devíti let pracovat, já brácha ségry, rodiče makali, jako děti jsme na to nadávali, ale dneska jsem za to vděčnej, vidim to z toho pohledu, že mi nevadí žádná práce, takže hezký vzpomínky na dětství, hned bych se tam vrátil, vyrůstali jsme na vesnici, žádný feťáci, já jsem začal kouřit cigarety v 18ti letech

E: A proč jste tehdy od vaříče přijal tu nabídku?

R: Nevim, já jsem takovej člověk, kterej neumí říct za prvý ne a já se snažim, jenom jako, nechci to říct jako že chci být u každého dobrej, ale snažim se každému vyjít vstříc... byla to chyba prostě, nevim, viděl jsem v tom i peníze, přitom ty sem měl jo, jako peníze dobrý ale nakonec to dopadlo že můj kamarád, ten ty drogy prodával a ten vaříč mi to neplatil v penězích ale v drogách a ten můj kamarád mi to prodával, tak jsem za to měl větší finanční částky, dvojnásobně, než kdyby mi platil ten vaříč a nakonec to dopadlo tak, že jsme to neprodali, a sami jsem to všechno brali... ale už bych tu chybu neudělal, už vim že takovýhle práce dělat nebudu, že jo, to bude asi nejlepší...

Rozhovor „Loutka“

E: Tak jak byste začal? O tom svým životě?

R: Tak k drogám jsem se dostal těsně před 18ti rukama vlastně, mi bylo 18 let a dostal jsem se tím, že vlastně, přes toho bratrance, on už se tím jakoby jak bych to řekl, živil, vařil ty drogy vlastně... no a... tak jsem se k němu takhle svezl a začal jsem to první šňupat, pak jsem si to píchl no a pak už se to všechno svezlo, začali jsme dělat trestnou činnost, vykrádat věci, krást, vykrádat sklepy jsem vykrádal. Pak jsem se dostal mezi partu lidí, kde se vykrádali obchody, vykrádaly se auta, celá, no a... tím jsem vlastně udělal svoji první, trestnou činnost vlastně, že jsem dostal trest, protože jsme měli vlastně, už jsme byli na drogách a můj nevlastní bratr, vlastně, prodával drogy taky.. no a nějak mu to nevyšlo, utratil peníze co mu dali aby měl ty drogy, utratil peníze a neměl na zaplacení, tak ho vlastně zbili, dostali ho až na intenzivní péči a tím jsem dostal první trest, protože jsem v centru města vystřelil proti tomu, co ho zbil... tím jsem ho zasáhl a dostal jsem vlastně těžké ublížení na zdraví a tak jsem dostal prvních pět let...

E: A co bylo pak?

R: No, to jsem seděl tady vlastně, to mi bylo čerstvě 18 let, jak jsem vlastně dostal těch prvních pět let, pak jsem vlastně vylezl, sekal jsem 9 měsíců latinu, dostal jsem se mezi ty lidi zpátky no a zase jsem kradl, ale za to jsem nebyl odsouzen ýk, ale byl jsem odsouzený za další těžké ublížení na zdraví a to tím, že jsem se porval... to jsem dostal zase trest, dostal jsem 3 roky a pak jsem měl rozjeté ublížení a dostal jsem 6 měsíců ale než mi to došlo, tak jsem vyskočil ven, byl jsem propuštěn a než přišel fax vlastně, tak už jsem byl venku, tak jsem nedojel ani vlastně, byl jsem u Kladna a nedojel jsem ani na Moravu, dostal jsem se jenom do Prahy a oddělal jsem si další 3 roky a vlastně předminulej trest jsem měl zase ublížení na zdraví a výtržnictví, vyložení mě obvinili, že jsem ukradl, byl jsem nakupovat se svojí ženou a že jsem ukradl v obchodě sýr, kterej vlastně v tom obchodě ani neměli, takže jsem se porval s tou ochrankou a dostal jsem 27 měsíců a... ted'kon ten trest jsem dostal 3 roky, to mám taky ublížení na zdraví, jsem se porval s klukem a on na mě svedl, že jsem ho bodl nožem, což nebyla pravda, ale tím, že jsem měl ty trestné činy, tak mu soud uvěřil...

E: Proč jste se s ním porval?

R: On byl vlastně, já jsem šel s kamarádem a potkal jsem tu jeho přítelkyni a šla stejným směrem jak my, tak jsem e zastavili na cigáro a naproti jel její přítel na kole a volali jsme na něj a on byl nějaký nafetovanej, začal ju bít, já ho okřiknul a on se na mě rozběhl a první ránu mi dal zámekem nad oko, já jsem odpadl, jsme se porvali a já jsem potom odešel a pak jsem na druhý den zjistil, že měl být prý bodnutý, také nevím, kdo ho bodnul jak, ale svedli to na mě no... tady to v ČR je těžký no, něco vyvrátit, když už... se to takhle semnou vezlo...

E: Vy ste říkal že ten bratránek... co vás lákalo, vtáhlo?

R: Obnos peněz. Oni měli auta, měli motorky, bydleli na, měli jakoby... byty luxusně vybavené... takovej ten... takhle to bohatství.

E: A neseděli nikdy?

R: Oni seděli, ale za jináčí věci, ne za to, třeba za rvačku, za krádež a tak... oni třeba neměli, oni kradli pro zábavu, oni nekradli proto, aby z toho měli peníze

E: A ta parta která vykrádala, to byly taky oni co vařili ten perník nebo jiný?

R: Měli různý koničky, ten dělal s motorkami, takže jezdili do jináčího státu krást motorky, ti kradli auta, během toho oni ještě vařili, prodávali drogy... takové ty věci co jsou s tím spojený, dělali různé podvody, různé kšeftíky s kradenýma věcmama, měli různé kontakty na známé... na pobočkách, na bankách různých a... tím, že měli to bohatství, tak se dostali mezi takovou tu lepší vrstvu... takhle jako pan Babiš, dělá to veřejně a všichni ho v tom podporujou

E: A co dělá veřejně?

R: No tak... když budete mít dotaci 50 milionů a pak vás toho sprostí, tak buď ste to podplatil anebo jste hodně chytřej, aby vám zrušili to obvinění..

E: Jako že ta parta do dělala takhle?

R: No takhle, jako kdybych měl 150 tisíc na právníka, tak si myslím, že bych to taky zboursal...

E: A kolik zbývá vám?

R: 22 měsíců. 6. 7. 2021, to je tři, čtyři, dvanáct, dvacet... dva ano.

E: Jak ten svůj život zpětně hodnotíte?

R: Že kdybych to věděl, že to takhle všechno dopadne, tak bych si udělal státnice z angličtiny a už bych tady v ČR nebyl dávno... protože já mám kamaráda, kterej je vlastně, já mu říkám, bráška, je o něco mladší než já a on je ta otočená mince, on vlastně je, ten co mi vždycky říkal neblbni, já ti pomůžu, pojď' jedeme tam, třeba do Holandska a já se vracel furt do toho stejného města za stejnýma lidma, místo toho, abych ho poslechl a nejel s ním... ted' mu píšu, volám a furt po něm něco chci no ☺ oni mi furt nadává, pošle mi to samozřejmě... a já mu furt říkám, že to je naposledy a nějak se mi to furt nedaří, nechci ho zklamat, ted' už je to fakt naposledy, už nehnu ani brvou, ted' jsem teprv pochopil, co znamená přísloví... jak to bylo? ...pro dobrotu na zebrotu, no, jsem se zastal, a vždycky jsem to schytl já, takže ted'ko už se nezastanu, otočím hlavu tak, jak všichni... protože jsem se vlastně zastal té slečny a ona mi ani nebyla schopná přijít na soud, dát výpověď, takže to je celkem smutné no... jako přijít a říct že... je to tak a tak a tak, on byl nafetovanej, on se mě zastal a a člověk ani tohle není schopnej udělat tak...

E: A jakou si myslíte, že vy máte povahu?

R: Tak já si myslím že jsem celkem chytřej, celkem hodnej, ale vždycky jsem se chytil špatných lidí no, práce se nebojím, takže... pokaždé co jsem vylezl tak jsem dělal a když jsem dostal smlouvu, tak jsem si to vždycky poslal a hlavně jsem zjistil, že když už půjdu ted'ko ven, tak už se nebudu vracet do toho stejného města, jak jsem bly, protože když jsem šel ven a bydlel jsem v tom jiným městě, a žil jsem jako normální člověk a dělal jsem ve fabrice a pokaždé, co jsem se vrátil vlastně zpět, tak jsem potkával ty stejný lidi a dostal jsem, se znova za mříže... a ne kvůli sobě, ale kvůli druhým, ted'ka už takovou chybu neudělám, pojedu si za rodičema, a budu se držet mladšího bratra, který dělá na živnost, sám na sebe, takže.. budu pracovat pod něho...

E: A čím jste si to poslal? Když jste dostal tu smlouvu a tak

R: Vlastně, přijel jsem z toho města, měl jsem angínu a chtěl jsem za mámou a jel jsem po cestě přes město (jiný)) a vystoupil jsem tam a... měl jsem peníze, měl jsem výplatu, tak jsem chtěl tam na pivo, tam na pivo, najednou byl večer, co budem dělat, tak jsem se dostal tam, tam jsem byl v baru, popíjel jsem s kamarádama a až jeden přišel a pojď' dáme si a jak už jsem byl připitej, tak už jsem se toho chytil... první jsem říkal že nechci, že nechci, nechci, a když jsem viděl, jak si tam dávají všichni, jak to konzumují, tak... tak mě zmotali vlastně a spadl jsem do toho zpátky... pak jsem zase přestal, pak jsem se zastal té slečny a stejně jsem skončil tady...

E: Jaký jste měl dětství?

R: Výborný. Nic mi nechybělo. Mám tátu v Kanadě, takže my jsme měli, co jsme si řekli, co se nám líbilo, tak jsme měli. Byl jsem takzvaně rozmazlený dítě.

E: V čem se to na vás projevovalo třeba?

R: Ta rozmazlenost? V ničem, my jsme byli rozmazlení, ale my jsme si všeho vážili, my jsme nic nerozbíjeli,, byli jsme skromní, nic jsme nepotřebovali, my máme blízko Polsko, takže nám všechno kupovali levněji no...

E: Myslíte si že ta rozmazlenost nějak souvisí s tím co se vám dělo?

R: Ne. Já jsem prostě chtěl být takovej ten, chtěl jsem padnout do tý party, abych měl taky nějaký slovo, abych jezdil v těch autech, motorkách, měl ty peníze a byl jsem svým způsobem hloupej, protože jsem nevěděl přesně, co by to mohlo obnášet no.. tak jsem se dostal do basy a už se to semnou vezlo, jednou dvakrát třikrát a... minulý trest jak jsem šel domů, tak už jsem si říkal, že už sedět nepůjdu a snažil jsem se toho držet a zase jsem přijel do toho města a bylo to špatně no, to je špatný město, jsou tam ti stejní špatní lidi... člověk musí mít hodně velkou vůli... se k nim nepřidat no... já to takhle prostě nemam no, se snažím pomoci každému a pak na to doplácím...

E: Vy říkáte že ty lidi jsou špatný, co to znamená?

R: Jakože... špatný, tak jsou tam různý lidi, co vlastně vyrostli, teďkon byli mladší a brali si příklad z těch starších... a vyšvihli se, třeba za mlada dělali sporty, karate, thajský box a tím, že se prali mezi sebou a dostali se k drogám, to jim zničilo život a teď stahují prostě, různě lidi mezi sebou do... močí se do různých věcí, třeba ten udělá vykrádačku, řekne, že ten tam byl s ním, on tam třeba vůbec nebyl ale... většinou ti kluci mají nějakou špatnou minulost a tak je těžké, aby mu ta soudkyně uvěřila, že už sekáme latinu, že už chceme žít normálně a oni nám to nevěří, tím se dostáváme... takhle je tam vlastně hodně lidí, nevím vy se někde poperete, na jedné straně, že vlastně já se popral s tím klukem, na jedné straně města a na druhé straně města říkali, že jsem toho kluka zabil, takže během toho města každý se baví a převrací to, každý si něco přidá, pak se to dostane na policajty a je to úplně jináč, někde se udělá krádež nebo když se prodávají drogy, kšeftíky, a je tam někdo, kdo tam nemá být, někde to řekne a než se to dostane na polici oni tam všechno ví, práskne jim to, oni jsou za to placený, je to takový prostě všechno jiný... pak chcete žít normálně a máte nějakou finanční částku, někde vás potkají policajti, vidí, že si kupujete boty za tři tisíce a už vám nikdo nevěří, že jste udělal nějakou krádež, když řeknete, že jste dostal výplatu, tak vám to nikdo věřit nebude...

E: Co plánujete dál? jak byste chtěl žít?

R: No chtěl bych žít normálně a hlavně ne v tom městě, jak jsem žil, mam starší mámu, 75 let a teď bych se chtěl postarat já o ní, ne jen ona pořad o nás no a... založit si rodinu a žít normálně, co nejrychleji si splatit dluhy, mi to tam zase naskákalo, na půl milionu... a už mi chybělo 86 tisíc, aby sem to zaplatil, platil jsem si po 80ti tisících, když jsem dělal v tom Siemensu a... tam za 40 dní jsem udělal sto tisíc korun, takže jsem si nechával 20, 80 šlo na dluhy, chybělo mi jen 86 a teď mi to zase naskákalo ze soudů různě penále... penále k penále... poplatky poplatků... jde to rychle...

E: Jak ten dluh vzniknul?

R: On: no mam tam... o... tu zdravotní pojišťovnu, on byl na intenzivní péči, takže tam je 180 tisíc... tam vlastně teď, se mi zase zvýšili penále, 100 tisíc za soudy, 130 tisíc za advokáta...

E: A vy jste byl venku kolikrát mezi výkonem trestu?

R: Čtyřikrát

E: A pokaždé jste spadl do těch drog?

R: No, jednu jsem nastoupil na ten trest sám, abych si, teď je to že když nenastoupíte můžete dostat i navíc od dvou až do tří let, tak se to určitě nevyplatí, abych k tomu dostal další dva roky...

E: A vždycky znova ten pervitin

R: Pokaždé jsem se vracel do stejného města mezi stejné lidi...

E: je to prostě tím městem?

R: Je to tím městem no... když jeden článek vyřadíte, dealera, tak ho nahradí někdo jiný... chci jít tam kde neznám nikoho a hlavně nebudu mít čas protože budu věčně pryč, budu trávit čas s bratrem, s mamkou a co budu mít volně, tak budu někde s mamou jezdit do ZOO a tak, abych se jí co nejvíc věnoval, protože už má věk a... už je na nás, abychom se starali...

Rozhovor „Opuštěnec“

E: Zkuste mi něco říct o tom, jak jste se k tomu dostal, k tý trestný činnosti.

R: Tak já začnu od mládí, abych vás nezdržoval, tak nevím... mládí jsem měl hezký, v úplný rodině s mámou, s tátou, bratrem, starším, všechno začlo tím, že úmrtí maminky, mamka umřela na rakovinu, táta je řidič kamionu, takže se o mě nemohl pořádně starat, byl pořad pryč, byl jsem pouze se svým bratrem, táta mě odmalička táhl k řízení, když sem byl malej, měl jsem motokáru s motorem z pionýra... no a tak ještě jsem chodil na základku, tátovi jsem bral v patnácti auto osobní... že on byl pryč, byl v Německu kamionem, tak byl můj první průser, že se o mě nedokáže táta starat pořádně, když jsem pryč, byl soud, že mám jít do diagnostickýho ústavu, tak mě odvezli do (město) a tak jsem byl v pasťáku, tam odsud jsem samozřejmě utíkal, časem mě dali – to jsem teda ještě neznal pervitin, kouřil jsem jen THC, utíkal jsem, převezli mě do (město), pak to zrušili, tak mě znovu převezli do jinýho, u hranic, tam jsem samozřejmě taky utíkal, tadyto, tam jsem se potkal s pervitinem, s tou maminčinou smrtí jsem se nedokázal pořádně smířit, tak jsem pil alkohol, nestačilo to, potkal jsem kámoše, co měl pervitin, přeskočil jsem na něj a ze začátku jsem bral jakože sebezníčení jsem chtěl, ne jako že drogu pro zábavu... takže jsem bral pervitin, prodloužili mi ústavku, dali mi ochranku, to je do 19ti, tam jsem teda musel být, půl roku před 19tinama mě táta dostal ven na podmínku, jakože mi sehnal tu práci... chodil jsem do práce, chvílku jsem sekal latinu, našel jsem si přítelkyni, byl jsem s ní, pak se nám narodila dcera a s přítelkyní to nevyšlo, to byl pro mě, já jsem se na tu přítelkyni navázal, protože jsem přišel o tu mamku a když mě opustila, to byl další průser, jsem dělal hlouposti, fetoval jsem, kradl jsem, takže jsem se dostal k mladistvým, dostal jsem 8 měsíců, od nich mě pustili... pustili mě, vrátil jsem se k rodině, k tátovi, k bráchovi a bratr tam už měl u nás i svou přítelkyni, zase jsem chvílku fungoval, s tím perníkem, to jsem pořad bral, nebylo to tak často, ale bral jsem a zase jsem začal dělat hlouposti, takže jsem dostal dvacet měsíců, už v dospělým a to mě

zařadili do věznice (město), kde mě pustili na podmíněčný propuštění... pustili mě, ale pustili mě s tím, že už jsem měl rozjetý další soud za loupežný přepadení na 3,5 roku, ale soudkyně mě pustila, protože to ještě nebylo právoplatné a do 14ti dnů mi přišel právoplatnej, a přidělal jsem si, ale k 3,5 roku jsem si přidělal dalších 3,5, takže jsem byl venku asi měsíc a dostal jsem těch 7 let, co jsem byl tady... jestli mám rozvádět i tady ve věznicích? Nejprve jsem byl v bezdrogový zóně na C4, pak mě odsud, jsem chodil do knihovny, jsem byl zařazený jako hlavní knihovnik, později jsem se přestěhoval na oddíl C1, tam byli sladovníci, truhláři, 4x jsem zkoušel podmíněčný propuštění z těch 7mi let a ani jednou, jednou už mi totiž bylo vyhověno, tak mi tady nevyhověli a zbytek trestu jsem si udělal na C1 a pustili mě pak, vrátil jsem se ke své přítelkyni, kterou jsem si našel tady z vězení, ona to byla dřív kamarádka a... pak jsme to nějak dali dohromady a opustili mě z vězení a byli jsme spolu asi 3 měsíce odstěhoval jsem se jinam pak za práci... bydlel jsem na firemní ubytovně, ze začátku to bylo všechno fajn, vídal jsem se s dcerou, našel jsem si přítelkyni, táta mi všechno odpustil, dřív mi 3 roky nenapsal, protože byl naštvanej, pak mi odpustil, venku jsem 1,5 roku pracoval, byl na mě pyšnej a říkal že když ještě jednou půjdu, že nade mnou zlomí hůl... dělal jsem pro škodovku, všechno fungovalo no ale později jsem zase spadl do toho pervitinu ale tentokrát hůř než dřív, začal jsem si aplikovat injekčně, nitrožilně, na tom prej není závislost, ale...myslím si, že jak začnete tou jehlou, tak je to mnohem horší, nevím jestli závislost na tý jehle ale... každopádně všechno špatně, vyhodili mě z práce, bydlel jsem u kamaráda, tadyto, no a všechno bylo špatně, jenom jsem dá se říct fetoval, byl jsem u kamaráda, a který taky fetuje, já miluju auta, nikdy jsem si teda nestihl udělat řidičák, takže nemám řidičák a když jsem fetoval, tak jsem pořádku řídil automobil no, asi 156x mě zastavila policie a zastavila mě a nalízal jsem pokaždé... pervitin samozřejmě... no a dostal jsem, šel jsem sem a dostal jsem dohromady 36 měsíců no... takhle jsem to zkrátil, nejsem výřečnej no, jestli chcete cokoli vědět...

E: Tak na co bych se zeptal z toho no... dá se něco říct o těch trestných činech víc?

R: První byly krádeže, prvních 8 měsíců jsem dostal za jízdní kolo, to byl první trest, druhý to byly krádeže, pár kol a v obchodech, takový věci a ten třetí, 7 let jsem dostal za dvě loupežná přepadení, to první, jestli mám teda víc k tomu, to první, je to tak asi ale já jsem to jako loupežná přepadení nebral nebo nevěděl jsem ani, po půl roce kamaráda potkal co mi dlužil peníze, oba jsme byli pod vlivem alkoholu, dlužil mi asi 6 stovek hloupých, takže jsme se poprali a já jsem mu sebral peněženku, ne že by mě to omlouvalo ale takhle jsem dostal 3,5 roku a to druhý taky bylo přepadení, to jsme si s kamarádem vytipovali jednoho pána, jsme věděli, že vybíral větší obnos, to už bylo takový horší no, tak jsme ho okradli no, nebo... přepadli... za to jsem taky dostal 3,5 roku... byl jsem tady celých 7 let v (město)... to byl třetí trest a ten čtvrtý teďka... za ten řidičák, za to řízení... takže já už jsem teďka jakoby venku, no žil jsem jak se má, pořádaný život, s dcerou jsem se vídal každé den, je jí 12 let, je to moje zlatíčko, jsem měl hrozný strach po těch 7mi letech, jestli mě přijme, byl jsem z toho špatnej, přijmula mě a já jsem to zase takhle poslal, s prominutím a je to všechno v prdeli no...

E: No a jaký máte plány do budoucna, nebo co byste chtěl+?

R: Do budoucna? No já už nevím, nevím jak bych to řekl, tátovi jsem spal, ten se neozval, dceři jsem spal a neozvala se, něco jí slibovat jako předtím a pak jsem to takhle... ze začátku jsem sice fungoval jak jsem slíbil a později se dostal zase k těm drogám a pokazil... takhle to asi jede celý život ale... pokaždé jsem říkal, že budu žít radněj život a pokaždé to pokazil... nikdy jsem si nepřál nic jinýho než mít přítelkyni, svojí rodinu a žít s ní... nechci se tím omlouvat, ale v těch drogách jsem se tak jako utápěl, matka, co s ní mám dceru, bývalá přítelkyně, semnou taky nevydržela, se to nějak rozpadlo a kdyby to všechno vydrželo, já bych ani dceru nechtěl, kdybych věděl, že se mou žít nebude... prostě klasický obyčejnej život s prací a rodinou bych chtěl... jak to všechno bude vám říct nemůžu teďka ale... každopádně se nechci furt nechat zavírat, i když to tak vypadá...

E: Jak se na to zpětně koukáte s tím pánem?

R: To je asi... nedovedu si vzpomenout, jestli jsem někdy udělal něco horšího asi ne... pardon že přeskočím, s tím klukem, že se tím jako omluvám, ale hloupost a s tím pánem to bylo nejhorší co jsem udělal, z toho jsem měl špatný svědomí, neublížili jsme mu teda nijak ale... a já jsem typ citlivěj, když mi umřela ta mamka tak jsem z toho dodnes špatnej, ale když si představím toho pána, jak mu asi bylo v té chvíli, tak jsem z toho dodnes špatnej.. kdybych... asi bych změnil celý můj život, kdybych to mohl celý napravit, změnit... takže to vnímám jako hodně špatný...

E: A jak k tomu člověk třeba dospěje, že tohle udělá?

R: Nebylo to plánování, byli jsme s kamarádem, opilí, neměli jsme peníze, ne že bysme zrovna potřebovali ale... byli jsme darebáci, bylo mi 21 let, v tu chvíli mi to připadlo jako, ne jako zábava ale, jako dobrý nápad... bydlel jsem u toho kamaráda tenkrát a nebylo to ani, že bysme to plánovali, nebo něco takovýho, bylo to náhodný... v ten den jak jsem pomalu vystřízlivěl, tak jsem si uvědomil co a jak a nebylo mi z toho zrovna dobře, hlavně kvůli tomu pánovi, jsem se pak vžil do té role, jak mu asi bylo... a když to tak přirovnám, z mého hlediska, tak se to dá přirovnat po vraždě druhý nejhorší věci... jo, jak říkám, nezbili jsme ho teda, to nevím jak bych s tím žil teda, ale připadá mi to prostě jako hodně špatná věc no... teď jak jsem byl venku, nekradl jsem, nic jsem nedělal, chodil jsem do práce, ale jak jsem spadl do těch drog, tak i mistr říkal... já jsem pak i hodně zhubnul, ze 110 kg asi na 60, a už jsem to neovládal, když jsem ještě šňupal, tak to ještě šlo, ale pak jsem to neovládal...

E: A jak si myslíte že to je s tou závislostí na pervitinu? A s tou jehlou a tak?

R: No když berete norem, tak sice nespíte a tak, ale dá se to ještě ovládat, zebra ob týden, a i když jsem fetoval týden v kuse norem, tak to ještě šlo, ale jakmile tou jehlou, tak je to takový... hlavně tu drogu cítíte hned, máte ten nájezd a psí ste závislej ant ý jehle jo... je na tom tisíckrát lepší sex, ale... v tu chvíli jako, nevím jak bych to líp popsal... když se mi stane nějaká blbá situace, opustí mě přítelkyně, začalo to tím úmrtím maminky, jo, dodnes se z toho nemůžu.. ale když se mi něco stane špatnýho, něco nevychází v práci,, tak jedním zkratovitě, ne rozumně, všechno rychle vzdám, hodně věci vzdávám, jdu k tý droze a utáším se v tom... ta jehla nebyla, že bych chtěl zábavu nebo to, později už to byla zábava, chtěl jsem lepší sex a tak... ale později mi to přišlo, že se prostě ničím, chtěl jsem víc a víc a když jsem do sebe cpal tu jehlu, tak mi to přišlo hodně něco špatnýho, chtěl jsem se zničit, jestli nějaká seblitost nebo...

E: A proč byste se chtěl zničit? Když se nad tím zamyslíte...

R: Protože se mi nedaří, vždycky jsem chtěl rodinu, být s přítelkyní, v životě bych nechtěl potomka, když bych nebyl s matkou, soud když mi nařídil jednou za dva tejdny na 8 hodin, jak kdybych si půjčil auto,... to mi přijde divný když je to moje dcera, já neudělal nic špatnýho, když semnou bývalá nechce být, za to taky nemůžu, když se nedokážem domluvit a soud mi to určí jednou za 14 dní, co chcete dělat... u když si jenom na to vzpomenu tak už mám nervy a utáším se v tom... i když vím že jsem blbec hlupák a měl bych tam být a bojovat o svojí dceru a chodit do práce a brát dceru na výlety... tak já to prostě vzdám, to mi nepřipadá lidský dceru na 8 hodin a... tak skočím do těch drog a utáším se v tom, dokud se nestane něco špatnýho...

Rozhovor „Kus nábytku“

E: Tak mi něco povídejte o tom co víte...

R: Já byl celý život úplně hodný dítě do 16ti, nebral jsem drogy, hrál jsem fotbal a pak jednoho dne jsem jako jel jako praktikant na tábor a když sem se vrátil máma měla nového přítele a s tím přítelem jsem si nerozuměl prostě... jednoho dne uhodil mámu tak jsem se jí zastal a to byl asi ten nejtěžší zvrát... pak jsem utíkal z domova, poprvé na útěku jsem začal hned brát pervitin... naučil jsem se hrát automaty, to taky stálo za tím... pokaždé to vždycky se vracelo tak, že jsem se vracel domů, přinesl jsem špatnou známku, porval jsem se hned s mámy přítelem a hned jsem utekl... začal jsem krást, začalo to drobnýma krádežemi v krámech a takhle... pak jsem spadl do party prostě... s tou partou jsme začali hned všechno krást, zahrady, všechno... a najednou padlo mi 18 let a hned jsem se objevil na vazbě dá se říct... no... tam jsem dostal hned poprvý 20 měsíců hned, na tvrdo, ale... po 20 měsících mě propustili, takže hned ten první den jsem se vrátil ke kamarádům zase a hned první den jsem si píchl, poprvý v životě, co mě pustili a to bylo to úplně nejhorší, co jsem mohl udělat, co se mi mohlo stát... hned druhý den po mě snad bylo hned pátrání... v Karlových varech jsme udělali trafikou nebo co... no a... a já nevím ☹ já už sedím popátý od té doby... a pokaždé je to furt stejný, pokaždý mě propustí ke kamarádům a hned si dávám první den... já nevím co...

E: Já vás nechávám mluvit nejdřív samotného a no... na co bych se zeptal ☹ jaký je to pro vás je, vy říkáte že jste furt ve vězení že jo

R: Mě už to přijde docela normální já už se přizpůsobil, ale nejmíc mě trápí že jsem ublížil rodině, mamce, sestře, nejhorší jsou dva měsíce, na tý vazbě a tak, že se trápím, ale pak to ze mě spadne a už tím žiju normálně že jo... není mi to úplně příjemný...

E: A jaký máte třeba plány do budoucna?

R: Můj největší plán je z ČR úplně vypadnout... tady mám v plánu udělat SPO a pak někam svářečák si udělat a až mě propustí tak, třeba Německo nebo...

E: Co byste od toho života chtěl?

R: Jako před nebo?

E: celkově...

R: On: asi začít nový život, celkově, postavit se už na vlastní nohy. Protože jsem ublížil hodně blízkým že jo... už bych chtěl začít žít no...

E: čím si myslíte, že to bylo že jste vždycky když šel ven tak do toho zase spadnul?

R: já si myslím že jsem lehce ovlivnitelný kamarádama... tady na SPO pracuju, že jo, to je můj cíl tady prostě, zapracovat na mojí ovlivnitelnosti...

E: jak si třeba myslíte, že ta ovlivnitelnost vznikla u vás?

R: asi hodně důvěřuju lidem prostě, i špatným no dá se říct, zatím... nevím, neumím si to sám pořádně vysvětlit...

E: jak jste zatím pokročil v tý

R: Já jsem zatím an chvíli na SPO, tak to budeme na skupinách probírat a tadyto, jsem na začátku, takže jsem skoro ani nevěděl, do čeho jsem šel...

E: Co je třeba abyste do toho znovu nespádnul?

R: Abych se naučil říct ne, nebo tak něco prostě, ukázat... myslet sám za sebe... rozhodovat. Že nevylezu ven kámoš řekne pod si dát a já řeknu že ne, říct si stop a stačí...

E: Jsou to pořád ty stejní kamarádi?

R: Jo, pokaždý.

E: A oni taky páchají nějakou trestnou činnost nebo berou ty drogy jenom?

R: Většinou jsou to dealeři, že jo, takže...

E: Jak to tam funguje mezi těma lidma?

R: No tak, tam prostě nefunguje nic ☹ já nevím jak tady to říct... tam prostě musíte zapadat, nebo tam kamarádi nejsou, to je dá se říct rodina, ale to není rodina, to je faleš všechno...

E: To je zajímavý zkuste mi to vysvětlit

R: Oni si hrajou na kamarády a přitom toho člověka stahují dolů, aby ho ovládali jako loutku, dá se říct...

E: Proč to dělají? A jak to dělají?

R: To si nedokážu vysvětlit do teď...

E: Jaký ty trestný činy máte za sebou?

R: Loupež, krádeže... vloupání tam mám... ublížení na zdraví tam je taky...

E: A jak dlouhý trest máte ještě před sebou?

R: On: to zatím nevím, zatím 17 měsíců, ještě v dohlednu mám dva nebo tři soudy...

E: Něco říct o těch trestnejch činech?

R: Většinou v tom prostě hrály roli drogy, peníze na drogy. Třeba tenkrát tady paní psychologka, mi zachránila dá se říct krk

E: Jakto?

R: Že měla nějaký soudně znalecký posudek no... ten pán byl postižený, nebo něco takového a jednoho dne přišel k mému baráku kluk, začal mi házet kameny do okna, já yvběhl na balkon a tam stál nějaký zaostalej kluk a začal na mě řvát, ať mu vrátím prachy a já ani nevěděl, kdo to byl, začal mi nadávat do mámy, skočil jsem z balkónu, frajera jsem udeřil, asi dvakrát, šel jsem zpátky domů, tam jsem se oblíknul, šel jsem se švagrem a se psem ven koupit si cigarety a kluk že jsme ho okradli, řval a házel po nás kameny, já se rozeběhl, udeřil hi dvakrát a kopnul a mezitím můj pes se po něm rozeběhl a chtěl ho kousnout, v ten moment ho švagr zatáhl a začal tam řvát, že jsme ho okradli a to a zavola na nás policii, ta nás všechny sebrala, nás odvezla na CPZ no a... tam nás vyslýchali dva dny, tam nás propustili a kvůli paní (jméno), že řekla, že ten pán je nevěrohodnej, tak i na tomhle mě zprostilil loupeže, to byla loupež, kterou mi neprokázali, ale bylo toho víc a pokaždé na tom hrály roly peníze na drogy...

E: A ta loupež byla doopravdy? ☹

R: Že švagrový strany tam byla loupež, já se to dozvěděl až z tý CPZky... až když jsme šli na vlakáč, tak mi řekl, že ho okradl...

E: a toho švagra neodsoudili?

R: On: nene ☹ taky ne, jenom díky tý psychologce...

E: Super, a dalo by se říct ještě něco o těch jiných trestných činech?

R: Tam jsou krádeže, to byly většinou v krámech a taj, my jsme jezdili s taxikem po celým západě, po celým kraji tady, jsme byli tři kluci, co si pronajali taxík na celý den a jezdili jsme krást do všech krámů, do těch menších na vesnicích, kde nejsou kamery, a v těch německých free schopech, skrz všechno drogy že jo, dá se říct... automaty, ty už po prvním výkonu trestu jsem přestal hrát, to jsem vyléčený na automaty...

E: A jak se to... probíhá ty krádeže?

R: To byl kamarád ten taxikář, dycky někam nás přivezl, vysadil, počkal předtím, my dovnitř, napakovali jsme cestovky a vybihačka hned ven, vysypaly do kufru a jeli jsme do dalšího... v taxíku notebook, tam jsme si hledali na mapách ty prodejny, miniobchody... a jezdili jsme jednu vesnici po druhý, každéj jsme si udělali třeba 20 tisíc, pak už jsme skoro nemohli do těch malých, tak do Chebu a do Aše do freeshopu, a tam jsme dělali jen ty kartóny cigaret...

E: A jak to probíhá ta loupež?

R: Byly jsme tři, většinu to bylo tak že jeden upoutal pozornost a dva se pakovali, pomáhali jsme is navzájem, jeden házel druhýmu do tašky, tam prostě z toho zloděje musí spadnout úplně všechno, aby nebyl vystíhovaný že ho někdo vidí, tam musí bejt ta drzost

E: Jak to souvisí ta vystíhovanost s tou drzostí?

R: No prostě tam nesmí bejt ta vystíhovanost, dá se říct, když je někdo vystíhovaný, tak nemůže chodit krást, pokaždé ho ta vystíhovanost prozradí

E: A co to je přesně ta vystíhovanost?

R: Prostě když třeba člověk má strach, že ho někdo pozoruje furt, nebo,,, furt se otáčí... nemá takovej dobrej pocit z ničeho jako...

E: To je z perníku ne? Neříkal jste heroin?

R: Ta je z perníku no, já jsem bral oboje...

E: Tak třeba jestli se v životě neřídíte nějakým krédem, nebo heslem

R: ☹ no když nám bylo 15 nebo 17, tak jediný co, tak jsme si říkali že žádný zákon nás neporazí, to bylo jediný, v 18ti jsem poznal, že to tak není ☹ když jsem se objevil na tý vazbě...

E: Ta parta, oni vás kontaktujou sami, nebo vy je?

R: Pokaždé když jedu domů, tak se na mě ptají a když mě pouští, tak na mě v podstatě čekají před věznicí, zatím mě pouštěli a pokaždé tam byli...

E: A jaký máte plán až tam budou znova?

R: ☹ no... chtěl bych se jim úplně vyhnout...

E: A jak jste k nim tehdy přišel? Úplně poprvý když jste...

R: To bylo přes mého budoucího švagra, tehdy to ještě nebyl švagr a to si pamatuju, já jsem byl v herně zřetovanéj a budoucí švagr přišel a jestli nechci jít s ním na byt, jsem šel, jsem byl zrovna na útěku a potkal jsem vedoucího tý party, největšího dealera a řekl mi, jestli nechci pro něj prodávat a začal se s nima bavit, nejdřív jen mariuanu, ale už jsem patřil pod ně...

E: A oni... jaká je to skupina?

R: Tam je šéf jenom jeden, ale ten je hodně velkej v celý republice dá se říct ale ty ostatní, to jsou jenom ovečky...ten se vypracoval... hlavně přes svýho otce ☹ ten jeho otec taky prodával drogy a...

E: A on taky seděl nebo sedí?

R: Seděl no, v Německu... my jsme rybky jenom takový, víte co, tamten je vysoko už, ten se vyšplhal kvůli svému tátovi, mě nejdřív ani nechtěli vzít, protože mě znali jako hodnýho kluka ☹

E: Bylo vám to třeba někdy líto? Něco z toho, co jste dělal?

R: Většinou když jsem vystrízlivěl někde v base ☹ když je člověk na drogách, tak je strašně zlej, neznám žádnýho feťáka, kterej by byl hodnej...

E: A jak moc velkou motivací jsou pro vás ty drogy?

R: No teďka právě že to jsou pro mě úplně odstrašující... úplně odstrašující případ dá se říct venku teďka... mám z toho strach... byl jsem závislej jak na heroinu, tak na perníku...

E: Ale zbavil jste se toho...

R: Tady nic jinýho nezbývá...

E: Je něco jinýho, na co se těšíte, nebo co by vás táhlo?

R: Je to třeba moje neteř, rodina, jsou věci, na který se těším úplně nejvíc, kvůli kterým bych chtěl přestat, hlavně ta moje neteř...

E: Co nějaká holka?

R: To bylo jenom jednou v životě, no pokaždé na mě čekala, ale největší šok, asi přišel, po mym druhym trestu, když potratila... tak... v tý době to vypadalo i se mnou dobře, ale nakonec... jak se to stalo, tak jsem vylezl ven, tak jsem začal zase pít a tak, protože jsem byl z toho psychicky špatně...

E: A jste spolu pořád ještě?

R: Teď už ne...

E: No a co ten švagr?

R: On totiž nevěděl, že to semnou dopadne takhle... on nikdy neseseděl, nevěděl, že já budu chodit a loupit a takovýhle věci...

E: Přitom toho kluka okradl on a do toho baráku vás taky přivedl on ne?

R: ☹ ale to ještě nebyl s mojí sestrou ☹ on je teďka úplně hodnej oproti mě... on si myslel že mi pomůže tím, že budu mít kde bydlet a takový věci, ale nevěděl, do čeho se ženu ☹

E: A kořeny toho všeho vidíte v tom příteli tý matky?

R: Vidím sám v sobě... hlavně ☹ začátek čeho to mohlo bejt tak je asi přítel matky no, protože do tý doby jsem byl suprový dítě, no to se nedá říct ☹ suprový dítě ☹ ale... dítě, za kterýho máma mohla být hrdá, takhle... kdyby se nestal ten den, tak nejsem tady, ale někde hraju fotbal...

E: Kdybyste tu nebyl, tak byste hrál fotbal jo?

R: No nejspíš jo...

E: Jaký jste měl sny a plány a tak?

R: Jako dítě jsem hrál za svojí obec, pak přestoupil do většího klubu, pak juniorskou ligu od 15ti dá se říct... když mi padlo 16 let, tak mě poslali na hostování jinam, abych si zvykl na dospělej fotbal a tam už to začlo, že jsem začal fetovat, kašlat na tréninky, tak mě vyřadili...

E: Co školy?

R: No tak to jsem se učil na kuchař číšník... a tam to bylo prostě, už jsem tam prodával drogy a takovýhle věci, začlo to docházkou prostě, pokaždé jsem se sebral po 3ti hodině, odešel ze školy a nakonec mě vyhodili...

E: A všechno to bylo tou partou?

R: No většinou jo...

E: Čím myslíte že to je, že vás ta parta takhle hodně pohltila?

R: To bylo asi tím, že jsem se cítil jako samotář, v ten moment, úplně samotnej a pak když jsem viděl, že se dá jednoduše vydělat peníze, bejt s holkama, jednoduše, bejt víc než ti kluci tam od nás, tak to asi hrálo taky roli...

E: A fungovalo to?

R: U holek jo většinou ☹ no...

E: A jak to fungovalo u holek?

R: No na vztahy jsem nikdy nebyl s nima, to jsem měl jenom tu jednu, většinou to byly mladší holky, co se na mě lepily, feťačky, oni jsou hodně vyčůraný, když viděly, že mám drogy, tak to no ☺

E: Kde se ty lidí schází takhle?

R: V hernách většinou... většinou vietnamská hospoda s automatama...

E: A co ti Vietnamci na to? ☺

R: No když si to řekneme, tak ty drogy bereme od vietnanců ☺

E: A jakej má třeba vztah, ten šéf největší s těma Vientnamcema?

R: No ani to není provázaný, maj ale dobrej vztah, on tam jeden, koupí ranec drog, zbytek rozhází nám... zbytek udělá prostě to, že zavolá 20 lidí si a jim to rozhází... řekne jim kolik chce za to a... kdy a... kdo si na tom co udělá, to je jeho...

E: No a jak byste chtěl jednou žít? Kde se třeba vidíte za 10 let?

R: Spíš jak se vidím tak asi tak, že pro mě by bylo vítězství, že bych chodil do práce, žil řádný život a nefetoval no...

E: Chtěl byste třeba rodinu?

R: No tak samozřejmě...

E: A co byste třeba chtěl dělat za práci?

R: Svářeče nejspíš

E: Proč zrovna svářeče?

R: Už jsem to dělal a je to práce, která mě baví a která je dobře placená...

E: A sny máte jaký? Do budoucna?

R: Třeba... cestovat a... a užívat si zbytek života no ☺ Třeba Ačko to je úplně konec, úplně Kongo, drogy tam seženete, cokoli chcete, na Běku je to pracující, ale je to furt to MEZI a Čeko je takový to... jak to mám říct ☺ to ani nejde popsat ☺ mě to ani nepřijde, že jsme v base, dá se říct... tady jsou prostě tři typy vězňů, B, C, D

E: No a... třeba jak to funguje mezi vězňema na tom Ačku?

R: Tam je zlo, tam nefunguje nijak ☺ tam funguje prostě pěstní právo...

E: A jak se tam dá přežít pro člověka?

R: Tam se dá přežít jenom tak, že radši nic nemáte, jinak vás furt otravujou prostě a nedaj vám pokoj a... tam je to konečná, tam je každej milionář a pak zjistíte, že je to každej žebrák... kradou tam... to je lepší normálně přestat kouřit, pít kávu...

E: A jak vycházíte s mámou?

R: Mamka jezdí furt na návštěvy, posílá mi peníze takže... úplně super máme vztah...

E: A s tou ségrou?

R: S tou si furt volám, taky občas přijede na návštěvu, přiveze neteř, takže...

E: A někdo z tý party?

R: ☺ no jenom švagr teďka ☺ já se jim neozývám vůbec nic, oni se spíš ptají mámy na mě a to...

E: A švagr je teda součástí tý party?

R: No... už je takovej jako že... spíš se straní... už... od tý doby, co se narodila ta malá... ta neteř ve mně zlomila i to hraní, já jsem všechno prohrál, do minuty, jsem si vydělal dvacítku a za pár minut jsem neměl ani korunu, ale ta neteř ve mně zlomila že jsem třeba šel a koupil jí třeba boty, kravinky, a zlomilo to ve mně a od tý doby jsem ani nesáhl na automat...

E: A to ublížení na zdraví?

R: První čin můj, jsme šli s rukama parkem, a nějaký kluk mě nahlásil na policajty za nějakou krádež, tak jsme mu tak naložili, že jsme za to dostali podmínky, kluk byl v nemocnici a já měl už v 15ti podmínku dá se říct, v 18ti mi skončila podmínka no...

E: takže to vlastně byla taková pomsta jo?

R: to byla pomsta, přesně...

E: a co si o tom teď zpětně myslíte?

R: že to byla klukovina, blbost prostě...